

Szociológiai

SZEMLE

2025/4
35. ÉVFOLYAM

SZERKESZTŐSÉG

ERÁT DÁVID, GEAMBAȘU RÉKA (FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES), HAVRANCSIK DÁNIEL, HORZSA GERGELY, KISFALUSI DOROTTYA (FŐSZERKESZTŐ), SIMONOVITS BORBÁLA, SURÁNYI RÁCHEL, STEFKOVICS ÁDÁM, TOMAY KYRA, VIRÁGH ENIKŐ

SZERKESZTŐSÉGI TITKÁR: LIGETI ANNA SÁRA

VENDÉGSZERKESZTŐK: SOLT ÁGNES, WINDT SZANDRA

SZAKÉRTŐI TESTÜLET

BLASKÓ ZSUZSA, CSURGÓ BERNADETT, FÉNYES HAJNALKA, HORVÁTH GERGELY KRISZTIÁN, HRUBOS ILDIKÓ, KUCZI TIBOR, MOKSONY FERENC, ÖRKÉNY ANTAL, RÓBERT PÉTER, ROZGONYI TAMÁS, SIK ENDRE, SIMONYI ÁGNES, SZIRMAI VIKTÓRIA, TÓTH ISTVÁN JÁNOS, TÓTH OLGA, WESSELY ANNA

A kiadvány a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával készült

Olvasószerkesztő: Bobály Ilona

Design: Szalay Miklós

Műszaki szerkesztés: György Melinda

Szerkesztőség: 1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4

Levélcím: 1453 Budapest, Pf 25

e-mail: szociologiai.szemle@szociologia.hu

www.szociologia.hu

ISSN 1216-2051

Nyomda: Prime Rate Kft.

Levélcím: 1044 Budapest, Megyeri út 53.

Ügyvezető: Tomcsányi Péter

Tartalom

SZERKESZTŐI ELŐSZÓ

- 4 Solt Ágnes – Windt Szandra:**
A bűn árnyékában: kriminálszociológiai tanulmányok
Előszó a különszámhoz

TANULMÁNYOK

- 7 Lévay Miklós – Kerezsi Klára – Ivanics Zsófia:**
A jogállami büntetőpolitikától a büntető populizmusig: büntetőpolitika Magyarországon
- 34 Huszár László – Fiáth Titanilla:**
„A büntetés-végrehajtást tűrje el”: „Pszichopataként” osztályozott elítéltek a 70-es és 80-as évek börtöneiben
- 56 Somogyvári Mihály:**
A hazai börtönpopuláció szexuális bűnelkövetőinek karakterisztikája
- 81 Mitrovics Zoltán:**
Út a szabadulás felé: A büntetés-végrehajtási pártfogó felügyelő tevékenységei a szabadulásra felkészítésben
- 104 Solt Ágnes:**
A feltételes szabadságra bocsátás gyakorlatának változása 2016–2025
- 130 Héra Gábor – Mészáros Zoltán – Nagy Beáta Magda:**
Az áldozattá válás hajlamosító tényezői kapcsolati erőszakban
- 150 Rózsás Zsuzsanna:**
Az intim partner elleni erőszak áldozatainak megküzdési stratégiái: Egy narratív életútinterjú hermeneutikai esetrekonstrukciója
- 171 Windt Szandra:**
„Covid alatt is kellett dolgozni... Jöttek, csak kevesebb volt már a bevétel is.” Az emberkereskedelem áldozatai a pandémia időszakában

A bűn árnyékában: kriminálszociológiai tanulmányok

Előszó a különszámhoz

Solt Ágnes¹ – Windt Szandra²

<https://doi.org/10.51624/SzocSzemle.21011>

Ez a (kriminálszociológiai) tematikus szám azzal a céllal született, hogy a szociológia és a kriminológia egymásba ágyazottságát láttassa, a két tudományág közötti szerves kapcsolatot megerősítse. A különszám vendégszerkesztőinek szándéka az volt, hogy a két diszciplína művelői körében párbeszédet kezdeményezzenek egy közös, gazdagabb megértés reményében. Bár a kriminológia intézményesülése Magyarországon a jogtudomány keretei között ment végbe, szellemi gyökerei, módszertani eszköztára és központi kérdésfelvetései a szociológiából eredeztethetők. A bűnözés mint társadalmi jelenség, a deviancia, a társadalmi kontroll, a stigmatizáció, az intézmények működése és a társadalmi struktúrák egyenlőtlenségeinek hatása mind olyan alapvető szociológiai fogalmak, amelyek nélkül a kriminológia pusztán jogi kategóriák leírására korlátozódna. A kötetben szereplő tanulmányok sokszínűsége – mind témájukból, mind módszertanukból következően – kiválóan példázza e két terület művelői közös gondolkodásának szükségességét.

Ez a speciális szám éppen ezért egy áttekintő, szintetizáló tanulmánnyal kezdődik: *Lévay Miklós*, *Kerezsi Klára* és *Ivanics Zsófia* a rendszerváltozástól napjainkig áttekinti és értékeli a magyar büntetőpolitika alakulását, bemutatva a bűnözés tendenciáit, a kormányzati ciklusok büntetőjog-alkotását és az azok mögött álló politikai törekvéseket a jogállami büntetőpolitikától a büntető populizmusig tartó folyamatra fókuszálva. Az elemzés külön figyelmet fordít a bűnözés 1988 és 2023 közötti főbb irányaira és strukturális jellemzőire, a büntetéskiszabási gyakorlatra, a börtönnépeség változásaira, valamint a büntető populizmus kriminálpolitikai sajátosságaira.

Ezt követően *Huszár László* és *Fiáth Titanilla* a totális intézmények zárt világába nyújt bepillantást, ahol a hatalom, a kontroll és az erőszak legnyersebb formái öltönek testet. Tanulmányuk levéltári forrásokra támaszkodó, foucault-i ihletésű elemzése az 1970-es és 80-as évek magyar börtöneibe vezeti az olvasót, ahol a „megjavíthatatlan” elítélteket a „pszichopata” diagnózis homályos kategóriájába sorolták.

¹ Országos Kriminológiai Intézet, e-mail: solt@okri.hu

² Országos Kriminológiai Intézet, e-mail: windt@okri.hu

Kiderül, hogyan ütközött a pszichiátriai szakértelem „normalizáló” szándéka a büntetés-végrehajtás elsősorban rendfenntartó, „zavarmentesítő” logikájával, és hogy a speciális gyógyító-nevelő csoportok végső célja nem is annyira a gyógyítás, hanem annak elérése volt, hogy az elítélt „a büntetés-végrehajtást tűrje el”.

A büntető igazságszolgáltatási rendszer működését és annak következményeit elemzi három tanulmány is. *Somogyvári Mihály* börtönügyi nyilvántartási adatok és dokumentumok elemzésével árnyalja a szexuális bűnelkövetőkről alkotott leegyszerűsítő képet. A kutatás rámutat arra, hogy az elkövetők köre rendkívül sokszínű: a gyermekkorú áldozatokat szedők gyakran „profiliszták”, bűnözői pályájuk később kezdődik, és a börtönhierarchia alján állnak. Ezzel szemben azok, akik felnőtt áldozatokat használnak ki, sokkal gazdagabb és összetettebb bűnözői múlttal rendelkeznek. Az eredmények megkérdőjelezik a „cukrosbácsi” mítoszt is, hiszen a gyermekáldozatok elsőprő többsége ismeri az elkövetőt, gyakran annak családtagja. *Mitrovics Zoltán* írása a börtönből való szabadulás kritikus folyamatát, a reintegrációt helyezi a középpontba, a büntetés-végrehajtási pártfogó felügyelők tevékenységét vizsgálva. A szerző pártfogó felügyelőkkel végzett kérdőíves kutatása alapján ismerteti a szabadulásra való felkészítés komplex folyamatát, amely a mentális egészségtől a munkaerőpiaci készségekig számos területet érint. Kiemeli a szakmák közötti együttműködés és a külső segítő szervezetek bevonásának jelentőségét, hangsúlyozva, hogy a sikeres reintegráció nem csupán az érintett egyén, hanem az egész társadalom érdekét szolgálja, hiszen hozzájárul a bűnismétlés kockázatának csökkentéséhez. Solt Ágnes a feltételes szabadságra bocsátás gyakorlatának változását elemző tanulmányában arra a drámai szigorodásra hívja fel a figyelmet, amely az elmúlt években jellemezte a magyarországi gyakorlatot. A büntetés-végrehajtási bírókkal folytatott mélyinterjúk eredményei alapján a szerző kimutatja, hogy a feltételes kedvezményben részesülők arányának jelentős visszaesése nem csupán a jogszabályi változásokkal magyarázható, hanem az érintett intézményekre nehezedő társadalmi és politikai nyomásnak, valamint a büntetés-végrehajtási intézetek új, a korábbinál jóval szigorúbb gyakorlatának is.

A kötet második nagy tematikus egysége az erőszak újratermelődését, az áldozattá válás és a túlélés útjait mutatja be. *Héra Gábor, Nagy Beáta Magda és Mészáros Zoltán* a kapcsolati erőszak hajlamosító tényezőit vizsgálják egy rendkívül gazdag módszertani eszköztárat felvonultató kutatás alapján. Eredményeik egyértelműen igazolják a bántalmazás generációkon átívelő mintázatát: a származási családban átélte erőszak és elhanyagolás szignifikánsan növeli a későbbi felnőttkori áldozattá válás kockázatát. Rámutatnak továbbá az elkövetők körében gyakran megfigyelhető mentális és szerhasználati zavarokra is, hangsúlyozva a szociális ellátórendszer szerepét a hatékony prevenció érdekében. Míg ez a tanulmány a jelenség tágabb mintázatait rajzolja fel, *Rózsás Zsuzsanna* írása egyetlen narratív életútinterjú elemzésén keresztül mutatja be egy intim partner elleni erőszakot túlélő nő megküzdési stratégiáit. A hermeneutikai esetrekonstrukció során világossá válik, hogyan nehezítik

a kilépést olyan mélyen beágyazott tényezők, mint az anyagi kiszolgáltatottság, a társadalmi kapcsolatok hiánya, valamint az, hogy a rendvédelmi és szociális rendszerek nyújtotta segítség sokszor csak formális, valódi támogatás nélkül működik. *Windt Szandra* tanulmánya az emberkereskedelem áldozatainak tapasztalatait vizsgálja a Covid19-járvány idején, áldozatokkal készült interjúk alapján. A szerző rámutat arra, hogy a pandémia következtében a kizsákmányolók rendkívül gyorsan alkalmazkodtak az új társadalmi és gazdasági feltételekhez. Ezzel párhuzamosan az áldozatok helyzete tovább romlott: kiszolgáltatottságuk fokozódott, és a strukturális egyenlőtlenségek még erőteljesebben érvényesültek.

A kötetben szereplő írások tehát a bűnözés és az arra adott társadalmi-intézményi válaszok széles spektrumát ölelik fel, a történeti elemzésektől a kvalitatív esettanulmányokon át a nagymintás kvantitatív vizsgálatokig. Bízunk benne, hogy a lapszám értékes olvasmány a szociológusok és kriminológusok számára is, előmozdítja a termékeny közös gondolkodást, miközben hozzájárul a két tudományterület közötti határok átjárhatóbbá válásához.

A jogállami büntetőpolitikától a büntető populizmusig: büntetőpolitika Magyarországon

From Rule-of-Law-Based Penal Policy to Penal Populism: The Case of Hungary

Lévay Miklós¹ – Kerecsi Klára² – Ivanics Zsófia³

<https://doi.org/10.51624/SzocSzemle.19228>

Beérkezés: 2025.05.23.

Átdolgozott változat beérkezése: 2025.10.20.

Elfogadás: 2025.10.20.

Összefoglaló: Tanulmányunk a magyar büntetőpolitika alakulását tekinti át és értékeli a rendszerváltozástól napjainkig. A fogalmi és értelmezési keretek rövid ismertetését követően bemutatjuk a bűnözés 1988 és 2023 közötti alakulásának főbb irányait, strukturális jellemzőit, majd a büntető anyagi jogra koncentráva az egyes kormányzati ciklusok büntetőjog-alkotása és az annak háttérében meghúzó büntetőpolitikai törekvések, célkitűzések, elvek fényében elemezzük vonatkozó időszak büntetőpolitikai irányvonalait. Részletesen ismertetjük az 1990–1994-es, az 1994–1998-as és az 1998–2002-es kormányzati ciklusok, a 2002 és 2010 közötti időszak, majd a 2010 óta tartó politikai ciklus büntetőpolitikájának jellemzőit. A büntetőpolitikára vonatkozó értelmezési keretünk meghatározó elemei adott időszak politikai, kormányzati működésének jellemzői, a jogállami követelmények érvényesülésének mértéke, továbbá az elmélet, a kutatási eredmények és a büntetőpolitika kapcsolata. A kormányzati ciklusok szerinti áttekintést követően a büntetőpolitika jellegét, tartalmát tükröző két meghatározó ismérvvvel: a büntetéskezelési gyakorlattal, valamint a börtönnépesség alakulásával foglalkozunk részletesebben. A tanulmány zárórészeiben a rendszert változtató országok büntetőpolitikai jellemzőivel összefüggő kriminológiai és kriminálpolitikai sajátosságokra is kitérünk, különös tekintettel a büntető populizmussal összefüggő jellemzőkre.

Kulcsszavak: büntetőpolitika, kriminálpolitika, bűnözés büntető igazságszolgáltatás, büntető populizmus

Abstract: This study offers a comprehensive overview and critical assessment of the development of Hungarian penal policy from the regime change to the present day. Following a brief outline of the relevant conceptual and interpretive frameworks, we explore the main trends and structural characteristics of crime between 1988 and 2023. The analysis focuses on substantive criminal law and examines the penal

1 Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar Kriminológiai és Kriminalisztikai Tanszék; Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Kriminológiai Tanszék; levaym@ajk.elte.hu

2 Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar; kerecsi.klara@uni-nke.hu

3 Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Kriminológiai Tanszék; ivanicszs@ajk.elte.hu

policy directions of successive government cycles in light of the underlying objectives, priorities, and principles of criminal legislation. Accordingly, we provide a detailed account of the penal policy features of the 1990–1994, 1994–1998, and 1998–2002 governments, as well as those of the 2002–2010 period and the ongoing political cycle since 2010. Our interpretive framework highlights the influence of political and governmental dynamics, the degree to which rule of law standards were respected, and the relationship between academic knowledge, empirical research, and penal policymaking. Following the chronological analysis, we examine two key indicators that reflect the substance and orientation of penal policy: sentencing practices and the evolution of the prison population. In the concluding section, we address criminological and penal policy features specific to post-transition countries, with particular emphasis on the characteristics and implications of penal populism.

Keywords: penal policy, criminal justice policy, crime, criminal justice, penal populism

1. Bevezetés

Az Egyesült Államokban az elmúlt időszakban a politikai megosztottság ellentétes oldalán álló agytrösztök kommentháborút vívtak arról, hogy a „vörös” (republikánus) vagy a „kék” (demokrata) területeken rosszabb-e a bűnügyi helyzet (Borjas–VerBruggen 2024). A baloldali kommentelők kimutatták, hogy a republikánus államokban magasabb az emberölés aránya, mint a demokrata vezetésű államokban. A jobboldaliak azt állapították meg, hogy a kapcsolat árnyaltabb, és helyi szinten könnyen átbillenhet: a republikánus állam bűnözési problémái gyakran a demokrata vezetésű városokban összpontosulnak, és a republikánus megyékben alacsonyabb a gyilkosságok aránya, mint a demokrata megyékben. A végeredmény azonban az, hogy ha nagyjából hasonló demográfiai és gazdasági jellemzőkkel rendelkező államokat vagy megyéket összehasonlító modellekkel dolgozunk, kevésbé látványos az eredmény, mint azoknál, amelyek (a politikai megosztottságon kívül) más szempontokat nem vesznek figyelembe. Ugyanis az alapvető demográfiai és gazdasági jellemzők különbségeihez igazodva könnyen eltűnik a piros-kék különbség az emberölési arányok között. Az egyre bonyolultabb elemzések azonban egyre több lehetőséget nyitnak a manipulációra. „A Trumpra adott szavazatok aránya és az erőszak közötti összefüggés előjele és nagysága végső soron attól függ, hogy a kutató mit akar kezdeni az adatokkal” – mondják a szerzők, és elemzésük igazolja, hogy milyen könnyű megváltoztatni a következtetést az adatok nagyon egyszerű manipulálásával. Ezért igen fontos javaslatot tesznek: „sokkal produktívabb lenne az időt és az erőfeszítéseiteket a tényleges politikák érdemeinek megvitatására, semmint a lakosság pártpolitikai beállítódásának hatásmérésére fordítani” (Borjas–VerBruggen 2024: 4).

Szándékunk jelen tanulmányunk közreadásával nagyon hasonló: ideje lenne pártosodás nélkül értékelni az elmúlt harminc év büntetőpolitikai fejleményeit Magyarországon, és bemutatni, mely elemei illeszkednek a nemzetközi trendekbe, melyek csatlakoznak a közép-európai tendenciákhoz, és végül melyek jellemzők csak hazánkra.

Történelmi kiindulópontunk Vámbéry Ruzstem, aki a büntetőpolitikát a büntető törvényhozást előkészítő tudományként és a bűnözés ellen folytatott küzdelem taktikájaként határozta meg, és erősen óvott annak túlhasználatától. Mint írja: „[...] az állam lehetőleg óvakodjék a büntetéssel sújtott cselekmények felesleges szaporításától. Mindenkor veszéllyel jár a büntető hatalom túlfeszítése, nemcsak azért, mert a büntetés kétélű fegyver, amelynek alkalmazása az államra is terhetek ró, *hanem azért is, mert a kard, amelyet favágásra használunk, megtagadja a szolgálatot a háborúban*” (Vámbéry 1907 [1986: 19]).

2. A kriminál-/büntetőpolitika elemzésének elméleti kerete, fogalmak

A büntetőjogászok és a kriminológusok különböző tartalmat tulajdonítanak a kriminálpolitikának: vannak, akik a büntetőjoghoz kötik, mások a kriminológiához (Pallagi 2014). A büntetőjogászok tipikus megközelítése szerint a kriminálpolitika a már elkövetett bűncselekményekre adott, illetve adandó büntetőjogi válaszstratégiák gyűjtőfogalma (Nagy, 2008). Ilyen értelemben a szakirodalomban gyakran a büntetőpolitika szinonimájaként jelenik meg. Ebben a tanulmányban azonban a büntető- és kriminálpolitika rész-egész viszonyából kiindulva Ligeti Katalin (2009) meghatározását tekintjük irányadónak, miszerint a kriminálpolitika a büntetőpolitikánál szélesebb fogalom, amely a büntetőjogi válaszokon túl magába foglalja a büntető igazságszolgáltatási rendszer működését, a bűnüldözés terepét, illetve a társadalmi bűnmegelőzéshez és a bűncselekmény okozta hátrányok mérsékléséhez kapcsolódó feladatok körét is.

Marc Ancel új társadalomvédelmi irányzata a kriminálpolitikát társadalmi jelenségnek tekintti, ebben az olvasatban a kriminálpolitikai kutatások szükségszerűen tudományos megfigyelést feltételeznek. Ancel sajátos megfogalmazásában a büntetőpolitika nem egyszerűen tudomány, hanem művészet, hiszen az elemzésnek a bűnözés elleni társadalmi védekezésre is ki kell terjednie (Szabó 1981).

Napjaink kriminálpolitikai gyakorlatában három jellemző együtt járást figyelhetünk meg, amelyek mindegyike kapcsolódik a büntető populizmus későbbiekben tárgyalt tendenciáihoz (Kerecsi 2024):

(1) A bűnözéshez kapcsolódó kérdések és az ezekre adandó válaszok meghatározóvá váltak a *nagypolitikában* (Gönczöl 2002), és egyre inkább előtérbe került a bűnözéstől való félelemre és a büntetőpolitikai eszközökre építő, a társadalmi problémákat biztonsági kérdésként kezelő kormányzás (Simon 2007).

(2) A bűnözéskontroll eszközeinek alakítása egyre kevésbé *szakmai, sokkal inkább politikai kérdésként tematizálódik*.

(3) A bűnözés visszaszorítására mozgósított technológia, illetve a bűnözéssel és a büntető igazságszolgáltatásról szóló diskurzus és narratíva minden vonatkozásban látványossá és láthatóvá vált, ezzel pedig kiváló lehetőséget ad annak érzékelteté-

sére, hogy a kormány kormányoz. Barbara Hudson (2003) megfogalmazásában: „ha a kormányzatoknak nincs mozgásterük a gazdasági szférában, de magukat, erős, tevékeny kormányzatként akarják elismertetni, akkor más területen fognak aktívvá válni – például a kriminálpolitika területén”.

2.1. A kriminálpolitika történetisége

A jóléti állam a társadalmi igazságosság elveit kívánta átültetni a gyakorlatba. Európában a második világháború után kialakult jóléti rendszerek biztosították az elsődleges eszközt az állampolgárok integrálására. Az eszközök elérték a marginális helyzetben lévőköt is, és biztosították a „társadalmi tagság” – legalább minimális – gazdasági feltételeit. A társadalmi befogadás a biztos munkahelyet jelentette, és egy kulturálisan homogén(ebb) lokális közösséghez való illeszkedés lehetőségét biztosította. A jóléti állam a szociális igazságosság és egyenlőség eszméjére épült, és szükségesnek látta, hogy az esélyegyenlőség biztosítása érdekében – még mielőtt a verseny elindul a forrásokért – minimumokat garantáljon (Rawls 1997). A jóléti államban a gondok jelentős részét (bűnözés, egészség-, képzettség-, munkahiány, szegénység, családi diszfunkciók) olyan problémaként fogták fel, amelynek társadalmi okai vannak, s amelyet szociális technikákkal és a szociális munka módszereivel lehet leküzdeni. E felfogáshoz jól illeszkedett a „társadalmi mérnökség” gyakorlata, amely nem „tervezett”, nem „mért”, és a legritkább esetben „számolt”. A források bősége idején erre ugyanis nem volt szükség.

A „kabátot újrágombolni” csak az 1970-es évek második felétől kellett – s valóban az 1980-as évek elejére az állam szerepe alapvetően megváltozott a szociális és gazdasági életben. Ekkor ugyanis a jóléti állam és a rehabilitációs paradigma ösztűz alá került. Jelentős szerepe volt ebben a 70-es évek gazdasági válságainak, amelyek a jóléti állam gazdasági alapját roppantották meg, és finanszírozhatatlanná tették az igazságszolgáltatás drágán működő rendszerét. Természetesen az is közrejátszott, hogy az emberi jogok felértékelődésének tükrében tarthatatlanná vált az emberi jogi követelményekre „süket” bűnözéskezelési rendszer. Emellett azonban fontos annak rögzítése is, hogy a kriminológia az 1970-es éveket követő két évtizedben – az embertudományok eredményei relatív elmaradásának időszakában – nem tudott új válaszokat adni a felgyorsult társadalmi fejlődés és a bűnözés új kihívásaira, s ezzel maga is hozzájárult a politika „önjáróvá” válásához a bűnözéskontroll eszközeinek meghatározásában. A különböző kriminálpolitikai modellekben – eltérő mértékben és eltérő intenzitással – fellelhetők a jóléti állam kriminálpolitikai megoldásai, ami azt is jelzi, hogy nem eliminálódott a szociológia, a szociálpolitika és a kriminológia által a kedvezőtlen társadalmi helyzetek felhajtóerőiről felhalmozott tudásanyag (Kerecsi 2018).

A rehabilitáció eszméjét az 1980-as években legyőzte a kontroll, véget ért az a korszak, amely „kilúgozta” a büntetésből a morális elemeket, és tisztán terápiás szociális munkaként értelmezte azt. A neoklasszikus elvek megjelenése szük-

ségszerű reakció volt a még az emberi jogok iránti jó szándékú érzéketlenségre és a bűncselekmény elkövetésében manifesztálódó morális szempont eliminálására. A *treatment* kezelőrendszere ugyanis „technikaivá” degradálta a bűncselekményt, csak társadalmi, szociális bajnak tételezte, és nem tartotta fontosnak a jogsértés morális megítélését. „A büntetés becsületbe vágó szankció, szemben minden más jogi következménnyel” – mondja Szabó András (1990: 99). A jóléti állam büntetőpolitikájának érvényesülése idején a büntető igazságszolgáltatás és a büntetőjog saját „bináris kódját” szorította háttérbe annak érdekében, hogy más funkcionális alrendszerek (például a szociálpolitika) bináris kódjai érvényesülhessenek (Luhmann idézi Pokol 2005). Pokol Luhmann téziseinek továbbgondolásakor fogalmazta meg, hogy a „teljes egyént” involváló morális kommunikáció tartós intézményei is létrejönnek (Pokol 2005). A morális kommunikációt alkalmazó intézmények közé napjainkban sorakozik fel a büntető igazságszolgáltatás intézményrendszere, elsődlegesen a helyreállító igazságszolgáltatás megközelítésének és technikáinak abszorbeálásával (Kerezsi 2018).

A Sólyom-féle (néhai) Alkotmánybíróság álláspontja szerint alkotmányos jogállam a jogsértésekre csak jogállami módon reagálhat.⁴ „A jogállam alapvető eleme a jogbiztonság” – szögezte le az Alkotmánybíróság a 10/1992. (II. 25.) AB határozatában, majd így folytatta a 11/1992. (III. 5.) AB határozatban: „A jogállamiság és jogbiztonság elvéből fakadnak az eljárási garanciák. Ezek alapvető jelentőségűek az egyes jogintézmények működésének kiszámíthatósága szempontjából.” Mivel a büntetőjog a legsúlyosabb szankciók alkalmazására ad lehetőséget az államnak, ezért „[...] a büntetőjogi korlátok lefektetése elengedhetetlen, és a korunkat jellemző kriminalizációs hullám és növekvő büntetőjogi szigor mellett e korlátoknak ténylegesen hangsúlyos szerep kell, hogy jusson” – írja Szomora Zsolt (2011:7).

3. A bűnözés alakulása

A bűnözési trendek elemzéséhez két fő forrásból származó, hosszú távú adatokra van szükség: (1) a rendőrség által rögzített hivatalos bűnügyi statisztikákra és (2) a bűnözésről és az áldozattá válásról alkotott közvéleményt és -tapasztalatot rögzítő kriminológiai kutatásokról és felmérésekre (Kerezsi 2020). A rendőrségi adatok átfogó képet adnak a rögzített bűncselekményekről, függetlenül attól, hogy az ügy bíróság elé kerül-e. Az EU tagállamaiban azonban nincs egységes módszertan a bűnözési statisztikák összeállítására. Míg bizonyos bűnözési kategóriákra egyedi uniós szintű szabályozás vonatkozik, hiányzik a bűnügyi statisztikák átfogó, szabványosított rendszere.

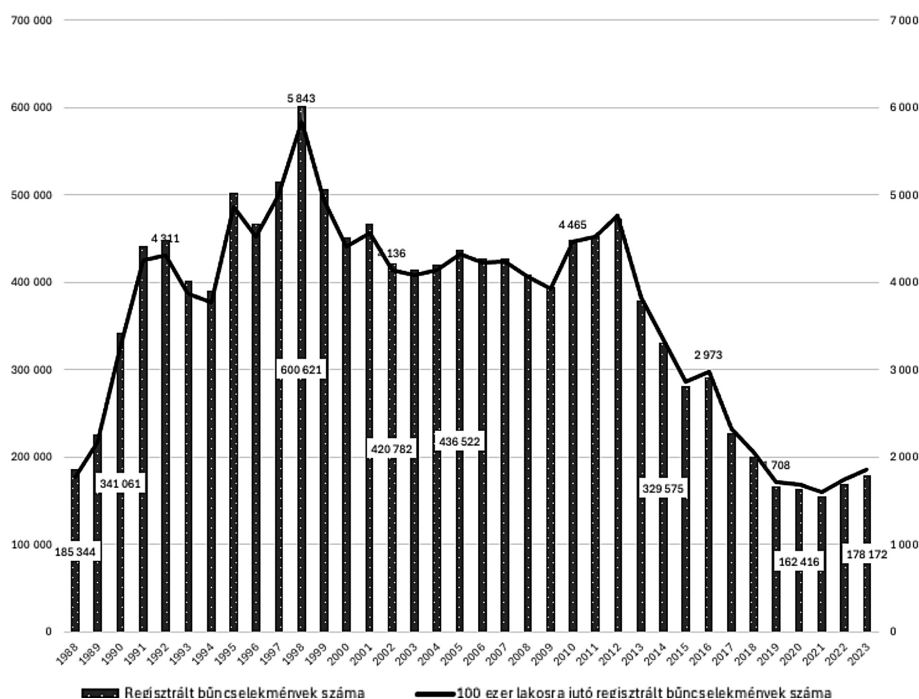
Egyetlen statisztikai adatkészlet sem tükrözi teljes mértékben az egyes büntetőügyek egyedi jellemzőit, mindazonáltal legalább három alapvető korlát befolyásolja a

4 11/1992 (III. 5.): AB határozat.

magyarországi bűnügyi statisztika szerkezeti alapjait: (1) a hivatalos statisztika nem tartalmazza a bűnüldöző hatóságok számára ismeretlenül maradt bűncselekményeket, (2) a bűncselekmények nemzeti szintű nyilvántartási rendszere időben gyakran elmarad a tényleges bűnügyi helyzet változásaitól, és (3) a büntető igazságszolgáltatás különböző adatgyűjtési pontjai nincsenek kellően harmonizálva (Erdősi 2005). 2018-ban jelentős módszertani változás következett be a kriminálstatisztikában, amely az elkövetők száma helyett az elkövetéseket tartalmazza, a 2019-től kezdődő adatok ezért közvetlenül nem hasonlíthatók össze a korábbi évekével, csupán a bejelentett bűncselekmények összessége szolgál megbízható mutatóként a hosszú távú elemzéshez.

3.1. Bűnözés a rendszerváltás előtt és után

1. ábra: Regisztrált bűncselekmények számának és 100 ezer lakosra jutó arányának alakulása, 1988–2023

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal

A magyarországi bűnözési statisztikák idősorai jól elkülöníthető időszakokra oszthatók (Kó 2020). 1. A rendszerváltásig vezető első szakasz (1968–1989) a regisztrált bűnözés fokozatos, lineáris növekedése jellemezte, a kezdeti évek körülbelül 118 ezer esetéről 1989-re 185 ezerre. Kertész és Stauber kutatása igazolta, hogy míg

a legtöbb nyugat-európai országban a 100 ezer lakosra jutó bűnözési ráta 15 év alatt duplázódott meg, addig Magyarországon ez a folyamat 21 év alatt (1971-től 1990-ig) bontakozott ki. Az ezt követő öt éves időszakban (1990–1995) azonban a bűnözési ráta ismét megduplázódott, ami jelentős gyorsulást jelez (Kertész–Stauber 1996). A növekedést a bűnözés összetételének szerkezeti változásai kísérték. Az átalakulás korai szakaszában megszorodtak a vagyon elleni bűncselekmények, amelyeket túlnyomórészt alacsony iskolai végzettségű, korlátozott képzettségű, rossz társadalmi-gazdasági feltételekkel és bizonytalan foglalkoztatási státusszal rendelkező személyek követtek el (Lévay 2007).

A magyarországi demokratikus átalakulás korai éveiben a bűnözés központi politikai kérdéssé vált. A vagyon elleni bűncselekmények drámai növekedése – különösen a lopások, betörések és rablások – volt a fő hajtóerő. Az átmenet előtt a csalás az összes regisztrált bűncselekménynek csak 3–4 százalékát tette ki, a következő években körülbelül 20 százalékra emelkedett. Ezen túlmenően minden tizedik bűncselekmény a közrend megsértésével, például vandalizmussal vagy kábítószerrel kapcsolatos tevékenységgel járt. Az összes bejelentett szabálysértés közel 90 százalékát a vagyon elleni és a közrend elleni bűncselekmények tették ki. A bűnözési ráták növekedésével e bűncselekmények felderítésének aránya meredeken csökkent. 1980-ban a bejelentett 130 ezer bűncselekmény negyede megoldatlan maradt. 1999-re több mint 500 ezer bűncselekményt regisztráltak, de az elkövetők közel fele ismeretlen maradt – jelezve a bűnüldöző hatóságok kapacitáshiányait.

2.) Az 1990-es években a fejlődés *második szakaszát* a gyors növekedés és volatilitás jellemezte. A terjeszkedés hátterében elsősorban a vagyon elleni bűncselekmények álltak, amelyekben a csalás kulcsfontosságú tényezővé vált. A csalás ekkor vált a bűnözés „húzóágazatává”, és aránya megötszöröződött. Az erőszakos és zavargással kapcsolatos bűncselekmények száma is nőtt, nagyjából 70 százalékkal. 1991 és 1992 között a regisztrált bűncselekmények száma megduplázódott, egyes kategóriák pedig a nyolcszorosára emelkedtek. A bejelentett bűncselekmények számának növekedése ellenére az azonosított bűnelkövetők száma viszonylag stabil maradt, évi 120–140 ezer közötti elemszámmal. Az eltérés a felderítetlen vagy be nem jelentett bűncselekmények tartósan magas számára utal.

Ez az időszak egybeesett a széles körű társadalmi dezorientációval és zavarokkal, valamint az erkölcsi normák meggyengülésével, amelynek kialakulásához olyan tényezők járultak hozzá, mint az állami hatalom eróziója, a jogbizonytalanság, a tisztességtelen verseny újbóli megjelenése, valamint a gyors vagyonfelhalmozás iránti vágy. A gazdasági recesszió súlyosbította a társadalmi-gazdasági egyenlőtlenségeket és a munkanélküliséget, míg a nemzetközi migráció és a transznacionális szervezett bűnözés térnyerése további kihívásokat jelentett (Patkós–Tóth 2012).

Az adatok részletesebb vizsgálata azt mutatja, hogy miközben az ismertté vált bűnelkövetők száma csökkent, növekedett az „új belépők”, azaz a büntetlen előéletűek aránya. 1990 után határozottan emelkedett a bűnismétlők átlagéletkora, és egy új trend indult

be a büntetett előéletűek életkori megoszlásában: a *visszaeső kohorsz egyre idősebb*. Ez egyértelműen arra utal, hogy – a számbeli csökkenés ellenére – a bűnözésből kilépés (dezisztencia) lehetőségei tovább szűkültek a bűnismétlők számára (Kerezsi 2019). S napjaink igazságszolgáltatási rendszerei egyre kevesebbet akarnak tudni a bűncselekményt elkövető emberről. Ebbe a tendenciába jól illeszkedik a 2018-ban kialakított új rendszer a bűnelkövetők számbavételének megváltoztatásáról: már nem a bűnelkövetőt, hanem az általuk elkövetett jogellenes cselekményeket, azaz a bűnelkövetéseket tartja nyilván a statisztika. Azt csak halkán jegyezzük meg, hogy ez a megoldás a regisztrált bűnelkövetők hosszú idősoros összehasonlítását is akadályozza.

3.) A 2000-es évek elején kezdődő *harmadik szakasz* stabilabb volt, a bűnözés mértéke szűkebb tartományon belül ingadozott. A regisztrált bűncselekmények mennyisége évi 400 ezer körül stabilizálódott – nagyjából 200 ezerrel több, mint a rendszerváltás előtti időszakban. Egy 2003-as országos viktimizációs felmérés kimutatta, hogy a lakosság 20 százaléka vált bűncselekmény áldozatává a kutatást megelőző 18 hónapban, ami arra utal, hogy a tényleges bűnözési ráta négyszer magasabb lehetett, mint a hivatalos statisztikákban (Barabás 2004).

4.) A regisztrált bűncselekmények száma több mint 600 621 bűnessel 1998-ban tetőzött. Ettől kezdődően markáns, évi 10-15 százalékos csökkenés kezdődött. A törvényi reformok – különösen a büntetőjogi és közigazgatási szabálysértések értékhatári küszöbének felülvizsgálata – is hozzájárultak ehhez. A szociodemográfiai tényezők, köztük a nagyarányú elvándorlás, illetve a népesség öregedése is csökkentette a tényleges bűncselekmények és a hatóságok felé jelentett bűncselekmények számát (Kerezsi 2020).

5.) 2021 óta azonban a tendencia ismét változni látszik. A Legfőbb Ügyészség (2024) által közzétett adatok alapján a regisztrált bűncselekmények számának ismételt növekedését nagyrészt a vagyon elleni bűncselekmények – elsősorban a lopások és csalások – magyarázzák, miközben az erőszakos bűncselekmények aránya viszonylag stabil maradt. 2023-ban a vagyon elleni bűncselekmények tették ki az összes feljegyzett bűncselekmény közel felét (49,2 százalék). Az élet, testi épség és egészség elleni bűncselekmények az esetek 4 százalékát, míg a közlekedési bűncselekmények 10,7 százalékát (több mint 19 ezer eset) tették ki. Az egészséget veszélyeztető bűncselekmények közé sorolt, kábítószerrel összefüggő bűncselekmények száma meghaladta a 7600-at (3,7 százalék). Összességében a 2023-as adatok azt mutatják, hogy a gazdasági és vagyon elleni bűncselekmények uralják a bűnözői környezetet, miközben az erőszakos és nagy horderejű bűncselekmények stabilizálódnak vagy csökkennek.

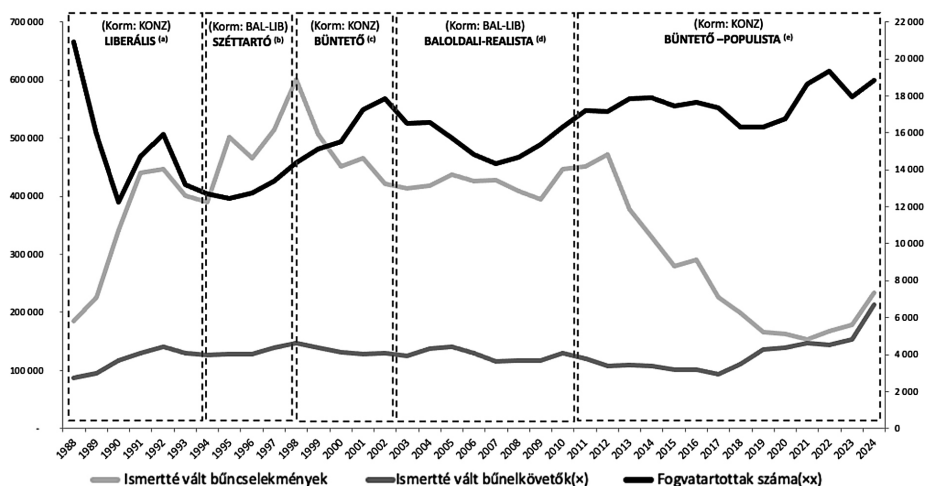
Bár a bűnözési ráták legutóbbi emelkedéséről még nem készültek részletes elemzések, feltehetőleg fontos magyarázó tényező lehet a több mint egy évtizede változatlan közigazgatási és bűncselekmények közötti értékhatári küszöb és az infláció közelmúltbeli megugrása.

Az egyes országok rendszerváltásokat követő kriminálpolitika-történetének kulcsmomentumai szorosan kötődnek a kormányzati ciklusokhoz. A különböző kormányzatok által képviselt ellentétes ideológiák gyakran szöges ellentétben állnak egymással, az ebből fakadó feszültségek pedig mind a mai napig hatnak a kriminálpolitikai folyamatokra (Borbíró 2011). 2015 ősze óta Magyarország folyamatos válságokkal szembesül, beleértve a migrációt, a járványokat, az energiahiányt és a humanitárius kihívásokat. Ezek a problémák jelentős változásokhoz vezettek a jogrendszerben, 2022 decemberére a rendkívüli intézkedések váltak normává, és a szokásos jogalkotás kivételé.

4. A kriminál/büntetőpolitika kormányzati ciklusonként

A következőkben kormányzati időszakonként adunk áttekintést a magyarországi kriminálpolitika alakulásáról 1990 és 2024 között. A „liberális”/„széttartó”/„büntető”/„baloldali-realista”/„büntető-populista” kategóriák a kriminálpolitikai ciklusok leírására szolgálnak.⁵ A grafikonon bemutatott adatok azt jelzik, hogy a kriminálpolitikai intézkedéseket nem a bűnözési ráták változása indokolta.

2. ábra: Kriminálpolitikai szakaszok Magyarországon (1988–2024)

(a) *Liberális*: dekriminalizáció, büntetéskiszabási reform (enyhébb), bírói autonómia megerősítése, drogdiverzió, jogállami sztenderdek

5 Az elnevezések forrása: Györy, Cs.: *When in doubt, make it stricter? The post-transition trajectory of Hungarian criminal policy and sentencing practice* című előadása, amely 2023. június 20-án a Czech Society of Criminology Annual Meeting konferencián hangzott el a prágai Károly Egyetemen. https://www.czkrim.cz/wp-content/uploads/2023/06/10KD_PRAHA_PROG-RAM_Final_TISK.pdf

- (b) *Széttartó*: fiatalkorúak: a szabadságelvonás vagy büntetés végső eszköz, feltételes szabadságra bocsátás szigorítása, drogdiverzió korlátozása
- (c) *Büntető*: büntetéskiszabási reform (szigorítás), bírói autonómia szűkítése („középmérték”)
- (d) *Baloldali-realista*: drogdiverzió korlátozásának megszüntetése, „középmérték” megszüntetése, pártfogó felügyelet reform, helyreállító igazságszolgáltatási eszközök (mediáció büntető ügyekben), jogi és szociális segítségnyújtás áldozatoknak, átfogó bűnmegelőzési programok
- (e) *Büntető-populista*: „Középmérték” visszaállítása, három csapás bevezetése, tényleges életfogyig tartó szv. bevezetése, büntető felelősség alsó határának csökkentése (12+), új Btk. (súlyosabb büntetési tételek), börtönépítési program, rendészeti bűnmegelőzés, populista elemek: „Nemzeti konzultáció”, „éjszakai jogalkotás” (előzetes letartóztatás; túlszűfoltosság megoldása a börtönökben).

Forrás: Győry (2023) és saját szerkesztés

A rendszerváltozás után hatalomra került kormánynak két nagy kihívással kellett szembenéznie: a) a közösség biztonságát veszélyeztető bűnözés növekedésével és b) a demokratikus átalakulás normatív szabályozási elvárásaival, ami bizonyos jogintézmények, például a halálbüntetés eltörlését és a büntető igazságszolgáltatás jogállami követelményeinek érvényesítését, valamint átláthatóságának biztosítását követelte.

1.) Az 1990-es demokratikus választások eredményeként jobbközép, konzervatív koalíciós kormány alakult, amelynek vezető pártja a Magyar Demokrata Fórum (MDF), koalíciós partnerei a Független Kisgazdapárt (FKgP) és a Kereszténydemokrata Néppárt (KDNP) voltak. Antall József kormánya az 1990-es évek elején jellemzően „liberális” büntetőpolitikát folytatott. A demokratikus alkotmányos alapelvek befolyásolták az 1993-ban hatályba lépett 1978. évi Büntető Törvénykönyv (a továbbiakban 1978. évi Btk.) rendszerváltozás utáni első jelentős módosítását (1993. évi XVII. törvény). A jogalkotási célok között szerepelt a szabadságvesztés visszaszorítása, a dekriminalizáció és a szabadságvesztés-büntetések alternatíváinak bevezetése. Fontos reform volt a szabadságelvonás nélküli szankciók alkalmazásának kiterjesztése, a szabadságvesztés általános minimális időtartamának három hónapról egy napra való csökkentése, a bírói mérlegelési jogkör korlátozásának megszüntetése a törvényi minimumbüntetések csökkentése érdekében, a szokásos (üzletszerű) prostitúció dekriminalizálása és a kisebb súlyú, fogyasztói típusú kábítószer-bűncselekmények miatti elterelő programok bevezetése (a büntetés helyett a kezelésre helyezve a hangsúlyt).

2.) Az 1994-es parlamenti választásokat az MSZP nyerte, amely 1998-ig kétharmados parlamenti többséggel kormányzott a Szabad Demokraták Szövetségével (SZDSZ). A miniszterelnök Horn Gyula volt. A kormányzati ciklus „széttartóként”

jellemezhető büntetőpolitikáján belül 1995-ben fiatalok esetében új rendelkezésként került az 1978. évi Btk.-ba, hogy a szabadságelvonnással járó szankciót csak legvégső esetben lehet alkalmazni. A fiatalok büntető igazságszolgáltatásába bevezették a legfeljebb öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmények elkövetése esetében a vádemelés egy és két év közötti időre elhalasztásának lehetőségét. Ugyanakkor – érzékelve a bűnözés növekedése miatt megváltozó közhangulatot – az 1978. évi Btk. 1997. évi módosításánál az addig követett, kevésbé punitív jellegű büntetőpolitika csekélyebb mértékben érvényesült. A módosításokat alapvetően meghatározta a bűnözés növekedése és a szervezett bűnözés erősödése. A súlyosabb bűncselekmények miatt kiszabott életfogytiglani szabadságvesztés esetén például a bíróság 20 és 30 év között határozhatta meg a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontját. A módosítás azt is tartalmazta, hogy az életfogytiglani szabadságvesztésre ítélt személyt feltételesen sem lehet szabadlábra helyezni, ha ismét életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélik. A jogalkotó új bűncselekményként fogalmazta meg a „bűnszervezet létrehozását”.

Ugyanakkor az erőszakos szexuális bűncselekmények módosítása a jogállamiság követelményeit tükrözte. A módosítás eredményeként az erőszakos szexuális bűncselekmény tényállásában nem a „nő” szerepelt a passzív alanyként, hanem „más személy”, és a bűncselekmény házassági életközösségen belül is elkövethető lett (1997. évi LXXIII. törvény).

3.) Az 1998-as választást megelőző kampány egyik kiemelt témája a közbiztonság, amiben közrejátszott, hogy 1997-ben a regisztrált bűncselekmények száma a rendszerváltás óta másodszor haladta meg az 500 ezret, nőtt az emberölések száma, és több maffiaszerű gyilkosság is történt Budapesten. A fokozódó bűnözéssel és az ehhez kapcsolódó félelemérzettel egyre gyakrabban foglalkozott a média, amelynek már 1997-től a két kereskedelmi televízió is része volt. A politikai pártok közül a Fidesz – Magyar Polgári Párt rendelkezett a legszigorúbb büntetőpolitikai választási programmal. Bizonyos mértékig ez is hozzájárult ahhoz, hogy a párt megnyerte az 1998-as választásokat, és jobbközép koalíciós kormány alakult a Fidesz és Orbán Viktor miniszterelnök vezetésével (első Orbán-kormány).

A kormányalakítás után az 1978. évi Btk. 1998. évi módosítása (1998. évi LXXXVII. törvény) egyértelműen a „büntető jellegű” vagy megtorló büntetőpolitikát tükrözte. A módosítás jelentősen szigorította a büntetési rendszert: a szabadságvesztés általános minimumát két hónapra emelte; lehetővé tette a bíróságoknak, hogy kizárják a feltételes szabadságra bocsátást életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabása esetén; korlátozta a bírói mérlegelési jogkört a büntetés kiszabásában; valamint szűkítette a kábítószer-bűnözők számára az elterelő programok elérhetőségét. Az Országgyűlés 1999-ben a szervezett bűnözést és a kapcsolódó jelenségeket (például prostitúció) célzó jogszabályt is elfogadott (1999. évi LXXV. törvény).

4.) A 2002-es és 2006-os választást az MSZP nyerte, amely ismét koalícióra lépett az SZDSZ-szel, a miniszterelnöke 2004 őszéig Medgyessy Péter, majd 2006 és 2009 között Gyurcsány Ferenc, 2009 és 2010 között pedig Bajnai Gordon volt.

A 2002 és 2010 között érvényesülő kriminálpolitika két részre osztható. Az első szakasz 2002-től 2009-ig, a második 2009-től 2010-ig tartott. Az első időszak a „baloldali-realista” kriminálpolitikához való visszatérést jelentette, és intézményszerűsült a kriminálpolitika további két területe, a bűnmegelőzés és az áldozatsegítés. A büntetőpolitikai irányváltás az 1978-as Btk. módosításának „kettős nyomtávú megközelítés” (*dual-track approach*) elve alapján valósult meg. Ennek lényege, hogy a súlyos, erőszakos bűncselekmények elkövetőire és a visszaesőkre eltérő és jelentősen szigorúbb büntetés legyen kiszabható, mint a kevésbé súlyos, első és alkalmi bűnelkövetőkre. A módosító törvény (2003. évi II. törvény) a végrehajtandó szabadságvesztés alkalmazási arányát és a börtönnépesség létszámát kívánta csökkenteni. Ennek egyik eszközeként visszatért az 1978. évi Btk. 1998. évi módosítását megelőző időszakra jellemző bírói mérlegelési jogkörhöz. Egységes szervezeti rendszerként szervezte újjá a Pártfogó Felügyelői és Jogsegélyszolgálatot, amely 2003 júliusában kezdte meg munkáját.

A bűnüldözéshez kapcsolódó európai uniós csatlakozási követelménynek köszönhetően létrejött a bűnmegelőzés és áldozatsegítés intézményrendszere. Az Országgyűlés elfogadta a társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiájáról szóló 115/2003. (X. 28.) országgyűlési határozatot, amely hangsúlyozta, hogy a bűnmegelőzés a szociálpolitika része. Ezzel felidézte Franz von Liszt (1905) mára szállóigévé vált tételét, miszerint a jó szociálpolitika a legjobb kriminálpolitika. A stratégia a következőket tekintette prioritásnak: (i) a gyermek- és fiatalkori bűnözés megelőzése és csökkentése; (ii) a városok biztonságának fokozása; (iii) a családon belüli erőszak megelőzése; (iv) az áldozattá válás megelőzése, áldozatsegítés és kártérítés; (v) a bűnismétlés megelőzése. Koordinációját a Nemzeti Bűnmegelőzési Bizottság irányította.

Ugyancsak az Európai Unióhoz való csatlakozás követelményeként 2005-ben megszületett az áldozatsegítésről szóló jogszabály (2005. évi CXXXV. törvény). 2006-ban jött létre a büntető ügyekben alkalmazható mediáció jogintézménye mint a helyreállító igazságszolgáltatás egyik formája (a 2006. évi LI. törvény vonatkozó rendelkezései). Az előzőek nyomán 2007-re kialakult egy olyan komplex kriminálpolitika, amelynek elemei a differenciált, racionális büntetőpolitika, az áldozatpolitika és a bűnmegelőzés, valamint az ezek végrehajtását szolgáló intézményrendszer.

2009-ben azonban további differenciálódás indult meg a büntetőpolitikában, alapvetően a súlyos, erőszakos bűncselekmények elkövetőivel szembeni szigorúbb fellépést és ezzel párhuzamosan az áldozatok fokozottabb védelmét szolgálta.

Az 1978. évi Btk. punitív irányú módosítását két tényező ösztönözte. Az egyik, hogy 2006 és 2009 ősze között több, a közvéleményt felkavaró emberölést követ-

tek el Magyarországon. Ekkor történt a hat roma ember életét követelő sorozatgyilkosság. Az akkor ellenzékben politizáló Fidesz két képviselője 2009 februárjában a Btk. módosítására irányuló törvényjavaslatot nyújtott be, amelynek leglényegesebb része az amerikai minta alapján létrehozni javasolt jogintézmény, az erőszakos visszaesőkkel szembeni „három csapásnak” megfelelő büntetéskiszabási rendelkezés tervezete volt. A kormány 2009 tavaszán az 1978. évi Btk. átfogó módosítására vonatkozó törvényjavaslatot nyújtott be, így a törvénykönyvbe bekerültek a súlyos, erőszakos bűnelkövetőkkel szembeni szigorúbb fellépést lehetővé tevő (de az ellenzéki javaslatához képest enyhébb) „három csapás”-szabályok. A módosítás bevezette a „megelőző jogos védelem” intézményét, az „erőszakos többszörös visszaeső” fogalmát és jelentősen megváltoztatta a büntetési rendszert: a határozott ideig tartó szabadságvesztés felső határa különös és többszörös visszaeső esetében tizenöt évről húsz évre emelkedett, lehetővé vált a szabadságvesztés végrehajtásának részleges felfüggesztése, szigorodtak a feltételes szabadságra bocsátás feltételei, és jelentősen emelkedett a pénzbüntetés alsó és felső határa. A megtámadottra nézve kedvezően módosult a „jogos védelem” szabályozása (2009. évi LXXX. törvény).

5.) Az 1978. évi Btk. 2009. évi módosítása már része volt a 2010-es parlamenti választásokra való előkészületnek. A választásokat a Fidesz–KDNP jobboldali, konzervatív koalíciója nyerte, kétharmados többséget (68,13 százalék) szerezve az Országgyűlésben. A 2010-ben hatalomra került új koalíció ambiciózus társadalmi célokat hirdetett: elitcsere, a nemzeti burzsoázia megerősítése, a munkaalapú társadalom modellje és a munkanélküliség felszámolása, a középosztályok segítése, a liberalizmussal szembeni konzervatív értékek előmozdítása, valamint az állami kontroll erősítése.

A koalíció a kampány során a gazdasági kérdések mellett nagy figyelmet szentelt a közbiztonságnak. A kormány *Nemzeti együttműködés programja* című programjában is kiemelkedő szerepe volt a bűnözés elleni fellépésnek. A büntetőpolitikai rész az *Itt az idő, hogy újra rend legyen az országban* címet viselte, és megígérte, hogy a választások utáni első lépések egyikeként szigorítani fogják a Büntető Törvénykönyvet. „A jogszabály szigora, a büntetési tételek növelése, az életfogytig tartó szabadság többszöri alkalmazása, az áldozatok védelme meg fogja fékezni a bűnök elkövetőit és világossá teszi a társadalom számára, hogy Magyarország nem a bűnelkövetők paradicsoma.”⁶

A Fidesz–KDNP-pártkoalíció 2010 óta folyamatosan kormányon van, a 2014-es, a 2018-as és a 2022-es országgyűlési választáson egyaránt kétharmados többséget szerzett. Az azóta eltelt időszakban változatlanul kitüntetett szerepet tölt be a kormányzásban a bűnözés elleni fellépés, „harc”. Ennek tartalma, szellemisége lényegében azonos azzal, amit idéztünk a 2010-es kormányprogramból.

6 A Nemzeti Együttműködés Programja (2010). <https://www.parlament.hu/irom39/00047/00047.pdf> Letöltés: 2025. 05. 10.

A következőkben röviden áttekintjük a Fidesz–KDNP 2010 óta követett büntető-politikájának meghatározó jellemzőit.

Nagyjából 2010-ig „az egymást váltó kormányzatok majdnem folyamatosan fejlesztették a modern, „kétvágányú” igazságszolgáltatást, amely egyszerre veszi figyelembe a tetтарыos büntetés szükségességét és az elkövető körülményeit, egyedi helyzetét, és ezzel utat nyit alternatív büntetésformákhoz, valamint a megsértett közösségnek nyújtott jóvátételhez. Ez a folyamatosság 2010-ben a „második vágány” együtt eltűnt a kormányzati politikából. A kormányzat a fennálló feszültség megoldására az okok kezelése helyett a büntetőpolitika technikáit és eszközeit javasolta (Ferge 2014). Nem sokkal a kormányváltást követően került sor az erőszakos többszörös visszaesőkkel szemben szigorúbb jogkövetkezmények (az igazi „három csapás”) és a középértékű büntetéskiszabási rendelkezés ismételt törvénykönyvbe iktatására (2010. évi LVI. törvény). Az „igazi” „három csapás”-szabályok bevezetésének szükségességéről a módosító törvény indoklásában a következő szerepel: „A 2010. évi országgyűlési választáson megnyilvánuló egyértelmű választói akarat arra kötelezi az Országgyűlést, hogy [...] a választók által támogatott büntetőpolitikai intézkedések a lehető leghamarabb törvényerőre emelkedjenek. Ilyen büntetőpolitikai intézkedés az Egyesült Államok több tagállamában, vagy a szomszédos Szlovákiában már bevezetett, Magyarországon »három csapás« néven ismertté vált törvény, amelyet több százezer állampolgár aláírásával is támogatott.”⁷

Büntetőpolitikai szempontból különösen fontos fejleményt jelentett, hogy az 1978. évi új Büntető Törvénykönyv (2012. évi C. törvény) váltotta fel, amely 2013. július 1-jén lépett hatályba. A megalkotása kétségtelenül indokolt volt, mert az egykori szocialista rendszer, a „puha” diktatúra (Bihari 2005: 303) idején keletkezett törvény a 2010-es évek elejéig már száznál többször módosult. A gyakori, olykor egymásnak ellentmondó változások szükségessé tették egy koherens kódex létrehozását. Ennek érdekében 2010 novemberében az igazságügyi minisztériumban megalkult az új Büntető Törvénykönyvet Előkészítő Bizottság,⁸ amely felhasználóbarát, a gyakorlatban könnyen alkalmazható törvénykönyv megalkotására törekedett (Babus 2012). A tervezet indoklással együtt 2012 márciusára elkészült, társadalmi, szakmai vitájára kb. egy hónap állt rendelkezésre (Lévay 2020b).

A Btk. tartalma, jellege szempontjából az „egyik legfontosabb elvárás [...] – a törvényjavaslat indoklása szerint – a szigorúság, amely a tetтарыos büntetőjogi szemlélet hangsúlyosabb megjelenítését jelenti a törvényben” (az indoklást idézi Nagy 2015). A szigorítást szolgáló új rendelkezések egyike például a büntetőjogi felelősség alsó korhatárának, egyes súlyos, erőszakos bűncselekmények esetében 14-ről a 12. életévre való leszállítása (16. §) Részben a szigorítást, részben a szankció

⁷ A 2010. évi LVI. törvény indoklása. *Complex jogtár plusz*.

⁸ A bizottság tagjait a minisztérium szakemberei, ügyészek, rendőrtisztek és bírák alkották. Egyetemi tanárokat nem hívtak meg, négy docens, aki egyúttal ügyvédi gyakorlatot is folytatott, külső szakértőként működött közre a tervezet kidolgozásában (Tóth 2013).

alkotmányossági vizsgálatának megakadályozását szolgálta a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre vonatkozó rendelkezés az Alaptörvényben.⁹

A Btk.-módosítások¹⁰ jelentős része ugyancsak a 2010-es büntető fordulatot tükrözik. Így különösen a feltételes szabadságra bocsátásra, a különös, többszörös és erőszakos többszörös visszaesőkre és a bünszervezetben való elkövetésre vonatkozó módosítások. Mi több, a szabálysértésekről szóló 2012. évi II. törvénnyel a jogalkotó „a szabálysértést átpozicionálta, a közigazgatási és büntetőjog határán lévő jogterületből áttolta a büntetőjogba [...] annak anyagi és eljárásjogi garanciarendszere nélkül” (Nagy 2016). Ez utóbbi megoldásról vita van a szakmában, hiszen tény, hogy a szabálysértési jogot mindig kevesebb garancia jellemezte, mint a büntetőjogot, ennek ellenére nem egyszer az ott bekövetkezett változások „ágyaztak meg” a büntetőjogi szigorításoknak.

A szigorítások szükségességének ellentmondó tényező, hogy 2014 és 2018 között világszerte és hazánkban is – jelentősen és tartósan csökkent a bűnözési ráta. Egyet kell értenünk Ferge Zsuzsával: „A hatalom úgy tesz, mintha a populista többségi követeléseknek demokratikus módon alárendelné magát, miközben ő maga szítja a megtorlást és rendet követelő »népi« populizmust” (Ferge 2014: 135).

2010 után a kriminálpolitika alakítója a „tiszta beszéd” elvének megfelelően egyre erősebben épít az érzelmekre, és egyre kevésbé van tekintettel a büntetőjogi garanciákra. Egyre határozottabban érvényesíti azt a megközelítést, amely szerint a garanciák érvényesülése rontja a hatékonyságot a büntető igazságszolgáltatásban. Ha végignézzük az elmúlt huszonöt évet, a hazai reformok közül sikertörténetként a büntető igazságszolgáltatási szatelliteszervezetek átalakítását értékelhetjük: a pártfogó szolgálat reformját, a bűnmegelőzés rendszerének kialakítását, a jogi segítségnyújtás, az áldozatsegítés, valamint a mediáció feltételeinek megteremtését. Hozzá kell azonban tenni, hogy e „sikertörténetként” említett reformelemek nem a büntető igazságszolgáltatás működésének lényegét jelentik – bár kétségtelenül igen fontos elemei a rendszer működésének (Kerezsi 2018:63). Mint tudjuk, a valódi rendőrségi reform papíron létezik – ott azonban több változatban is. Az ügyészégi és bírósági szervezeti reform sajnálatosan kevésbé érintette a polgárok jogérvényesítési lehetőségeinek erősödését, az eljárások tartamának csökkentését, a szervezetek és a döntéshozatali folyamatok átláthatóságának biztosítását.

A jobboldali populizmus erősödését a 2008 utáni pénzügyi és a 2015-ös menekültválság táplálta, és tovább mélyült a Covid19-világjárvány idején, amikor a végrehajtó hatalom még magasabb szinten összpontosult, mióta az Országgyűlés lehetővé tette a kormány számára a rendeleti úton való kormányzást.¹¹ A jogalko-

9 „Tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés csak szándékos, erőszakos bűncselekmény elkövetése miatt szabható ki.” Alaptörvény IV. cikk (2) bek., második mondat.

10 A Btk-t 2012. július 13. és 2025. január 1. között 77 törvény és egy 1 AB határozat (23/2024. [VII. 15.]) módosította. Forrás: *Az új Btk. – 2012. évi törvény módosulásai a 2012. VII. 13. és 2025. I. 1. között kihirdetett jogszabályok alapján*. Összeállította: dr. Vaskuti András PhD, címzetes egyetemi tanár (ELTE ÁJK). Kézirat.

11 Az Alaptörvény kilencedik módosításával megteremtett lehetőség. A különleges jogrendre – ennek egyik változata a „veszélyhelyzet” – vonatkozó rendelkezések között az 53. cikk (1) bekezdése szerint: „A Kormány különleges jogrendben rendeleket alkothat, amellyel – sarkalatos törvényben meghatározottak szerint – egyes törvények alkalmazását felfüggesztheti, törvényi rendelkezésektől eltérhet, valamint egyéb rendkívüli intézkedéseket hozhat.”

tás területén 2015 ősze óta az állandó aggodalmak és veszélyhelyzetek (migráció, járványok, egészségügy, energia, háború, humanitárius) a parlamenti aktivitás csökkenéséhez és a kormányzati aktivitás növekedéséhez vezettek. Az új típusú büntetőpolitika kiterjesztette a büntetőjog hatókörét, elhalványította annak *ultima ratio* jellegét, és a büntetőeljárás hatékonyságát szolgáló intézményeket vezetett be. Ezzel párhuzamosan zajlott az alkotmányos garanciák lazítása, a kriminálpolitika és a büntetőjog-alkotás szakértőinek marginalizálása, valamint a szakmai szempontok helyett a bűnözéstől való félelemre épülő „választóközpontú” kriminálpolitika. Lacey és munkatársai szerint a tudásalapú gazdaságokban csökkent a bűnözés, viszont azok növekedésének vesztesei világszerte fogékonyak a populista politikára (Lacey–Soskice–Hope 2017).

A közelmúlt magyar büntetőpolitikájának elsődleges trendjét a szigorúbb büntetések, a hosszabb börtönbüntetések és az alternatív büntetések kevésbé hatékony alkalmazása jelenti (Krámer–Lukovics–Szegő 2022). Nevezhetjük ezt a büntetőpopulizmus térnyerésének a hazai kriminálpolitikában (Gönczöl 2014). A büntetőpopulizmust a kriminalizálás körének kiszélesítése, a büntetési keretek bővülése és a szigorúbb büntetés-végrehajtási gyakorlatok jellemzik (Getoš–Kalac–Feuerbach 2023). Boda és szerzőtársai szerint „a büntetőpopulizmus olyan kriminálpolitikának tekinthető, amelynek fő célja a közvélemény vélt vagy valós elvárásainak kielégítése, és ezáltal politikai népszerűség megszerzése” (Boda et al. 2014, lásd még: Lévy 2020a). Daems (2007) ezt úgy fogalmazza, hogy a büntetőpopulizmus „olyan diskurzus, amelyet az áldozatok nevében való büntetésre való felhívás jellemez”. Radics és Ciocchini Brazília példáján mutatja be, hogy amikor a „törvény és rend” követelménye illiberális politikai intézmények révén és aránytalan globális nyomás alatt valósul meg, azt egyenlőtlenség, rasszizmus és túlzott erőszak követi (Radics–Ciocchini 2023).

5. Büntetéskiszabási gyakorlat és börtönnépesség alakulása, utóbbi nemzetközi összehasonlítása

A büntetőpolitika jellege tükröződik a büntetéskiszabási gyakorlatban és annak egyik mutatójában, a börtönnépességben, azon belül is a 100 ezer lakosra jutó fogvatartottak számában. A büntetőpolitika ezekre a tényezőkre a szankciókra vonatkozó és a büntetéskiszabási szabályok révén hat. A következőkben a büntetéskiszabási gyakorlat 1988 és 2023 közötti hazai alakulását a büntetőpolitika punitivitásának megítélése szempontjából az egyik legmeghatározó szankcióra, a szabadságvesztésre koncentrálna vizsgáljuk.

3. ábra: Elítéltek számának és 100 ezer lakosra jutó arányának alakulása 1988–2023

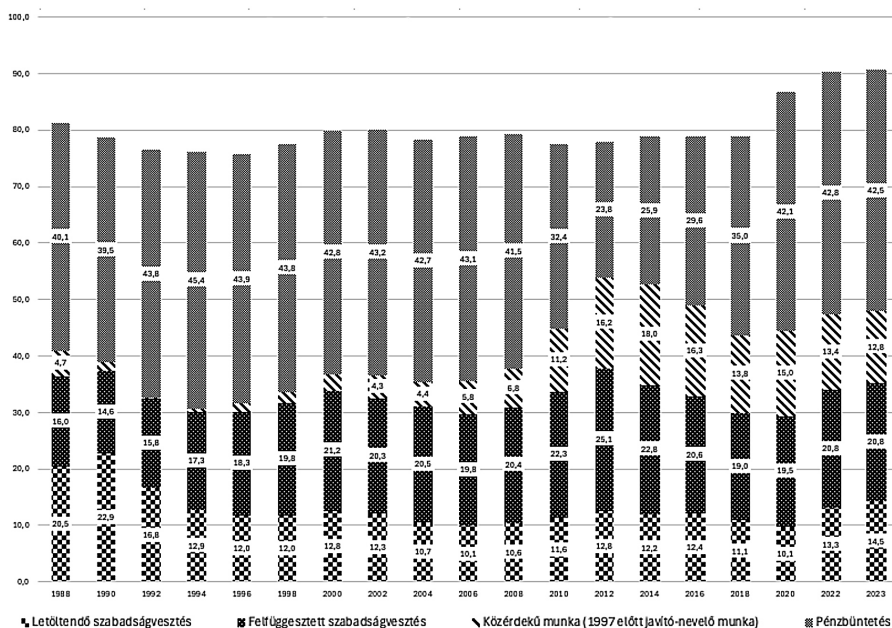
Forrás: Központi Statisztikai Hivatal

Magyarországon a vizsgált periódusban az elítéltek száma és aránya egyaránt 1990-ben volt a legalacsonyabb, a 100 ezer lakosra jutó elítéltek száma ekkor 450 fő volt, az elítéltek száma pedig 47 ezer fő környékén mozgott. A csúcsidezőszakot a 1998 és 2006 közötti évek jelentették 100 ezer körüli elítéltségi számmal, 2002-ben az elítéltségi ráta a csaknem elérte az ezer főt. Az elítéltek száma és rátája 2007 óta csökkenő tendenciát mutat – a bűnözési volumen alakulásával összhangban – enyhe emelkedéssel az utóbbi néhány évben. 2023-ban az elítéltek száma 55 ezer fő körül alakult, ez 573-as elítéltségi rátával alacsonyabb, mint a rendszerváltoztatást megelőző évben, 1988-ban.

Az ismertté vált hazai bűnismétlők életkorának vizsgálata azt mutatja, hogy az 1990-es évek közepétől egy új trend indult be a büntetett előéletűek életkori megoszlásában: a visszaeső kohorsz egyre idősebb. A bűnismétlők különféle kategóriáinak egymáshoz viszonyított arányszáma azt is jelzi, hogy miközben az ismertté vált bűnelkövetők száma csökken, növekszik az „új belépők”, azaz a büntetlen előéletűek aránya a bűnelkövetők között. Ezek a tendenciák arra utalnak, hogy – a számbeli csökkenés ellenére – a bűnözésből kilépés lehetőségei tovább szűkültek a bűnismétlők számára.

A következő ábra a büntetéskiszabási gyakorlat alakulását négy szankcióra – a végrehajtandó szabadságvesztésre, a felfüggesztett szabadságvesztésre, a közérdekű munkára és a pénzbüntetésre – vonatkozóan mutatja be 1988 és 2023 között.

4. ábra: A büntetéskiszabási gyakorlat alakulása 1988–2023

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal, Legfőbb Ügyészség

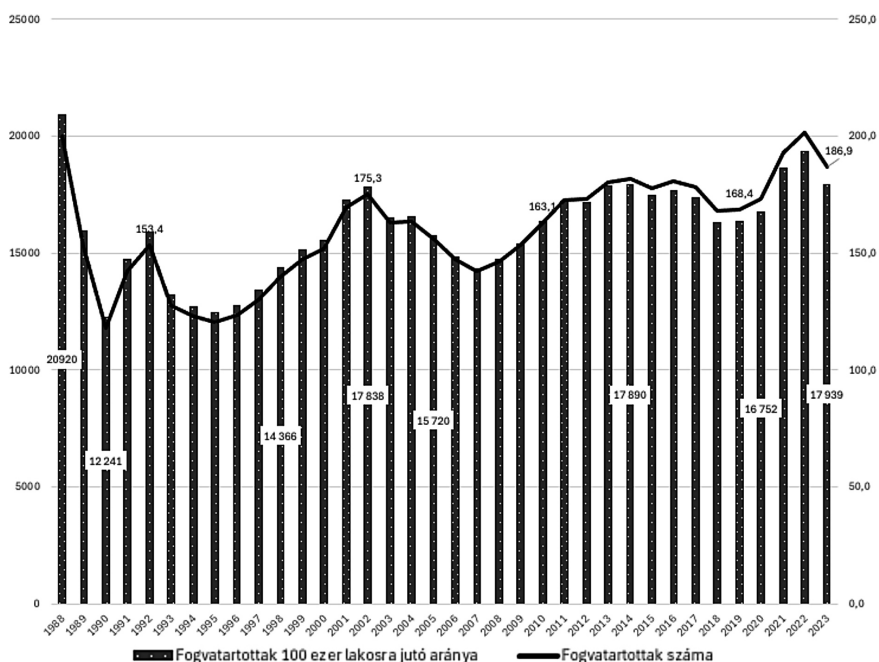
A büntetéskiszabási gyakorlat ábrája a szabadságvesztésre vonatkozóan a következő tendenciákat jelzi: az összes elítéltnél valamivel több mint egyharmadát ítélték szabadságvesztésre. A legnagyobb arány 2012-ben volt (37,9 százalék), több mint 1988-ban. 1988-hoz képest (20,5) jelentősen változott a végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték aránya. Feltűnő azonban az ingadozás. Legalacsonyabb volt az arány 2007-ben (9,9 százalék), a legmagasabb 1990-ben (22,9 százalék), 2023-ban pedig 14,5 százalék. A felfüggesztett szabadságvesztések aránya 1998 óta 20 százalék körüli. 1988-ban még csak 16 százalék volt, majd 1989-ben 14,4 százalék, és innen jutott el az említett 20 százalék körüli arányhoz. A felfüggesztett szabadságvesztések aránya a legmagasabb 2012-ben volt, 25,1 százalék.

A pénzbüntetésre vonatkozó oszlopból az látszik, hogy 2007-ig ez volt a leggyakrabban kiszabott szankció (a jelzett évben 43,9 százalék), 2010-től 2016-ig viszont a szabadságvesztés (2010-ben 33,9 százalék). Ezt az időszakot a szabadságvesztés-

centrikusság jellemezte, 2020-tól viszont ismét a pénzbüntetés a leggyakrabban kiszabott szankció (például 2022-ben 42,8 százalék)

A büntetéskiszabási gyakorlat befolyásolja a fogvatartottak számát és rátáját. A következő ábra a hazai adatok alakulását tartalmazza.

5. ábra¹²: A fogvatartottak számának és 100 ezer lakosra jutó arányának alakulása 1988–2023

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal

A börtönráták nemzetközi összehasonlításához az Európa Tanács SPACE I. kérdőíves felméréseiből származó adatok vehetjük alapul, amelyek bár némileg eltérő módszertanra épülő adatgyűjtésen alapulnak, mint a fentiekben hivatkozott KSH források, azonban ezzel együtt is megbízható fogódzót kínálnak a hazai és a nemzetközi fogvatartotti ráták összevetéséhez.

Az Európa Tanács 2023-as SPACE I. jelentése szerint a 100 ezer lakosra jutó fogvatartottak átlagos száma 113 fő, az európai fogvatartotti ráták azonban eltéréseket

¹² Magyarországon a szocializmus időszakában a 100 ezer lakosra jutó fogvatartotti ráta jellemzően 200 fölött volt. Ez fakadt a szabadságvesztés centrikus büntető törvénykönyvekből (1961. évi és 1978. évi Btk.) és büntetéskiszabási gyakorlatból. 1989 előtt az évenként kiszabott szabadságvesztések aránya 40 százalék körüli volt. Látható, hogy a rendszerváltozást követően a 100 ezer lakosra jutó fogvatartotti ráta 1995-ben volt a legalacsonyabb. Ebben nyilvánvalóan szerepe volt az 1978. évi Btk. 1993. évi liberális tartalmú módosításának. Azóta viszont szisztematikusan emelkedik a fogvatartotti ráta, 2022-ben már a 200-at is meghaladta. Ez fakad a büntetéskiszabásra vonatkozó szigorító rendelkezésekből, a korábbiakhoz képest hosszabb tartamban kiszabott végrehajtandó szabadságvesztésekből.

mutatnak az egyes országok között. A 2023-as SPACE I. jelentés szerint Magyarországon a börtönnépességi arány 100 ezer lakosra vetítve 211 fő, ami összehasonlítva a vizsgált 48 európai országgal kiemelkedően magas. Ennél magasabb fogvatartott rátát csak Törökországban (408), Grúziában (256), Azerbajdzsánban (244) és Moldovában (242) azonosítottak. A legalacsonyabb fogvatartotti arányokkal Finnország (52), Hollandia (52), Norvégia (55) rendelkezik. A régióbeli országok közül Lengyelországban és Csehországban 174, Szlovákiában 182, Szerbiában 158, Szlovéniában 67, Ausztriában pedig 57 fő a 100 ezer lakosra jutó fogvatartottak száma. A 2023-as SPACE I. jelentés szerint a vizsgált európai országok többségében csökkenő vagy stagnáló tendencia figyelhető meg a 2013 és 2023 közötti periódusban. Ezzel szemben Magyarország egyike azon kevés államoknak, ahol az elmúlt évtizedben emelkedés volt tapasztalható. Az adatok alapján hazánk a jelentős növekedést mutató országok közé tartozik, fogvatartotti rátája pedig az európai átlag felett helyezkedik el (Aebi-Cocco 2023).

6. Összefoglalás, konklúzió: a fejlemények szakpolitikai értelmezése

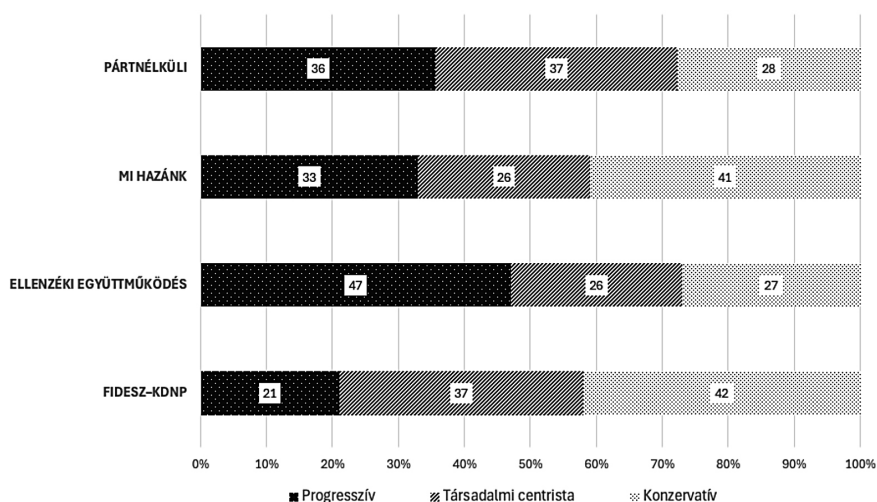
Napjainkban a biztonság kiemelten fontos kérdéssé vált az európai országok politikájában, és a biztonság fogalmának többirányú kiszélesedését észlelhetjük. Egyre inkább megfigyelhető, hogy olyan bűnözési jelenségek állnak a közfigyelem és a kriminálpolitikai reakció középpontjában, amelyek nem mennyiségi értelemben jelentősek, hanem gazdasági hatásuk révén, esetleg szociális problémákat visszautkröző jellegzetességeik miatt, illetve számos esetben a közvélemény vagy a média kiemelkedő figyelme generálja a kormányzati reakciókat. Ebben a helyzetben nem elsősorban a bűnözés és a bűnözéssel szembeni fellépés tényei, hanem az ezekről vallott nézetek, beállítódások és képzetek alakítják, befolyásolják az egyes kormányok bűnözésre vonatkozó politikáját. Az elmúlt ötven év kriminálpolitikai változásait előidéző társadalmi és kulturális folyamatokban különös jelentősége van a politikai klíma megváltozásának és a politikai jobboldal előretörésének. A baloldali, szociáldemokrata pártok erre úgy reagáltak, hogy számos társadalmi kérdésben konzervatív álláspontot foglaltak el. Ennek következtében a társadalmi szolidaritás eszméje gyengült, előtérbe került az egyéni felelősségre alapozott társadalomkép (Mathiesen 2003).

Egy friss felmérésből kiderül, hogy a magyar társadalom a bizalomhiánnyal, az egyenlőtlenségek minimális elfogadásával, a korrupciós magatartás kiegyensúlyozatlan megítélésével, az adókból finanszírozott állami szolgáltatások értékének alábecsülésével küzd, ami irreális állammal szembeni elvárásokat eredményez. A vagyoneeloszlás Magyarországon az átmeneti időszak óta jelentősen megváltozott. A jövedelmet keresők felső 1 százaléka ma már az ország vagyonának egyharmadát birtokolja, míg a felső 10 százalék a kétharmadát. Ez azt jelenti, hogy a leggazda-

gabb 1 százalék vagyona megegyezik az alsó 90 százalék vagyonával. Magyarország sajátos helyet foglal el a globális értékvilágban. A legfrissebb adatok az elavult gondolkodásmód újjáéledését jelzik, hasonlóan néhány közép- és kelet-európai országban tapasztalható tendenciákhoz. A 2009-es kutatások azt mutatják, hogy a magyar nézetek eltérnek a nyugati kultúrától, inkább az ortodox hatású nemzetek felé hajlanak, és inkább elszigetelődnek. A *Magyarország értéktérkép 2022* kutatásból kiderül, hogy a válaszadók több mint kétharmada támogatja a baloldali gazdasági elveket, 70-80 százalékuk pedig a progresszív adózást, az egyetemes egészségügyet és a hozzáférhető oktatást részesíti előnyben. Annak ellenére, hogy elismerik a káros jövedelmi egyenlőtlenségeket és értékelik a társadalmi mobilitást, a legtöbben nem vallják magukat baloldalinak (Bíró-Nagy–Szászi–Varga 2022).

A 2000-es évek eleje óta az önbevalláson alapuló hazai kutatások szerint az értékek jobbra tolódnak el, és inkább politikai, mint társadalmi-gazdasági meggyőződést tükröznek. Sokan „konzervatív baloldaliként” azonosítják magukat, a baloldali gazdaságot a jobboldali kulturális nézetekkel egyesítik. Bár van igény az állami gondoskodásra és az egyenlőtlenségek mérséklésére, a szegénységben élők iránti empátia egyre csökken. Összességében a magyar társadalom több mint egy évtizede fenntartja a jobboldali irányultságot.

6. ábra: A magyar társadalom politikai értékei pártpreferenciák szerint

Forrás: Magyarország értéktérképe 2022 (Bíró et al. 2022)

A rendszerváltást követő két évtizedben a magyar választók nehezen tudták eldönteni, kit bíznanak meg az ország vezetésével. Jobbközép kormányról balközépre, azután jobbközépre, majd ismét balközépre váltottak, 2010-ben pedig a szavazati

hajlandóság újra jobb oldal felé húzott. Ennek megfelelően a kriminálpolitika iránya is megváltozott: a befogadó szemléletet felváltotta a kirekesztő, amelyet egy új kormány ismét más pályára állított (Borbíró 2016). 2010 óta Magyarország olyan ország, ahol a kormánypártok jelentős népi támogatást és alkotmányalkotó többséget élveznek az Országgyűlésben.

Értelmezésünkben a rendszerváltás óta eltelt időszak kriminálpolitikája a „húzd meg, ereszd meg” elvével jellemezhető, amely a politikai rendszer jellegétől és minőségétől függő magyarázó kereteket alkalmazva kiterjeszthető az elmélet és a büntetőpolitika kapcsolatára. Tanulmányunk tárgyalta a magyarországi bűnözés elmúlt harminc évének alakulását, a rendszerváltást követő büntetőjogi reformok főbb jellemzőit és a büntetéskiszabási gyakorlat alakulását. Az 1989–1990-es rendszerváltást követő első évtizedben a kriminálpolitika még egyenlő volt a büntető igazságszolgáltatás politikájával. Ebben az időszakban a jogállamiság igénye szolgált vezérelvül, de fontos szempont volt a bűnözés elleni küzdelem hatékonysága is. A magyar büntető igazságszolgáltatási politika alakulását különösen a Büntető Törvénykönyv három kiterjedt módosítása jellemezte. Kivételes körülményként értékelendő, hogy a rendszerváltás utáni jogalkotáshoz túl rövid idő állt rendelkezésre, a 1990-es évek elején rohamtempóban kellett átalakítani a szocialista rendszerből örökölt jogszabályokat. Legalább két évtized kellett ahhoz, hogy a jelenlegi jogrendszer céljai kialakuljanak.

2003-ban az új balközép koalíció a bűnözésre adott állami reakcióként új intézmények bevezetésével bővítette a kriminálpolitika hatókörét: i) bűnmegelőzés, (ii) a bűncselekmények áldozatainak segítése, és (iii) a közvetítés rendezése a büntető igazságszolgáltatási rendszerben. Szintén újdonság volt a Pártfogó Felügyelői Szolgálat 2003-as reformja, a pártfogó felügyelők hatáskörének és feladatainak bővítése. A magyar kormány bűnmegelőzési politikája részeként tett lépéseket a megelőzés érdekében.

Az Eurobarometer felmérése szerint az EU-tagállamokban a válaszolók többségének az a véleménye, hogy a szegénység, a munkanélküliség és a fegyverkezés hiánya ösztönzi a fiatalkorúak bűnelkövetését (European Commission 2003). Ezzel szemben egyre inkább azt várják például a szociális szolgálatoktól – mintegy az „igazságszolgáltatás” képére formálva azokat –, hogy folyamatos ellenőrző funkciót töltsenek be. A „szociális szféra pónalizálódása” tehát reális veszély manapság, amelyet a jóléti állam lebontása nyomán megjelenő biztonságot garantáló állam képe is erősít. Mit tud tenni ebben a helyzetben a kriminológia tudománya? Mint Fleck javasolja, érdemes észrevenni a társadalomtudományok identitásválságának a szociológiából kiinduló újabb enyhítési kísérletét, az úgynevezett közszociológia, az alkalmazott tudományok irányába való elmozdulást (Fleck 2006).

„Egy évszázadot töltöttünk azzal, hogy szakszerű tudást hozunk létre, hogy a heteköznapi gondolkodást lefordítsuk a tudomány nyelvére, most azonban legfőbb ideje

nekilátni a szisztematikus visszafordításnak: visszavinni a tudást azokhoz, akikről származik, közügyet teremteni a magánproblémákból, egyszerűen *újraszöni* a szociológia morális szálát. Ebben rejlik a közszociológia (*public sociology*) *ígérete és kihívása, amely kiegészíti, nem pedig tagadja* a professzionális szociológiát” – írja Burawoy (2006). Talán nem haszontalan Burawoy „közszociológia” fogalmára hajazóan itthon is elkezdni beszélni arról, hogy mit is jelent a „közkriminológia” (*public criminology*) (Loader–Sparks 2010), mit is jelent a szakmai felelőssége, és mi a szakma szerepe a közpolitikai viszonyok alakításában. Érdeemes volna továbbgondolni a kriminológia szerepvállalását is. Melyek azok a szakmai és jogállami „demarkációs vonalak”, amelyek sem a szakma, sem a politika számára nem átléphetők? A jelenlegi „fel-fűtött” helyzetben érdemes számba venni, hogy mit kellene elérni. Mindenekelőtt megerősíteni a legalitás és a jogállami igazságszolgáltatás elveinek és eszközeinek a tiszteletét. Figyelnünk arra, hogy a büntető igazságszolgáltatás a társadalmi rétegek és kultúrák közötti párbeszéd terepe, különösen arra tekintettel, hogy jellemzően mely társadalmi rétegekből kerül ki az igazság „szolgáltatóinak”, és mely(ek)ből a szolgáltatást „igénybe vevők” csoportja (Kerezsi 2018:174). Herbert Gans (1992) is számba vette már, hogy „mire szolgálnak az »értelmetlen« szegények”.

A közép-kelet-európai büntető populizmus a posztoszocialista átalakulásból ered, és a nemzeti szuverenitást hangsúlyozza, ellentétben Nyugat-Európa kortárs bevándorlási kérdésekre való összpontosításával (Kerezsi 2024). A kriminálpolitika populista megközelítése elutasítja a („liberális” bírák és kriminológusok) szakértői tudását, a közbeszéd és a média „józan eszével” értelmezi és igazítja ehhez a „józan észhez” a jogszabályi tartalmakat (Matus 2023). Ez a fajta kriminálpolitika a bűnözéskontroll leegyszerűsített modelljében gondolkodik. Olyan kezelőrendszer kialakításában, amely úgy véli, az emberek észszerű gazdasági számítást végeznek, hogy elkövessék-e a jogsértő cselekményt vagy sem. Abban, amelyben az elrettentés a büntető igazságszolgáltatás fő fegyvere. Abban, amely úgy gondolja, hogy az elkövetők száma – és közvetve a bűnözési ráta – elsősorban a büntetéssel fenyegetéshez igazodik, amely veszélyt biztosan bekövetkezően kell megígérni, és annál hatékonyabb, minél súlyosabb a fenyegetés. Abban a leegyszerűsített modellben gondolkodik, amelyben a büntetéskiszabás és a szankció-végrehajtás szigorítása logikus válasznak tűnik a bűnözésre, és a bűnelkövetők jogai a büntető igazságszolgáltatás hatékony működését akadályozó feltételekként fogalmazódnak meg.

Történik ez annak ellenére, hogy az elmúlt huszonöt év adatai visszaigazolják a bűncselekmények csökkenésének világszerte tapasztalható tendenciáját az elkövetői oldalon is. Az ismertté vált bűnelkövetők száma itthon is csökkent, különösen a vagyon elleni bűncselekmények mérséklődtek, de a visszaesőket jól jellemző kategóriákban is határozott számbeli apadás tapasztalható. Vissza kell venni tehát a büntetőpolitika kizárólagos alakítását a politikusoktól, és kutatásokkal igazolni a bizonyítékalapú szakpolitika szükségességét. Visszaszorítani a szituációs bűnmegelőzés eszközrendszerének használatát és erősíteni a társadalompolitikai eszközök-

kel operáló megelőzés rendszerét. Szorosra fűzni a tudományos ismeretek és a gyakorlati végrehajtás közötti kapcsolatokat, és megteremteni a tudományos ismeretek közvetlen gyakorlati alkalmazásának lehetőségét. Szakmai szempontból megengedhetetlenül távol került egymástól a bűnözés valódi helyzete, a bűnözés kezeléséről alkotott szakmai elképzelések, a politikai szándékok, valamint a közvélemény ismerete a bűnözés valódi alakulásáról.

Irodalom

- Aebi, M. F. – Cocco, E. (2024): *SPACE I – 2023 – Council of Europe Annual Penal Statistics: Prison populations*. Council of Europe.
- Babus, E. (2012): Interjú a főkodifikátorral. *HVG*, (28): 19–22.
- Barabás, T. (2004): Általános viktimológia, látencia. In Irk, F. (szerk.): *Áldozatok és vélemények I*. Budapest: Országos Kriminológiai Intézet.
- Bihari, M. (2005): *Magyar politika 1944-2004. Politika és hatalmi viszonyok*. Budapest: Osiris.
- Bíró-Nagy, A. – Szászi, Á. – Varga, A. (2022): *Magyarország értéktérképe 2022*. Budapest: Friedrich-Ebert-Stiftung – Policy Solutions.
- Boda, Zs. – Szabó, G. – Bartha, A. – Medve-Bálint, G. – Vidra, Zs. (2014): Politikától vezérelve – A büntető populizmus diskurzusai a magyar politikában és a médiában. *Politikatudományi Szemle*, 23(3): 69–94.
- Borbíró, A. (2011): *Kriminálpolitika és bűnmegelőzés a késő-modernitásban*. PhD-értekezés. Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar. Kézirat.
- Borbíró, A. (2016): Kriminálpolitika In Borbíró et al. (szerk.): *Kriminológia*. Budapest: Wolters Kluwer, 711–764.
- Borjas, G. J. – VerBruggen, R. (2024): *The “Red” vs. “Blue” Crime Debate and the Limits of Empirical Social Science*. Issue Brief, Manhattan Institute. <https://manhattan.institute/article/red-vs-blue-crime-debate-and-the-limits-of-empirical-social-science>
- Burawoy, M. (2006): Közérdekű szociológiát! *Replika*, (54–55), 35–66.
- Daems, T. (2007): Engaging with penal populism: The case of France. *Punishment & Society*, 9(3), 319–324. <https://doi.org/10.1177/1462474507077578>
- Erdősi, S. (2005): *Fejlesztési irányok és célkitűzések a bűnözésmérés középtávú fejlesztéséhez* (javaslat). Kézirat.
- European Commission (2003): *Analysis of Public Attitudes to Insecurity, Fear of Crime and Crime Prevention, Results of Eurobarometer 58.0*. Brussels: European Commission.
- Ferge, Zs. (2014): A büntető államtól a jóléti államon át a bosszúálló államig. In Borbíró, A. et al. (szerk.): *A büntető hatalom korlátainak megtartása. A büntetés mint végső eszköz. Tanulmányok Gönczöl Katalin tiszteletére*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- Fleck, Z. (2006): Kritikai mérnökösködés. *Replika*, (54–55), 113–116.

- Gans, H. J. (1992): Mire szolgálnak az érdemtelen szegények? – Avagy a legalsó osztály szerepe Amerikában. *Esély*, 4 (3): 3–17.
- Getoš Kalac, A. M. – Feuerbach, L. (2023): On (Measuring): Recidivism, Penal Populism and the Future of Recidivism Research: Neuropenology. *Godišnjak Akademije pravnih znanosti Hrvatske*, Vol. XIV, No. 1.
<https://doi.org/10.32984/gapzh.14.1.1>
- Gönczöl, K. (2002): A nagypolitika rangjára emelkedett büntetőpolitika. *Jogtudományi Közöny*, 57, (5): 197–204
- Gönczöl, K. (2014): A „büntető populizmus.” Populizmus a kriminálpolitikában. In Kiss, V. (szerk.): *Válogatás: a 2013-ban és 2014-ben tartott tudományos rendezvények előadásaiból*. Budapest: Magyar Kriminológiai Társaság, 39–147.
- Hudson, B. (2003): *Justice in the Risk Society: Challenging and Re-affirming 'Justice' in Late Modernity*. London: Sage Publications.
- Kerecsi, K. (2018): *A párbeszéd hatalma*. Budapest: Dialóg Campus Kiadó.
- Kerecsi, K. (2019): Bűnismétlők és bűnelkövetői karrier In: Borbíró, Andrea; Gönczöl, Katalin; Kerecsi, Klára; Lévay, Miklós (szerk.) *Kriminológia* [átd. kiad.] Budapest, Magyarország: Wolters Kluwer Kft. 706. old.
- Kerecsi, K. (2020): Miért csökken a bűnözés? In Vókó, Gy. (szerk.): *Kriminológiai Tanulmányok* 57. Budapest: Országos Kriminológiai Intézet, 39–67.
- Kerecsi, K. (2024): Büntető populizmus vs. büntető nacionalizmus: Kriminálpolitika Kelet-Közép-Európában. *Magyar Rendészet*, 24:6, 99–128.
- Kertész, I. – Stauber, J. (1996): Magyarország Európa bűnügyi térképén. *Magyar Jog*, (9): 519–530.
- Krámer, L. – Lukovics, A. – Szegő, D. (2022): *Börtön helyett: az alternatív szankciók kiszabásának jogi keretei és alkalmazásának gyakorlata Magyarországon*. Budapest: Magyar Helsinki Bizottság.
- Kó, J. (2020). Crime statistics in Hungary, 1968–2017. What is shaping the trend? *Archiwum Kryminologii*, 1 (XLII): 45–73. <https://doi.org/10.7420/AK2020N>
- Lacey, N. – Soskice, D. – Hope, D. (2017): Understanding the Determinants of Penal Policy: Crime, Culture and Comparative Political Economy, *Annual Review of Criminology*, (1), 195–217.
<https://doi.org/10.1146/annurev-criminol-032317-091942>.
- Legfőbb Ügyészség (2024): *Bűnözés és igazságszolgáltatás 2014–2023*. Budapest: Legfőbb Ügyészség. <https://ugyeszseg.hu/wp-content/uploads/2016/02/bunozes-es-igazsagszolgáltatás-2014-2023.pdf>
- Lévay, M. (2007): Social Exclusion: A Thriving Concept in Contemporary Criminology; Social Exclusion and Crime in Central and Eastern Europe In Kauko, A. (szerk.): *Penal policy, justice reform, and social exclusion*. Helsinki: European Institute for Crime Prevention and Control, affiliated with the United Nations (HEUNI), Publication Series No. 48, 7–26.

- Lévay, M. (2020a): A szavazat-maximalizáló büntetőpolitikáról. *Miskolci Jogi Szemle*, 1. különszám. Ünnepi tanulmányok Bragyova András professzor 70. születésnapjára, 163–172.
- Lévay, M. (2020b): The Driving Forces of the Penal Policy of Hungary in the 2010s with Special Regards to the Preparation of Criminal Code of 2012. *ELTE Law Journal*, (2): 25–41.
- Ligeti, K. (2009): Kriminálpolitika. In Borbíró, A. – Kerecsi, K. (szerk.): *A kriminálpolitika és társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve I.* Budapest: Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium, 59–82.
- Liszt, F. von (1905): *Strafliche Aufsätze und Vorträge*. Berlin.
- Loader, I. – Sparks, R. (2010): *Public Criminology?* London: Routledge.
- Mathiesen, T. (2003): Contemporary Penal Policy: A Study in Moral Panics. In *European Committee on Crime Problems, 22nd Criminological Research Conference*. Strasbourg, 20.
- Matus, J.-P. (2023): Penal populism. In Ambos, K. – Martínez, J. (szerk.): *Göttingen Handbook on Latin American Public Law and Criminal Justice*. Nomos.
- Nagy, F. (2008): *A magyar büntetőjog általános része*. Budapest: HVG–ORAC.
- Nagy, F. (2015): A szankciórendszer. *Jogtudományi Közlöny*, (1): 1–15.
- Nagy, M. (2016): A kihágástól a kihágásig. In Hack, P. et al. (szerk.): *Kodifikációs kölcsönhatások. Tanulmányok Király Tibor tiszteletére*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 185–200.
- Pallagi, A. (2014): *Büntetőpolitikai az új évszázad első éveiben*. PhD-értekezés. Debrecen: Debreceni Egyetem Marton Géza Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola. Kézirat.
- Patkós, Cs. – Tóth, A. (2012): A bűnözés néhány térbeli jellemzője a rendszerváltás utáni Magyarországon. *Területi Statisztika*, (3): 250–263.
- Pokol, B. (2005): Jegyzetek az erkölcs és a morál szerepéről a modern társadalmakban. *Jogelméleti Szemle*, 6 (3).
- Radics, G. B. – Ciocchini, P. (2023): Law and Order: Legal Institutions and Penal Populism. In Buchanan, R. – Eslava, L. – Pahuja, S. (szerk.): *The Oxford Handbook of International Law and Development*. Oxford Academic.
<https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780192867360.013.50>
- Rawls, J. (1997): *Az igazságosság elmélete*. Budapest: Osiris.
- Simon, J. (2020): *Governing through Crime: How the War on Crime Transformed American Democracy and Created a Culture of Fear*. New York: Oxford University Press.
- Szabó, A. (1990): Megelőzés és arányos büntetés. *Magyar Jog*, 37 (11): 897–911.
- Szabó, D. (1981): *Kriminológia és kriminálpolitika*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Szomora, Zs. (2011): Büntetőjogi garanciák az Alkotmányban. *Pázmány Law Working Papers*, 29. www.plwp.jak.ppke.hu/images/files/2011/2011-29.pdf
- Tóth, M. (2013): Az új Btk. bölcsőjénél. *Magyar Jog*, (9): 525–534

Vámbéry, R. (1907 [1986]): Büntetőjog. I. kötet. 8. §. Büntetőpolitika. In Kónyáné Kutrucz, K. (szerk.): *Vámbéry Rusztem Emlékkötet*. Budapest: MTA Magyar Kriminológiai Társaság.

Hivatkozott jogi dokumentumok

- Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.)
1961. évi V. törvény a Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről
1978. évi IV. törvény a Büntető Törvénykönyvről
1993. évi XVII. törvény a büntető jogszabályok módosításáról
1997. évi LXXIII. törvény a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról
1998. évi LXXXVII. törvény a büntető jogszabályok módosításáról
1999. évi LXXV. törvény a szervezett bűnözés, valamint az azzal összefüggő egyes jelenségek elleni fellépés szabályairól és az ehhez kapcsolódó törvénymódosításokról
2003. évi II. törvény a büntető jogszabályok és a hozzájuk kapcsolódó egyes törvények módosításáról
- 72/2003. (V. 28.) Korm. rendelet az Igazságügyi Minisztérium Pártfogó Felügyelői Szolgálat Országos Hivatala létrehozásáról, valamint ehhez kapcsolódóan egyes kormányrendeletek módosításáról
2003. évi XIV. törvény a pártfogókra vonatkozó egyes törvények módosításáról
- 115/2003. (X. 28.) országgyűlési határozat a társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiájáról
2005. évi CXXXV. törvény a bűncselekmények áldozatainak segítéséről és az állami kárenyhítésről
2006. évi LI. törvény a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény módosításáról
2009. évi LXXX. törvény a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról
2010. évi LVI. törvény a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról
2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről
2012. évi II. törvény a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről
- 1744/2013. (X. 17.) Korm. határozat a Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégiáról (2013-2023)
- 1291/2023. (VII. 19.) Kor. határozat a Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégiáról (2024-2034) és a Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégia 2024-2025. évekre vonatkozó intézkedési tervéről

„A büntetés-végrehajtást tűrje el”: „Pszichopataként” osztályozott elítéltek a 70-es és 80-as évek börtöneiben

‘They Are to Endure Their Sentence’: Inmates Classified as ‘Psychopaths’ in Hungarian Prisons in the 1970s and 1980s

Huszár László¹ – Fiáth Titanilla²

<https://doi.org/10.51624/SzocSzemle.19046>

Beérkezés: 2025.05.04.

Átdolgozott változat beérkezése: 2025.06.13.

Elfogadás: 2025.11.09.

Összefoglaló: A „megjavíthatatlan egyén” problémájára az 1970-es évektől kezdődően igyekeztek rendszerszerű válaszokat találni a hazai büntetés-végrehajtás szakemberei. Azokkal az „ellenszegülőkkel” szemben, akik esetében – Michel Foucault elemzése alapján – a fegyelmezés, illetve az elmeorvosi szakértelem (az Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyintézet) minden technikája és eljárása kudarcot vallott, „fokozott korrekciós intézkedéseket” próbáltak bevezetni. Az 1971-ben a Budapesti Fegyház és Börtönben elindított Pszichopatak Gyógyító-Nevelő Csoportja számos szakmai vitát generált a célkitűzésektől az alkalmazható terápiás módszereken át egészen a „pszichopathaként” klasszifikálható személyek meghatározásáig. 2024-ben áttekintették a Magyar Nemzeti Levéltárban fellelhető, a büntetés-végrehajtás országos parancsnoka által tartott vezetői értekezleteket érintő dokumentációt. Tanulmányunkban az 1972 és 1982 közötti évtizedre fókuszálva követjük nyomon a „pszichopathaként” meghatározott személyek pszichiátriai, illetve „laikus” – börtönparancsnokok és az Országos Parancsnokság döntéshozói által vélelmezett – diagnosztikáját, valamint az elhelyezésükre és kezelésükre irányuló módszertani javaslatokat. Részletesen bemutatjuk és elemezzük, hogyan oldódik fel a „normalizálás” hosszú távú stratégiáját célként megfogalmazó pszichiátriai szakértelem a büntetés-végrehajtás – elsősorban „zavarmentesítést”, a „legrenitensebbek” szabályozását elváró – keretrendszerében. Annak ellenére, hogy a Bv. Szervezet számos képviselője elégedetlenségének adott hangot a „pszichopatha kísérlettel” összefüggésben, az 1980-as évektől egye több intézetben jelennek meg az enyhébb pszichiátriai és magatartás-problémák kezelésére szolgáló úgynevezett gyógyító-nevelő csoportok. Bár kezdetben mintha sikeresen oldanák meg a „beilleszkedésre képtelenek” problémáját – legalábbis az értekezletek jegyzőkönyveinek tanúsága szerint –, egy 1982-ben született jelentésből kiderül, hogy a csoportokból épp a „rendellenesek”, a személyiségzavarosok hullottak ki. A bíróságok elsősorban az alkoholisták „kényszergyógyítására” kötelezettekkel töltötték fel a speciális részlegeket.

1 ELTE Társadalomtudományi Kar Szociálpszichológia Tanszék, e-mail: huszar.laszlo@tatk.elte.hu

2 ELTE Társadalomtudományi Kar Szociálpszichológia Tanszék, e-mail: fiath.titanilla@tatk.elte.hu

Kulcsszavak: a Büntetés-végrehajtási Szervezet története, pszichopátia, speciális részleg, személyiségzavar, gyógyító-nevelő csoport

Abstract: Since the 1970s, Hungarian penal system experts have been trying to find systemic answers to the problem of the “unreformable individual.” In response to those “rebels” who, according to Michel Foucault’s analysis, could not be disciplined by any means or methods available to psychiatric experts (the prison Service Forensic Observational and Mental Hospital Institute known as “IMEI”), attempts were made to introduce “enhanced corrective measures.” The Psychopaths’ Therapeutic-Education Group, launched in 1971 at the Budapest Penitentiary and Prison, generated numerous professional debates, ranging from its objectives and applicable therapeutic methods to the definition of persons who could be classified as “psychopaths.” In 2024, we reviewed the documentation available in the Hungarian National Archives concerning the management meetings held by the General Director (literally: National Commander) of the Prison Service. In our study, we focus on the decade between 1972 and 1982 and trace the “psychopaths”, as well as the methodological recommendations for their placement and treatment. We present and analyze in detail how psychiatric expertise, which aims to achieve a long-term strategy of “normalization,” clashes with and is resolved within the framework of the penal system, which primarily seeks to “eliminate disturbances” and control the “most unruly.” Despite the fact that many representatives of the Prison Service expressed their dissatisfaction with the “psychopath experiment,” from the 1980s onwards, so-called therapeutic-educational groups for the treatment of milder psychiatric and behavioral problems began to appear in several institutions. Although initially they seemed to successfully solve the problem of those “unable to integrate” – at least according to the minutes of the meetings – a report published in 1982 revealed that it was precisely the “abnormal” and personality-disordered individuals who were dropping out of the groups. The courts primarily filled the special units with people sentenced to “compulsory treatment” for alcoholism.

Keywords: history of the penal system, psychopathy, special unit, personality disorder, therapeutic-educational group

Bevezetés

„Még gyakoriak azok a megjegyzések, amelyek a csoportba tartozó elítélteket gyógyosoknak, pszichopátáknak nevezik” – panaszkodik az 1979-ben a Budapesti Fegyház és Börtönben nyílt gyógyító-nevelő csoport fogadtatása kapcsán a team vezetője, Takács Péter (1984: 57). A részleg hat hónapos „terápiás blokkjának” ismertetése során tanulmányában utalást sem tesz arra, hogy az évtized kezdetén, 1971 májusától ugyanebben az intézetben (akkor még: Budapesti Fegyház és Szigorított Börtön) kezdte meg működését a „Pszichopáták gyógyító-nevelő csoportja”. Míg néhány évvel korábban a Büntetés-végrehajtási Szervezet munkatársai – élükön az akkori országos parancsnokkal – vezetői értekezleteken próbálták meg definiálni a részleg megnevezésében is szereplő „pszichopata” terminust, addig a diagnózis a 80-as években eltűnni látszott, sőt, inkább becsmélő, degradáló kifejezésként, a stigmatizáció eszközeként kezdték el használni a nem a mentális egészségügy területén tevékenykedő börtöndolgozók.

Tanulmányunkban elsősorban arra a kérdésre keressük a választ, hogy kiket és miért kategorizáltak „pszichopataként” a hazai büntetés-végrehajtás munkatársai

a 70-es években. Milyen célok és gyakorlatok kapcsolódtak a „pszichopata” besoroláshoz, illetve az ezzel összefüggésben megvitatott problémákhoz és létrejött tudásokhoz? Természetesen nem egyszerűen a terminológia alakulásának történetét kívánjuk bemutatni (nem pusztán az érdekel bennünket, hogy „pszichopatak” helyett miért „betegekként” és „személyiségzavarosakként” hivatkozik Takács Péter nevelőtiszt 1984-ben a csoportjába tartozó fogvatartottakra). Sokkal inkább az a kérdéses, hogy miféle tapasztalatokat próbálnak egységes terminológia alá sorolni a különböző területeket – pszichiátria, egészségügy, nevelés, biztonság, irányítás, jog stb. – képviselő szakemberek, és hogyan formálódik a diskurzus tárgya a kommunikációs folyamatok – az értekezletek, illetve a jelentések és módszertani tanulmányok elkészítése – során (vö. Foucault 1998, Kiss 1994).

Az 1971-ben elindult „pszichopata-körlet” természetesen nem kizárólag intézménytörténeti vagy pszichológiai értelemben hordoz tanulságokat. Megszervezése a társadalmi rendre, fegyelemre és normalításra vonatkozó korabeli elképzelések szociológiai metszetét is kínálja: megmutatja, miként fonódik össze a büntetés-végrehajtás szakmai racionalitása a társadalompolitikai kontroll logikájával. Ebből a nézőpontból a pszichopataprogram nemcsak egy sajátos szakpolitikai kísérlet, hanem a társadalmi deviancia kezelésére irányuló, államszocialista kormányzási technikák egyik példája is.

A „Pszichopatak Gyógyító-Nevelő Csoportjának” szakmai-ideológiai környezete

A pszichopatakörlet magyarországi megnyitása, illetve a létrehozásáról szóló, tanulmányunk középpontjában álló szakmai viták sajátos módon illeszkednek a börtönpolitikai gondolkodást a 20. században egyre inkább meghatározó rehabilitációs diskurzushoz. Az úgynevezett *treatment* modell, amely az elítélteket nem csupán büntetendő jogalanyoknak, hanem „megjavítható” személyeknek tekintette (Foucault 1990), az 1940-es és 1950-es évektől vált egyre szélesebb körben elfogadottá az Egyesült Államokban és Nyugat-Európában (Cullen–Gilbert 2012). A bűnelkövetést „gyógyítható devianciaként” értelmező szemlélet (McGuire 2001) a pszichoanalízis, a behaviorizmus és a szociálpszichológia elképzeléseit ötvözte, továbbá hozzájárult a börtönök „korrekciós intézményekként” való újragondolásához. A rehabilitációs optimizmus hátterében részben a háború utáni jóléti államok morális küldetéstudata, részben pedig az a feltételezés állt, hogy megfelelő szakértelemmel és terápiás eszköztárral a bűnözés jelentősen visszaszorítható. A határozatlan idejű szabadságvesztés, a pszichológiai osztályozás (*classification systems*), valamint a terápiás közösségek létrehozása mind e gondolatkör gyakorlati megnyilvánulásai voltak (Irwin 1980).

A *treatment* ideológiák második hulláma igyekezett szakítani a korábbi paternalisztikus szemlélettel, amely a „bűnöző mint érzelmileg zavart és rosszul

alkalmazkodó egyén” koncepciójára épült. A kezelés a 60-as évektől immár nem az egyén „betegségét” vette célba: az új megközelítés szerint a fogvatartottak ugyanolyan emberi lények, mint bárki más. A terapeuták a bűnelkövetést elsősorban a társadalmi és politikai berendezkedésből következőnek tartották, ezért megszorodtak az edukációt és a felvilágosítást a középpontjukba helyező programok (Irwin 1980).

A rehabilitáció ideológiájára 1974-ben mért megsemmisítő csapást az úgynevezett Martinson-jelentés (1974), amelynek szerzője 231 börtönprogram átfogó elemzését követően jelentette ki, hogy a beavatkozásoknak voltaképp nem volt értékelhető hatása a bűnismétlés szempontjából. A *nothing works* jelszavával való egyetértést követően jelentős mértékben csökkent az intézményi optimizmus, azaz kevésbé tűnt indokolhatónak a továbbiakban egy kudarcot vallott büntetőpolitika támogatása. A 70-es évek közepétől az Egyesült Államokban és Nyugat-Európában paradigmaváltás következett be: a rehabilitációs megközelítéseket egyre inkább a retributív, megtorláson alapuló válaszlépések váltották fel (Goggin 2018). Miközben a nyugati börtönreform új irányt vett – a rehabilitációs célok helyébe a fegyelem, a kontroll és a rendfenntartás lépett, a terápiás beavatkozások legitimitása és forrásellátottsága pedig jelentőse csökkent –, addig Magyarországon épp a Martinson-jelentés megjelenésének idején döntöttek a pszichopatakörlet további fenntartásáról.

A korabeli magyar büntetés-végrehajtás természetesen szintén egy meghatározott történelmi-politikai térben létezett. A tanulmányunkban vizsgált folyamatok a Kádár-korszak úgynevezett „konszolidálódó időszakára” esnek. Az 1956-os forradalmat követő – a börtönrendszert érintő, illetve részben ott játszódó – nyers repressziót felváltotta az autoriter vezetés, a diktatórikus jelleg halványult; a társadalom alrendszerének mozgástere némiképp nőtt. A reformok javarészt a gazdaság, illetve a kultúra területén jelentkeztek, ennek – a „rabvállalatok” kapcsán – a büntetés-végrehajtásra is ható eleme volt az 1968-ban bevezetett új gazdasági mechanizmus. Az 1968-as reformokat 1972 és 1974 között reformellenes intézkedések fékeztek le (Romsics 2023). A posztstálinista fordulat – Huszár Tibor megfogalmazásában: „neosztálinista reneszánsz” – vezető figurái, a reformista Nyers Rezső, Fock Jenő, Fehér Lajos és Aczél György alkotta reformista szárnyal szemben Biszku Béla, Gáspár Sándor, Pullai Árpád és Komócsin Zoltán voltak (Huszár 2003). A büntetés-végrehajtásról releváns információ, hogy a fegyveres testületek pártirányítását ellátó MSZMP Központi Bizottsága Közigazgatási és Adminisztratív Osztálya („KAO”) vezetője a vizsgált korszakban a baloldali konzervatív szárny „legretrográdabb képviselője”, Biszku Béla volt (Nyíró 1989: 261). A korszak igazságügy-minisztere Korom Mihály, akinek politikai nyomozói, határőrparancsnoki múltját ismerve szintén nem meglepő elkötelezettsége a Kádártól balra álló csoportosulás iránt (Nyíró 1989: 291). A büntetés-végrehajtás országos parancsnoka a korszakban dr. Szalay Zoltán bv. vezérőrnagy volt (1960–1975). A BM Határőrség politikai csoportfőnökének helyetteseként korábban szovjet harckocsizókkal közösen vett részt a „Tinnye környéki ellenforradalmárok felszámolásában” (Szalay nekrológja 1985).

Megállapíthatjuk tehát, hogy a vizsgált időszakban a büntetés-végrehajtás a kor – politikai értelemben – leginkább retrográd vezetése alatt állt. Ennek fényében talán még érdekesebb cikkünk témájának, ennek az innovatív, „humánus” szervezeti kísérletnek a története.

A korszak szakpolitikai stratégiái, narratívái – pártállam révén – az MSZMP archívumaiban lelhetők fel. A Politikai Bizottság 1965. november 9-i határozata a büntetés-végrehajtási munka fejlesztéséről nagyjából a rendszerváltásig, de 1979-ig (az 1979/11 törvényerejű rendelet megjelenéséig) biztosan meghatározta a követendő irányvonalat. A dokumentum megállapítja, hogy a börtönökben óriási a zsúfoltság, rossz a kategorizálás, elégtelen a megelőzés és az átnevelés, illetve nem megfelelő a „kultúráltság”. Az említett PB határozat indokolta a bv. kódex szerepét betöltő 1966/21. tvr. kiadását a szabadságvesztés-büntetés végrehajtásáról és az előzetes letartóztatás fogatosításáról. Eszerint „a szabadságvesztés végrehajtásának célja az ítéletben meghatározott joghátrány alkalmazásával, valamint a szocialista nevelési elvek és módszerek gyakorlati érvényesítésével és felhasználásával az elítéltnak törvénytisztelő állampolgárrá átnevelése (2. §)” (66/21. tvr). Természetesen nem állítható, hogy a nevelés valóban a büntetés egyetlen céljává vált volna, de a politikai-ideológiai célkijelölés kétségtelenül hatással volt a rendszerre. A vizsgált időszakban ez a jogszabály volt hatályos. További referenciát nyújt az MSZMP KB Titkárságának 1972. november 9-i határozata, amely felülvizsgálja az 1965-ös PB határozat végrehajtását. Megállapítja, hogy az 1966/21. tvr. előrelépést jelentett (a kategorizáció, a munkáltatás és az átnevelés terén), ugyanakkor kárhoztatja azt, hogy „az országos parancsnokságon és egyes intézetekben kialakult hibás szemlélet, a ridegség és főleg a formások terhelik az állományt” és az elítélteket is. Számos más kritika mellett a határozati javaslatok között említi a nevelési elvek és módszerek fejlesztésének szükségességét (Jelentés 1965).

A kádári konszolidáció igazságügyi „szektás-balos menedzsmentje” és a szabályozáson keresztül érvényesülő reformkényszer jelöli ki azt a kontextust, amelyben az úgynevezett „pszichopata intézet”, csoport, majd a „Pszichopatak gyógyító-nevelő csoportja” a Budapesti Fegyház és Szigorított Börtönben létrejött. Mindez tekinthető egyrészt a Kádár-kor jellegzetes szakpolitikai projektjének, amelyben az innováció szándéka, a szakmai jóindulat keveredik a politikai, ideológiai meghatározottságokkal, a szakmai dilettantizmussal és a pártirányítás bornírtságával. Ennek eredményeként a szakmailag alapvetően hibás, életidegen koncepciót a bv. intézmény próbálja fegyelmезetten életre lehelni, de végül csak egy, az eredeti értelmétől megfosztott, nagyrészt diszfunkcionális elem marad belőle, amit aztán a rendszer évtizedekig magával hordoz, illetve a saját praktikus céljaira igyekszik felhasználni.

A részleg összességében nem csupán a börtönpszichológia és a büntetés-végrehajtás belső szakmai kísérleteként értelmezhető, hanem a kádári államszocializmus *társadalomszabályozó logikájának* egyik lenyomataként is. A program létrejöttét olyan strukturális és ideológiai feltételek határozták meg, amelyek a társadalmi

rend fenntartását és a deviancia feletti szakértői kontrollt a szocialista modernitás alapvető céljai közé emelték. A „pszichopata” kategória ebben az olvasatban nem pusztán pszichiátriai terminus, hanem társadalmi minősítés, amely a „beilleszkedésre képtelen” vagy „rendellenes” egyének köré szerveződő intézményi gyakorlatok igazolását szolgálta.

Módszertan

Kutatásunk során az 1972 és 1982 közötti periódusra fókuszáltunk: az ebben az időszakban keletkezett, nyilvánosan hozzáférhető dokumentumokban vizsgáltuk meg a pszichopatának minősített elítéltekkel szembeni intézményi gyakorlatokat, diskurzusokat és ideológiai konstrukciókat. Elsődleges forrásainkat a Magyar Nemzeti Levéltárban őrzött dokumentumok alkották, különösen a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága (BvOP) vezetői értekezleteihez kapcsolódó jegyzőkönyvek és belső jelentések. A 2024-ben végzett levéltári kutatás a „Pszichopaták gyógyító-nevelő csoportjának” említése és megítélése köré szerveződött, különös tekintettel a kísérleti program létrejöttére, működésére és intézményi integrációjára.

A vizsgálat módszertani alapját a kvalitatív szövegelemzés és kritikai diskurzuselemzés képezte. Munkánk során elsősorban a Foucault (1998) által kidolgozott hatalmi és tudásformáló diskurzusok elméletéből indultunk ki, valamint Kendall és Wickham (1999) kritikai diskurzuselemzési irányvonalaira támaszkodtunk, amelyek a nyelvi megformáltságon túl az intézményi gyakorlatok és társadalmi erőviszonyok kapcsolatát helyezik az elemzés középpontjába. Ennek értelmében nem csupán azt tekintettük át, hogy mit jelenítenek meg a források, hanem azt is, hogyan konstruálják meg a „pszichopata” elítélt figuráját, illetve milyen szerepeket, felelősségi köröket és normalizáló eszközöket rendelnek hozzá.

A dokumentumok elemzése során figyelmet fordítottunk az egyes szövegek belső retorikai struktúrájára, a használt kategóriák stabilitására, illetve változásaira, valamint a dokumentumok közötti implikált párbeszédre. Az idézett források tartalmát egymásra épülő szekvenciákként olvastuk, amelyek nemcsak az események kronológiáját képezik le, hanem az értelmezési keretek átalakulását is. Munkánk során arra törekedtünk, hogy feltárjuk, milyen intézményi célokat szolgált a diskurzus megalkotása, milyen hatalmi mechanizmusokat és normalizáló gyakorlatokat tett lehetővé, illetve miként kapcsolódott mindez a korabeli pszichiátriai, pedagógiai és kriminalisztikai diskurzusokhoz. A kritikai megközelítés mellett a forráselemzés történeti kontextusát is figyelembe vettük: külön értelmezési keretként kezeltük a pártállami bürokrácia működését, a szocialista kriminálpolitika változásait, valamint a szakértői tudás intézményesítésének folyamatait. Ez lehetővé tette, hogy a szövegek ne csupán adminisztratív lenyomatként, hanem a hatalom és tudás kölcsönhatásában formálódó dokumentumokként jelenjenek meg elemzésünkben.

A továbbiakban az alábbi források szövegelemzésére támaszkodva mutatjuk be a „Pszichopáták gyógyító-nevelő csoportjáról”, majd a gyógyító-nevelő csoportokról szóló szakmai elképzeléseket és vitákat:

- Jelentés a Budapesti Fegyház és Szigorított Börtönben elhelyezett „Pszichopáták gyógyító-nevelő csoportjának” kísérleti munkájáról, 1973. szeptember 6. (a továbbiakban: Jel73);
- BvOP vezetői értekezlet, jegyzőkönyv. 2. napirendi pont: Jelentés a Budapesti Fegyház és Szigorított Börtönben elhelyezett „pszichopáták gyógyító-nevelő csoportjának” kísérleti munkájáról, 1973. szeptember 17. (a továbbiakban: Ért73);
- Beszámoló jelentés a pszichopáták gyógyító-nevelő csoportjának eddigi munkájáról, 1974. november 27. (a továbbiakban: Besz74);
- Emlékeztető az 1974. november 27-ei BvOP vezetői értekezletről, 1974. december 7. (a továbbiakban: E74);
- A pszichopata elítéltek nevelési és módszertani csoportjának működési rendje. 1975. július 2. (a továbbiakban: Műk75);
- BvOP vezetői értekezlet, jegyzőkönyv. 1. napirendi pont: A gyógyító-nevelő csoportok működéséről, 1982. február 2. (a továbbiakban: Ért82).

Rend ellenesek: a „pszichopata” körülhatárolására tett kísérletek

„Nagyon széles társadalmi probléma – igyekszik megragadni a büntetés-végrehajtás előtt álló szakmai kihívást Gallai alezredes, párttitkár (Ért73). – A társadalomban vannak olyan egyedek, amelyek szembehelyezkednek a kis- és nagyközösséggel. Ezek egy része a börtönbe kerül, egyik része a börtönben igen nehezen nevelhető.” Popper Péter (1970) az „antiszociális magatartás” jóval részletesebb korabeli elemzése kapcsán hasonló következtetésre jut. Úgy véli, egyfajta „pszichológiai naivitás” volna azt feltételezni – különösen az „új társadalomvédelem” irányzat képviselői részéről –, hogy a visszaeső bűnelkövetők „terápius módszerű átnevelése” önmagában eredményes lehet. Mivel a kriminális létforma gyakran „mélyen rögzült és kondicionálódott”, s emiatt „irreverzibilis”, a börtönbüntetést, a „jogi repressziót” – nem az „átnevelés”, hanem a „visszatartás” céljával – ezekben az esetekben nélkülözhetetlennek gondolja. Bár a terápiás próbálkozásokat visszaesőknél eredménytelennek tartja, jelzi, hogy a büntetés-végrehajtási intézetekben szükség volna „egyéni és csoportterápiás eljárások” alkalmazására az „átnevelésben”.³

Popper gondolatmenetéhez hasonló nehézségekkel birkózik Boros és Csetneký

3 A kísérlet feltételezhetően merített nemzetközi példából is: a lengyel büntetés-végrehajtás létrehozott egy önálló „pszichopata intézetet” Oleśnicában, melynek vezetője Jadwiga Kozarska pszichiáter, a bűnözés és a pszichopátia összefüggéseinek elismert szakértője volt. A dokumentumok tanúsága szerint a vezetői értekezleten utalnak a „lengyel példára”: ez vélhetően erre az intézetre vonatkozik. Kozarska az Igazságügyi Orvosok Társasága Elmeorvosi Szekciójának kerekasztal-konferenciáján 1969. január 25-én a Balassa utcai Idegklinikán adott elő a témában (Orvosi Hetilap, Hírek 1969: 167).

Börtönpszichológia című tankönyve is (2002). Egyes, a hazai gyógyító-nevelő csoportok történetével foglalkozó bekezdésekben megállapítják, hogy a részlegeken elhelyezettek „derékhadát” olyan „alkalmazkodásképtelen pszichopatak alkotják, akik a legváltozatosabb viselkedészavarokat produkálják, és akikkel szemben a pszichés szocioterápiák teljesen hatástalanok” (2002: 204). Néhány bekezdéssel később ugyanakkor arról olvashatunk, hogy a csoportok támogató atmoszférája és a foglalkozások speciális metodikája segítette az „interszónális problémák rendezését, hozzájárult ahhoz, hogy az elítéltek a megfelelő *coping* technikákat alkalmazzák a stresszterhes helyzetek megoldására”. A fogvatartottak egy – „antiszociálisnak”, „visszaesőnek”, „pszichopatanak” nevezett – csoportjáról megtudhatjuk tehát, hogy „pszichoterápiásan kezelhetetlenek”, esetükben kívánatos a börtönbüntetés, mégis a bv. intézetek feladata lesz a későbbiekben, hogy épp a pszichoterápia eszközeivel járuljanak hozzá az átnevelésükhöz. Kérdés, hogy milyen megoldásokat kínált a hazai „börtönügy” a pszichiátriai és a rendvédelmi tudások metszéspontjába helyezett problémára.

A magyar börtönpszichológia történetéből (Szabó 2010) látható, hogy 1971-ben – épp a pszichopatakörlet indulásának évében – sikerült tizenegy pszichológus státuszt létesíteni az állománytáblázatban. A munkatársak feladata – legalábbis Boros és Csetneky (2002: 24) forráselemzése szerint – elsősorban az „átnevelő tevékenység” segítése volt, a vonatkozó kutatások elvégzésével.⁴ Mintha a börtönbüntetés egyfelől akkor nyerne létjogosultságot a korabeli szakértők szemében, amikor a terápia eszközeivel történő személyiségformálás hatástalannak bizonyul (lásd Popper érveit a „jogi represszió” mellett), másfelől azonban bizonyos elítéltcsoportok esetén épp akkor fordulnak vissza a pszichológiához, amikor a fegyelmezés és az elzárás eszköztelenségét kellene beismerni. Így a korszak bűnelkövetőkkel folytatott pszichoterápiája egyszerre válik irreális optimizmussá, „naivitássá”, illetve a zárt intézetekben zajló kísérletezés olyan terepévé, amely képes lesz átvállalni a büntető hatalom kudarcát is (ahogy a későbbiekben látni fogjuk, anélkül, hogy az átnevelés csődjé együtt a szakértelem, a szakértő kudarcát is jelentené).

A budapesti börtönkísérlethez visszatérve: a továbbiakban a rendelkezésre álló dokumentumok alapján azt vizsgáljuk, kik kerülhettek az 1971 májusában harminc fő fogvatartott részére létrehozott pszichopatakörletre. A probléma sokrétűségét jelzi, hogy a részlegről készített 1973-as első jelentés megvitatásának (Ért73) nagyobb hányadát teszik ki a definíciós nehézségek: az országos parancsnoki értekez-

4 A krízisintervenciót – vagyis az elítéltek által a saját életvezetésük szempontjából problémaként megjelölt nehézségekkel való foglalkozást – az elsődleges személyiségvizsgálat és az átnevelő munka mellett kellett a börtönpszichológusoknak ellátniuk. Érdekes párhuzam, hogy a 2000-es években a neopaternalista börtönrendszer kritikusi épp azt nehezményezték, hogy a börtönpszichológusok gyakorlatai szinte egyáltalán nem találkoznak az elítéltek igényeivel és elvárásaival. A Ben Crewe által megkérdezett nagy-britanniai fogvatartottak (2009: 115) elmondták például, hogy a pszichológusok korábban együtt voltak velük a szinteken, így bármikor tanácsért fordulhattak hozzájuk a személyes problémáik megbeszélésekor. Manapság a „segítő” szakemberek „kockázatokat és kriminogén szükségleteket mérnek fel” és bizottságoknak írják a jelentéseiket. Megközelíthetetlené váltak, elsősorban „ítélkeznek” és „kategorizálnak”, így egyre inkább megszűnik a pszichológusok, szociális munkások és az elítéltek közötti személyes kapcsolat.

let résztvevői közül senki sem akadt, aki képes lett volna a behelyezési kritériumok, illetve a „pszichopata” fogalmának pontos meghatározására.⁵

Dr. Makkai Imre (a BvOP Egészségügyi osztályának vezetője), a részlegről készített jelentés egyik szerzője az értekezleten megpróbálta megvilágítani a pszichopatakorlet létesítésének indokát. Egyes fogvatartottak, akiket az intézetek az Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézetbe (a továbbiakban: Megfigyelő vagy IMEI) küldtek, „elmebetegnek” gondolván őket, rövidesen azzal a megjegyzéssel érkeztek vissza az anyaintézetekbe, hogy „nem elmebeteg, hanem pszichopata”. Az 1974-ben készített Beszámoló (Besz74) részletesen bemutatja, milyen problémák mögött vélték „elmebetegséget” felfedezni az intézetek „laikus” munkatársai: „Igen jelentős számban találhatók olyan elítéltek, akik sem a normál, sem a kényszerközösségek normáit pszichés és egyéb sajátosságaik miatt betartani nem képesek, ennélfogva a többiek nevelésénél, munkáltatásánál is zavaró hatásúak, természetesen saját személyiségüket is tovább károsítva. [...] A beutalásra a különböző bv. intézetek részéről a börtön rendjét, nyugalma leginkább veszélyeztető, legrenitensebb, illetve a többi elítélt által a rendbontás eszközéül leginkább felhasználható elítéltek kerültek. Beutalást nyertek még a szervi elváltozás nélkül, az egészségi állapotukra állandóan panaszkodó (például szomato-neurózisok), valamint az ítéletükkel kapcsolatban állandóan ártatlanságukat bizonygató egyének is. Végezetül, de nem utolsósorban az olyan személyek, akik az átlagos bv. nevelés vagy orvosi kezelés részéről megközelíthetetlenek voltak (elmebetegség utáni állapot, szubkulturális ártalmak stb.). Ezen személyek beutalását összefoglalóan az tette szükségessé, hogy alacsony létszámuk ellenére képesek voltak akár egy egész körlet rendjét, életét felborítani, valamint az, hogy a velük való reménytelen foglalkozások (pl.: ártatlanságát, betegségét hangoztató egyének) a többi elítélttől való foglalkozástól hatalmas mennyiségű időt raboltak el, mind az egészségügyi, mind a nevelési szolgálat részéről.”

Dr. Makkai az 1973-as vezetői értekezleten röviden azt is megjegyezte, hogy az „Igazságügyi Megfigyelőnek az elmebetegekkel kapcsolatban sokkal könnyebb a helyzete, mint a pszichopátákkal kapcsolatban”. Az előálló helyzet jelentős zavart okozott a Bv. Szervezetben: egyes, a laikus bv. dolgozók által elmebetegnek gondolt „kezelhetetlen”, „renitens”, „időrabló” személyek befogadását és elmegyógyintézeti elhelyezését megtagadta ugyan az IMEI, a „pszichopata” diagnózissal azonban mégiscsak kijelölte a *pszichiátria* illetékességét velük kapcsolatban. Úgy vált szükségessé tehát a pszichopata fogvatartottak kezelése, hogy épp a Bv. Szervezet pszichiátriai intézete utasította vissza a feladatot.⁶

5 Noha dr. Makkai több alkalommal is megemlíttette az értekezlet során, hogy a csoportvezető pszichiáter, dr. Menning Éva „alapos tájékoztatásban” részesítette a börtönorvosokat a diagnosztikai kritériumokról, voltaképp semelyik dokumentum nem említi, hogy pontosan melyek voltak ezek. A hosszadalmas viták épp arról szóltak, hogy inkább a részlegre szállítottak meghatározáshoz, körülhatároláshoz kerestek definíciót, mintsem fordítva: valamilyen egységes kritériumrendszer szerint utalták volna be a „rendelleneseket”.

6 Nyilvánvalóan maga a Bv. Szervezet sem fogadta el maradéktalanul, hogy a fogvatartottak a pszichiátria, klinikai pszichológia illetékességébe tartozó okok miatt nem követik az előírásokat. Erre utal az 1974-es Beszámoló már idézett szövegében a rejtélyes „egyéb sajátosságaik” kifejezés: „a kényszerközösségek normáit pszichés és egyéb sajátosságaik miatt betartani nem képesek”.

Foucault (2014) a pszichiátriai szakértelem történetéről szóló előadás-sorozatában részletesen elemzi azt a folyamatot, amelynek során a pszichiátria új mechanizmusokat léptetett a dichotóm felosztás – betegség kontra felelősség, elmebórház kontra börtön – helyébe. A jóval egyértelműbben meghatározható elmebeteg helyett a 19. századtól a „potenciálisan veszélyes”, rendbontó, az alkalmazkodást megtagadó individuumot kellett a szakértőknek diagnosztizálniuk egy újonnan születő, moralizáló diskurzus keretében.

Foucault a „javíthatatlanság megjavítására” tett kísérletek bemutatásakor épp azt a dilemmát elemzi, amellyel a 70-es évek hazai bv. szakemberei és kriminálpszichológusai is találkoztak: „A megjavítandó egyén annyiban mutatkozik megjavítandónak, amennyiben kudarcot vallott a fegyelmezés (dressage) minden technikája, minden eljárása, minden bevett és a család által érte hozott erőfeszítés is, amely a megjavítását szolgálta volna. Ami tehát a megjavítandó egyént meghatározza, az nem más, minthogy javíthatatlan. S mégis, paradox módon, amennyiben javíthatatlan, jó néhány specifikus beavatkozást gerjeszt maga körül, többlet-beavatkozást (sur-intervention), a fegyelmezés és a megjavítás szokásos és családi technikáihoz képest, azaz a fegyelmezés és a fokozott megjavítás (sur-correction) új technológiáját” (2014: 68). A pszichiátria a 19. század második felében az „elmebetegség” helyett egyre inkább a viselkedés anomáliáira kezdett fókuszálni, értelmezéseit pedig egy normatív fejlődéshez képest hozta létre. A „szabálytalanságra”, a „normativitás” alapján meghatározott rendtől való eltérésre fordított figyelemmel párhuzamosan vált „pszichiatrizállhatóvá” számos olyan magatartásforma, amelyeknek korábban elsősorban morális, fegyelmezési vagy jogi státusza volt.

A budapesti pszichopatakörlet megnyitása voltaképp a magyar Büntetés-végrehajtási Szervezet reakciója és megoldási kísérlete volt a „beteg kontra bűnöző”, illetve – az elhelyezés szempontjából – az „IMEI kontra normál fegyintézet” dichotómia megbomlására. Amint azt az 1974-es Beszámoló egyéb szöveghelyein is olvashatjuk, akadtak fogvatartottak, akikkel szemben a legszigorúbb intézkedések – fegyelmi fenytések, fogdabüntetések – is hatástalannak bizonyultak: „Belső viszonyulásaikat is jól jelezte az igen jelentős számú fegyelmi vétség, olyan személy is volt – nem is egy –, aki viszonylag rövid idő alatt 20–30, sőt 40 fegyelmi vétséget követett el, fegyelmi fenytést szedett össze, illetve több száz napot ült le fegyelmi zárkán”. Az említett fogvatartotti csoportok ugyanakkor elsősorban nem amiatt tűntek veszélyesnek, amit Foucault említett róluk a pszichiátriatörténettel összefüggésben: nem pusztán a bűnre irányuló vágy, a bűnelkövetés potenciális lehetősége vált üldözendővé a pszichiáter által feltárt személyiségszerkezetben és „hajlamokban”. Az elítélt – azaz immár börtönbüntetését töltő személy – veszélyessége a *fegyintézet kontextusában* sokkal inkább abban állt, hogy magatartásával befolyásolta a többi elítéltet, így pedig ellenállásával, az alávetettség megtagadásával gyengíthette a hatalomgyakorlást. Kiválóan fogalmazta meg mindezt dr. Szoró Zolán, a Tudományos Bizottság tagja (Ért73): „A büntetés-végrehajtás számára azért lényeges – én úgy mondanám,

hogy ebben a rétegben, csoportban az a jó, amit általában rossznak tartanak benne –, hogy a büntetés-végrehajtás rezsimjének lehetőséget ad arra, hogy bizonyos fertőző gócokat kiiktasson vele. Izolálási lehetőséget adjon egyrészt a pszichopátának, és megkönnyítse a beilleszkedésüket.”

Az értekezletek több felszólalója is utalt arra, hogy a pszichiátriai pszichopátia-definíció a büntetés-végrehajtás kontextusában nemcsak sajátágosan értelmezhető, de szükséges is, hogy a börtönkörnyezetben új, adekvát értelmezése szükséges: „A pszichopáták gyógyításával Magyarországon rendelkezésre álló könyvek és közlönyök is foglalkoznak. Több száz különböző könyv és közlöny jelent meg ezzel kapcsolatban. Ezek egy részét átnéztem – állította dr. Szoró Zoltán –, azonban ez a polgári életre vonatkozik, a börtönviszonylatban kihasználatlan, nem körülhatárolt.” Dr. Makkai ugyancsak megjegyezte, hogy az „Ideiglenes Működési Szabályzat megjelenésekor hazai tapasztalataink még nem voltak, a pszichopata fogalmat sajátos körülményeink között kell meghatározni.”

A zárt intézetek számára problémás személyek „sajátos körülmények közötti” definiálásához egyrészt épp azért vált tökéletesen használható ernyőfogalommá a pszichopátia, mert a pszichiátriai szakirodalomban is kellőképpen sokrétű, illetve homályosan körülhatárolt volt ahhoz, hogy projekciós területet nyújtson a Bv. Szervezet vezetőinek, másrészt pedig, mivel – ahogy Foucault is megjegyezte a pszichiátriai fordulatról – épp a konformitásellenességet, az alkalmazkodás megtagadását foglalta magában. A „kriminális személyiségzavarról” írott monográfiájában Popper (1970: 40) a következőképpen foglalta össze a korabeli pszichopátia-definíciók sokféleségét: „Rendkívül nehéz áttekinteni és kritikailag értékelni a kriminalitás és a pszichopátia összefüggéseit tárgyaló irodalmat. A pszichiátriai irodalomban ugyanis éppen a pszichopátia fogalmával kapcsolatban annyira kiélezetten ellentétes álláspontok találhatók, amelyek közül nem egy magának a pszichopatiának mint diagnosztikai érték kategóriának a létezését is tagadja. Pszichopátia elnevezéssel a szerzők egy része prepszichotikus állapotokat jelöl, a pszichopatiát a pszichózis prodromális fázisaként értékeli. Mások ún. kis pszichózisokat értenek ezen, vagy a klasszikus kórformák egyikébe sem sorolható bizonytalan állapotok gyűjtőfogalmaként használják. A német irodalomban (Schneider, Gruhle, Birnbaum és mások) a konstitucionális anomáliákon alapuló diszharmonikus személyiségstruktúrát, abból fakadó diszharmonikus életvezetést értenek a pszichopátia fogalmán, tehát lényegében körülírható önálló szimptomaként értékelik. Nyíró ugyancsak ezt az álláspontot képviseli. Kujath (1964) a pszichopátia lényeges kritériumának jelöli meg a karakterdefektus és a belátás-nélküliség következtében kialakuló társadalmi adaptációs zavart, hangsúlyozza az esetek gyógyíthatatlanságát. E felfogásban közeledik az angolszász irodalom álláspontjához, amely a pszichopatiát lényegében azonosítja az antiszocialitással.” Az azonos évben megjelent Nyíró Gyula-féle pszichiátria-tankönyv (1970: 210) „psychopathia” definíciója a „beilleszkedési nehézség-

geket” nevezte meg vezető tünetként, melynek hátterében a személyiség összetevői közötti összhang hiányát, a „lelki struktúra dysharmoniáját” vélte felfedezni.⁷

A Nyíró-tankönyv felhívja a figyelmet arra is, hogy „a psychopathia nem betegség, hanem tartós állapot”: az alkalmazkodás hiánya mellett ez lesz a másik elképzelés, ami a pszichopatakörlettel kapcsolatban gyakran visszaköszön az értekezletek anyagában. Gallai párttitkár (Ért73) tudni véli például, hogy az NSzK lakosságának 25 százaléka pszichopata. Felvetésére dr. Makkai azzal válaszol, hogy a „pszichopata-csoportban lévők elsősorban nem betegek, de olyan magatartási anomáliákkal rendelkeznek, amelyekkel szemben sokkal nagyobb hozzáértést, figyelmet kell szentelni, hogy biztosítsuk a kiszabott büntetés végrehajtását.” Dr. Szoró ugyancsak megerősíti, hogy „A pszichopata nem tekinthető betegnek, nem orvosi probléma. Egyedül illeszkedési probléma, éppen ott nem tud beilleszkedni a környezetébe, ahol van. Az, hogy milyen intézkedés, bánásmód történjék ezekkel kapcsolatosan, azt ki kell dolgozni a saját viszonyainknak megfelelően.”

Az „elmebeteg” diagnózist visszautasító, ugyanakkor a „pszichopata” címkét alkalmazó elmegyógyító intézet (IMEI), illetve a pszichiátria tankönyvek ítélete – „nem betegség” – által kijelölt köztes térben születik meg a „pszichopatak gyógyító-nevelő csoportja”. Az elnevezésből is világos, hogy a „gyógyító tevékenység” igényével lép fel, noha többször is elhangzik, hogy a beutaltak nem betegek. Vezetője egy pszichiáter, akinek nem sikerül megállapodnia az Országos Parancsnoksággal arról, hogy az IMEI-től függetlenül működhessenek (a későbbiekben is az IMEI véleményezi majd a börtönökből érkezőket). Az intézetekből beutalt személyek – ahogy arra a jegyzőkönyvek és a beszámolók rendszeresen hivatkoznak – elsősorban a „szabályszegők”, a legrenitensebbek közül kerültek ki. Érdekes adat továbbá, hogy 1973. április 5-én (Jel73) a jelen lévő 22 elítéltből „15 fő köztörvényes, 7 fő pedig politikai” volt. Az NSzK „pszichopata” lakosságáról tett megjegyzéssel összevetve jól látható, hogy a „rendelleneseken” kívül a rendszerellenesek is szép számmal képviseltették magukat a „pszichopatak” között.

Rejtőzködő kényszerjelleg: célok és módszerek a pszichopatakörleten

A hazai büntetés-végrehajtás első úgynevezett „speciális csoportjáról”, az egyéb börtönrészlegektől viszonylag elkülönülten működő gyógyító-nevelő pszichopatakörletről szóló megnyilatkozások egyszerre kapcsolódnak az elítéltek fegyelmezésének, illetve gyógyításának és átnevelésének – látszólag különböző

⁷ A korszak vonatkozó tudományos munkáiból származó idézetekből világossá válhat, hogy a 70-es évek Magyarországon a „pszichopátia” fogalmának jelentéstartalma jóval gazdagabb volt, mint napjaink pszichiátriai szakirodalmában (a 21. századi tömegkultúra rendkívül összetett pszichopátia-fogalmáról lásd ugyanakkor: Jalava–Griffiths–Maraun, 2015). Az elmúlt évtizedekben elsősorban Robert Hare – többek által megkérdőjelezett, vitatott – definíciója vált a pszichopátia-értelmezések sarokkövévé. Szerinte (2004) a pszichopátia a DSM-rendszerben szereplő antiszociális személyiségzavar diagnózisánál jóval szélesebb spektrumú: a kriminális viselkedés lehetősége mellett elsősorban az empátia hiányát, a manipulációt, a felelőtlenséget, a grandiozitást és a felszínes bájtl foglálja magában.

ideológiákban és gyakorlatokban gyökerező – diskurzusaihoz. Az 1973-as Jelentés szövege a célokat a következőképpen határozta meg (az 1971-ben készített Ideiglenes Működési Szabályzatot idézve): „A pszichopata elítéltek gyógyító-nevelő munkájának konkrét célja a szabályzat szerint egyrészt ezen elítéltek személyiségszerkezetében olyan változást elérni, amely lehetővé teszi számukra a bv. fokozatuknak megfelelő elítéltközösségbe való visszailleszkedést, másrészt ezzel egyidejűleg a pszichopata elítéltek gyógyítására alkalmas gyógyító-nevelő módszerek kidolgozása.”

A célkitűzést az előző alfejezetben mondottakkal összevetve úgy tűnik, a részleg úgy igyekezett felszámolni az intézetekben kialakult, a szabálysértő fogvatartottak körül képződő „fertőző góccokat”, hogy a renitens „pszichopátákat” egyetlen zárt térben izolálta. Az elkülönítés fő célja az volt, hogy az elítélteket különböző technikák segítségével alkalmassá tegyék arra, hogy egy éven belül az anyaintézeti rezsimbe visszatérve a börtön mindennapi életébe ellenszegülés nélkül beilleszkedjenek. Ahogy azt dr. Szabó János ezredes, parancsnokhelyettes megfogalmazta: „Ennek a csoportnak az lenne a feladata, hogy az átlagosnál jobban alkalmassá tegye őket arra, hogy a büntetés-végrehajtást tűrjék el” (Ért74). Bár a gyógyító-nevelő szakterület képviselői, illetve a Bv. Szervezet vezetése más-más terminológiát használt, és a módszerek tekintetében is éles véleménykülönbségeket fogalmazott meg, a cél többé-kevésbé hasonló volt: rávenni a „rendellenes” elítélteket arra, hogy ők maguk tartsák kívánatosnak az engedelmisséget.

A szakterületek közötti egyetértés – illetve természetesen a felszíni különbségek – egyik fontos terepét a munkáltatással kapcsolatos attitűdök mutatják. Az 1973-as értekezleten felszólaló felsővezetők azzal érveltek, hogy – mivel a pszichopáták a szakértők szerint nem betegek – esetükben elsősorban a *fizikai munkavégzéstől* várható magatartás-változás: „Ha erre akarjuk őket nevelni, akkor az előző specialitásoktól el kell térni. Fizikumuknak megfelelő fizikai munka végzésére kell nevelni” (dr. Szabó János). „Ezeket az embereket olyan munkában kell foglalkoztatni, amit szellemileg és fizikailag is el tudnak végezni. Nem betegek, hiszen jogerős bírói ítélettel rendelkeznek” (dr. Sárdi Károly, az országos parancsnok általános helyettese). „A pszichopata nem nevelhető, élete végéig ez a probléma fennáll, de semlegesíteni kell úgy a polgári, mint a börtönviszonyok között. A pszichopátát célszerű foglalkoztatni, és időt tölteni vele, különösen a mi viszonyaink között. Fel lehet használni fűtőnek, vagy szénlapátolásra” (dr. Szoró Zoltán). Az 1975-ben kiadott Működési Rend a részlegen elhelyezett valamennyi elítélt számára kötelezővé is teszi a munkáltatásban való részvételt: „Minden elítéltet a csoportból munkába kell állítani. Alapvető a szervezett, rendszeres nagyüzemi termelőmunkába történő elhelyezés, azonban értelmi fogyatékosok külön munkaterápiásan is foglalkoztathatók.”⁸

A munkáltatással szemben formálódó, illetve később nyíltan megfogalma-

8 „A büntető intézetekben történő nevelés nem választható el sem az elítéltek kialakuló differenciálásnak rendszerétől, sem a munkáltatás rendszerétől” – hívja fel a figyelmet a kriminálpedagógiáról írott tanulmányában Szabó András (1979: 59). A pszichopata körlet gyakorlatával kapcsolatban felmerül a kérdés, hogy az elítéltek pszichiátriai nézőpontú klasszifikációja elsősorban nem a munkába állítás szempontjából lényeges kategorizációt szolgálta-e.

zott vezetői elvárások kapcsán nem meglepő, hogy már az 1973-as Jelentés a pszichopatakörlet egyik legfontosabb megvalósult eredményeként említi a munkavégzés terén bekövetkezett átalakulásokat: „Pozitívan megváltozott az elítéltek viszonya a munkához. A pszichopata csoportnál a munkavégzés a terápiás cél miatt önkéntes, ennek ellenére csak 2–3 elítélt van, aki súlyosan kóros állapota miatt időnként távol marad a munkától.” A körlet dolgozói a korábban „iparművészeti-háziipari alkotást” is igyekeztek „munkaterápiaként” bemutatni (Besz74).⁹ A „pszichopatak” engedelmességre szorítását célzó stratégiájuk kiválóan tükrözi Foucault elemzését a börtönmunkáról (1990: 329): a munkavégzéssel anélkül válhat uralkodóvá a „szabály” a fegyházakban, hogy bármilyen erőszakos, nyíltan kényszerítő vagy elnyomó eszközt kellene a személyzetnek használnia. „A börtönmunkát úgy kell értelmezni, mint önműködő gépezetet, amely az erőszakos, nyugtalan, meggon-dolatlan rabból tökéletes szabályossággal működő alkatrészt csinál.”

A pszichopatakörlet budapesti munkatársai által néhány évvel az indulást követően összeállított Beszámoló jelentés (1974) már nem egyszerűen a munkában való nagyarányú részvétellel, hanem a fogvatartottak megváltozott attitűdjeivel és munkamoráljával büszkélkedik: „A munkáltatásnál főként arra törekedtünk, hogy a kényszerjellegteljesen kikapcsoljuk, felkeltsük az elítéltek alkotó kezdeményezését és a sikerélmény lehetőségét biztosítsuk számukra. A munka a csoportnál nem kötelező, annak megtagadása fegyelmi vétséget nem képez. A csoporttal elértük, hogy az elítéltek számára a zárkán maradás, a munka alóli kibúvás nem dicsőséggé, hanem enyhén lenézetté vált, mondván: »te ezt nem is tudnád csinálni«. (A bekerüléskor 40%-uk nem dolgozott, most csak 9%, de azok is elmebetegségeket)”.

A pszichopatakörlet látszólag a 60-as években Szabó András (kötetben: 1979: 56) által megfogalmazott kriminálpedagógiai ideáloknak igyekezett megfelelni: „A szocialista pedagógia vitathatatlan alapelve, hogy a nevelés személyiségformálás [...] Csak így, csak személyiségformálásként felfogva a nevelést, tudjuk elkerülni a pedagógiai gyakorlat két végletét. Az egyik véglet az üres, bár jó szándékú morálizálás, amely erkölcsi intelmekkel operál, és csodálkozik, hogy annyit ér, mint a falra hányt borsó. A másik véglet a dresszírozás, az idomítás, amelynek a »jó és engedelmes rab« a mintaképe, nem esik ugyan az üres moralizálás hibájába, de ugyanolyan eredménytelen, mint az első. A kényszer megszűnése után a jó rab újból rossz állampolgárrá válik.” Szabó álláspontja szerint a büntetés-végrehajtásnak mint kényszerintézkedésnek nem mond ellent az a célkitűzés, hogy a „büntetés ne a börtön számára neveljen, hogy a kényszer külső formáinak megszűnése után a viselkedés a belső meggyőződés kényszeréből fakadjon”.

A pszichopatakörletre vonatkozó elképzeléseket vizsgálva úgy tűnhet, hogy míg a felsővezetés a „jó és engedelmes rab” létrehozásában volt érdekelt, addig a gyó-

9 Erről a próbálkozásról azonban már az 1973-as Jelentés készítője megjegyezte, hogy a művészeti alkotások alkalmi létrehozása nem pótolhatja a rendszeres, termelő jellegű munkavégzést. Ez ismételtlen utal arra is, hogy a „gyógyulást” és az alkalmazkodás javulását elsősorban a termelő munkában való részvételtől várták a BvOP vezetői.

gyító-nevelésért felelős személyzet (pszichiáter, pszichológus, nevelő) a nem kizárólag jutalmak és fenyegetések által mechanikusan irányított, hanem *belülről vezérelt* fogvatartotti személyiség megteremtését tartotta szem előtt. A rezsim kialakítása-kor megváltoztatták például fegyelemsértésekre adott intézeti reakciók rendjét is (Besz74). Míg más intézetekben a kihágásokat azonnali fenyegetéssel torolták meg, itt megpróbálták a közösséget is bevonni a tett elbírálásába. „Az autoriter elemeket demokratikusakkal helyettesítettük. A elítéltek tanácsait sokszor kikértük – segítve ezzel a felelősségérzetük fejlődését.” A „kulturált kommunikatív magatartás”, illetve az „empátiás, együttérző légkör” hozzásegítette a személyi állományt a fogvatartottak dacreakciói „ördögi körének” megtöréséhez. Az attitűdök tartóssá válását azzal látták igazoltnak, hogy a fogvatartottakról az anyaintézetekbe való visszatérésük után érkező nevelői vélemények állítólág azt igazolták, hogy a fogvatartottak „nem ismételték meg a korábbi hibás magatartásmechanizmusait”.¹⁰

Függetlenül attól, hogy milyen mértékben elfogultak és torzítottak a budapesti intézetbe visszaérkező értékelések, fontos látnunk, hogy a „belső meggyőződés kényszere” által vezérelt fogvatartott ideáltípusával összefüggő gyakorlatok épp annak a pedagógiai célkitűzésnek nem tettek eleget, hogy „a börtön ne a börtön számára neveljen”. A kísérlet megvalósítói egyrészt csekély reményeket fűztek ahhoz, hogy a pszichopatakörlet a reintegráció területén, a „polgári életben” is sikereket könyvelhet majd el: „A társadalomba visszailleszkedés prognózisát tekintve rosszabb a helyzet, mert az elítéltek jelentős részénél (60%-nál) nincs stabil családi kapcsolat, jövőre való elképzelés, és nem tapasztalható bűncselekményük megbánása. Valószínű, hogy ezek az elítéltek jól szervezett utógondozó hálózat nélkül képtelenek lesznek a társadalomba visszailleszkedni” (Jel73). A pszichopatakörletre ráadásul csak olyan fogvatartottak kerülhettek, akiknek egy évnél hosszabb volt a szabadulásig hátralévő idejük (azaz mindenképp vissza kellett térniük az „anyaházba”, hogy *ott* bizonyíthassák alkalmazkodóképességüket).

A fenyegetés ritkább alkalmazása a pszichopatakörleten, illetve a fogvatartottak korábban inadekvátnak tekintett, ám a saját szempontjukból valószínűleg működőképes kommunikációs stratégiáinak egyértelmű ignorálása (a személyzeti reakciók hiánya a „bőrmetszésre”, „falcolásra”, a visszafogott válaszok a tiszteletlenségre, „ágálásra”) ugyancsak egy új, engedelmességre készítő taktika alkotóelemei lehettek. A DSM–I. 1952-es kiadása a személyiségzavaroknál már említést tesz arról, hogy a „szociopátiás” személyek nem a megszokott módon, azaz nem a „normál populációhoz” hasonlóan reagálnak a büntetésre (Coolidge–Segal 1998). A „permanens dacreakciók” megtörése az államszocializmus magyar büntetés-végrehajtásának kontextusában a „demokratikus értékekre szoktatás” helyett inkább tűnik arra vonatkozó jelzésnek, hogy a fogvatartott lázadása figyelemre sem méltó – épp ezért értelmetlen, céltalan, felesleges.

10 Az 1973-as eredmények nem feltétlenül igazolják a sommás kijelentést. Abban az évben 11 fogvatartottól érkezett visszajelzés Budapestre: 6-nál javult, 5-nél változatlan maradt, egynél pedig romlott a magatartás (Jel73).

A látszólag az elítéltek kapcsolatainak javítását szolgáló, rendkívül progresszívnek tűnő családterápiás szolgáltatás (lásd még Kovács 1984) gyakorlati megvalósítása – a fogvatartottak autonómiájának, konfliktuskezelő stratégiáinak és „demokratikus attitűdjeinek” erősítése helyett – szintén a kontroll kiterjesztését szolgálhatta. „A szűk keretek ellensúlyozásaképpen a csoportvezetők eredményesen alkalmazzák a családterápiás beszélgetéseket – olvashatjuk az 1973-as Jelentésben –, amikor, élve az Ideiglenes Működési Szabályzat adta lehetőséggel, behívják az elítélt hozzátartozóit személyes meghallgatás végett. Ilyenkor parancsnoki engedéllyel – az elítélt állapotához mérten – a meghallgatás végén magát az elítéltet is bevonják rövid időre a problémák tisztázásába.” A családterápia, ahogy a szövegből kiderül, elsősorban arról szólt, hogy a *részleg vezetői* beszélgettek el a családtagokkal. Az érintettet legfeljebb a beszélgetés végén vonták be a „problémák tisztázásába” – nem pedig azok együttes megoldásába.

Az 1973-as Jelentés óvatosan utal arra is, hogy a pszichopatakorlet szabályszerzőit a többi elítélt segítségével igyekeztek rávenni a konform magatartásra: „A pszichopata csoport közösséggé alakulásának tendenciái egyre inkább jelentkeznek. Így például az elítéltek nem támogatják a csoporton belül a magatartási és egyéb szabályokkal szembeszegülő elítélttársukat. A jobb magatartásúak, a könnyebben alkalmazkodók elvállalják egy-egy renitensebb társuk zárkaközösségbe, illetve munkába való beilleszkedésének segítségét. Sikert az erkölcsi normákat tudatosítani, az együttélési szabályokat érzelmileg is elfogadtatni.” Kérdés természetesen, hogy a nyitottabb részleg, a fenytések viszonylagos hiánya és a jobb munkáltatási lehetőségek¹¹ milyen mértékben járultak hozzá ahhoz, hogy az elítéltek – a kihelyezésüktől és az idő előtti visszaszállításuktól tartva – segítsék a személyi állomány fegyvelző munkáját.¹²

11 Fontos megemlítenünk, hogy a rezsim kialakításával összefüggésben is jelentős véleménykülönbségeket találhatunk a különböző szakterületeket képviselők között. A BvOP és az intézetek vezetői közül többen is amellel kardoskodtak, hogy a pszichopatakorlet az izoláción és valamiféle homályosan meghatározott gyógyító tevékenységen kívül alapvetően ne térjen el a többi intézet működésétől: „Véleményem szerint a valóságos életre való nevelésnek van értelme – jelentette ki például Szalay Zoltán országos parancsnok –, mert a szabadulásuk után sem kerülnek ilyen körülmények közé, mint amit ez a csoport biztosít számukra.” Gallai párttitkár ugyancsak amellel tört lándzsát, hogy legfeljebb a kísérlet korlátozott idejére különbözzön a pszichopatakorlet működése a többi részlegtől: „Ami itt folyik, szinte üvegháznak lehet nevezni, mert ez nincs meg a börtönben és a szabad életben sem, hogy mindenki azt csinálja, amit akar. Arra jó, hogy kísérletképpen tanulmányozzák ezeknek az embereknek lelki alkatát, beállítottságát”. Klucsó Béla intézetparancsnok ugyancsak értelmetlennek látta egy, a való életben nem fellelhető környezet kialakítását: „Az alapkérdés adott, a pszichopatakkal való bánásmód helyes kialakítása, mert nem biztos, hogy az a helyes, hogy mi egy teljesen steril bánásmódot alakítunk ki. Ez azért sem helyes, mert ha ebből a csoportból kikerül, már ezek a körülmények megszűnnek.” A vezetők érveléséből egyértelmű, hogy nem fűztek reményeket a kizárólag egy „terápiás miliőben” megvalósítható, tartós, „korrektív emocionális élmény” eredményességéhez.

12 Az 1973-as Jelentés megemlíti például, hogy „olyan visszaigazolás is volt, hogy a 6 hónap után visszaküldött elítélt nem tudott a börtönben lévő körülményekhez visszailleszkedni, ugyanakkor itt a börtön és kórház jellegű körülmények között semmi baj nem volt vele.” Raffai Jenő (1982: 412) a gyógyító-nevelő csoportról ugyancsak megemlíti, hogy a részleg speciális elrendezése támogatta az elítéltek „szabálykövető” magatartását, ugyanakkor ezt a csoporton kívül jóval nehezebb volt megvalósítani (ez utal arra is, hogy a viselkedésváltozás nem feltétlenül tükröz a „személyiségkorrekciót”): „Az egyik nagycsoporton, amikor előtérbe került az elbocsátástól való félelem, a csoport megfogalmazta, hogy fél az intézet másik részétől, mert ott linkek az emberek, durvák, és balhéba keverik őket. Itt viszont normálisak.” Érdemes megfigyelni, hogy a „normális” kifejezés itt épp a személyiségzavaruk miatt elkülönített „abnormális” fogvatartottak speciális részlegen mutatott magatartására vonatkozik. Ahogy a későbbiekben látni fogjuk, Raffai lett az egyik első olyan, a hazai büntetés-végrehajtásnál dolgozó szerző, aki a börtön-értalmakat is kiemeli a „renitens” magatartás és személyiségproblémák létrejöttében.

Gócmentesítés

A budapesti pszichopatakörlet munkatársai ugyan a saját részlegük létszámának bővítésére tettek javaslatot, és visszautasították hasonló körletek létesítésének tervét más börtönökben (Besz74), az 1979. évi 11. számú törvényerejű rendelet mégis további gyógyító-nevelő csoportok (a továbbiakban gyncs.) létrehozásáról rendelkezett. Rövidesen kilenc országos intézetben szerveződtek meg a „személyiségzavarban szenvedő” elítéltek gyógyítását, nevelését, oktatását és pszichoterápiás kezelését célzó körletrészek, amelyeknek az „alkoholista elítéltek” kényszergyógyítását¹³ is vállalniuk kellett (Vörös 1986, Moharosné Fuzskó 2017). Noha a gyógyító-nevelő csoportok további működésének részletes elemzésére ebben a tanulmányban nem vállalkozhatunk, érdemes röviden áttekinteni a pszichopatakörlettől „örökölt” működési sajátosságokat, nehézségeket és konfliktusokat.

A vonatkozó dokumentáció szerint a 80-as években tovább erősödik a biomedikális – pszichiátriai és klinikai pszichológiai – szemlélet a fogvatartottak magatartásproblémáinak értelmezésekor. A Budapesti Fegyház és Börtön munkatársai összefoglaló tanulmányaikban például kizárólag „betegekről”, „személyiségzavarosokról” beszélnek, részlegükre pedig – az előd pszichopatakörlet említése nélkül! – mint „osztályra”, a pszichoterápiás koncepció „demokratikus szigetére” hivatkoznak (Raffai 1981, 1982, Takács 1984). Dr. Makkai az 1982-es országos parancsnoki értekezleten immár a pszichoterápiás ellátásnak a munkáltatással szembeni *prioritása* mellett érvel: „A bv. intézeteknek az az elsődleges feladatuk a gyógyító-nevelésre kötelezett elítélttel kapcsolatban, hogy személyiségüket különböző gyógyító-nevelő módszerekkel pozitív módon alakítsák át, és ennek során a munkáltatás csak másodlagos tényező lehet. Ennek ellenére néhány intézetben a munkáltatások rossz szervezésével akadályozzák a csoport hatékony működését.” Vajon mi állhat annak a folyamatnak a hátterében, melynek során néhány év leforgása alatt a „gyógyító tevékenység” fontossága a munkavégzés *elé* helyeződött?

Vörös Ferenc bv. alezredesnek (1984) a gyógyító-nevelő csoportokról készített írása utal arra, hogy bár a munkáltatás továbbra is a rehabilitáció „leglényegesebb eszköze” maradt, a gyncs. részlegekre helyezettek a hiányzások – és az ezzel összefüggő, velük szembeni averzió – miatt inkább akadályozták a termelő munkát. Vörös tanulmányában nem képes feloldani a konfliktust, mely szerint a személyiségzavaros elítéltek az „üzemszerű termelésben alig foglalkoztathatók”, ugyanakkor a büntetés-végrehajtási célok, továbbá családi kapcsolataik és anyagi támogatásuk hiánya miatt erre mégis szükségük lenne. Elképzelhető, hogy a terápiás foglalkozások sűrítése, az azokon való kötelező részvétel egyre intenzívebb szorgalmazása a BvOP részéről épp ezt a nehézséget próbálta kezelni (azaz *indokoltan* kivonni a nem megfelelően dolgozó elítélteket az üzemi termelésből).

13 A „kényszergyógyítás” elrendelésének és bv. intézeti biztosításának hátterében valószínűleg elsősorban a termelőmunka-végzés ellehetetlenülése állt: „Az alkoholizmus társadalmi veszélyességét, az ellene való küzdelem jogosságát és szükségességét bizonyítja, hogy a legproduktívabb korosztály munkaképességét csökkenti (Raska 1984: 14).

A szakmai vitákban további súlypont-áthelyeződések is tetten érhetők. Immár nem a speciális részlegek létjogosultságát vagy „üvegház-jellegét” kérdőjelezzik meg és kritizálják a felsővezetők (hiszen minderről törvény rendelkezik). Fontos kérdés marad ugyanakkor, hogy a gyncs.-ok vajon képesek-e a „fertőző gócc” kiiktatására, a „javíthatatlanok” izolálására. A büntetés-végrehajtási szakemberek éppen arról panaszkodnak leggyakrabban a 80-as évek első felében, hogy nem azok a fogvatartottak foglalják el a férőhelyeket, akiknek a speciális részlegeket szánták: „Feltűnő a személyiségzavarosok alacsony aránya – hangzik el az 1982-es vezetői értekezleten –, ami összefügg azzal, hogy a csoportok kapacitását döntő mértékben a bíróságok által elrendelt kényszergyógyítás végrehajtása köti le. [...] Sándorházán 64 elítélttel működnek, köztük csak 8 fő személyiségzavaros. [...] Sopronkőhidán 83 elítéltből mindössze 1 személyiségzavaros. [...] Az anyag is azt bizonyítja, hogy sajnálatosan alacsony a gyógyító-nevelő csoportokban a személyiségzavaros elítéltek száma, holott e csoportokat eredetileg elsősorban a személyiségzavaros elítéltek részére szerveztük.” Vörös alezredes (1984: 16) hasonló problémákat észlel: „1981 októberében a Legfőbb Ügyészség, az IM Büntetőbírósági Főosztálya és Bv. Felügyeleti Osztálya egybehangzóan megállapította, hogy a gyógyító-nevelő csoportba helyezett elítéltek közül kevés szenved személyiségzavarban. [...] A büntetés-végrehajtásnak nehézséget okoz az a bírói gyakorlat, amely könnyen kényszerelvonó-kezelésre ítéli a vádlottat. A terápiás javaslatok sablonossá válnak, nem jut elég idő a kóros elmeállapotú elítéltek felfedezésére”. A bíróságok mellett az IMEI is a bírálatok céltáblájává vált, mivel „túlterheltsége” miatt nem segítette elő a renitens fogvatartottak speciális csoportokba történő áthelyezését: „A bv. intézetekben sok értelmi fogyatékos, pszichopata, illetőleg kóros elmeállapotú elítélt van. Ezek, noha sorozatosan megsértik a fegyelmet, nem kerülnek gyógyító-nevelő csoportba, mert az IMEI-be küldésük nagyon sok többletmunkát igényel” (Vörös 1984: 15).

A felügyeletért, őrzésért és fegyelmezésért felelős bv. személyzetnek a gyógyító csoportokra vonatkozó elképzelései – azaz hogy elsősorban a „pszichopata” elítéltek izolációjáért felelős körletrészként tekintettek a gyncs. részlegekre – jól tükröződnek a 80-as években egyre inkább kiéleződő – és a 2010-es évekig húzódozó (vö. Rózsa 2015) – *treatment vs. custody* vitákban is. A pszichológusok és nevelők egyrészt részletesen elemzik (például Raffai 1982, Garami 1983, 1984), hogy az „örzészcentrikus” miliőben milyen nehézségekbe ütközik a terápiás közösségek „gyógyulást elősegítő légkörének”, az egymásnak ellentmondó elvárásokat kiiktató, feszültségmentes megszöknek a létrehozása. Másrészt, a 80-as évek börtönpszichológiai írásaiban – különösen a pszichoanalízis iránt elkötelezett Raffai Jenő már idézett tanulmányaiban – jelenik meg először az elképzelés, hogy maguk a börtönártalmak – a bezártság és egyéb hiányállapotok – lehetnek felelősek azokért a személyiségkárosodásért,¹⁴ amelyek kezelésére épp az izoláció erősítésével válaszolt a Bv. Szervezet. Míg a

14 Minderről lásd még a börtönszociológiai és -etnográfiai irodalmat (például Cardozo-Freeman 1984, Rhodes 2004), amely tanulmányokban a „pszichopátia” jellegű viselkedés – csökkent empátia, „keménység”, „hipermaszkulinitás”, család stb. – hátterében épp a bv. intézetek szabály- és norma-rendszeréhez, „szubkultúrájához” való alkalmazkodást vélik felismerni a szerzők.

„*treatment*-dolgozók” a nagyobb nyitottságért és a normál rezsimszabályoktól való elkülönülésért szálltak síkra, addig a *custody*-személyzet a büntetés-végrehajtás általános szabályrendszerének való alárendelődés szükségességével érvelt: „A gyógyító-nevelő csoport a büntetés-végrehajtási rezsim keretében működik – jelenti ki Vörös Ferenc (1984: 12) –, ezért csak indokolt mértékben lehet eltérni az általános bánásmódtól. Rendkívül nehéz ugyanis az alacsony értelmi színvonalú és alacsonyan iskolázott elítéltekkel elfogadtatni, hogy a pszichésen sérültekkel másképp bánunk. Nem szabad, hogy azt higgyék: nekik mindent szabad.”¹⁵

Konklúzió: a pszichopatakörlet öröksége

Láthattuk, hogy a 80-as években induló gyógyító-nevelő csoportok – bár szinte sehol sem említették történeti előzményként – több szempontból is folytonosságot mutattak a pszichopatakörlettel. A gyógyító tevékenység igénye hangsúlyosabbá vált ugyan, de ezzel párhuzamosan kezdtek nehezményezni a Bv. Szervezet vezetői, hogy épp a „meggyógyítandók” tűntek el a részlegekről. A források arra mutatnak, hogy a „rendellenesek” izolációjának szándéka, és a speciális elhelyezéssel történő problémakezelés továbbra is erőteljes elvárás volt a vezetőség részéről, hiszen – ahogy arra az 1980-ban született Jelentés is rámutat – „fegyelmi helyzet vonatkozásában a gyógyító-nevelő csoportok kevesebb gondot okoznak, mint a szokványosan nevelt elítéltek csoportjai”. Az említett paradoxon – a gyógyítási szándék és a rendfenntartás iránti intézményes igény együttes jelenléte – jól mutatja, hogy a „korrekció” diskurzusa nem pusztán szakmai projekt, hanem a deviancia kontrolljának, a fegyelmezésnek, a társadalmi rend újratermelésének eszköze is volt.

A pszichopatakörlet rövid története ugyanakkor túl is mutat önmagán: mintegy *sémaként* szolgálhat számos szakpolitikai fejlesztésre, amelynek – eddig fel nem tárt – történetei hasonló mintát követnek: erőltetett, felülről jövő politikai megrendelés, majd a büntetés-végrehajtás katonás, „parancs, érttem!” mentalitású feladat-végrehajtása, amely a politikai érdekek megváltozása után még sokáig „kísért”, mivel a rendszerből való kivezetés immár nem prioritás. A részlegről szóló összefoglaló így nemcsak egyetlen intézményi kísérlet rekonstrukciójaként olvasható, hanem a szakértelem és a hatalom viszonyának társadalmi genealógiájaként is, amely arra igyekszik rávilágítani, miként szerveződik újra a deviancia körüli tudás, és hogyan válik a „normalizálás” a késő szocialista társadalom egyik központi kormányzási technológiájává. Ilyen vagy legalábbis hasonló projektként lehet említeni az öntevékeny csoportokat, az alkoholisták kényszergyógykezelését, a szigorított őrizetet, a szigorított javító-nevelő munkát, amelyek bemutatására későbbi tanulmányainkban vállalkozunk majd.

¹⁵ Hasonló problémát fogalmazott meg norvégiai terápiás börtönrészlegekről Mathiesen (1967) is. Mivel a speciális részlegeken elhelyezett fogvatartottak számára gyakran nem voltak követhetők a pszichiáterek – custody személyzetnél sajátosabb logikát követő, bonyolultabb – döntéshozási mechanizmusai, kivételezéssel és a megadott normáktól való eltéréssel vádolták őket.

Források

- Balogh László (bv. alezredes, osztályvezető) – dr. Makkai Imre (bv. őrnagy, osztályvezető): *Jelentés a Budapesti Fegyház és Szigorított Börtönben elhelyezett „Pszichopaták gyógyító-nevelő csoportjának” kísérleti munkájáról*. 1973. szeptember 6. Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) XIX-E-5-a Vezetői értekezletek iratai (1957-1997) XIX-E-5-a Vezetői értekezletek iratai (1957-1997) 6. kisdoboz
- Beszámoló jelentés a pszichopaták gyógyító-nevelő csoportjának eddigi munkájáról*, 1974. november 27. MNL XIX-E-5-a Vezetői értekezletek iratai (1957-1997) 6. kisdoboz
- BvOP vezetői értekezlet, jegyzőkönyv. 1. napirendi pont: *A gyógyító-nevelő csoportok működéséről*. 1982. február 02. MNL XIX-E-5-a Vezetői értekezletek iratai (1957-1997) 16. kisdoboz
- BvOP vezetői értekezlet, jegyzőkönyv. 2. napirendi pont: *Jelentés a Budapesti Fegyház és Szigorított Börtönben elhelyezett „pszichopaták gyógyító-nevelő csoportjának” kísérleti munkájáról*. 1973. szeptember 17. MNL XIX-E-5-a Vezetői értekezletek iratai (1957-1997) XIX-E-5-a Vezetői értekezletek iratai (1957-1997) 6. kisdoboz
- Emlékeztető az 1974. november 27-ei BvOP vezetői értekezletről*. 1974. december 7. MNL XIX-E-5-a Vezetői értekezletek iratai (1957-1997) 6. kisdoboz
- Klucsó Béla (bv. ezredes, Budapesti Fegyház és Szigorított Börtön, intézetparancsnok): *A pszichopata elítéltek nevelési és módszertani csoportjának működési rendje*. 1975. július 2. MNL XIX-E-5-a Vezetői értekezletek iratai (1957-1997) 6. kisdoboz
- Makkai Imre, dr. (bv. ezredes, Egészségügyi Osztály, osztályvezető) – Vincze Tamás (bv. alezredes, Nevelési Osztály, osztályvezető): *Jelentés a gyógyító-nevelő csoportokról*. 1980. május 23. MNL XIX-E-5-a Vezetői értekezletek iratai (1957-1997) 11. kisdoboz

Irodalom

- Az 1966. évi 21. törvényerejű rendelet a szabadságvesztés büntetés-végrehajtásáról és az előzetes letartóztatás foganatosításáról. https://jogkodex.hu/jsz/1966_21_tvr_6658631 (letöltés: 2025. 06. 01.)
- Boros, J. – Csetneky, L. (2002): *Börtönpszichológia*. Budapest: Rejtjel Kiadó.
- Cardozo-Freeman, I. (1984): *The Joint. Language and Culture in a Maximum Security Prison*. Springfield, IL: Charles C. Thomas.
- Coolidge, F. L. – Segal, D. L. (1998): Evolution of Personality Disorder Diagnosis in the Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders. *Clinical Psychology Review*, 18 (5), 585–599. [https://doi.org/10.1016/S0272-7358\(98\)00002-6](https://doi.org/10.1016/S0272-7358(98)00002-6)
- Crewe, B. (2009): *The Prisoner Society. Power, Adaptation, and Social Life in an English Prison*. Oxford: Oxford University Press.
- Cullen, F. – Gilbert, K. (2012): *Reaffirming Rehabilitation*. New York: Routledge.

- Foucault, M. (1990): *Felügyelet és büntetés*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Foucault, M. (1998): A diskurzus rendje. In Foucault, M.: *A fantasztikus könyvtár*. Budapest: Pallas Stúdió – Attraktor Kft.
- Foucault, M. (2014): *A rendellenesek*. Budapest: L'Harmattan Kiadó.
- Garami, L. (1983): Gondolatok a büntetés-végrehajtási pszichológiáról. *Módszertani füzetek 1*. Budapest: BvOP, 38–46.
- Garami, L. (1984): Még egyszer a bv. pszichológiáról. *Módszertani füzetek 4*. Budapest: BvOP, 40–41.
- Goggin, E. (2018): Principles of Effective Intervention with Incarcerated Offenders. In Wooldredge, J. – Smith, P. (szerk.): *The Oxford Handbook of Prisons and Imprisonment*. New York: Oxford University Press, 425–453.
- Hare, R. D. (2004): *Kímélet nélkül – A köztünk élő pszichopaták sokkoló világa*. Budapest: Háttér Kiadó.
- Hírek (1969). *Orvosi Hetilap*, 110 (3), 167.
- Huszár, T. (2003): *Kádár János politikai életrajza. 2. kötet. 1957. november – 1989. június*. Budapest: Szabad Tér Kiadó – Kossuth Kiadó.
- Irwin, J. (1980): *Prisons in Turmoil*. Boston: Little, Brown and Company.
- Jalava, J. – Griffiths, S. – Maraun, M. (2015): *The Myth of the Born Criminal. Psychopathy, Neurobiology, and the Creation of the Modern Degenerate*. University of Toronto Press.
- Kendall, G. – Wickham, G. (1999): *Using Foucault's Methods*. London: Routledge.
- Kiss, B. (1994): Michel Foucault hatalomfelfogásáról. *Politikatudományi Szemle*, 1: 43–68.
- Kovács, Zs. (1984): A gyakorlati pszichológia hároméves tapasztalata Szegeden. *Módszertani füzetek 2*. Budapest: BvOP, 34–37.
- Magyar Szocialista Munkáspárt Politikai Bizottság: *A Politikai Bizottság 1965. november 9-i határozata a büntetés-végrehajtási munka fejlesztéséről*. 1965. https://adatbazisokonline.mnl.gov.hu/pdfview2?file=static/documents/mszmp_mdp/HU_MNL_OL_M-KS_288_05_03790.pdf#search=&page=243 (letöltve: 2025. 06. 01.)
- Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottság Titkársága: *Jelentés a PB 1965. november 9-i határozatának végrehajtásáról*. MSZMP KB Titkárság ülés. 1972. február 28-án, 2. napirend. https://adatbazisokonline.mnl.gov.hu/pdfview2?file=static/documents/mszmp_mdp/HU_MNL_OL_M-KS_288_07_03970.pdf#search=&page=17 (letöltve: 2025. 06. 01.)
- Martinson, R. (1974): What Works? Questions and Answers about Prison Reform. *The Public Interest*, 35, 22–54.
- Mathiesen, T. (1965): *The Defences of the Weak: A Sociological Study of a Norwegian Correctional Institution*. London: Tavistock Publications.
- McGuire, J. (2001): What Works in Correctional Intervention? Evidence and Practical Implications. In Bernfeld, G. A. – Farrington, D. P. – Leschied, A. W.

- (szerk.): *Offender Rehabilitation in Practice: Implementing and Evaluating Effective Programs*. Chichester: John Wiley & Sons Ltd, 25–43.
- Moharosné Fuszkó, A. (2017): A gyógyító-terápiás csoport létjogosultsága a büntetés-végrehajtásban. *Börtönügyi Szemle*, 36 (3), 121–137.
- Nyíró, A. (1989): *Segédkönyv a Politikai Bizottság tanulmányozásához*. Budapest: Interart Stúdió.
- Nyíró, Gy. (1970): *Psychiatria*. Budapest: Medicina Kiadó.
- Popper, P. (1970): *A kriminális személyiségzavar kialakulása*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Raffai, J. (1981): Pszichoterápia a börtönben. *Világosság*, 22 (3), 172–179.
- Raffai, J. (1982): Pszichoterápia a büntetés-végrehajtási intézetben kezdeti csoportterápiás tapasztalatok. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 39 (4), 404–417.
- Raska, L. (1984): Alkoholizmus és neurózis. *Módszertani füzetek* 4. Budapest: BvOP, 10–16.
- Rhodes, L. A. (2004): *Total Confinement. Madness and Reason in the Maximum Security Prison*. Los Angeles: University of California Press.
- Romsics, I. (2023): *Magyarország története a XX. században*. Budapest: Helikon Kiadó.
- Rózsa, S. (2015): A büntetés-végrehajtási intézetek személyi állományának kérdőíves vizsgálata. In Csóti, A. (szerk.): *Körletmozaikok*. Budapest: BvOP, 25–63.
- Szabó, A. (1979): Kriminológia és kriminálpedagógia. In Szabó, A.: *A büntett és büntetése*. Budapest: Gondolat Kiadó, 38–70.
- Szabó, J. (2010): A magyar kriminálpszichológia kialakulásának folyamata, főbb jellemzői és forrásai. In Nagy, M. (szerk.): Ünnepi konferencia az ELTE megalakulásának 375. évfordulója alkalmából: Jogi Tanulmányok, I–III. kötet. Budapest: ELTE ÁJK, 305–320.
- Dr. Szalay Zoltán nekrológja (1985): *Határőr*, 40 (22), 2.
- Takács, P. (1984): Egy gyógyító-nevelő csoport hat hónapja. *Módszertani füzetek* 2. Budapest: BvOP, 47–52.
- Vörös, F. (1986): Gyógyító nevelés a gyakorlatban. *Módszertani füzetek* 6. Budapest: BvOP, 10–16.

A hazai börtönpopuláció szexuális bűnelkövetőinek karakterisztikája

Characteristics of Sexual Offenders in the Hungarian Prison Population

Somogyvári Mihály¹

<https://doi.org/10.51624/SzocSzemle.19175>

Beérkezés: 2025.05.14.

Átdolgozott változat beérkezése: 2025.08.04.

Elfogadás: 2025.09.19.

Összefoglaló: A tanulmány célja egy hazai börtönpopuláció felnőtt férfi szexuális bűnelkövetőire irányuló nagyobb ívű kutatás főbb konklúzióinak, szociológiai szempontból releváns eredményeinek bemutatása. A tanulmány háttérét adó kutatás két pilléren alapult. Első lépésben a büntetés-végrehajtás nyilvántartási rendszeréből kinyerhető fogvatartási alap- és kockázatelemzési adatok elemzését végeztem el. Az erőszakos szexuális bűnelkövetőket lefedő 618 fő nagyságú mintát a Btk. minősítési logikáját követve felosztottam az áldozat életkora szerinti csoportokra, amely az elemzés főbb logikái ívét is meghatározta. A tanulmányban így „gyermek áldozatként”, „fiatalkorú áldozatként” és „felnőtt áldozatként” neveztem el a jogi minősítések szerint összeállított – kategóriákat. A vizsgálat második lépésében összesen 120 jogerős ítélet feldolgozását végeztem el, elsősorban a cselekmények jellegére, az elkövetői jellemzőkre és a visszaesési adatokra fókuszálva. Az eredményeket összegezve az látható, hogy a szexuális bűnelkövetők egy heterogén csoport, akik jelentősen eltérő attribútumokkal bírnak mind kriminológiai, mind fogvatartási, mind a cselekmény elkövetésének jellege szempontjából. Általános tendencia, hogy az elítéltek jellemzői az áldozatok életkorával változnak, és az áldozat életkorának emelkedésével romló értékeket tapasztalhatunk (az erőszakosság és a visszaesési vagy más kockázatok terén is). Általánosságban jellemző, hogy az áldozatok jelentős része ismeri az elkövetőt, ami legnagyobb arányban a gyermekkorú áldozatoknál fordul elő. A gyermekek elleni cselekmények elkövetői jellemzően profiltiszták, börtönökön belüli viselkedésük jobbra kooperatív, áldozattá válási kockázatuk magas. Fiatalkorú áldozatok esetén az elkövetők enyhé többségükben szintén profiltiszták, cselekményükben az erőszak intenzitása magasabb, inkább impulzív elkövetési jelleg dominál. Felnőtt áldozatok esetén az elkövetőket kiterjedt kriminalitás, cselekményüket impulzív elkövetés, magas agresszivitás és erőszak jellemzi. Fegyelmi helyzetük a börtönökön belül kedvezőtlen, nagy arányban erőszakos fegyelmi cselekmények résztvevői.

Kulcsszavak: szexuális bűnelkövetők, pedofília, nemi erőszak, börtön

Abstract: The aim of the study is to present the main conclusions and sociologically relevant findings of a broader research project focusing on adult male sexual offenders within the Hungarian prison population. The research was based on two pillars. As a first step, I analyzed basic detention and risk assessment data

extracted from the prison administration's registry system. I divided the sample of 618 sexual offenders into groups based on the age of their victims, following the classification logic of the Hungarian Criminal Code (Btk.). This grouping defined the main analytical framework of the study. In the study, the categories are referred to as "child victim", "juvenile victim", and "adult victim" based on legal classifications. In the second phase of the research, I analyzed a total of 120 court judgments, with a primary focus on the nature of the offenses, the offender characteristics, and the recidivism data. Summarizing the results, it becomes clear that sexual offenders represent a highly heterogeneous group with significantly different attributes in terms of criminology, incarceration patterns, and the nature of the committed offenses. A general trend is that the characteristics of offenders vary depending on the victim's age. As the age of the victim increases, there is a tendency for worse outcomes in terms of violence, recidivism, and other risk factors. It is generally typical that victims often know their offenders, with this being most frequent among cases involving child victims. Offenders with child victims are typically offenders, who only have sexual offences in their criminal records. They typically show cooperative behavior in prison, but face a high risk of becoming victims themselves while incarcerated. In the case of juvenile victims, offenders also predominantly commit sexual offenses but their behaviours are more violent and impulsive in nature. Offenders of adult victims, however, tend to have an extensive criminal history and their crimes are characterized by impulsivity, high aggression, and violent tendencies. Their disciplinary records in prison are generally poor, and they are frequently involved in violent disciplinary incidents.

Keywords: sex offenders, pedophilia, rape, prison

1. Bevezetés, a szexuális bűnelkövetők fogalmi keretei

A tanulmány célja egy doktori disszertációhoz² köthető, többéves kutatómunka részeredményeinek bemutatása. A kutatás a hazai börtönpopuláció felnőtt férfi szexuális bűnelkövetőire irányult, amelyben az áldozatok életkora szerinti bontásban vizsgáltam az elítélt jellemzőket. Jelen tanulmány keretei között csak a kutatás – némi önkényességgel kiválasztott – főbb konklúzióinak, szociológiai szempontból releváns eredményeinek bemutatására vállalkozom.

Az elmúlt évtizedek során a szexuális bűncselekmények hátterére, az elkövetők jellegzetességeire fókuszáló kutatások kiemelt figyelmet kaptak a pszichológiai, társadalomtudományi és rendészeti irodalomban. Az intenzív érdeklődés hátterében egyrészt a társadalmi változások (társadalmi érzékenység, aktuális társadalompolitika), másrészt az ezekre reflektáló jogszabályi változások, nem utolsósorban a cselekmények kiemelten súlyos társadalmi megítélése állhat. A téma érzékenysége és közbeszédben, médiában is gyakran megjelenő (és igen gyakran tévesen használt fogalmak) okán is fontosnak tartok röviden tisztázni pár fogalmat, például hogy ki a szexuális bűnelkövető, ki a pedofil, és mi a különbség ezen fogalmak között.

A szexuális bűncselekmény – mint bűncselekmény – alapvetően jogi kategória, általában a büntető törvénykönyvben, hazánkban a Büntető törvénykönyvről szóló C. törvény (továbbiakban: Btk.) XIX. fejezetében rögzített magatartásformák köre (Grady 2009), mely azonban jelentősen eltér az egyes országok jogi és tudományos

2 Somogyvári Mihály: *A szexuális bűnelkövetők – tipológiák, elemzés, kezelés jelentősége és lehetősége a büntetés-végrehajtási intézeteken belül*. Nemzeti Köszolgálati Egyetem, 2024.

terminológiáiban. Ebből fakadóan a kutatások is különböző mintákkal dolgoznak, és bár rengeteg tanulmány, empirikus elemzés születik, ezek összehasonlíthatósága, így validitása is korlátozott. Ráadásul a vizsgálatok és azok érvényessége elsősorban az igazságszolgáltatás látókörébe került elkövetőkre vonatkozik,³ ezen belül is jellemzően a letöltendő szabadságvesztésre ítéltre, így a szabadságelvonással nem járó büntetésre ítélt nem kerülnek be ebbe a látókörbe.

Különösen fontos a fogalmi tisztázás azon elkövetők esetében, akiknek az áldozata fiatal- vagy gyermekkorú. Ezeket az elkövetőket gyakran pedofilokként emlegeti a köznyelv, fontos azonban jelezni, hogy ilyen büntetőjogi fogalom nincs, és a serdülőkorú áldozat esetén sem feleltethető meg a cselekmény a pedofiával, függetlenül attól, hogy a közbeszédben gyakran összemosódik a kettő. A pedofília egy pszichiátriai fogalom, a mentális zavarok körébe tartozó szexuális parafília. A DSM-5 szerint a pedofília (számos más kritériuma mellett): „*Legalább 6 hónapon át visszatérő, intenzív szexuális izgalmat kiváltó fantáziák, szexuális késztetések vagy viselkedés pubertás előtt álló gyerekekkel (általában 13 éves vagy annál fiatalabb gyerekekkel) való szexuális tevékenységgel kapcsolatban. [...] Nem tartozik ide a késő kamaszkorban lévő, 12 vagy 13 éves személlyel tartós szexuális kapcsolatban lévő személy*” (DSM 2013: 451).

A szexuális bűnelkövetőkkel foglalkozó hazai vizsgálatok és gyakorlati terápiás tapasztalatok alapján is elmondható, hogy a gyermek- és fiatalkorúval szembeni szexuális bűnelkövetők nagy része (megközelítőleg 90 százalék) pszichiátriai értelemben véve jellemzően nem pedofil, inkább valamilyen személyiségzavarral, esetleg más pszichiátriai kórképpel diagnosztizálható (Somogyi 2023). Az áldozat életkorának jelentősége megjelenik a jogi szabályozásban is, hiszen a Btk. a szexuális bűncselekmények minősítéseként kezeli azt.

1. táblázat: A szexuális bűncselekmények jogi minősítése

Szexuális kényszerítés
196. § (2) [...] szexuális kényszerítés a) tizenhatalcadik életévét be nem töltött személy sérelmére
196. § (3) [...] ha a szexuális kényszerítést tizenhatalcadik életévét be nem töltött személy sérelmére követik el
Szexuális erőszak
197. § (2) Szexuális erőszakot követ el az is [...] aki tizenkettedik életévét be nem töltött személlyel szexuális cselekményt végez vagy végeztet.
197. § (3) [...] ha az (1) bekezdésben meghatározott bűncselekményt a) tizenhatalcadik életévét be nem töltött személy sérelmére követik el
Szexuális visszaélés
198. § (1) [...] aki tizenhatalcadik életévét be nem töltött személlyel szexuális cselekményt végez, vagy ilyen személyt arra bír rá, hogy mással szexuális cselekményt végezzen [...].
198. § (4) [...] aki tizenhatalcadik életévét betöltött, de tizenhatalcadik életévét be nem töltött személlyel a vele kapcsolatban fennálló hatalmi vagy befolyási viszonyával visszaélve [...].

3 A szexuális bűncselekmények esetén a látencia – különösen más bűncselekménytípusokhoz viszonyítva – is meglehetősen nagy, ami a külföldi és hazai szakirodalmakban egyaránt elfogadott tény (Quackenbush 2003, Zgoba et al. 2003, Virág 2013, Szabó 2019, Parti–Szabó–Virág 2016). Mértéke többszöröse lehet a hivatalos adatoknak (Parti–Szabó–Virág 2016), egyes kutatások alapján akár tízszerese is (Korinek 2007, Haller–Fogarasi–Farkas 2020).

A Btk. ugyanakkor eltérő életkori kategóriákat használ, így különböző esetekben a 18., a 14. és a 12. életévet be nem töltött, illetve a 14 és 18 év közötti sértett is megtalálható. Ehhez hozzátartozik az is, hogy van olyan elkövető, akinek az áldozatai között megtalálható fiatal-, gyermek- és felnőttkorú is, továbbá van olyan, akinek egyazon áldozata gyermekkorától felnőtt koráig tartott az abúzus, amely esetben az elkövető a Btk. szerint három különböző (eltérő minősítésű) bűncselekményében érintett.

2. Az elméleti megközelítések főbb irányai

A szexuális bűnelkövetőkre irányuló kutatások, különböző diszciplínák eltérő logikai megközelítéseket és vizsgálati irányokat feltételeznek. Egyes irodalmak a szexuális bűncselekmények társadalmi, szakpolitikai aspektusaira irányulnak, így különösen a társadalmi attitűdök, a morális pánik (Cohen 2011), a nemierőszak-mítoszok (Parti–Szabó–Virág 2016, Szabó–Virág 2017) oldaláról vizsgálják a szexuális erőszak jelenségét és az arra adott intézményi válaszokat. Más kutatások a szexuális bűncselekmények oksági kérdéseire irányulnak. A magyarázóelméletek és elkövetői tipológiáinak irodalmi kiterjedtségét jól példázza, Tony Ward, Devon L. L. Polaschek és Anthony R. Beech (akik maguk is számos elméleti és empirikus tanulmány szerzői) *Theories of sexual offending* című terjedelmes monográfiája, amelyben arra tettek kísérletet, hogy a relevánsnak vélt elméleti irányokat csoportosítsák és rendszerbe foglalják (Ward–Polaschek–Beech 2006). Tony Ward és Stephen M. Hudson egy külön metaelméleti keretet is alkottak a különböző teóriák osztályozására (Ward–Hudson 1998), amit az elmúlt évtizedekben számos más szerző és kutató is átvett, így a hazai irodalmakban is többször hivatkozott rendszer (lásd: Virág 2013, Haller–Fogarasi–Farkas 2020). A tipológiák a magyarázóelméletekhez képest már célorientáltabbak, és nem pusztán a „miérték” megértése okán, hanem eleve klasszifikációs céllal jöttek létre (például az elkövetői motivációt [Groth–Burgess–Holmstrom 1977, Groth 1979, Knight–Prentky 1990] vagy az elkövetők profiltípusát [Harris–Mazerolle–Knight 2009] helyezve fókuszukba).

Ezektől némileg elválasztható a szexuális bűnelkövetők kockázati, kockázatelemzési vizsgálati iránya, amely elsősorban kriminológiai szempontból, alkalmazott jelleggel vizsgálja a szexuális bűncselekmény bekövetkezésének vagy ismétlésének (visszaesés) kockázatát. A kockázatelemzés témakörét azért is érdemes kiemelni, mert számos kriminológiai kutatásnak egy kockázatelemzésért és kezelésért felelős intézmény adta az intézményi és empirikus hátteret (például a fentiekben is hivatkozott Groth, Knight, Prentky, Ward).

Az előbbiekhöz számos ponton kapcsolódik, de mégis külön vizsgálati irányként érdemes hivatkozni az elkövetőkre irányuló kezelésre, a terápiás módszerekre (Brown 2010, Chung–O’Leary–Hand 2006, Yates 2013) és azok hatékonyságára, intézményi alkalmazhatóságára (Harkins–Beech 2007, Wakeling–Webster–Mann

2005, Marshall–Eccles–Barbaree 1993) irányuló kutatásokra. A továbbiakban az elméleti keretek bemutatására terjedelmi okokból még vázlatosan sem vállalkozom.

2.1. A börtön mint vizsgálati terep

A szexuális bűnelkövetőkre irányuló fogalmak és az elméleti irodalmak irányainak széles spektruma mellett fontos azonban a fogvatartotti mintákon alapuló kutatások kapcsán néhány börtönszociológiai kérdésre röviden kitérni. A börtön mint vizsgálati közeg ugyanis nem pusztán egy mintavételi kérdés, hanem az eredmények magyarázata, értelmezése szempontjából is meghatározó elemi tényező.

Szociológiai szempontból a börtön profán módon leegyszerűsítve egy olyan hely, ahol arányaiban kevesebb ember őriz és próbál kontrollálni különböző eszközökkel (arányaiban) nagyobb számú, nagyon széles skálán mozgó, heterogén bezárt tömeget. Akiket bezárnak, azokat akaruk ellenére tartják fogva, és általában vagy azzal vádolják vagy azért ítélték el őket, mert súlyosan megszegték az adott kor és az adott ország normáit, törvényeit. Erving Goffman nyomán a börtönöket így szokás totális intézményeknek is nevezni, amelynek lényege, hogy az intézmény az egyén élettevénysége felett részletes és totális irányítást kísérel meg gyakorolni.

„A totális intézmény úgy definiálható, mint egy olyan lakó- és munkahely, ahol a társadalomtól jelentős időre elzárt, nagyszámú, hasonló helyzetben lévő egyén együtt él egy zárt, formálisan irányított élettérben” (Goffman 1961: 21). Az intézményi szinten meghatározott szabályok és formalitások mögött/mellett húzódik a fogvatartotti szubkultúra, részben pont ezen „totalitásokra” adott válaszként (Boros–Csetneky 2002). A fogvatartotti szubkultúra tág értelemben jelenthet attitűdöket, interakciókat, szokásokat, börtönszlenget, sajátos hierarchiát stb. A fogvatartotti szubkultúrába való integrációt, illetve annak folyamatát nevezzük prizonizációnak (Clemmer 1950). Ennek nyomán a fogvatartott elsajátítja a belső szokásokat, szerepeket, szabályokat, beilleszkedik a börtön formális és informális rendszerébe. A prizonizáció szintjére több tényező is hatással van, amelynek jellegéről, hazai sajátosságairól Papp Gábor írt részletesen kutatásában (Papp 2009). A fogvatartotti szubkultúra tehát meghatározza a fogvatartotti szerepeket, a hierarchiát, a megküzdési stratégiákat stb. A prizonizáció valamilyen formában minden fogvatartottatra hatással van, még ha annak szintje különböző is. A fogvatartottakra tehát hatással van a fogvatartotti szubkultúra, a fogvatartott társak, illetve maga a tény, hogy zárt intézeti viszonyok között kénytelenek élni. Ugyanakkor nem hagyható figyelmen kívül az intézményrendszer szándékolt ellenhatása sem (kezelési programok, terápiák, valósi missziók), amivel ezeket a prizonizációs hatásokat ellensúlyozni akarja.

Aki több évet tölt el zárt intézeti keretek között, annak pszichés állapotát, attitűdjeit, az áldozathoz, önmagához való viszonyát jelentősen meg fogja határozni az a tény, hogy börtönben van, valamint a bent tartózkodása alatt őt érő hatások.

Ezek jellege, intenzitása eltérő lehet az egyes országokban, akár országon belül is, és változhatnak a börtönévek alatt. Különböznek és változnak az infrastruktúrá-

lis lehetőségek is, hiszen nem elhanyagolható kérdés, hogy valaki egy nyolcfős zárkában élt az elmúlt öt évben másik hét erőszakos elkövetővel, vagy egyszemélyes elhelyezést kapott; foglalkozott vele pszichológus, akár csak havi rendszerességgel, volt lehetősége részt venni terápiás programon, vagy sem.

Azaz a börtönpopuláción alapuló vizsgálatok és azok eredményei sem választhatók el attól a tényről, hogy azok alanyai nem pusztán egy bűnelkövetői csoport, hanem valamely ország valamely börtönében lévő fogvatartotti szubkultúra tagjai.

3. A kutatás módszertana és főbb irányai

Jelen tanulmány háttérét adó disszertáció fő célja a jogerősen elítélt, erőszakos, felnőtt korú, férfi szexuális bűnelkövetők vizsgálata volt a magyar börtönpopulációban. Vizsgálatomon belül megkísérlem feltérképezni ennek az elkövetői körnek az attribútumait, elsősorban fogvatartási kockázati szempontból, börtönszociológiai, intézményi szűrőn keresztül értelmezve az eredményeket. A kutatás fő kérdése az volt, *hogy miben rejlik a szexuális bűnelkövetők különböző csoportjainak egymáshoz és a fogvatartotti populációhoz képesti különbsége, milyen jellemzőkben, milyen fogvatartási kockázati tényezőkben ragadható ez meg.*

A tanulmány háttérét adó kutatás két pilléren alapult. Első lépésben a büntetés-végrehajtás nyilvántartási rendszeréből kinyerhető fogvatartási alap- és kockázatelemzési adatok elemzését végeztem el. A nyilvántartásból számos demográfiai és fogvatartási alapjellemző, a kriminális előéletre, családi háttérre, szocioökonómiai helyzetre, börtönön belüli magatartásra, pszichológiai jellemzőkre irányuló adat nyerhető ki, amelyek nagy többségben a fogvatartottak önbevallásán alapulnak, kisebb részben a személyi állomány szakmai megállapításait tartalmazzák. Bár értékes börtönszociológiai, kriminológiai, pszichológiai adatokat is tartalmaz a nyilvántartási adatbázis, fontos leszögezni, hogy azok nem kutatási céllal készültek, így az – vitathatatlan értéke ellenére – egy igazgatási tevékenység járulékos hozadéka. Ennek a kutatás korlátait is meghatározó következménye, hogy a változók és azok értékei eleve adottak, azon változtatni utólag érdemben nem lehet.

A kutatás háttéréül szolgáló adatok a fogvatartotti adatbázis 2023. márciusi lekérdezésén alapulnak. A használt adatbázisban a teljes jelen lévő fogvatartotti populációt vettem alapul, amelyet a vizsgálat fókuszának megfelelően szűkítettem. A vizsgálati minta összeállításában első körben az erőszakos cselekmény miatt elítélteket válogattam le, majd ezt a kört szűkítettem azokra, ahol a nyilvántartás alapján kinyerhető volt az áldozat életkora szerinti minősítés.

Az így kapott erőszakos szexuális bűnelkövetőket lefedő mintát felosztottam az áldozat életkora szerinti csoportokra, amely az elemzés főbb logikai ívét is meghatározta. A Btk. minősítési jellegéből fakadóan valójában nem tudtam létrehozni a sértett életkora szempontjából teljesen homogén csoportokat, hiszen a szexuális kényszerítés esetén a minősítés határa 14, míg a többi esetben 12 év. A könnyebb

érthetőség kedvéért ezért a tanulmányban „gyermek áldozatnak”, „fiatalkorú áldozatnak” és „felnőtt áldozatnak” neveztem a – jogi minősítések alapján összeállított – kategóriákat. A kutatás alapját képző adatbázis struktúrája tehát a következők szerint alakult:

2. táblázat: A szexuális bűnelkövetők vizsgálati mintája

A vizsgálati minta összetétele		
	N	%
Gyermek áldozat	212	34,3
Fiatalkorú áldozat	136	22,0
Felnőtt áldozat	270	43,7
Összesen	618	100

A vizsgálat során kizárólag leíró statisztikai elemzéseket végeztem; a kutatásnak nem is volt célja szofisztikáltabb statisztikai összefüggések feltárása, inkább az adatok minél szélesebb körének exploratív jellegű vizsgálata, amely alapját képezheti későbbi, komolyabb hipotézisvizsgálatoknak.

Kutatásom második nagyobb blokkjában a büntetőügyekben eljáró bíróságok elsőfokú ítéleteinek elemzését végeztem el, az áldozatok életkori felosztását követve 40–40–40, azaz összesen 120 darab ítéletkiadmányt feldolgozva.

Az ítéletek felépítésükben és struktúrájukban többé-kevésbé hasonló mintát követnek, vagyis hasonló részletességgel taglalják az elkövető(k) személyi körülményeit és meglehetősen explicit és narratív módon írják le az elkövetett cselekményt, illetve az igazságügyi szakértők véleményét (bár terjedelmükben jelentős eltéréseket mutattak). Az ítéletekből kinyerhető információk között voltak „egzakt” adatok, például az áldozat neme, életkora, az elkövető korábbi cselekményei stb., illetve olyanok, amelyek az információk értelmezése alapján kerültek átkódolásra. Elsődlegesen a fogvatartotti nyilvántartásokból nem kinyerhető adatokra fókuszáltam, így például az áldozat és elkövető viszonyára, a cselekmény impulzív, tervezett vagy folytatólagos jellegére stb. Ezek az információk a legtöbb esetben részletesen, script jelleggel kerülnek leírásra az ítéletekben, mégis óhatatlanul benne van a kutatói szemszög egyfajta „szubjektív értékelése” is. Mindazonáltal az ítéletek feldolgozásánál ezen elemzési szempontokat változókká, alakítottam, amelyekből egy önálló adattáblát készítettem.

A tanulmány háttérét adó kutatásban elsősorban a börtön oldaláról értelmezhető kockázati szűrőn keresztül vizsgáltam az eredményeket, így az elkövetőt mint fogvatartottat értelmeztem, és a vizsgált területek között erősebben domináltak a fogvatartási szempontok. Az eredményeket természetesen nem lehet egyetlen tanulmányba rövidíteni, ezért csak néhány általam fontosabbnak vélt aspektust ragadnék ki, amelyek egyrészt rávilágítanak, arra, hogy a szexuális bűnelkövetők

mennyire heterogén csoport, másrészt segítenek bemutatni az egyes elkövetői alcsoportok főbb karakterisztikáját, ami a témát övező közbeszéd, illetve a társadalomtudományok szempontjából tágabb szegmensben is relevánsabb lehet.

A vizsgálat etikai kérdései kapcsán fontos leszögezni, hogy a szerző Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokága Központi Kivizsgáló és Módszertani Intézetének vezetője, a szervezet hivatásos állományú tagja, ami meghatározta a kutatás témáját, logikáját és választott kutatási módszereket is.

4. A cselekmények elkövetési jellemzői

A következőkben első lépésben az ítéletek feldolgozásának néhány fontosabb eredményére térek ki. Az elemzés során elsősorban a cselekmények jellegét, az áldozat és az elkövető viszonyát lehet kiolvasni, amely a szexuális bűncselekmények szélesebb társadalmi vonatkozásainak értelmezését is jobban segíti.

4.1. Az elkövető és az áldozat viszonya, ismeretségi szintje

Az elkövető és az áldozat viszonya, kapcsolati státusza, ismeretségi szintje és a nemi erőszak jellemzői között egyértelmű összefüggés mutatkozik, így az a hazai és nemzetközi kutatásokban is megerősített jellemzője a nemi erőszaknak, hogy az áldozatok jelentős része ismeri az elkövetőt (Virág 2004, Szabó 2019, Koss et al. 1988, Stermac–Du Mont–Dunn 1998). Ez a tendencia saját elemzésemben is megfigyelhető volt.⁴

3. táblázat: Az elkövető és az áldozat viszonya

Az elkövető ismerte az áldozatot (%)		Az elkövető családtag volt (%)		N
Összes esethez képest		Az ismerősökön belül		
Gyermek áldozat	85,0	67,5	79,4	40
Fiatalkorú áldozat	80,0	35,0	43,8	40
Felnőtt áldozat	50,0	17,5	35,0	40
Összesen	71,7	39,2	54,7	120

A legnagyobb arányban ez a gyermekkorú áldozatoknál fordul elő, ahol az érték közel 85 százalék, de még a felnőtt áldozatok esetében is magas, 50 százalékos az arány. A jelenség, hogy a gyermekkorú áldozatok és az elkövetők közti nagyon nagyarányban ismerték egymást, szintén nem hazai sajátosság (Dubé–Hébert 1988, Fischer–McDonald 1998). Ahol az elkövető nem ismerte a sértetteket, ott jobbra internetes ismeretség, online zsarolás állt a háttérben. Az a típus, aki a nemierőszak-mítoszokban megjelenik, és akikre a különböző büntetőpolitikai intézkedések

⁴ Az adatok feldolgozásánál néhány esetben merült fel, hogy az elkövető(k) tudja(k), ki az áldozat, ismerik annak körülményeit, esetleg vannak közös ismerőseik, de a sértett személyes ismeretségben, beszélőviszonyban nem áll az elkövetővel. Ezeket az eseteket úgy értelmeztem, hogy „nem ismerték” egymást.

elvben irányulnak (pedofil-nyilvántartás vagy bizonyos közterületekről való kitiltás például), azaz a klasszikus értelemben vett „cukrosbácsi”, a gyermekáldozatokat érintően összesen egy elkövető volt (konkrét esetben egy idősebb elkövető, aki kólát vesz a parkban fiatal fiúknak, hogy megfoghassa ruhán keresztül a nemi szervüket).

A fiataikorúak esetén már árnyaltabb a kép, és megjelenik a gyermekotthonból prostitúciós céllal elcsábított fiatal lányok esete, de jellemzően ebben a kategóriában is a családi ismerősök dominálnak. Az áldozat számára nem ismert elkövetők között markáns kategóriát képeznek azok az „utcai ragadozókhoz” köthető esetek. Itt az áldozatokat impulzív, opportunista jelleggel találják meg az elkövetők (buszmegálló, erdős terület, kevésbé forgalmas útszakasz stb.), tulajdonképpen egy tipikus utcai erőszakot jelent, ahol az áldozat fiatal korának nincs közvetlen relevanciája, legfeljebb indirekt módon (például a fiatalabb kor gyengébb fizikummal jár együtt, ebből fakadóan kisebb ellenállást feltételezhet az elkövető).

A felnőtt áldozatok esetében árnyalt leginkább az elkövető és az sértett viszonya, de még ebben a kategóriában is elmondható, hogy az áldozatok fele ismerte az elkövetőket (barát, sógor, szomszéd, már felnőtt gyerek a saját szülőjével szemben stb.). A mintában jól elkülöníthető kategóriát képeznek a börtönökön belüli zárkatársak esetei. Összességében a 40 esetből 6 ügy valamelyik bv. intézetben történt (a különböző zárt intézeti sajátosságokra a későbbiekben még kitérek). A klasszikus értelemben vett utcai nemi erőszak – azaz ahol az elkövető a számára ismeretlen sértettet a helyzeti impulzus és a vélt kínálkozó lehetőség okán megerőszakolja – a felnőtt áldozatoknál 11 esetben jelent meg, így (bár még a felnőtt áldozatok között is csak az esetek negyedét jelenti) összességében ez tekinthető a legdominánsabb csoportnak.

4.2. A cselekmények folytatólagos/impulzív, illetve tervezett jellege

Az elkövetett cselekmények közti különbségek egyik meghatározó eleme azok időbelisége és tervezettsége. A cselekmények vagy folytatólagosak, vagy egyszeriek, az egyszeri elkövetés pedig lehet impulzív vagy éppen módszeres tervezés eredménye. A feldolgozott dokumentumok alapján a nemi erőszak egy meghatározó részében nem egyszeri eset, sokszor hónapokon vagy akár hosszú éveken át tartó elkövetés áll a háttérben, amely markáns különbségeket mutatott az egyes elkövetői csoportokban.

4. táblázat: A cselekmények időbelisége, tervezett jellege

Elkövetés jellege (%)				
	N	Folytatólagos	Egyszeri	
			Impulzív	Tervezett
Gyermek áldozat	40	72,5	20,0	7,5
Fiataikorú áldozat	40	42,5	52,5	5,0
Felnőtt áldozat	40	10,0	87,5	2,5
Összesen	120	41,7	53,3	5,0

A gyermekáldozatok esetén az ügyek 72,5 százaléka (zömében családon belüli) folytatóságos elkövetésnek számított, ami szintén visszaköszön a témát érintő kutatásokban (Szabó 2019, Koss et al. 1988, Fischer–McDonald 1998). A legtöbb esetben az áldozat rábírása a cselekményekre szimplán rábeszéléssel, később zsarolással történt, járulékos erőszakra ritkán volt szükség. A gyakran éveken keresztül tartó abúzus dinamikájának egyik sajátossága volt, hogy az áldozat életkorának növekedésével az elkövető egyre több mindent akart, egyre több szexuális fantáziáját akarta kielégíteni, amivel párhuzamosan (részben az áldozat életkorával együttjáróan, az ellenállás erősödésével) az erőszak szintje is gyakran növekedett. Sok esetben az áldozatok olyan környezetben nőnek fel, ahol szexuális célú kihasználásuk a mindennapi élet és a normalitás természetes velejárójának tűnik számukra. Emellett természetesen megtalálhatóak olyan esetek is, ahol ez a dinamika nem érvényesült, és a gyermekeket a letelejtől fogva magas fokú járulékos erőszak mellett abuzálták szexuálisan. A hosszan tartó cselekményeknek gyakran az vetett véget, hogy a gyerek felnőtt, és az ellenállását már nem lehetett zsarolással áttörni, vagy valamilyen egészségügyi ellátásra szorult, esetleg terhes lett.

A nem folytatóságos, egyszeri elkövetés két megnyilvánulási formája az impulzív és a tervezett jelleg volt, ezen belül – eltérő arányban ugyan, de – minden csoportban az impulzív jelleg dominál. A szexuális erőszaknak gyakran a médiában is ábrázolt formája – miszerint egy szexuális ragadozó egy éjszakai buszmegállóban vagy egy elhagyottabb útszakaszon, egy néptelen mellékutcában egy hirtelen gondolattal leteperi többé-kevésbé random áldozatát, vagy valaki egy heves vitát követően megerőszakolja exfeleségét – létező jelenség, még ha az esetek csak kisebb szegmensét jelenti is.

A szexuális bűncselekményekre jellemző impulzivitás kérdését Holcomb és munkatársai vizsgálták 2019-ben megjelent kutatásukban, amelyben egy olyan döntési/választási mintaként fogalmazták meg, ahol az elkövetők kevésbé veszik figyelembe a potenciális következményeket (Holcomb–Mahoney–Lawyer 2019). Az impulzivitás ilyen szempontú értelmezése egy klinikai kérdés. Az ítéletek részletes cselekményleírása alapján az impulzivitást elsősorban a tervezettség hiányaként értelmeztem, mint egy adott pillanathoz köthető egyszeri eseményt, amelyben az elkövető a sértettet a helyzeti impulzus, vágy, a vélt kínálkozó lehetőség miatt bántalmazza szexuálisan. Azaz sem tervszerű előkészület, sem az áldozat kiválasztásában nem figyelhető meg módszeresség.

Az impulzivitással szemben viszonylag ritkák a tervezett cselekmények, amelyek előfordulása a gyermekáldozatok esetén némileg magasabb. A tervezettséget úgy vizsgáltam, hogy tetten érhető-e valamilyen előkészület és módszeresség egy konkrét áldozat és egy konkrét cselekmény elkövetése esetében. Módszertani szempontból fontos leszögezni, hogy a folytatóságos vagy ismerősi körön belüli elkövetés eseteit nem ebbe a kategóriába soroltam, még akkor sem, ha a gyermekek különböző cselekményekre való rábírása sokszor módszeres és hosszan tartó manipulatív cselekmények sorával érhető el, ugyanakkor ez általában lényegesen lassabban és kevésbé tudatosan épül fel.

4.3 A cselekmények elsődleges motivációja és az erőszak intenzitása

A dokumentumok által leírt cselekmények jellege, körülménye, az elkövetők vallomása alapján próbáltam értelmezni a cselekmény elsődleges motivációját. Első ránézésre ez talán egyszerűnek tűnik, és értelmezhetjük a kérdést úgy is, hogy vajon a cselekmény a *szexualitás* erőszakos megnyilvánulása vagy az *erőszak* szexuális megnyilvánulása.

Az előbbi túlnyomórészt szexuális indíttatású, míg a másik esetben a nemi erőszak alapvetően valamilyen erőszakos cselekmény járulékos megjelenése. A kettő elválasztása részben szubjektív, és nem is minden esetben egyértelmű. Járulékos elkövetésnek értelmeztem az olyan cselekményeket, mint például a prostitúcióra kényszerítés (az ellenállás megtörése vagy cselekményekhez való „szoktatás”), a zárkán belüli erőszak („csiskáztatás”, sanyargatás velejárója), a betöréshez köthető járulékos cselekmény, a szakítás utáni fizikai bántalmazás és a bosszúerőszak stb. Az áldozatok életkora szerinti bontásban az látszik, hogy a járulékos erőszak alapvetően a felnőtt áldozatoknál jellemzőbb, ott több mint az esetek negyede ebbe a kategóriába tartozik.

5. táblázat: A cselekmények elsődleges motivációja

	Szexualitás szerepe (%)			
	N	Elsődleges	Járulékos	Nincs adat
Gyermek áldozat	40	97,5	0,0	2,5
Fiatakorú áldozat	40	85,0	15,0	0,0
Felnőtt áldozat	40	72,5	27,5	0,0
Összesen	120	85,0	14,2	0,8

Eltérő adatok voltak az áldozatok neme szerint is, így például a felnőtt áldozatok körében a férfi sértettek több mint 70 százaléka tartozott a járulékos esetek közé. Emellett fontos különbség, hogy a járulékos cselekmények esetén – jellegükből fakadóan – a cselekményekhez köthető erőszak szintje is magasabb volt.

A cselekményekhez köthető erőszakosság szintjét vizsgálva azt alapvetően „addíciós erőszakként” értelmeztem, vagyis a szexuális abúzust kísérő, de attól elválasztva megjelenő fizikai erőszakot. A kísérő erőszak lehet az áldozat akaratának megtörése, vagy a járulékos cselekmények esetén megjelenő öncélú erőszakosság is. Tehát ha az áldozat rábeszélés vagy fenyegetés hatására alávetette magát az aktusnak, akkor ott addíciós erőszak nincs, vagy csak alacsony szintű, függetlenül attól, hogy a cselekmény maga járt-e fizikai fájdalommal.

A cselekményeket kísérő erőszakosság így nagyon széles skálán mozgott. Az egyik oldalon a rábeszélés, a zsarolás, fenyegetés áll (azaz „nincs”, vagy „csak implicit” erőszak), míg a skála másik oldalán a magas addíciós erőszak áll, amely az áldozat komoly bántalmazását is jelentette, sok esetben extrém fizikai fájdalomkózzal, egészségkárosodással.

6. táblázat: Az erőszak intenzitása a cselekményekben

	Erőszak intenzitása (%)					
	N	Nincs/ implicit	Alacsony	Közepes	Magas	Nincs adat
Gyermek áldozat	40	75,0	17,5	2,5	0,0	5,0
Fiatalkorú áldozat	40	17,5	22,5	37,5	22,5	0,0
Felnőtt áldozat	40	10,0	27,5	25,0	37,5	0,0
Összesen	120	34,2	22,5	21,7	20,0	1,7

Ahogy az áldozatok életkora nő, és az áldozat akaratának, ellenszegülésének megtörése nehezebb, úgy a nemi erőszakot kísérő bántalmazások szintje is emelkedik. Így a gyermekáldozatoknál gyakorlatilag nincs addíciós erőszak, míg a felnőtt áldozatok körében kifejezetten magas kísérő erőszak jellemző. Külön vizsgáltam a cselekményekben megjelenő szadisztikus jelleget is, amelyből összesen 11 eset volt, ebből 3 a gyermek, 4–4 a fiatalkorú és felnőtt áldozatok közt. A szadisztikus elkövetés a szexuális bűnelkövetők motivációs tipológiáinak (Knight–Prentky 1990, Groth 1979) is kiemelt aspektusa. A szadisztikus jelleget úgy értelmeztem, hogy a fizikai és szexuális erőszak alkalmazásának célja maga a bántalmazás és fájdalom okozása, az áldozat módszeres megalázása és emberi méltóságának lebontása. Ezek természetesen valamennyire mind következményei/velejárói a szexuális abúzusnak, de a szadisztikus elkövetésnek ez nem velejárója, hanem *célja*, amiben a szexualitás általában csak egy eszköz. Szemléletes példa lehet az egyik eset, ahol a sérülékeny és zsarolható áldozatokat kereső elkövető „nőgyógyászati vizsgálatot” és beöntést végez az áldozatainak, ami az elkövetői tipológiákban is említett „tipikus” megnyilvánulása a szadisztikus elkövetőknek (Groth 1979). Ebbe a kategóriába soroltam a bv. intézetekben megnyilvánuló szexuális erőszak egy jelentős részét is, amelynek egyik jellemzője, hogy hosszú hetek, hónapok sanyargatását követően a mentálisan megtört áldozatot egy idő után fizikailag is bántalmazzák, és ez egyre szélsőségszerűbb formát öltve végül bizarr szexuális bántalmazásba torkollik.

5. Elítélti jellemzők

Az elemzés hátterét adó kutatásban a bv. szervezet nyilvántartási rendszerből kinyerhető adatokból számos területet vizsgáltam részletesen, így a fogvatartási jellemzőket (szexuális bűnelkövetők aránya, ítéletek hossza stb.), az elkövetők demográfiai adatait, kriminalitási jellemzőit, fiatalkori devianciákra vonatkozó adatokat, illetve a fogvatartási kockázatokat, ezen belül is az öngyilkosságra/önkárosításra vonatkozó szerhasználatot, a börtönön belüli fegyelmi helyzetet, illetve a kiszolgáltatottságot, veszélyeztetettséget.

5.1. Az elkövetők profiltiszta jellege

A szexuális bűnelkövetőkre irányuló egyik kriminológiai jellegű tipológiai megközelítés abból indul ki, hogy a bűnelkövetők egy jelentős része alapvetően sokoldalú bűnözőként írható le, akik idővel többféle bűncselekménytípusban vesznek/vehetnek részt, míg a speciális elkövetők jellemzően egyféle elkövetési profillal rendelkeznek. A modell alapján a sokoldalú szexuális bűnelkövető olyan bűnöző, aki egy kriminális életút meghatározott pontján egy szexuális bűncselekményt (is) elkövet, azaz a szexuális bűncselekmény az antiszociális, bűnözői viselkedésnek csak egy megnyilvánulása a sok közül. Ezzel szemben áll a speciális elkövetői profil, amely alapvetően egy profiltiszta elkövetési jelleget sejtet, és visszaesés esetén is elsősorban a szexuális cselekmények kockázata merül fel (Harris–Mazerolle–Knight 2009).

Az elkövetők kriminalitása (illetve annak kiterjedtsége) a szervezeti megközelítés szempontjából egy biztonsági/fogvatartási kérdés is: minél kiterjedtebb a deviáns magatartása, „bűnözői portfóliója” egy bűnelkövetőnek, annál inkább feltételezhető a bűnözői szubkultúrába való erősebb beágyazottsága is.⁵ Az elkövetők profiltisztasága vagy éppen kiterjedt kriminalitása azonban a szexuális bűncselekmények értelmezése és kezelése szempontjából is releváns. Társadalmi szempontból szintén fontos, hogy mennyire, mire irányulóan és milyen módon veszélyes egy elítélt, így ennek reintegrációs hozadékaként minél szélesebb a kriminalitás, a reintegrációs beavatkozások szükséglete ugyancsak annál összetettebb (ami a siker kisebb valószínűségét is jelenti egyben). A különböző bűncselekmények jelenléte esetén feltételezhetjük, hogy a nemi erőszak a kriminális karrier egy állomása, amelyet megelőző vagy kísér más (akár több) normasértés is.

A disszertációban a mintába bekerült elítéltek által elkövetett összes bűncselekményt vizsgáltam a kriminális kiterjedtség megállapítása céljából, most azonban ennek csak a leegyszerűsített konklúziójára térnék ki, miszerint a minta több mint felének szexuális jellegűen túl nincs más típusú elkövetett cselekménye, azaz bűnelkövetőként profiltiszta.

7. táblázat: Az elkövetők profiltiszta jellege

Profiltiszta/járlékos elkövető az áldozat életkora szerinti bontásban (%) N = 618		
Az áldozat életkora	Profiltiszta elkövető	Egyéb erőszakos, járulékos cselekmények
Gyermek áldozat	71,7	16,5
Fiatakorú áldozat	51,5	30,1
Felnőtt áldozat	35,2	50,4
Összesen	51,3	34,3

⁵ Ez hatással lehet a prizoizáció szintjére (lásd fent: Clemmer 1950, Papp 2009), de a börtönrutin a hazai kutatások alapján is meghatározó eleme lehet az egyén fogvatartotti szubkultúrában elfoglalt helyének (Solt 2012a).

Ugyanakkor itt is érvényesül az a tendencia, hogy az áldozat életkorának emelkedésével a profiltiszta jelleg szűkül, míg az erőszakos, járulékos cselekmények előfordulása nő az elítéltek bűncselekményei között.

5.2. Fiatalkori devianciák, társas viszonyok

Az a jelenség, hogy valaki minél korábban követ el bűncselekményt, azaz minél fiatalabban kezdi kriminális karrierjét, az annál hosszabb és intenzívebb lesz, a hazai és nemzetközi kutatásokban egyaránt megjelenik (Farrington 1992, Solt 2012b, Koppen 2018), ami egyben magasabb visszaesési kockázatot jelent (Koppen 2018). A fogvatartottak befogadásához köthető kockázatelemzési eljárás során éppen ezért több kérdést is feltesznek a fiatalkori kriminalitásra és devianciákra vonatkozóan. A kérdésre adott válasz (*Hány évesen került első alkalommal összeütközésbe a törvénnyel?*) önbevallás-alapú, így nyilván szubjektív az is, hogy ki mit tekint törvénybe ütköző cselekedetnek. Az adatok tehát nem letartóztatást vagy kiszabott büntetést jelentenek, hanem a válaszoló által tudott és bevallott (vagy legalábbis a befogadás során elmondott) bűncselekményt, illetve annak elkövetési életkorát.

8. táblázat: A kriminális karrier kezdete

Kriminális karrier kezdete (%) N = 952						
	25 évnél idősebb korában	19–25 éves kora között	17–18 éves kora között	14–16 éves kora között	14 éves kora előtt	18 éves kor előtt összesen
Gyermek áldozat	62,3	20,2	9,8	4,9	2,7	17,4
Fiatalkorú áldozat	47,1	19,8	9,9	14,0	9,1	33
Felnőtt áldozat	32,3	29,3	12,7	18,8	7,0	38,5

Látható, hogy a kriminális karrier kezdete a gyermek- és fiatalkorú áldozatokkal szembeni elkövetők esetén a legkésőbbi, míg az idősebb áldozatok esetén egyre koraibb. A szexuális bűnelkövetők jellemzően későbbi kriminális karrierbe való belépése más kutatásokban is (Gullotta et al. 2020) visszaköszön, így az adatok nem hazai sajátosságot tükröznek.

5.3. Együttműködés, fegyelmi helyzet

Az elítéltek fegyelmi adatai nagyban függenek az adott ország fegyelmi gyakorlattól, az adott szervezeti elem szigorúságától, mindazonáltal jól számszerűsíthető indíktárorai lehetnek az elítéltek börtönökön belüli együttműködési hajlandóságának, erőszakosságának. A vizsgált fogvatartottak több mint fele kapott valamilyen típusú fenytítést fogvatartása alatt, de már ebben is látható a különbség az egyes elítélti csoportok között, mindazonáltal az erőszakos cselekmények miatt kapott fenytítések kapcsán még erősebb a kontraszt.

9. táblázat: Együttműködés, fegyelmi helyzet

Fogvatartása alatt kapott fegyelmi fenyítést (%) N = 919		Ha kapott fenyítést, ebből:		
		Hányat (átlag)? N = 1115	Személy elleni erőszakos cselekmény okán (%) N = 877	Személyi állománnyal szembeni tisztetetlen magatartásért (%) N = 1053
Gyermek áldozat	52,6	1,63	10,5	3,9
Fiatalkorú áldozat	55,9	2,10	16,8	6,1
Felnőtt áldozat	72,3	3,94	21,7	10,2

Ezek a statisztikák azt a képet erősítik, hogy a fiatalabb áldozattal szembeni szexuális bűnelkövetők bv. intézeti viselkedése szabálykövetőbb, biztonsági kockázatuk alacsonyabb. A felnőtt áldozatokkal szembeni elkövetők közel háromnegyede kapott már fenyítést, de ezen belül is az erőszakosabb cselekmények aránya szembe-tűnő, esetükben a személy elleni (jellemzően zárkatárs) erőszakos cselekmények 20 százalék felett vannak, vagyis az impulzív erőszakosság esetükben más formában is megjelenik.

5.4. A szexuális bűnelkövetők a fogvatartotti hierarchiában

A fogvatartottak esetén persze nem csak az tekinthető kockázatnak, ha valaki vélhetően agresszív lesz, veszélyes a zárkatársaira vagy a felügyeletre. Szervezeti szempontból az áldozattá válás is kiemelt kockázati tényező, mint ahogyan az is, hogy ha valaki nem tud elfogadható szinten beilleszkedni a börtön életébe, vagy a szubkultúrából fakadó hatásokkal szemben inadekvát megküzdési stratégiákat választ.

A fogvatartotti szubkultúra sajátossága, hogy hierarchiába rendeződik, és értékrendjének egyik fontos meghatározó eleme, hogy a fiatal- és gyermekkorú áldozatokkal szembeni szexuális bűnelkövetők a börtönhierarchia legalján állnak, ami a hazai és a nemzetközi kutatásokban is alapvetően elfogadott tény (Schwabe 2005, Ricciardelli–Moir 2013, Solt 2012a, Guzi 2016). Fontos azonban, hogy ez nem csak a fogvatartotti szubkultúra jellemzője, ők a tágabb társadalom, illetve a személyi állomány részéről is erkölcsileg a leginkább negatív megítélésű csoportnak tekinthetők (Van den Berg et al. 2017, Greineder 2013, McNaughton Nicholls–Webster 2018), stigmatizáltságuk ráadásul kiterjed a környezetükre, a velük való szociális érintkezésre is (Ricciardelli–Moir 2013, Van den Berg et al. 2017).

Kutatásomban több tényező mentén vizsgáltam a kiszolgáltatottságot és a megküzdési stratégiákat, amelyek jellemzően az elítéltek önbevallásán alapultak. Ezen adatok a fent hivatkozott irodalmakat teljesen mértékben alátámasztották, de a személyi állomány benyomásai is ezt tükrözik vissza.

10. táblázat: *Veszélyeztetettség*

Szakember megítélése szerint veszélyeztetett, gyenge, börtönrutinnal nem rendelkezik Állomány megítélése (%) N=1116		
	Pszichológus	Reintegrációs tiszt
Gyermek áldozat	34,0	26,4
Fiataikorú áldozat	19,9	14,7
Felnőtt áldozat	7,8	6,3

A bv. intézetekben mind a pszichológusoknak, mind a reintegrációs tiszteknek értékelniük kell, hogy a fogvatartottnak lehetnek-e beilleszkedési problémái, mert az elítélt veszélyeztetett, gyenge, börtönrutinnal nem rendelkezik. Ennek megítélése a szexuális bűnelkövetők esetében mindkét értékelés esetében magas arányúnak tekinthető, ezen belül is a gyermekkorú áldozattal bírók esetén a legmagasabb (veszélyeztetettségük szakterületi megítélése 34 és 26,4 százalék). A pszichológusok megítélése a reintegrációs tisztekhez képest is erősebb, ami vélhetően a személyiségre és a pszichés kockázati tényezőkre jobban fókuszáló értékelési procedúrára vezethető vissza.

5.5. Visszaesési adatok

A szexuális bűnelkövetők szankcionálásának kérdése szakpolitikai szempontból is kiemelt téma, amelynek érdekében számos dedikált és speciális büntetőpolitikai intézkedést is alkottak. Amellett, hogy számos mítosz kapcsolódik a szexuális bűncselekmények bűnismétlési kockázatához, amelyek sokszor igen távol állnak a valóságtól. Talán a fentiekből is fakad, hogy a szexuális bűnelkövetőkre irányuló kutatások egyik legfontosabb kérdése a visszaesés kockázata.

5.6. A visszaesési statisztikák mérési nehézségei

A fogvatartottak visszaesési kockázata és rátája, a börtönből szabadultak társadalmi (re)integrációja általában véve is a kriminológia kiemelt kutatási témája. Ennek ellenére a visszaesés mérése és egyáltalán az értelmezése is sokkal nehezebb, mint amilyennek elsőre tűnik, amit tovább bonyolít, hogy ez egy önmagában véve is nagyon heterogén bűnelkövetői kör. A visszaesés bár sok szempontból alapvető statisztikai adat, mégis nagyon nehéz értelmezni, részben jogi, fogalmi, részben pedig módszertani szempontból is (Prentky et al. 1997, Harris–Hanson 2009).

Eltérőek lehetnek a fogalmak, hogy mit értünk egyáltalán visszaesés alatt. Szabadságvesztés büntetésből szabadulás után újabb jogi értelemben vett normaszegés elkövetését? Vagy éppen abból is csak azt, aminek szabadságvesztés lesz a következménye? A kutatások ráadásul külön hangsúlyt fektetnek a szexuális jellegű cselekmény bűnismétlési kockázatára. Nem mindegy továbbá, hogy milyen a szabaduláshoz képesti utánkövetés időtartama. Egyes kutatások retrospektív adatok feldolgozásával akár 10-15 éves vizsgálati időtartamot fogtak át (Prentky et al. 1997,

Harris–Hanson 2009, Rettenberger et al. 2014), míg a jogi értelmezés (illetve ennek alapján a rendészeti és igazságügyi adatbázisok is) jellemzően néhány évben jelöli meg a bűnismétlést visszaesésnek.

A módszertani problémákból fakadóan a különböző kutatások eredményei legfeljebb annyiban értelmezhetőek, hogy a különböző csoportok egymáshoz képest milyen visszaesési arányt mutatnak. Az eltérő jogi és módszertani megközelítéskéntől függetlenül ennyiben mindenképpen érdekesek, de annak az adatnak, hogy egyes országokban egyes bűnelkövetői csoportok hány százalékban esnek vissza, nincs nagy relevanciája. Érdekes azonban, hogy a különböző elkövetői csoportok közti különbségek, azok mintázatai a fent vázolt módszertani problémák ellenére is viszonylagos egységet mutatnak az irodalmakban.

5.7. A szexuális bűnelkövetők visszaesési jellemzői

Arra több tanulmányban is rámutattak, hogy a szexuális bűnelkövetők visszaesési adatait tekintve jelentős különbségek figyelhetők meg, amelyen belül a gyermek-áldozatokkal szembeni elkövetők általában kedvezőbb értékekkel bírnak (Hanson–Bussiére 1998, Prentky et al. 1997, Harris–Hanson 2009, Rettenberger et al. 2014, Langan et al. 2003). Jól példázzák és sokban árnyalják a szexuális bűnelkövetők visszaesési adatait azok a kutatási eredmények, amelyek az áldozati jellemzőket és a visszaesés típusát szélesebb spektrumban tudták beemelni az elemzésekbe. Ezen vizsgálatok alapján a szexuális bűncselekményekkel való visszaesés (tehát ha az újabb bűncselekmény is szexuális) legalacsonyabb aránya a családon belüli gyermek-áldozatokkal szembeni elkövetőknek van, azonban meglepő, hogy a legrosszabb/legmagasabb értéket ugyan a családon kívüli, de továbbra is gyermekkorú áldozatokkal szembeni elkövetők mutatják, megelőzve a felnőtt áldozatokkal rendelkezőkét is (Hanson 2002). Ezen belül a családon kívüli kisfiú áldozatok esetén volt a legnagyobb visszaesési arány (Harris–Hanson 2009).

Azaz általánosságban elmondható, hogy a fiatalabb áldozat általában alacsony visszaesési rátát feltételez, azonban ha az áldozati preferenciára szűkítjük a kört, akkor a legnagyobb visszaesési mutatóval mégis ennek a körnek egy szűk szegmense rendelkezik. Főleg a fiatalkorú áldozatok esetén az elkövetők alapvetően ismerik az áldozatot, jellemzően családtagok (Hanson 2002, Parti–Szabó–Virág 2016, Szabó 2019, Virág 2004), így adott egy arányaiban nagy, általánosságban kedvezőbb adatokkal bíró kör, amelyen belül mégis jól leválasztható egy szűkebb szegmens, ami valójában a legnagyobb visszaesési kockázatot rejt, azonban ez a nagyon alacsony számosságából fakadóan „statisztikailag elvész” a nagymintás elemzésekben.

5.8. A szexuális bűnelkövetők visszaesési statisztikái a hazai börtönpopulációban

Ahogy a fentiekből kiderült, módszertanilag és jogilag is problémás értelmezni a visszaesés látszólag egyszerű kriminológiai fogalmát. Visszaesésre vonatkozó sta-

tisztika természetesen rendelkezésre áll a hazai nyilvántartásban is, de értelmezni a fentiek fényében szükséges. A visszaesés foka a hazai nyilvántartásban azt jelenti, hogy az ítéletet hozó bíróság hogyan minősíti a fogvatartott kriminális előéletét. Ez tehát nem egy kriminológiai fogalom, hanem egy jogi kategória, amely a büntetési-szabás során enyhítő/súlyosbító körülmény lehet.

11. táblázat: A visszaesés jogi minősítése

Visszaesés foka (%) N = 1101								
	Első bűntényes	Nem visszaeső	Visszaesőnek nem minősülő bűnismétlő	Visszaeső	Különös visszaeső	Többszörös különös visszaeső	Többszörös visszaeső	Erőszakos többszörös visszaeső
Gyermek áldozat	60,0	12,4	15,2	2,9	4,30	0,0	4,8	0,5
Fiatalkorú áldozat	43,6	10,5	27,8	5,3	3,80	0,8	6,8	1,5
Felnőtt áldozat	31,2	12,8	21,1	8,3	8,60	0,0	11,7	6,4

A visszaesés különböző fokainak jogi jelentését a Btk. 459. § (1) bekezdésének 31. pontja szabályozza, és jellemzően a korábbi bűncselekmény jellegére és idejére utal, relevanciájuk elsősorban az ítélkezési gyakorlattal kapcsolatban érdekes. A jogi és kriminológiai értelemben vett visszaesés, azaz a jogi minősítés és a tényleges kriminális életút élesen elválhat egymástól, így a visszaesés fokára vonatkozó fenti adatok csak annyit mutatnak, hogy jelenleg, a jelen lévő fogvatartottak hány százaléka számít jogilag visszaesőnek.

Az ítéletkiadmányok azonban taxatív felsorolják a vádlott korábbi normaszegéseit (annak büntetőjogi elévülésétől vagy a felfüggesztett jellegétől függetlenül is), így viszonylag alapos rálátást biztosítanak az elkövető hátterére. Ezért indokoltnak látom röviden bemutatni az ítéletek alapján kinyert adatokat is.

12. táblázat: Bűnismétlési adatok

Kriminális előélet (%)				
	N	Büntetett	Büntetlen	Korábban szexuális bűncselekmény
Gyermek áldozat	40	42,5	57,5	5,0
Fiatalkorú áldozat	40	62,5	37,5	12,5
Felnőtt áldozat	40	77,5	22,5	20,0
Összesen	120	60,8	39,2	12,5

Az elemzés során mindent figyelembe vettem, amit a dokumentumok megjelenítettek, így nem foglalkoztam azzal, hányféle, szám szerint mennyi és milyen súlyos bűncselekményeket takarnak az előzmények. Azt is büntetettnek vettem, akinek például egy felfüggesztett ítélete volt csalásért, és azt is, akit több rendbeli erőszakos cselekményért ítélték korábban hosszú éveket jelentő szabadságvesztésre. Az elemzésben a korábban elkövetett bűncselekmények közül mindössze egy tételre fókuszáltam: arra, hogy az elítélt elkövetett-e már szexuális bűncselekményt, vagy sem. A visszaesési adatok tendenciáiban itt is hasonló arányokat látunk, mint a – jogi minősítés alapján vezetett – elemzésben, azonban valamivel nagyobb arányban lesznek a ténylegesen büntetett előéletűek. Az adatok talán legérdekesebb eredménye az volt, hogy szexuális bűnelkövetőként a visszaesés aránya a 20 százalékos értékével a felnőtt áldozatok esetén a legnagyobb, az elkövetők ötödének volt már korábban is szexuális bűncselekménye. A fiatalkorú áldozatok esetén ez 12,5, míg a gyermekáldozatok esetén pusztán 5 százalék. A gyermekáldozatokkal szembeni elkövetők látszólag alacsonyabb visszaesési adatainál arra ki kell térni, hogy a jellemző profiltípusa elkövetés mellett a látencia okán viszont a valós bűnismétlési kockázat ennél sokkal nagyobb lehet. Erre hívta fel a figyelmet Szabó Judit is, a tizenkettedik életét be nem töltött gyerekek sérelmére elkövetett szexuális erőszak kapcsán készült kutatásában, amelyben a minta jelentős része szintén büntetlen előéletű volt, azonban több esetben az eljárás során derült ki, hogy nem a konkrét ügy sértettje volt az elkövető ténylegesen első vagy utolsó áldozata (Szabó 2019).

6. Összefoglalás és az adatok feldolgozásának rendszerszintű tanulságai

Jelen tanulmány egy nagyobb ívű kutatásnak csak pár kiragadott részeredményére összpontosít. Összegezve a fentiekben is bemutatott eredményeket az látható, hogy a szexuális bűnelkövetők nagyon heterogén csoport, akik jelentősen eltérő attribútumokkal rendelkeznek mind kriminológiai, mind fogvatartási, mind a cselekmény elkövetésének jellege szempontjából is. Általános tendencia, hogy az elítéltek jellemzői az áldozatok életkorával változnak, és az áldozat életkorának emelkedésével romló értékeket tapasztalhatunk (az erőszakosság és a visszaesési vagy más kockázatok terén egyaránt). Az egyes alcsoportokra irányuló legfontosabb megállapításokat egy táblázatban összegzem a vizuális áttekinthetőség kedvéért is.

13. táblázat: A szexuális bűnelkövetők karakterisztikája

SZEXUÁLIS BŰNELKÖVETŐK KARAKTERISZTIKÁJA		
Gyermek áldozat	Fiatalkorú áldozat	Felnőtt áldozat
• Jellemzően profiltizta elkövetők, kriminális karrier kezdete az esetükben a legkésőbbi • Jellemzően első büntényesek • Visszaesési kockázatok alacsony • Cselekményükben a járulékos erőszak alacsonyabb szintű • Fegyelmi helyzetük kedvezőbb, bv. intézeti viselkedésük jobbra kooperatív • Áldozattá válási kockázatok magas	• Enyhe többségében profiltizta elkövetők, kriminális karrierjükben a késői szexuális bűncselekmény dominál • Cselekményükben az erőszak intenzitása magasabb, inkább impulzív elkövetési jelleg • Nagyobb arányban visszaesők • Visszaesési kockázatok így magasabb is • Fegyelmi helyzetük kedvezőbb • Áldozattá válási kockázatok magas, veszélyeztetett csoport, de börtönadaptációs képességük némileg kedvezőbb	• Kiterjedt kriminalitás jellemzi őket, a kriminális karrier kezdete az esetükben a legkorábbi • Cselekményüket impulzív elkövetés, magas agresszivitás és erőszak jellemzi • Jellemzően visszaesők • Visszaesési kockázatok magas • Fegyelmi helyzetük kedvezőtlen, nagy arányban erőszakos fegyelmi cselekmények résztvevői • Áldozattá válási kockázatok alacsonyabb, fogvatartott szubkultúrába képes beilleszkedni

Az lehet az érzésünk, hogy a gyermek áldozatokkal szembeni elkövetők kevésbé veszélyesek vagy problémásak, a valóság azonban ennél bonyolultabb. Egyrészt a legszélsőségesebb esetek is ebben a kategóriában találhatók, a cselekményük hosszú távú hatásai, a trauma feldolgozásának lehetősége, általában az elkövetők társadalmi veszélyessége az áldozatok életkorából fakadóan is nagyon magas. Az adatok, így különösen az ítéletkiadmányok feldolgozásának a fentiek mellett is számos olyan tanulsága volt, ami a jelenség tágabb, kriminológiai, szociológiai aspektusát érinti.

Mindenképpen fontos kiemelni a tág értelemben vett totális intézményeket mint a cselekmények elkövetésének helyszíneit. A totális intézményekre korábban az adatok értelmezésének egy fontos aspektusaként hivatkoztam, de áldozati oldalról tekintve is releváns, hogy a „bentlakók” (páciensek, terheltek, fogvatartottak) egy hospitalizált, alárendelt helyzetben vannak, kiszolgáltatva a rendszernek, működtetőinek és nem utolsósorban egymásnak. Ez azért is fontos, mert a feldolgozott ítéletekben – életkori és sértetti sajátosságoknak megfelelően – megtalálható volt szinte mindenfajta totális intézmény, így kórház, pszichiátria, gyermekotthon, javítóintézet és több börtön is. Az elkövetők között egyaránt voltak „kliensek” (rabtársak, nevelőotthoni lakótárs, kórterem-társ) és a tág értelemben vett „felügyelet” (kórházi ápoló, nevelőtanár) is. A „kliensek” elkövetői kockázati szintjét önmagában az a tény adja, hogy egy totális intézményben vannak. Ez az ok lehet szociális depriváció, illetve azzal együtt járó szocializációs deficit, társadalmi normák megszegése, mentális probléma, továbbá maga a totális intézmény hatása, a frusztráció,

a lét beszűkült formája stb. Míg a „felügyelet” az a személyi kör, amely egyik oldalról az alárendelt kliensek életét kontrollálja, kiszolgáltatottságával vissza tud élni, másrészt szerepéből fakadóan megakadályozhatja a „kliensek” egymás sérelmére elkövetett cselekményeit.

Szintén nagyon fontosnak tartom kiemelni a szociális védőháló diszfunkcióit, amelyek elsősorban a gyermek- és fiatalkorú áldozatoknál szembetűnőek. Bár összességében a gyermekáldozattal szembeni elkövetők és sértettjeik jobb szociális helyzetben vannak, ebben a kategóriában voltak ennek legerősebb ellenpólusai is, ami az esetek tizedét adta. Közös jellemzőik a szélsőséges nyomor, az addikciók, a gyermekek testi, lelki, értelmi elhanyagolása, a szociális normák fellazulása és megszűnése, a mikrokörnyezetre jellemző ösztönjellegű viselkedés és agresszivitás, míg a szexuális abúzus kapcsán a gyermekek folytatólagos és tárgyjellegű használata. Az esetek jelentős részében a család sokszor költözik (például az egyik esetben négy év alatt megközelítőleg 12 lakcímre), előfordult, hogy a gyermekeken fagyási sérülés, ótvar, rüh és tetű is volt, jellemzően súlyosan alulszocializáltak (például a 8 és 9 éves gyermekek gyakorlatilag nem tudtak beszélni, és a társas együttélés alapvető normáit nem ismerték). Sokszor tanyasi, kiemelten hátrányos lakhatási körülményeket, elkövetőket és áldozatokat, amelyek nagyon sok – a tanulmány témájától idegen és azon túlmutató – társadalompolitikai kérdést is felvetnek. Már csak azért is, mert ahol a normalitás és a társadalmi kontroll megszűnik, ott legfeljebb külső szereplő képes felismerni a helyzetet, a benne élő áldozatok vélhetőleg már nem, és mire felnőnek, könnyen lehet, hogy maguk is ismertek lesznek az igazságszolgáltatás előtt – elkövetői oldalról is. Így összességében ezeknél az eseteknél a látencia valószínűleg nagyon magas. Hasonló észrevételeket fogalmazott meg Szabó Judit is a már hivatkozott tanulmányában (Szabó 2019).

Megemlítendő terület az online térben elkövetett bűncselekmények, az online zaklatás, a gyermekpornográfia kérdésköre, amely külön kutatási téma lehetne, viszont csak érintőlegesen foglalkoztam vele. A fentiekben hivatkozott cselekményeken túl természetesen több esetben is megjelent az ítéletekben az online tér jelentősége, hiszen az az ismerkedésnek, a társkeresésnek, a fiatalabb generáció szociális életének alapvető fórumává vált. Ennek megfelelően az elkövető és az áldozat közti ismerkedésben, kapcsolatfelvételben többször felmerült az online tér, de a vizsgált mintában általában nem a bűncselekmény „helyszínéeként”. A szexuális erőszak már jóval később valósult meg, kontaktelkövetés formájában. Általános tanulságként azonban fontos megállapítani, hogy míg az online tér sok szempontból elsődleges kommunikációs csatornává vált, addig hiányoznak a kommunikációs kultúra részeként követendő normák vagy viselkedési kontrollmechanizmusok és az ehhez köthető általános edukáció. A fiatalkorúak online kommunikációjának kontroll alatt tartása nem tűnik reálisnak, de nem is feltétlenül ez a legjobb módja az áldozattá válás megelőzésének. Az eseteket olvasva megdöbbentő volt, hogy míg a „ne állj szó-

ba idegenekkel” egy olyan általánosan elfogadott norma és szabály, amit a hétköznapiakban már egészen kicsi koruk óta tanítanak a gyermekeknek, illetve egy parkban kislányokkal ismerkedő középkorú férfi mindenkiben gyanút ébreszt, addig az online tér érintkezéseiben ugyanezen szabályok szemlátomást hiányoznak, és gyakran még a szülők sem érzékenyek rá.

Irodalom

- Boros, J. – Csetneky, L. (2002): *Börtönpszichológia*. Budapest: Rejtjel Kiadó.
- Brown, S. (2010): An Introduction to sex offender treatment programmes and their risk reduction efficacy. In Harrison, K. (ed.) *Managing high risk sex-offenders in the community*. Cullompton, Devon: Willan Publishing, 84–104.
- Chung, D. – O’Leary, P. – Hand, T. (2006): Sexual violence offenders: Prevention and intervention approaches. *Australian Centre for the Study of Sexual Assault*, 5, 1–54.
- Clemmer, D. (1950): Observations on Imprisonment as a Source of Criminality. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 41(3), 311. <https://doi.org/10.2307/1138066>
- Cohen, S. (2011): *Folk devils and moral panics*. Routledge eBooks. <https://doi.org/10.4324/9780203828250>
- DSM 2013: Amerikai Pszichiátriai Társaság: *DSM-5 referencia-kézikönyv a DSM-5 diagnosztikai kritériumaihoz*. Budapest: Oriold és Társai Kft.
- Dubé, D. – Hébert, M. (1988): Sexual abuse of children under 12 years of age: a review of 511 cases. *Child Abuse & Neglect*, 12(3), 321–330. [https://doi.org/10.1016/0145-2134\(88\)90045-2](https://doi.org/10.1016/0145-2134(88)90045-2)
- Farrington, D. P. (1992): Criminal career research in the united kingdom. *British Journal of Criminology*, 32(4), 521–536. <https://doi.org/10.1093/oxfordjournals.bjc.a048255>
- Fischer, D. G. – McDonald, W. L. (1998): Characteristics of intrafamilial and extrafamilial child sexual abuse. *Child Abuse & Neglect*, 22(9), 915–929. [https://doi.org/10.1016/s0145-2134\(98\)00063-5](https://doi.org/10.1016/s0145-2134(98)00063-5)
- Goffman, E. (1961): *Asylums: Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates*. New York: Taylor – Francis.
- Grady, M. D. (2009): Sex Offenders Part I. Theories and Models of Etiology, Assessment, and Intervention. *Social Work in Mental Health*, 7(4), 353–371. <https://doi.org/10.1080/15332980802052456>
- Greineder, B. (2013): Correctional Officers’ Perceptions of Sexual Offenders in the United States: A Qualitative Analysis. *International Journal of Criminal Justice Sciences*, 8(1), 24–35.
- Groth, A. N. (1979): *Men Who Rape: The Psychology of the Offender*. New York: Springer Science+Business Media, LLC. <https://doi.org/10.1007/978-1-4899-6078-8>
- Groth, A. N. – Burgess, W. – Holmstrom, L. L. (1977): Rape: power, anger, and sexuality. *American Journal of Psychiatry*, 134(11), 1239–1243.

- <https://doi.org/10.1176/ajp.134.11.1239>
- Gullotta, M. – Greenberg, D. – Adily, A. – Cale, J. – Butler, T. (2020): Implications of sex offender classification on reporting demographic characteristics, health, and criminal careers: results from an Australian jurisdiction. *BMC Medical Research Methodology*, 20(1). <https://doi.org/10.1186/s12874-020-00960-w>
- Guzi, Zs. (2016): Elítélt fogvatartottak a státusz-hierarchiában. *Börtönügyi Szemle*, 35(2), 55–67.
- Haller, J. – Fogarasi, M. – Farkas, J. (2020): Büntettek kriminálpszichológiája. In Haller, J. (szerk.): *A bűnöző elme*. Budapest: Dialóg Campus.
- Hanson, R. K. – Bussière, M. T. (1998): Predicting relapse: A meta-analysis of sexual offender recidivism studies. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 66(2), 348–362. <https://doi.org/10.1037/0022-006x.66.2.348>
- Hanson, R. K. (2002): Recidivism and Age: Follow-Up Data From 4,673 Sexual Offenders. *Journal of Interpersonal Violence*, 17(10), 1046–1062. <https://doi.org/10.1177/088626002236659>
- Harkins, L. – Beech, A. R. (2007): A review of the factors that can influence the effectiveness of sexual offender treatment: Risk, need, responsivity, and process issues. *Aggression and Violent Behavior*, 12(6), 615–627. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2006.10.006>
- Harris, Andrew – Hanson, R. (2009): *Sex Offender Recidivism: A Simple Question*. Public Safety and Emergency Preparedness Canada.
- Harris, D. A. – Mazerolle, P. – Knight, R. A. (2009): Understanding Male Sexual Offending. *Criminal Justice and Behavior*, 36(10), 1051–1069. <https://doi.org/10.1177/0093854809342242>
- Holcomb, B. M. – Mahoney, C. T. – Lawyer, S. R. (2019): Impulsivity and sexual assault. *Springer eBooks*, 369–380. https://doi.org/10.1007/978-3-030-23645-8_22
- Knight, R. A. – Prentky, R. A. (1990): Classifying sexual offenders: The development and corroboration of taxonomic models. In Marshall, W. L. – Laws, D. R. – Barbaree, H. E. (eds.) *Handbook of sexual assault: Issues, theories, and treatment of the offender*. Plenum Press, 23–52.
- Koppen, M.V. (2018): Criminal Career Dimensions of Juvenile- and Adult-Onset Offenders. *Journal of Developmental and Life-Course Criminology*, 4, 92–119. <https://doi.org/10.1007/s40865-017-0074-5>.
- Koss, M. P. – Dinero, T. E. – Seibel, C. A. – Cox, S. L. (1988): Stranger and Acquaintance Rape: Are There Differences In the Victim's Experience? *Psychology of Women Quarterly*, 12(1), 1–24. <https://doi.org/10.1111/j.1471-6402.1988.tb00924.x>
- Langan, P. A. – Smith, E. L. – Durose, M. R. – United States Bureau Of Justice Statistics (2003): *Recidivism of sex offenders released from prison in 1994*. U.S. Department Of Justice. Office Of Justice Programs, Bureau Of Justice Statistics.

- Marshall, W. L. – Eccles, A. – Barbaree, H. E. (1993): A three-tiered approach to the rehabilitation of incarcerated sex offenders. *Behavioral Sciences & the Law*, 11(4), 441–455. <https://doi.org/10.1002/bsl.2370110410>
- McNaughton Nicholls, C. – Webster, S. (2018): *The separated location of prisoners with sexual convictions: Research on the benefits and risks. Analytical Summary*. Ministry of Justice, Her Majesty's Prison and Probation Service.
- Papp, G. (2009): A prizonizációs jelenség elméleti háttere – kritikai megközelítésben. *Börtönügyi Szemle*, 28 (2), 29–60.
- Parti, K. – Szabó, J. – Virág, Gy. (2016): A média azt üzenté... Szexuális erőszakkal kapcsolatos ismeretek, vélemények és attitűdök vizsgálata egy médiakampány kapcsán. *Médiakutató*, 16(2), 7–24.
- Prentky, R. A. – Lee, A. F. S. – Knight, R. A. – Cerce, D. (1997): Recidivism rates among child molesters and rapists: A methodological analysis. *Law And Human Behavior*, 21(6), 635–659. <https://doi.org/10.1023/a:1024860714738>
- Quackenbush, R. E. (2003): The Role of Theory in the Assessment of Sex Offenders. *Journal of Child Sexual Abuse*, 12(3–4), 77–102. https://doi.org/10.1300/j070v12n03_04
- Rettenberger, M. – Briken, P. – Turner, D. – Eher, R. (2014): Sexual Offender Recidivism among a Population-Based Prison sample. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 59(4), 424–444. <https://doi.org/10.1177/0306624x13516732>
- Ricciardelli, R. – Moir, M. (2013): Stigmatized among the Stigmatized: Sex Offenders in Canadian Penitentiaries. *Canadian Journal of Criminology and Criminal Justice*, 55(3), 353–386. <https://doi.org/10.3138/cjccj.2012.e22>
- Schwaabe, C. (2005): Learning to Pass: Sex Offenders' Strategies for Establishing a Viable Identity in the Prison General Population. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 49(6), 614–625.
- Solt, Á. (2012a): A fogvatartotti szubkultúra és a totális intézmény belső rendje. *Belügyi Szemle*, 60(7–8), 5–36.
- Solt, Á. (2012b): Peremen billegő fiatalok. Veszélyeztető és kriminalizáló tényezők gyermek- és ifjúkorban. Doktori (PhD-) disszertáció, ELTE, TáTK.
- Stermac, L. – Du Mont, J. – Dunn, S. (1998): Violence in Known-Assailant sexual assaults. *Journal of Interpersonal Violence*, 398–412. <https://doi.org/10.1177/088626098013003006>
- Szabó, J. (2019): A tizenkét éven aluliak sérelmére elkövetett szexuális erőszak egy aktakutatás eredményei tükrében. *Kriminológiai Közlemények*, 79, 43–64.
- Szabó, J. – Virág, Gy. (2017): A nemi erőszak mítosza. In Parti, K. (szerk.): *Szexuális erőszak: Mítosz és valóság. Kutatások a szexuális erőszakról*. Budapest: Országos Kriminológiai Intézet, 201–237.
- Somogyi, Zs. B. (2023): Szexuális bűnelkövetők terápiájának dilemmái a büntetés-végrehajtásban. *Pszichoterápia*, 32(3) 191–200.

- Van den Berg, C. – Beijersbergen, K. – Nieuwbeerta, P. – Dirkzwager, A. (2018): Sex Offenders in Prison: Are They Socially Isolated? *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment*, 30(7), 828–845. <https://doi.org/10.1177/1079063217700884>
- Virág, Gy. (2004): Szexuális erőszak. In Irk, F. (szerk.): Áldozatok és vélemények II. Budapest: Országos Kriminológiai Intézet, 71–83.
- Virág, Gy. (2013): Miért erőszakolják meg a férfiak a nőket? Gondolatok és elméletek a szexuális erőszakról. Vókó, Gy. (szerk.): *Kriminológiai Tanulmányok* 50, 225–244.
- Wakeling, H. C. – Webster, S. D. – Mann, R. E. (2005): Sexual offenders' treatment experience: a qualitative and quantitative investigation. *Journal of Sexual Aggression*, 11(2), 171–186. <https://doi.org/10.1080/13552600412331321323>
- Ward, T. – Hudson, S. M. (1998): The Construction and Development of Theory in the Sexual Offending Area: A Metatheoretical Framework. *Sexual Abuse*, 10(1), 47–63. <https://doi.org/10.1177/107906329801000106>
- Ward, T. – Polaschek, D. – Beech, A. R. (2006): *Theories of Sexual Offending*. West Sussex, England: Wiley series in forensic clinical psychology.
- Yates, P. M. (2013): Treatment of sexual offenders: Research, best practices, and emerging models. *The International Journal of Behavioral Consultation and Therapy*, 8(3–4), 89–95. <https://doi.org/10.1037/h0100989>
- Zgoba, K. M. – Sager, W. R., – Witt, P. H. (2003): Evaluation of New Jersey's Sex Offender Treatment Program at the Adult Diagnostic and Treatment Center: Preliminary Results. *The Journal of Psychiatry & Law*, 31(2), 133–164. <https://doi.org/10.1177/009318530303100202>

Jogszabályi hivatkozások

A Büntető törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény

Út a szabadulás felé: A büntetés-végrehajtási pártfogó felügyelő tevékenységei a szabadulásra felkészítésben

The Path to Release: The Activities of Probation Officers in Prison Services for Preparing Inmates for Release

Mitrovics Zoltán¹

<https://doi.org/10.51624/SzocSzemle.18696>

Beérkezés: 2025. 04. 10.

Átdolgozott változat beérkezése: 2025. 08. 25.

Elfogadás: 2025. 10. 12.

Összefoglaló: A börtönből való szabadulás összetett, többtényezős folyamat, amely alapos előkészítést igényel mind az elítéltek, mind a büntetés-végrehajtási szakemberek részéről. A tanulmány a büntetés-végrehajtási pártfogó felügyelők szabadulásra felkészítéssel kapcsolatos tevékenységeit mutatja be, különös tekintettel a jogi keretekre, a szakmai feladatokra és az empirikus tapasztalatokra. A vizsgálat a szerző 2020–2021-ben végzett, országos kiterjedésű kutatásának kvalitatív tartalomelemzésén alapul. Az értelmezési keretet Pierre Bourdieu tőkeelmélete, valamint Goffman, Clemmer, Sykes és Hirschi elméleti megközelítései adják, amelyek segítik a reintegrációs folyamat pszichológiai, társadalmi és intézményi dimenzióinak feltárását. A kutatás eredményei szerint a sikeres felkészítés alapja a személyre szabott beavatkozás, valamint a támogató és kontrollfunkciók kiegyensúlyozása. Ugyanakkor a pártfogói munka hatékonyságát korlátozzák az adminisztratív terhek, az intézményi kapacitások szűkössége és az interprofesszionális együttműködés nehézségei. A tanulmány szakmai ajánlásokat is megfogalmaz a pártfogói tevékenység fejlesztésére, amelyek az adminisztráció csökkentésére, az intézményi koordináció erősítésére és az egyéni támogatási formák bővítésére irányulnak.

Kulcsszavak: fogvatartott, pártfogás, szabadulásra felkészítés, reintegráció, börtön

Abstract: Release from prison is a complex, multifactorial process that requires thorough preparation from both convicts and correctional professionals. This study presents the activities of probation officers in the context of preparing for release, with special attention to legal frameworks, professional responsibilities, and empirical experiences. The research is based on the author's nationwide qualitative content analysis conducted in 2020–2021. The interpretative framework is provided by Pierre Bourdieu's theory of capital, as well as the theoretical approaches of Goffman, Clemmer, Sykes, and Hirschi, which help explore the psychological, social, and institutional dimensions of the reintegration process. According to the results, the foundation for successful preparation is personalized intervention and a balance between supportive

1 Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Közösségi és Szociális Tanulmányok Tanszék, mitrovics.zoltan@pte.hu

and control functions. However, the efficiency of probation work is limited by administrative burdens, the scarcity of institutional capacities, and the difficulties of interprofessional collaboration. The study also formulates professional recommendations for the improvement of probation activities, focusing on reducing administrative burdens, strengthening institutional coordination, and expanding forms of individual support.

Keywords: detainee, probation, release preparation, reintegration, prison

1. Bevezetés

Az elítéltek társadalmi reintegrációjának támogatása kiemelt jelentőségű a modern büntetés-végrehajtási rendszerekben. A büntetés-végrehajtás nem merülhet ki a joghátrány érvényesítésében és a társadalom védelmében, hanem aktív szerepet kell vállalnia a fogvatartottak társadalomba való visszavezetésében is. Bár a reintegrációs szemlélet már a 2000-es évek közepén megjelent a hazai büntetés-végrehajtási szervezet stratégiai dokumentumaiban (Schmehl 2005), a 2013. évi CCXL. törvény (továbbiakban: Bv.tv.) hatálybalépésével ez a megközelítés jogszabályi szinten is megerősítést nyert, és alapértékként épült be a büntetés-végrehajtási filozófiába (Sinkó 2022). Az elítéltek reintegrációjának támogatása azonban nem csupán jogi kérdés, hanem társadalmi, gazdasági és biztonsági érdek is. A sikeres reintegráció csökkenti a bűnismétlés kockázatát, hozzájárul a börtönök túltelítettségének mérsékléséhez, továbbá segíti a szabadult elítéltek munkaerőpiaci és társadalmi beilleszkedését, ezáltal a társadalmi kohéziót erősíti, valamint hosszú távon gazdasági és szociális előnyöket biztosít (UNDOC 2018).

Az elítéltek sikeres reintegrációját a büntetés-végrehajtási intézeteken (továbbiakban: bv. intézet) belül számos intézkedés, szakember segíti, ezek között szerepel a fogvatartottak munkáltatása, oktatása, részükre különböző szabadidős programok biztosítása és a hozzátartozóikkal történő kapcsolattartás elősegítése. A társadalmi reintegráció sikerességének valószínűsége sokkal nagyobb lehet abban az esetben, ha az elítélt a szabadulásakor rendelkezik megfelelő családi, társadalmi kapcsolatokkal, képzettséggel és munkatapasztalattal (Visher–Travis 2003). Ebben a feladatban kaptak nagyon fontos szerepet a büntetés-végrehajtási pártfogó felügyelők (továbbiakban: bv. pártfogó), akik többek közt reintegrációs gondozás keretében segítik az elítéltek társadalmi visszailleszkedésének sikerességét.

Jelen elemzés átfogó képet kíván nyújtani a bv. pártfogók szabadulásra felkészítésben betöltött szerepéről, feladatairól és kihívásairól. Cél, hogy minden aspektusból megvizsgáljuk ezt a komplex tevékenységet, amely magában foglalja az egyéni és csoportos foglalkozásokat, a reintegrációs programok kidolgozását és végrehajtását. A tanulmány keretében részletesen elemezzük a bv. pártfogók feladatait a szabadulásra felkészítés különböző fázisaiban, kezdve a reintegrációs gondozással, folytatva a konkrét szabadulásra felkészítő programokkal, kitérve a gyakorlati megvalósításra. Vizsgáljuk továbbá a bv. pártfogók együttműködését más szakemberekkel, in-

tézményekkel és civil szervezetekkel, amely elengedhetetlen a sikeres reintegráció érdekében. Az elemzés során figyelembe vesszük a vonatkozó jogszabályi hátteret, a szakmai irányelveket, a gyakorlati tapasztalatokat, valamint a bv. pártfogók körében 2020–2021-ben elvégzett kutatás szabadulásra történő felkészítés kapcsán releváns megállapításait.

2. Elméleti és értelmezési keret

A börtönből szabadulók társadalmi reintegrációja az utóbbi évtizedekben mind nemzetközi, mind hazai szinten intenzív kutatások tárgya. A sikeres visszailleszkedés többtényezős folyamat, amelynek megértéséhez komplex elméleti modellekre van szükség. Jelen tanulmány értelmezési kereteként Pierre Bourdieu tőkeelmélete (1986) szolgál, amely három fő tőkefajtát – társadalmi (kapcsolati és intézményi hálózatok), kulturális (képzettség, készségek), és gazdasági (anyagi-tárgyi források) tőkét – különít el. E fogalmak dinamikus egymásra hatása határozza meg az egyén társadalmi pozícióját és lehetőségeit.

A börtönből szabadulók esetében e tőketípusok gyakran jelentősen sérülnek, vagy eleve hiányoznak, ami megnehezíti a normakövető élet újrakezdését. A reintegráció sikeressége ezért nem kizárólag egyéni elhatározás kérdése, hanem strukturális támogatottságot is feltételez, különös tekintettel a társas kapcsolatokra, a képzettségre, a munkaerőpiaci lehetőségekre és a társadalmi elfogadottságra.

A büntetés-végrehajtási pártfogó felügyelet szerepe e kontextusban úgy értelmezhető, mint a társadalmi, kulturális és gazdasági tőke újratermelésének egyik támogató mechanizmusa. A bv. pártfogók feladata nem merül ki a jogi ellenőrzésben, közvetítenek a szabadulók és az intézmények között, facilitálják a társas kapcsolatok helyreállítását, tanácsadással és támogatással segítik a beilleszkedést. Bourdieu elmélete így nemcsak háttérfogalomként, hanem az empirikus elemzés értelmezési kereteként is szolgál a jelen tanulmányban – különösen a társadalmi tőke gyakorlati megnyilvánulásait, megerősítését és konvertálhatóságát illetően.

A pártfogó felügyelőknek kiemelkedő szerepük van abban is, hogy segítsék a fogvatartottakat a börtönbeli ártalmak leküzdésében, amelyeket Goffman stigmaelmélete (Goffman 1963), Clemmer prizonizáció fogalma (Clemmer 1958) és Sykes deprivációs modellje (Sykes 1958) ír le, továbbá támogatásuk őket a társadalmi normákhoz és saját közösségeikhez való visszatérésben. A börtönártalmak klasszikus (például izoláció, autonómiavesztés) és hozott formáinak (például mélyszegénység, addikció, alacsony iskolai végzettség) elkülönítése rávilágít arra, hogy a pártfogó felügyelők szabadulásra felkészítése során nemcsak a börtönben szerzett károsodásokat, hanem az előzetes marginalizációból fakadó nehézségeket is kezelniük kell. Ez a kettős megközelítés teszi lehetővé, hogy a pártfogás komplex és személyre szabott támogatást nyújtson (Biró 2015, Albert 2015, Albert–Biró 2015). A jelen kutatás eredményei megerősítik, hogy a pártfogói tevékenység eredményességét

elsősorban a családi, társadalmi háttér és az egyéni motiváció figyelembevételére épülő személyre szabott stratégia határozza meg, amely a hazai szakirodalom szerint is kulcsfontosságú tényező (Albert 2015, Biró 2015, Fiáth 2012). Emellett a dezisztenciaelmélet és a harmadlagos megelőzés hangsúlyozza, hogy a sikeres visszailleszkedés érdekében elengedhetetlen a társadalom, az intézményrendszer és az egyéni erőforrások szoros együttműködése, amely a hagyományos büntetésorientált szemlélettel szemben a személyre szabott támogatásra helyezi a hangsúlyt (Szabó 2019, Borbíró–Szabó 2012).

A nemzetközi szakirodalomban a rehabilitáció, reintegráció és reszocializáció fogalmai gyakran átfedésben jelennek meg, azonban általában a rehabilitációs programokat tekintik a bűnelkövetők testi, lelki és társadalmi állapota helyreállítását célzó eljárásnak (Ward–Rose–Willis 2012, Ward–Maruna 2007). A reintegráció fogalma elsősorban a szabadulás utáni társadalmi visszailleszkedés folyamatára utal, amely hangsúlyozza az állampolgári szerepek, társas kapcsolatok, valamint a munkaerőpiaci esélyek újraépítését (McNeill–Raynor–Trotter 2013). A reszocializáció pedig az új társadalmi normák elsajátítását, a korábbi antiszociális attitűdök felülírását szolgálja, és szorosan kapcsolódik a rehabilitációhoz (Robinson–McNeill 2013).

Magyarországon Popper Péter a reszocializációt tágabb keretfogalomként kezeli, amely magában foglalja a reintegráció és rehabilitáció folyamatait is (Popper 1970). Fliegauf Gergely ezzel szemben világosan elkülöníti a három fogalmat céljaik és eszközszerük szerint (Fliegauf 2012). Szabó Judit értelmezésében a rehabilitáció és reszocializáció kölcsönösen összefügg, és a reintegráció a szabadulás előkészítésének és utógondozásának legfontosabb kerete (Szabó 2014). A Borbíró–Lévay–Gönczöl-féle *Kriminológia* tankönyv kiemeli, hogy a reszocializáció és a rehabilitáció részben átfedő, de eltérő tartalmú folyamatok, amelyek a reintegráció komplex célrendszerét egészítik ki, ahol a hangsúly a társadalmi visszailleszkedésen, az önálló életvezetésen és a jogkövető állampolgári szerep megerősítésén van (Borbíró–Lévay–Gönczöl 2014). A reintegráció értelmezését tovább árnyalja azon megközelítés, amely szerint a szabadulók szubjektív percepciója, jövőképük és saját reintegrációs esélyeik értelmezése szoros összefüggésben áll a visszailleszkedés sikerességével. A „reszocializációs esélyek” nem csupán külső környezeti tényezők függvényei, hanem az elítéltek önértékelésén és aktív részvételén is múlnak (Biró 2015, Albert 2015, Tóth 2015).

Jelen tanulmányban a „reintegráció” fogalmát használom egységes szemléleti keretként, amely alatt azt a komplex, többdimenziós folyamatot értem, amely magában foglalja az egyén társadalmi, munkaerőpiaci, kapcsolati és önálló életvezetési készségeinek újraépítését és támogatását a büntetés-végrehajtás alatt és különösen a szabadulás után. A hazai büntetőpolitikai és jogszabályi környezet szintén megerősíti ezt a szemléletet. A Bv.tv. 1. § (2) bekezdése szerint a büntetés-végrehajtás célja nem csupán a szabadságelvonás végrehajtása, hanem „az elítélt társadalomba

történő visszailleszkedésének elősegítése” is. A törvény több ponton – különösen a 83. §-ban, valamint a 185–191. §-ban – részletesen szabályozza a reintegrációs tevékenységek tartalmát, kiemelve a pártfogó felügyelők szerepét a munkavállalás, lakhatás, családi kapcsolatok, valamint az életvezetési készségek támogatásában. E jogszabályi elvárások adják a reintegráció célrendszerének normatív keretét, amelyre a pártfogói gyakorlatnak épülnie kell.

Nemzetközi kutatások (Dandurand 2016, Maruna 2006, UNDOC 2018) és több ország gyakorlata alapján is megfigyelhető, hogy a pártfogói munkának a reintegráció előírásán túl szervezési, koordinációs és közvetítő szerepe is van az intézményi, jogi és közösségi szereplők között, így az interprofesszionális együttműködések fejlesztése a hazai rendszer egyik fő kihívása és lehetősége (Borbíró–Szabó 2012, Borbíró–Lévay–Gönczöl 2014).

Összefoglalva: a büntetés-végrehajtási pártfogó felügyelők szabadulásra történő felkészítése és folyamatos támogatása akkor lehet igazán eredményes, ha a komplex és személyre szabott programokat alapos elméleti és empirikus szakirodalmi háttér támasztja alá, amely a társadalmi tőke megerősítését, a börtönben és előtte szerzett ártalmak mérséklését, a rizikó- és védőtényezők dinamikus kezelését, valamint az intézményi együttműködések fejlesztését foglalja magában.

3. A büntetés-végrehajtási pártfogó felügyelet

A magyar pártfogó felügyelet története egészen a 18. századig vezethető vissza. A kezdeti rabsegélyező egyletek, majd patronage egyesületek még nem állami feladatként segítették a börtönből szabadultak visszatérését a társadalomba (Nagy 1985). A pártfogó felügyelet intézményesülése egészen az 1970-es évekig váratott magára, ekkor került sor a fiatalkorú bűnelkövetőkkel végzett pártfogó felügyelői munka szolgálatba szervezésére (Vókó 2003), amelyet a gyermekvédelem rendszerébe integráltak, majd röviddel ezután, 1975-ben a felnőttkorúak tekintetében is megtörtént a pártfogó felügyelői hálózat létrehozása, a bíróság szervezetrendszerébe illesztve a feladatot. A pártfogó felügyelők tehát a pártfogoltak életkora alapján kettéválasztott rendszerben végezték tevékenységeiket. A szakma egységesítésére 2003-ban került sor, ekkor jött létre a Pártfogó Felügyelői Szolgálat, amelybe integrálták mind a bíróságokon, mind a közigazgatási hivatalok gyámhatósági osztályán dolgozó pártfogó felügyelőket (2003. évi XIV. törvény).

A szakma ismételt felosztására 2014-ben került sor, ekkor nem a pártfogoltak életkora, hanem az ellátandó feladatok alapján. Az egyes törvényeknek a belügy-miniszter feladat- és hatáskörével összefüggő módosításáról szóló 2014. évi XXX. törvény rendelkezései értelmében 2014. augusztus 9-től a Pártfogó Felügyelői Szolgálat feladat- és hatáskörébe tartozó tevékenységek közül a feltételes szabadság tartamára törvény alapján fennálló vagy elrendelt pártfogó felügyelettel kapcsolatos pártfogó felügyelői feladatok végrehajtása a büntetés-végrehajtás szervezetéhez ke-

rült át. Az intézkedés hatására a 2003-ban egységesített pártfogó felügyelői szervből ismételten egy kettéválasztott pártfogó felügyelői tevékenység jött létre. Napjainkra tehát a szakmailag megbontott pártfogó felügyelői tevékenység két állami intézmény feladata: egyrészt a megyei kormányhivataloké, ahol a pártfogó felügyelők a közigazgatásban tevékenykedő részvevőként látják el feladataikat, másrészt a büntetés-végrehajtási intézeteké, ahol rendvédelmi igazgatási alkalmazottként végzik munkájukat a pártfogó felügyelők. A büntetés-végrehajtás rendszerébe kerülést követően a kezdeti feladatkörökhöz képest a bv. pártfogók tevékenységi köre jelentősen bővült. A jelenlegi jogi szabályozás alapján a bv. pártfogók környezet-tanulmányokat és pártfogó felügyelői véleményeket készítenek, közreműködnek a reintegrációs őrizet és otthonápolási őrizet végrehajtásában, ellátják a felételes szabadságra bocsátott elítéltek pártfogó felügyeletét és utógondozását, valamint ők végzik a szabadulás előtt álló elítéltek szabadulásra történő felkészítését (8/2013. [VI.29.] KIM rendelet). A felsorolt feladatok közül jelen tanulmányban a szabadulásra felkészítést tekintjük át részletesebben, amelynek koordinálása a börtönökben teljes mértékben a bv. pártfogók feladata.

4. A szabadulásra felkészítés keretei

A szabadulásra felkészítés időtartamát, kezdési időpontját, szakmai tartamának jellegét a hatályos jogszabályok meghatározzák, mégsem tekinthető büntetőjogi intézkedésnek, hiszen az abban való részvétel tulajdonképpen önkéntes (8/2013. [VI. 29.] KIM rendelet – a továbbiakban: Pfr. – 62/E. § [3]). Bizonyos esetekben a Bv.tv. kötelezővé teszi a reintegrációs programban foglaltak betartását a fogvatartott részére, de az esetlegesen tanúsított passzív, elutasító magatartásnak szankciója nincs. Az elítélt reintegrációs gondozását a bv. intézetből való szabadulás – ideértve a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét is – várható időpontja előtt: egy évig terjedő szabadságvesztés esetén két hónappal; egytől öt évig terjedő szabadságvesztés esetén hat hónappal; öttől tíz évig terjedő szabadságvesztés esetén egy évvel; tíz évnél hosszabb szabadságvesztés esetén két évvel kell megkezdeni (Bv.tv.185.§ [2]).

A szabadulásra felkészítés gyakorlatban történő megvalósulása során a jogszabályban megjelölt időpontokban első lépésként a bv. pártfogó a bv. intézetben felkeresi az elítéltet és átad számára egy előkészítő kérdőívet, amelynek célja, hogy az elítélt válaszain keresztül a bv. pártfogó felmérje, hogy az elítéltnek a szabadulás utáni életéhez milyen segítségre van szüksége. A kérdőívben a személyes és a fogvatartásra irányuló adatokon túl, szerepelnek a családi körülményekre, iskolai végzettségre, munkaviszonyokra, tulajdonviszonyokra, szenvedélybetegségekre és a személyes iratok meglétére irányuló kérdések is. A kérdőív kitöltésére önállóan vagy a bv. pártfogóval közösen is sor kerülhet. A kérdőív kitöltését követően második lépésként a bv. pártfogó személyesen hallgatja meg az elítéltet. A meghallgatáson az elítélt részletesen tájékoztatja a bv. pártfogót a kérdőívben is szereplő

témakörökben (családi körülmények, iskolai végzettség, munkaerőpiaci helyzet, szenvedélybetegségek, tulajdonviszonyok stb.), illetve tisztázásra kerülnek az esetlegesen felmerülő kérdések. A meghallgatásról a bv. pártfogó jegyzőkönyvet vesz fel, amelyben egyrészt rögzíti az elítélt által elmondottakat, másrészt további tájékoztatást nyújt a reintegrációs gondozás céljairól és a lehetséges támogatási formákról. A támogatás formáit a pártfogói tevékenységet szabályozó, a Pártfogó Felügyelői Szolgálat tevékenységéről szóló 8/2013. (VI. 29.) KIM rendelet (továbbiakban: Pfr.) példálózó módon sorolja fel, ezek között szerepel: egyéni tanácsadás, egyéni esetkezelés, csoportos foglalkozások, tréningek, valamint a szabadulást követő befogadó környezet felkészítése is (Pfr. 62/E. § [4]). A kérdőívben szereplő adatok és a személyes meghallgatás alapján harmadik lépésként a szabadulásra felkészítés kapcsán a tervezett beavatkozásokról, tevékenységekről a bv. pártfogó egyéni gondozási tervet készít. Az egyéni gondozási tervben a bv. pártfogó rögzíti az elítélt eredményes reintegrációjához szükséges programelemeket, tervezett beavatkozásokat (például egyéni esetkezelés, csoportfoglalkozások stb.), valamint meghatározza azoknak a külső segítő szervezeteknek vagy személyeknek a körét, akik bevonása a reintegrációs folyamatba elengedhetetlen. A gondozási terv az elítélt személyes szükségleteihez és helyzetéhez igazodik, célja, hogy az individualizált beavatkozásokon keresztül segítse az elítélt társadalmi reintegrációjának sikerességét, illetve minimalizálja a bűnismétlés kockázatát. Negyedik lépésként valósul meg a gondozási terv végrehajtása. A végrehajtás során a bv. pártfogó megvalósítja a tervezett beavatkozásokat, felveszi a kapcsolatot a befogadó környezettel, szükség szerint segíti a családi kapcsolatok helyreállítását. Amennyiben a szabadulást követően az elítélt szociális intézményi ellátása válik szükségessé az elhelyezése érdekében felveszi a lehetséges elhelyezést nyújtó intézményekkel a kapcsolatot (Bv.tv. 185. § [6]). A gondozási tervet a bv. pártfogó rendszeresen, legalább kéthavonta értékeli, szükség esetén módosítja. A szabadulásra felkészítés zárásaként az egyéni gondozási terv megvalósulásáról a bv. pártfogó összefoglaló jelentést készít, amely összegző módon tartalmazza az elítélt ügyében megtett intézkedéseket, foglalkozásokat, beavatkozásokat, azok eredményeit és a bv. pártfogó általános tapasztalatait, például az elítélt együttműködési hajlandóságáról, együttműködéséről. Az összefoglaló jelentés a feltételes szabadságról való döntés tárgyában készülő előterjesztés iratanyagának részét képezi (Pfr. 62/E. § [6a)–c])). Tehát a bv. bíró a feltételes szabadságra bocsátás ügyében tartott tárgyalásra a reintegrációs gondozás tapasztalatait megismerheti, így a jelentés által a bv. bírónak lehetősége van olyan információk megismerésére, amelyek az eljárási cselekményekből nem vagy nem feltétlenül az összefoglaló jelentésben leírt részletességgel ismerhetők meg.

A fentiek alapján elmondható, hogy a bv. pártfogó komplex segítséget nyújt a fogvatartottak számára a szabadulásra történő felkészülésben. Felméri a fogvatartott helyzetét és a rendelkezésre álló információk alapján egyéniesített beavatkozásokat tervez. A pártfogó felügyelő kulcsfontosságú szerepet játszik ebben a folya-

matban, hiszen hidat képez a börtön és a szabad élet között (Juhász–Puzsár 2022). A fogvatartottak szabadulásra való felkészítése nem lehet egységes, sablonszerű folyamat, mivel minden egyes elítélt különböző háttérrel, problémákkal és szükségletekkel rendelkezik. Az egyéniesített megközelítés biztosítja a támogatás hatékonyságát, és hogy a szabaduló valóban képes legyen beilleszkedni a társadalomba szabadulását követően (Kóhalmi 2004). A hatékony szabadulásra felkészítés nem pusztán az elítélt, hanem a társadalom érdekét is szolgálja, hiszen csökkenti a visszaesés esélyét és elősegíti a biztonságosabb közösségi együttélést.

5. A szabadulásra felkészítés speciális célcsoportjai

A modern büntetés-végrehajtási gyakorlatban kiemelt jelentőségű, hogy a szabadulásra felkészítés igazodjon az egyéni és csoportos sajátosságokhoz, különös tekintettel azokra a csoportokra, amelyeknél a börtönártalmak fokozottan jelentkeznek, vagy a visszaesés kockázata magasabb. A szabadulásra felkészítés speciális célcsoportjainak azonosítása nemcsak elméleti, hanem gyakorlati szempontból is indokolt, hiszen különböző szükségleteikhez, kockázataikhoz és erőforrásaikhoz igazított programok jelentősen növelik a sikeres társadalmi visszailleszkedés esélyét, csökkentik a bűnismétlés kockázatát, és hozzájárulnak a társadalmi kohézió erősítéséhez. A bv. pártfogói tevékenységeket szabályozó jogszabályok és normák is előírják, hogy a hosszabb tartamú szabadságvesztést töltők, az átmeneti részlegen elhelyezettek, valamint az első alkalommal végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték számára differenciált, célzott programokat kell biztosítani. A következőkben ezen célcsoportok jellemzőinek, problémáinak és a számukra releváns reintegrációs tevékenységek bemutatására törekszem.

5.1. A hosszabb tartamú szabadságvesztést töltő elítéltek

A szabadságvesztés időtartamának számos lehetséges hatása van, amelyek érintetik a fogvatartottak pszichológiai állapotát, társadalmi kapcsolatait, gazdasági helyzetét és a visszaesés kockázatát. Ezek a hatások az egyén személyiségétől, a börtönkörülményektől és a fogvatartás hosszától függően változhatnak (Solt 2012). Az, hogy mit tekintünk hosszú tartamú szabadságvesztésnek, kortól, társadalomtól, kriminálpolitikától és sok egyéb tényezőtől függ. Nagy Ferenc hazai és nemzetközi trendeket is elemző írásában amellet foglalt állást, hogy az ötévi vagy hosszabb ideig tartó szabadságvesztés tekinthető hosszú tartamúnak (Nagy 2005). Ugyanezt a határszámot jelöli meg az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának Rec (2003)23. számú ajánlása a tagállamoknak. A minél hosszabb ideig tartó szabadságvesztésnek a börtönártalmak szempontjából hatványozott szerepe lehet, amelyen a munkáltatás sem tud jelentősen javítani, ezért kiemelten fontos a hosszabb tartamú szabadságvesztést töltő elítéltek esetében olyan programok biztosítása, amelyek a társadalmi visszailleszkedés kapcsán segítséget nyújtanak a börtönszubbkultúra kapcsán

elsajátított viselkedés minták megváltoztatása mellett a reintegrációs nehézségek kezelésében is (Gönczöl 2013).

A bv. pártfogó által biztosított reintegrációs gondozás ebben az esetben azon elítéltekre terjed ki, akik folyamatosan legalább tíz éve tartózkodnak bv. intézetben, akár több ítéletet is egymás után, megszakítás nélkül töltve. A börtönben való hosszú ideig tartó tartózkodás számos problémát generálhat a fogvatartottak számára, amelyek a szabadulás után is hatással lehetnek életükre. Esetükben még inkább jellemző a családi kapcsolatok gyengülése, több esetben szinte teljes megszűnése. Probléma lehet, hogy a börtönben eltöltött hosszú időszak alatt a fogvatartott elszokhat a civil élet napi rutinjától, és a szabadulás után nehézséget okozhat neki a társadalomba való visszailleszkedés. A külvilág a hosszú évek alatt sokat változhat, amit a szabaduló elítélt idegennek érezhet. Mindezen problémák együttes jelenléte jelentősen nehezítheti a társadalmi reintegráció sikerességét, illetve növelheti a bűnismétlés kockázatát. Mindezen kockázatok csökkentése érdekében a jogszabály a reintegrációs gondozás igénybevételét ebben az esetben kötelezővé teszi az elítélt számára (Bv.tv. 186. § [1]). A bv. pártfogó felügyelő ebben az esetben reintegrációs programot és nem egyéni gondozási tervet készít, az elítélt közreműködésével. A program tartalmazza mindazokat a beavatkozási pontokat, amelyek szükségesek ahhoz, hogy az elítélt a szabadulását követően jobb esélyekkel induljon. A programban foglaltak betartása az elítélt számára kötelező, ugyanakkor a hatékony és sikeres megvalósítás érdekében lényeges kérdés, hogy az elítélt motivációja önkéntes vagy kötelezettségen alapszik. A bv. pártfogó felügyelő egyik speciális feladata lehet ebben az esetben, hogy megtalálja és aktivizálja azokat a külső és belső ösztönzőket, beavatkozási pontokat, amelyek az elítélt motivációját belső késztetésen alapulóvá teszik, vagy azzá változtatják. A bv. pártfogó felügyelő további speciális feladata kiemelten a prizonizációs ártalmak csökkentése érdekében végzett tevékenységek (például családi kapcsolatok megerősítése, helyreállítása; készségfejlesztő és egyéb ismereteket nyújtó foglalkozások megtartása; lakhatási kérdésekben segítségnyújtás), illetve az elítéltet befogadó környezet, család felkészítése az elítélt fogadására. Amennyiben a program megvalósításához más személyek vagy szervezetek bevonása is szükséges, akkor a bv. pártfogó feladata ezen bevont személyek, szervezetek munkájának koordinálása.

5.2. Az átmeneti részlegre helyezett elítéltek

A hazai bv. intézetekben a sajátos kezelési igényű elítéltek számára több típusú részleg is kialakításra került, amelyek célja elsősorban a fogvatartottak kapcsán tervezett beavatkozás egyéniesítésének elősegítése, a börtönártalmak redukálása, illetve a társadalmi reintegráció sikerességi esélyeinek növelése.² A kialakításra került

2 A sajátos kezelési igényű fogvatartottak számára kialakított és az egyéb speciális részlegeken elhelyezett elítéltekkel kapcsolatos feladatok végrehajtásáról szóló 20/2021. (IV. 16.) BVOP utasítás alapján az alábbi részlegek működnek jelenleg különböző bv. intézetekben: hosszúdós speciális részleg (HSR), gyógyító-terápiás részleg, pszichoszociális részleg, drogprevenciós részleg, vallási részleg, az első alkalommal végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték részlege, időskorúak részlege, átmeneti részleg és a fogvatartás biztonságára különös veszélyt jelentő elítéltek részlege.

részlegek nem mindegyik bv. intézetben működnek; azon bv. intézetek kijelöléséről, ahol speciális részleget szükséges működtetni, az agglomerációs központok³ vezetői gondoskodnak.

A sajátos kezelési igényű fogvatartottak részére kialakított részlegek egyik típusa az átmeneti részleg. Az átmeneti részlegre kérelmük alapján jellemzően a hosszú szabadságvesztés büntetést töltő elítéltek kerülhetnek, akik büntetésükből már legalább öt évet letöltöttek, és a várható szabadulásukig maximum egy év van vissza (Bv.tv. 103. § [1]). Az átmeneti részlegre kerülő fogvatartottak tehát hosszabb ideje töltik szabadságvesztés büntetésüket, amelyből következően a börtönártalmak esetükben hatványozottabban jelentkezhetnek, társadalmi, családi kapcsolataik nagyobb eséllyel gyengülhetnek meg. Az átmeneti részlegre helyezett fogvatartottak részére engedélyezhető látogató intézeten kívüli fogadása vagy kimaradás (kimaradás esetén a bv. intézet legfeljebb 24 órára elhagyható), továbbá kivételesen eltávozás. A részlegen lévő fogvatartottak külső munkáltatásban kivételesen részt vehetnek, de csak abban az esetben, ha elkülönítésük a munkavégzés alatt is megoldható. A fentiekén kívül az itt elhelyezett elítéltek életrendjének a meghatározottsága csökkenthető, egyéni kockázatértékelésük alapján a bv. intézet kijelölt területén szabadon mozoghatnak és a bv. pártfogóval rendszeresen tarthatnak kapcsolatot, akár a szabadulásra felkészítés megkezdésének időpontja előtt is (Bv.tv. 103. § [3]). A bv. pártfogó feladatai a hosszabb tartamú szabadságvesztést töltő elítéltek reintegrációs gondozásához hasonlóak, ez esetben is cél individualizált beavatkozások tervezése és megvalósítása. A bv. pártfogó felügyelő általános reintegrációs gondozás keretében végzett általános feladatain túl speciális feladata a prizonizáció és depriváció okozta ártalmak csökkentése, a társadalmi, családi kapcsolatok helyreállításában való közreműködés, indokolt esetben a lakhatási problémák megoldásában történő segítségnyújtás.

5.3. Az első alkalommal végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték

Az első alkalommal végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték elkülönítésének szükségessége már évtizedek óta fontos szakmai kérdés (Czenczer-Tolner 2020). Az elkülönítés szükségességének okai között szerepel, hogy a visszaeső elítéltek által közvetített viselkedési mintázatok növelhetik a visszaesés kockázatát (Pap 2008). A nem első alkalommal szabadságvesztés büntetést töltő elítéltek már rendelkeznek „börtöntapasztalattal”, ismerik a viszonyokat, könnyebben beilleszkednek a speciális szubkultúrába és ezáltal a börtönökben kialakult hierarchiában magasabbra kerülhetnek. Ezzel szemben azon fogvatartottak, akik első alkalommal szembesülnek a fenti tényezőkkel, kiszolgáltatottá válhatnak, könnyen áldozatszerepbe kerülhetnek. Ezen feltételek elkerülésére szolgálhatnak a speciális részlegek, az első büntényesek részlege is (Czenczer-Tolner 2020). A szabadságvesztés ideje alatt a

3 2023. január 1-jén öt agglomerációs körzet jött létre a BVOP szervezeti struktúrájában. Az azonos körzetbe tartozó bv. intézetek közül egy-egy vezető intézet került kiválasztásra, amely beékelődött a helyi és területi intézetek, valamint a BVOP közé.

fogvatartottak elsődleges szociális kapcsolatai elsősorban a szintén fogvatartásban lévő személyekből állnak. A szociális kapcsolatoknak személyiségre gyakorolt hatása elkerülhetetlen, ezért fontos, hogy a fogvatartottak kivel kerülnek rendszeres kapcsolatba. A Központi Kivizsgáló és Módszertani Intézet egy vizsgálata alapján, amelyben az első büntényes részlegen elhelyezett fogvatartottak szabadulást követő egy éven belüli visszaesését vizsgálták, megállapítást nyert, hogy kevesebb, mint 2 százalékuk került újra bv. intézetbe (Turchányi 2022). Elmondható tehát, hogy a speciális részlegek működtetése eredményes lehet a sikeres reintegrációban és a börtönártalmak csökkentésében.

Hazánkban az első büntényesek részlegét 2018. január 1-jén hat bv. intézetben vezették be kísérleti jelleggel (Czenczer–Tolner 2020). A Bv.tv. azonban az első büntényesek speciális részlegének szabályaival 2022. március 1-jén egészült ki. A jelenleg hatályos jogszabályok szerint az első alkalommal végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték részlegére további differenciálást jelent az általános elkülönítési szabályokon túl, hogy csak azok kerülhetnek ide, akik kisebb tárgyi súlyú bűncselekményt követtek el, amelynek büntetési tétele az öt évet nem haladja meg (Bv.tv. 109/B. §).

A részleg céljait a sajátos kezelési igényű fogvatartottak számára kialakított és az egyéb speciális részlegeken elhelyezett elítéltekkel kapcsolatos feladatok végrehajtásáról szóló 20/2021. (IV. 16.) BVOP utasítás három tárgykörben határozza meg: csökkenteni a börtönártalmakat, enyhíteni az áldozattá válás kockázatát és redukálni annak esélyét, hogy az első büntényes elítéltek a börtön szubkulturális jegyeit elsajátítsák (20/2021. [IV. 16.] BVOP utasítás 78/A. pont). A célok elérése érdekében a családi kapcsolatok erősítésére, helyreállítására kell törekedni, a részlegen elhelyezett fogvatartottak részére egyéni és csoportos foglalkozásokat kell tartani, illetve különös hangsúlyt kell fektetni az itt elhelyezett elítéltek munkáltatásba, oktatásba, képzésbe, kockázatkezelő programokba történő bevonására. A programok megvalósítása során a bv. intézetnek törekednie kell arra, hogy lehetőség szerint a többi fogvatartottól elkülönítetten valósuljanak meg (20/2021. [IV. 16.] BVOP utasítás 78/O. pont).

A fenti feladatok kapcsán elsősorban a reintegrációs tisztnek, a pszichológusnak és a bv. pártfogónak van kiemelt szerepe, feladata. A bv. pártfogónak a szabadulásra felkészítés kapcsán az első alkalommal szabadságvesztésre ítélt fogvatartottak részlegén elhelyezett fogvatartottak esetében különös figyelmet kell fordítani a szabadulás utáni befogadó környezet erősítésére, a családi kapcsolatok helyreállítására. Az egyéni gondozási tervben olyan programok, beavatkozások megvalósítását szükséges tervezni, amelyek egyrészt a bv. intézetben töltött időszak alatt hozzájárulnak a későbbi bűnismétlés kockázatának csökkentéséhez (például agressziókezelési tréning, kommunikációs skillek erősítése, szociális készségek fejlesztése, egyéb resztoratív elemek), másrészt alkalmasak arra, hogy a fogvatartott reális terveket alakítson ki a szabadulási utáni időszakra. Összegezve elmondható, hogy az első büntényesek kezelésének egyik fő célja a börtön negatív hatásainak csökkentése és a sikeres társadalmi visszailleszkedés elősegítése, amelyben a bv. pártfogónak kulcsszerepe van.

6. A bv. pártfogók körében végzett vizsgálat

6.1. A vizsgálat módszere, céljai

A bv. pártfogók szabadulásra felkészítés kapcsán végzett feladatai tehát döntő jelentőségűek az elítéltek társadalmi reintegrációjában, ezért fontos megérteni, milyen kihívásokkal és tapasztalatokkal találkozhatnak munkájuk során.

Jelen tanulmány a szerző saját, 2020–2021-ben végzett empirikus kutatásán alapul, amelynek központi célja volt megvizsgálni, hogy a büntetés-végrehajtási pártfogó felügyelők mindennapi munkájában miként érvényesül egymás mellett, illetve egymással szemben a kontroll- (ellenőrző) és a támogatás- (segítő, reintegrációs) funkció, illetve ezek milyen arányban jelennek meg a gyakorlatban. A kutatás a pártfogók országos körére terjedt ki, a mintavételi alapsokaságot a vizsgálat időszakában a magyarországi bv. intézetekben dolgozó 63 pártfogó felügyelő alkotta, akik közül 53-an töltötték ki az online, önkitöltős kérdőívet, így a mintavétel közel teljeskörűnek tekinthető.

Az alkalmazott kérdőív zárt kérdésekkel tájékozódott a demográfiai és szakmai háttérrel, míg a nyílt végű kérdések szakmai reflexiókra, véleményekre és tapasztalatok megfogalmazására biztosítottak teret. A jelen tanulmány kizárólag a nyílt kérdésekre adott válaszok kvalitatív tartalomelemzésére fókuszál, különös tekintettel a szabadulásra való felkészítésről szóló véleményekre és dilemmákra. A teljes kutatás módszertanát tekintve vegyes megközelítésű volt, azonban e munka a kérdőív nyílt kérdéseinek kvalitatív elemzésére szorítkozik.

Az elemzést kvalitatív tartalomelemzés módszerével végeztem, amely alkalmas a mélyebb jelentéstartalmak feltárására (Kaposi 2022, Nowell et al. 2017). Értelmezési keretként az institucionalista megközelítést alkalmaztam, amely hangsúlyozza az intézményi szabályozók, elvárások és erőforrások szerepét a szakmai működésben (Steinmo 2008, Gajduscheck 2020, Bányai–Légmán 2011).

A kutatás nem törekedett statisztikai általánosításra, célja a szakmai nézőpontok és működési mintázatok mélyebb megértése volt. A szerző több mint tizenöt év tapasztalattal rendelkezik büntetés-végrehajtási pártfogóként, ami lehetővé tette a téma mélyreható ismeretét és a szakmai jelenségek árnyaltabb feltárását. Ugyanakkor az elemzést tudományos igényességgel, kritikai reflexióval és elemző távolságtartással végeztem. Ez a kettős szerep – mint korábbi gyakorlati szakember és jelenlegi kutató – lehetővé teszi, hogy a vizsgálat kvázi etnográfiai szemlélettel mutassa be a büntetés-végrehajtási pártfogás gyakorlati világát, annak strukturális kereteit és intézményi kihívásait (Hammersley–Atkinson 2007).

A kutatás korlátai közé tartozik, hogy a nyílt kérdésekre adott válaszok terjedelme és mélysége változó volt, és az online, önkéntes részvétel előidézhetett önszelekciós torzulást (Bryman 2016). A kvalitatív feldolgozás mégis lehetővé tette a pártfogói munka működésének és az intézményi kihívások pontosabb feltérképezését.

6.2. A bv. pártfogók által alkalmazott módszerek

A szabadulásra történő felkészítés során a büntetés-végrehajtási pártfogók által alkalmazott módszerek kiemelt fontosságúak az elítéltek társadalomba való visszailleszkedésének elősegítésében. A reintegráció célja nem csupán a bűnismétlés kockázatának csökkentése, hanem az is, hogy az elítéltek képessé váljanak szabadulásuk után törvényisztelő állampolgárként élni (UNDOC 2018, Borbíró–Lévay–Gönczöl 2014).

A saját kutatás empirikus eredményei azt mutatják, hogy a bv. pártfogók munkájuk során leggyakrabban segítő beszélgetést, tanácsadást, valamint pozitív megerősítést alkalmaznak módszerként. A nyílt kérdésekre adott válaszokból kirajzolódott, hogy a pártfogók fontosnak tartják az aktív hallgatást, az empatisz jelenlétet, a közös célkitűzést és a pártfogoltak megerősítését. Néhány példa az általuk megfogalmazott eszközökre:

„Kapcsolattartás erősítése, meghallgatás, jó szó, megtörtént esetek feldolgozása, tanulság levonása, új gondolkodásmód elsajátítása, önismeret fejlesztés, konfliktuskezelési és problémamegoldási stratégiák fejlesztése.”

„Empowerment, kedves, támogató szavak, pozitív visszajelzés, munkahelykeresésben történő segítségnyújtás, empátia.”

„Konfliktuskezelés, mediáció, CSDCS, tanácsadás, delegálás stb.”

Ezek az empirikus visszajelzések jól illeszkednek a szakirodalomban is leírt, pártfogásban alkalmazott segítő és resztoratív módszertanokhoz (Barabás–Fellegi–Windt 2010, Szabó 2014). A válaszok között több esetben is megjelent a CSDCS (családi döntéshozó csoportkonferencia), amely resztoratív technika, és különösen hatékony lehet a szabadulás előtti felkészítés során. A szakirodalmi áttekintés szerint a szabadulás utáni első hat hónap a legkritikusabb időszak, amikor a társadalmi reintegráció sikeressége, illetve a bűnismétlés esélye eldől (Pálvölgyi 2014, Lebujos 2012). A CSDCS során például a résztvevők – családtagok, pártfogók, munkáltatók, közösségi szereplők – közösen dolgoznak ki cselekvési terveket a bűnismétlés visszaszorítása és a társadalmi integráció támogatása érdekében (Nyesténé 2012).

A kvalitatív válaszok elemzéséből megállapítható, hogy a bv. pártfogók által alkalmazott módszerek összhangban állnak Travis Hirschi szociális kontroll elméletével. Hirschi szerint a társadalmi normákhoz való kötődés, elköteleződés, részvétel és hit segíti a normakövető magatartás kialakítását (Hirschi 1969). A kutatás válaszai alapján ezek a dimenziók az alábbi módon jelennek meg a bv. pártfogók gyakorlatában:

Kötődés: *„Kapcsolattartás erősítése, jó szó, meghallgatás...”*

Elköteleződés/részvétel: *„Munkahelykeresésben történő segítség, pozitív visszajelzés...”*

Hit: *„Új gondolkodásmód elsajátítása, motiváció erősítése...”*

A visszajelzések nemcsak megerősítik Hirschi elméletének érvényességét a reintegráció kontextusában, hanem gyakorlati példákkal illusztrálják is azt. Az alábbi esettörténet például mind a négy dimenzió megerősödését mutatja:

„Együttműködő, motivált elítélt tartalmas szabadulásra való felkészítést követően, szabadulása után sikeresen elhelyezkedett. Munkáját megtartotta, családi, társas kapcsolatait újraépítette.”

Az elemzés alapján kijelenthető, hogy a bv. pártfogók által alkalmazott módszerek – mint az egyéni esetkezelés, resztoratív technikák, tanácsadás és támogató kapcsolatok kialakítása – szorosan illeszkednek mind a szakirodalmi ajánlásokhoz, mind pedig Hirschi szociális kontroll elméletéhez. A saját kutatás eredményei azt mutatják, hogy e módszerek kulcsszerepet játszanak a szabadulásra való felkészítés hatékonyságában, különösen akkor, ha a megközelítés egyénre szabott és kapcsolatorientált.

Ugyanakkor az is világossá vált, hogy a módszerek alkalmazásának sikeressége nagyban függ a pártfogó és pártfogolt közötti bizalmon alapuló kapcsolattól, a rendelkezésre álló erőforrásoktól, valamint a társadalom befogadókészségétől.

6.3. Lehetőségek partnerek a szabadulásra felkészítésben

A szabadulásra felkészítés összetett folyamat, amely nemcsak a büntetés-végrehajtási intézeteken belül zajlik, hanem a társadalom különböző szereplőinek együttműködését is igényli. Ezt a komplexitást a jogi szabályozás is elismeri, a Bv.tv. előírja az együttműködést a helyi önkormányzatokkal, munkáltatókkal és civil szervezetekkel (Bv.tv. 185. § [10]). A fogvatartottak sokféle, egymással összefüggő problémával küzdenek, amelyek megoldásához egyetlen intézmény vagy szakember nem elegendő. A szabadulásra való felkészítés hatékonyságát ezért nagyban növeli az interprofesszionális együttműködés, amely lehetővé teszi az adekvát és komplex segítségnyújtást, a pártfogó által kezdeményezett delegálások révén.

A fenti gondolatmenet jól illeszkedik Pierre Bourdieu társadalmi tőke elméletéhez (Bourdieu 1986), amely korábban elméleti keretként már bemutatásra került. Bourdieu szerint a társadalmi tőke olyan tényleges vagy potenciális erőforrások összessége, amelyek társadalmi kapcsolatokon keresztül érhetők el. A társadalmi tőke elmélet három fő eleme – kapcsolati hálók, kölcsönösség és tőkekonvertálhatóság – különösen alkalmas a fogvatartottak társadalmi visszailleszkedésének vizsgálatára.

A saját kutatás eredményei alátámasztják, hogy a bv. pártfogók kulcsszerepet játszanak e társadalmi tőke helyreállításában. A kérdőív nyílt kérdéseire adott válaszok alapján az egyik leggyakoribb tevékenységük a kapcsolati hálók újraépítésének támogatása. Ezt tükrözik az alábbi, válaszadók által megosztott esettörténetek:

„Szabadult fogvatartott rendezte családjával kapcsolatát, leszokott a drogról és dolgozik.”

„Szabadulást követően a bűnelkövető visszatért családjához, munkát vállalt, a sértetet kárpótolta.”

„Hosszú ítéletet töltő elítélt (gyilkosság) szabadulás után elhelyezkedett, élettársi kapcsolatot létesített, sikeres festőművész, lakást vásárolt az élettársával.”

Eseteik jól példázzák, hogy az elsődleges kapcsolati (család, barátok, munkaadók) hálók újjáépítése nemcsak a társadalmi tőke bővítését jelenti, hanem konkrét reintegrációs kapaszkodókat is teremthet – összhangban a szakirodalmi eredményekkel (Biró–Albert 2016, Davis–Bahr–Ward 2013).

A társadalmi tőke második kulcseleme a kölcsönösség, amely a kapcsolatok minőségére – bizalomra, támogatásra, kölcsönös elvárásokra – utal. A pártfogók gyakorlati tapasztalatai szerint ez döntően befolyásolja a visszailleszkedés sikerét:

„A szabadult visszamehetett dolgozni az előző munkahelyére, és a családja is viszszafofogadta. Ehhez szükséges volt a munkáltató empatikus hozzáállása és a család befogadókézsége.”

„Egy pártfogoltam sikeresen részt vett egy bentlakásos intézményben alkoholelvonó programban. Azóta nem ivott, dolgozik, élettársi kapcsolatban él.”

E példák is azt erősítik meg, hogy a bv. pártfogók feladata nem merül ki a kapcsolatfelvételben és közvetítésben, hanem aktív szerepet vállalnak a kölcsönösségi viszonyok újr alapozásában is. Ez egybevág a hazai és nemzetközi szakirodalomban is megfogalmazott elvárásokkal (Windt 2011, Fiáth 2012). Az idézetekből az is érzékelhető, hogy a sikeres reintegráció nem csupán támogatói hálózatok jelenlétén, hanem a szabadult személy aktív részvételén és belső elhatározásán is múlik. Ez összhangban van azzal a megközelítéssel, amely szerint a reintegráció nemcsak strukturális, hanem szubjektív folyamat is, ahol a szabaduló nem passzív alanya, hanem aktív szereplője saját újrakezdésének (Biró 2015, Albert 2015, Tóth 2015).

A társadalmi tőke konvertálhatósága – vagyis az, hogy egy támogató kapcsolat gazdasági vagy kulturális előnyöket is eredményezhet – szintén megjelenik a kutatás válaszaiban:

„A szabadult egy hónapon belül munkaviszonyt létesített; rendezte a családi életét és beiratkozott könnyűgépkelöl tanfolyamra.”

„Kábítószeres múlttal, Váltó-sáv félutas házában elhelyezett volt fogvatartott, bejelentett munkaviszonnyal dolgozik.”

„Korábbi alkoholfüggőség sikeres kezelését követően a család támogatása mellett önálló élet kialakítása és stabil egzisztencia elérése.”

Ezek az esetek azt példázzák, hogy a társadalmi kapcsolatok megfelelő működtetése és aktivizálása gazdasági, egzisztenciális és pszichológiai előnyökké alakítható – tel-

jes összhangban Bourdieu tőkeelméleti keretével. A bv. pártfogók a szabadulásra felkészítés során nemcsak információkat közvetítenek vagy formális teendőket végeznek, hanem a társadalmi tőke mozgósításában is katalizátor szerepet töltenek be.

A saját kutatás tapasztalatai alapján kijelenthető, hogy a társadalmi tőke három alapeleme – kapcsolatok, kölcsönösség, konvertálhatóság – a szabadulásra való felkészítés során mind gyakorlati, mind elméleti szinten releváns. A bv. pártfogók munkája – ha megfelelő intézményi és interprofesszionális támogatást kap – képes érdemben hozzájárulni a társadalmi reintegráció sikeréhez.

A szakirodalmi megállapítások (például Bourdieu 1986, Biró–Albert 2016, Davis–Bahr–Ward 2013) és a kutatás empirikus eredményeinek összevetése egyértelműen alátámasztja, hogy a reintegráció nem pusztán az egyén felelőssége, hanem egy sokszereplős, strukturálisan is meghatározott, kapcsolatorientált folyamat. Ebben a folyamatban a büntetés-végrehajtási pártfogó kulcsszerepet tölt be, összekötő kapocsként működik az elítélt és a társadalmi erőforrások között.

6.4. Rendszerszintű nehézségek

Bár a pártfogó felügyelők munkája kívülről segítő, személyes kapcsolatépítésre épülő tevékenységnek tűnhet, a vizsgálati eredményekből világosan kirajzolódik, hogy egy összetett, intézményileg keretezett szakmai szerep, amelyet számos belső és külső strukturális kihívás formál. A pártfogók válaszáinak tanúsága szerint a munkavégzés eredményességét nemcsak a pártfogoltak motivációja, hanem a szakma gyakorlásának feltételrendszere is nagymértékben befolyásolja.

A leggyakrabban említett akadály az adminisztratív teher és az ügyteher aránytalansága volt. A válaszadók rendre beszámoltak arról, hogy az érdemi segítő munka rovására túlzott mértékű dokumentációs kötelezettség hárul rájuk:

„Aránytalanul sok a dokumentáció.”

„Az adminisztráció nagyon sok időt vesz el az érdemi munkától.”

„A sok adminisztráció mellett a fogvatartott személyes támogatása elsikkad.”

Ez a túlterheltség időhiányos működéshez vezet, ami nemcsak a pártfogoltakkal való találkozások gyakoriságát, hanem azok mélységét is korlátozza. A szakemberek szerint:

„Több időre lenne szükség, amit ténylegesen az ügyfelekkel, illetve érdemi ügyintézésrel tölthetnék, nem a nagyrészt felesleges adminisztratív tevékenységgel.”

„Megtaláljam a szükséges eszközöket, forrásokat. Időkeret szükségessége.”

Különösen problematikus ez a magas szükségletű vagy krízishelyzetben lévő pártfogoltak esetében, akiknek támogatása komplex, interdiszciplináris beavatkozásokat igényelne. A szakirodalom is rámutat arra, hogy az adminisztrációs és szervezeti terhek jelentősen csökkenthetik a támogató szerep hatékonyságát (McNeill 2009, Deering 2011).

A válaszok alapján a szakmai támogatás hiányosságai is jelentős korlátozó tényezők. A pártfogók gyakran számolnak be eszköztelenségről, módszertani és interprofesszionális háttér hiányáról:

„Kevés információhoz jutok.”

„Nincs eszköz a kezemben.”

„Nem elég gördülékeny az együttműködés a különböző szakterületek között.”

Az empirikus adatok azt mutatják, hogy a pártfogók gyakran magukra maradnak a mentális problémákkal, szenvedélybetegséggel vagy hajléktalansággal küzdő pártfogoltak támogatásában, miközben a társszakmák képviselte bizonytalan, esetenként hiányos. A szakirodalmi összefoglalók is egybehangzóan jelzik az interprofesszionális együttműködés fontosságát a reintegráció sikeressége érdekében (Albert 2015, Szabó 2019).

A kutatásban szereplő vélemények e mellett az alacsony pártfogói létszám és a fluktuáció problémáját is kiemelték:

„Kevesen vagyunk.”

„Hiányoznak a tárgyi és személyi feltételek.”

„Tapasztalt kollégák felmondanak, és nincs, aki segítene.”

Az adatok szerint a vizsgált időszakban országosan 63 fő pártfogó felügyelő dolgozott, ami az ügyek számához képest rendkívül szűkös kapacitás. Egyes intézetekben egyetlen pártfogó látja el a teljes feladatkört, így a szabadságolás vagy betegség esetén a helyettesítés sem biztosított. A túlzott esetszám súlyosan korlátozza a személyre szabott támogatási lehetőségeket, pedig a reintegráció folyamatában éppen a személyes figyelem és kapcsolat kiemelt fontosságú (Borbíró–Lévay–Gönczöl 2014). Az anyagi és erkölcsi elismerés hiánya szintén visszatérő elem a válaszokban. Többen jelezték, hogy a szervezeten belüli láthatatlanság érzése, az alacsony presztízs és az érdemi szakmai visszacsatolás hiánya demoralizáló hatással van az elköteleződésre:

„A bv. szervezeten belül idegenként kezelik a pártfogókat.”

„Nem akarják elfogadni, hogy a pártfogó is diplomás, képzett szakember.”

„Szükséges lenne a munkám elismerése, ami nem csak anyagi eredetű.”

Ez a fajta szakmai izoláció nemcsak az egyéni motivációt csökkenti, hanem növeli a kiegész és a fluktuáció kockázatát is – különösen a fiatal szakemberek körében, akik nem látnak hosszú távú perspektívát a pályán. A szakirodalom is rávilágít arra, hogy az ilyen strukturális hiányosságok negatívan hatnak a szakmai kontinuitásra és a reintegrációs munka minőségére (Fiáth 2012, Albert 2015).

Az adatokban megjelenik az a feszültség, amely a pártfogó felügyelők kettős szerepéből – kontroll és támogatás – fakad. A túlterheltség és strukturális nyomás hatására a kontrollfunkció erőteljesebben érvényesül, míg a személyes segítő kapcsolat

háttérbe szorul. Ez torzíthatja a pártfogoltak percepcióját is, aminek következtében a pártfogót nem segítő partnerként, hanem az „intézményes büntetés” meghosszabbításaként érzékelhetik (McNeill 2009, Deering 2011). A nemzetközi szakirodalom ezt a helyzetet *dual-role tension* vagy *supervisory paradox* jelenségeként fogalmazza meg, amelynek feloldása speciális szakmai és intézményi kereteket kíván (McNeill 2009).

Összegzésként elmondható, hogy a bv. pártfogói munka hatékonyságát jelentősen befolyásolják a rendszer strukturális jellemzői. Az adminisztratív túlterheltség, a személyi feltételek szűkössége, a szakmai támogatás hiánya és az alacsony megbecsültség együttesen olyan környezetet teremtenek, amely korlátozza az érdemi segítő tevékenység kibontakozását. A vizsgálat empirikus eredményei egyértelműen alátámasztják, hogy a reintegráció hatékonysága nemcsak az egyéni elköteleződésen, hanem az intézményi feltételek rendszerén is múlik, amely jelen formájában számos ponton reformra szorul.

7. Konklúzió

A tanulmány a kvalitatív megközelítés módszertanával vizsgálta a büntetés-végrehajtási pártfogó felügyelők munkáját, különös tekintettel a tereptapasztalatokra, a módszertani eszköztárra, valamint az intézményi környezetből fakadó kihívásokra. Kutatásunk célja nem a statisztikai általánosítás volt, hanem a szakemberek belső nézőpontjának és működési logikájának alaposabb megértése.

Az eredmények azt mutatják, hogy a szabadulásra való felkészítés nem egyszerű információátadás vagy formális követelmény, hanem egy összetett, pszichoszociális kísérő folyamat, amely a fogvatartott személyes történetének, kapcsolatrendszerének és lehetőségeinek komplex figyelembevételén alapul. A pártfogók gyakran olyan szerepben dolgoznak, amely túlmutat a jogi kereteken, támogató, mentori, sőt sokszor mediátori funkciókat is ellátnak.

A felkészítő folyamat hatékonysága erősen összefügg Hirschi (1969) szociális kontroll elméletével, amely szerint a bűnisméltás megelőzésének kulcsa az a négy társadalmi kötelék – kötődés, elkötelezettség, részvétel és hit –, amelyeket a szabadulásra való felkészítés során újra kell építeni.

E kutatás során egyértelművé vált, hogy a pártfogók jelentős szerepet játszanak az elítéltek társadalmi tőkéjének újjáépítésében, amelyet Pierre Bourdieu elmélete (1986) kiválóan ír le. Az egyéni kapcsolatok helyreállítása, az intézményi erőforrásokhoz való hozzáférés segítése, valamint a társadalmilag hasznos szerepek megerősítése mind a társadalmi tőke formái, amelyek sikeres reintegrációhoz vezethetnek. A pártfogók munkája rendszerint kiterjed ezeknek az informális erőforrásoknak a mozgósítására is, legyen szó lakhatásról, munkavállalásról, közösségi vagy családi kapcsolatok újjáépítéséről.

Ugyanakkor tevékenységüket számos strukturális nehézség terheli, mint például a magas ügyteher, az adminisztratív túlterheltség, a fluktuáció, a háttértámogatás

hiánya, valamint az intézményi és társadalmi elismerés alacsony szintje. A szakmai hatékonyság megőrzése és a munkavállalói jóllét érdekében elengedhetetlen ezen rendszerszintű tényezők átgondolása és fejlesztése.

A kutatásunk alapján kijelenthető, hogy a büntetés-végrehajtási pártfogás kulcsszerepet tölthet be a bűnismétlés megelőzésében és a társadalmi reintegráció támogatásában – feltéve, hogy a szakembereket nem csupán emberileg, hanem intézményileg és társadalmilag is elismerik és megfelelően támogatják. A sikeres reintegráció azonban nem képzelhető el a szabadulók aktív közreműködése nélkül. A fogvatartottak önértelmezése, motivációja és részvételi hajlandósága döntő jelentőségű abban, hogy a pártfogás milyen eredményeket tud elérni. Ebből következően a jövőbeli kutatásokban és gyakorlatban is hangsúlyosabban kellene kezelni a szabadulók szubjektív tapasztalatait, céljait és aktorszerepét (Biró 2015, Albert 2015, Tóth 2015).

A szabadulásra való felkészítés hatékonyságának növelése céljából szükséges lenne:

- az adminisztratív és dokumentációs terhek jelentős csökkentése a pártfogók munkakörében, hogy növekedjen az ügyfelekkel való érdemi találkozások száma és minősége;
- a pártfogói létszám bővítése, amely lehetővé teszi az egyéni igényekhez igazodó, hatékonyabb munkavégzést;
- a pártfogók hozzáféréseinek biztosítása jól működő, kooperatív szociális, munkaügyi, egészségügyi és civil támogató hálózatokhoz, amelyek megerősítése és a partnerségek intézményesítése (például együttműködési protokollok) kulcsfontosságú.

Továbbá a segítő, resztoratív és motivációs technikák elmélyítése érdekében javasolt a rendszeres szakmai továbbképzések és szupervíziós alkalmak bevezetése, különösen a fiatalabb, illetve kezdő pártfogók számára.

Nem elhanyagolható szempont a pártfogói tevékenység társadalmi ismertségének és megbecsültségének növelése, például szakmai díjak által, mert az alacsony társadalmi presztízs demotiváló hatásával szemben közvetlenül hat a fluktuáció csökkentésére is.

Végezetül pedig hangsúlyozni kell, hogy a pártfogók kulcsszerepet játszanak a társadalmi tőke – különösen a családi, baráti és munkaerő-piaci kapcsolatok – újraépítésében. Bourdieu társadalmi tőke elmélete szerint ezek a kapaszkodók jelentősen csökkenthetik a visszaesés esélyét, és így a pártfogók által végzett munka a társadalmi reintegráció alapvető pillére lehet.

Irodalom

- Albert, F. (2015): A börtönbüntetés hatása a baráti kapcsolatok alakulására. In Albert, F. (szerk.): *Életkeretek a börtönön innen és túl. Szubjektív reszocializációs esélyek*. Budapest: MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Intézet, 113–142.
- Albert, F. – Biró, E. (2015): A sikeres reintegráció. In Albert, F. (szerk.): *Életkeretek a börtönön innen és túl. Szubjektív reszocializációs esélyek*. Budapest: MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Intézet, 143–166.
- Bányai, B. – Légmán, A. (2011): Intézményi megközelítések a társadalomtudományban. *Replika*, (74), 27–33.
- Barabás, A. T. – Fellegi, B. – Windt, Sz. (szerk.) (2010): *Konfliktuskezelés elítéltekkel: kézikönyv a mediáció és helyreállító igazságszolgáltatás alkalmazhatóságáról a büntetés-végrehajtásban*. Budapest: P-T Műhely.
- Biró, E. (2015): A fogvatartottak családi kapcsolatainak szerepe a bűnelkövetésben, a börtönműködésben és a reintegrációban. In Albert, F. (szerk.): *Életkeretek a börtönön innen és túl. Szubjektív reszocializációs esélyek*. Budapest: MTA TK Szociológiai Intézet, 73–112.
- Biró, E. – Albert, F. (2016): Hogyan befolyásolják a családi kapcsolatok a börtönből szabadultak társadalmi reintegrációját? In Csányi, V. (szerk.): *Magyar Tudomány. Családszociológiai kutatások Magyarországon a 21. század elején*, 177(2): 179–187.
- Bourdieu, P. (1986): The forms of capital. In Richardson, J. G. (ed.): *Handbook of theory and research for the sociology of education*. New York: Greenwood Press, 241–258.
- Borbíró, A. – Lévy, M. – Gönczöl, K. (2014): *Kriminológia*. Budapest: Wolters Kluwer Kft.
- Borbíró, A. – Szabó, J. (2012): Harmadlagos megelőzés a magyar büntetés-végrehajtási intézetekben a nemzetközi kutatások fényében. In Vókó, Gy. (szerk.): *Kriminológiai Tanulmányok* (49. kötet). Budapest: Országos Kriminológiai Intézet, 158–192.
- Bryman, A. (2016): *Social research methods* (5th ed.). Oxford University Press.
- Clemmer, D. (1958): *The Prison Community*. New York: Rinehart and Co.
- Czenczer, O. – Tolner, A. (2020): Először a rács mögött – gondolatok az első-bűntényes elkövetők helyzetéről a hazai büntetés-végrehajtási intézetekben. *Magyar Rendészet*, 20(4): 59–70. <https://doi.org/10.32577/mr.2020.4.3>
- Dandurand, Y. (2016): Restorative justice and the social reintegration of offenders. In Kury, H. – Redo, S. – Shea, E. (eds.): *Women and children as victims and offenders: Background, prevention, reintegration*. Springer International Publishing, 781–797.
- Davis, C. – Bahr, S. J. – Ward, C. (2013): The process of offender reintegration: Perceptions of what helps prisoners reenter society. *Criminology and Criminal Justice*, 13(4): 446–469. <https://doi.org/10.1177/1748895812454748>
- Deering, J. (2011): *Probation Practice and the New Penology: Practitioner Reflections*. Farnham: Ashgate.
- Fiáth, T. (2012): *Börtönkönyv. Kulturális antropológia a rácsok mögött*. Budapest: Hát-tér Kiadó.

- Fliegauf, G. (2012): A börtönpszichológia elhatárolása a kriminálpszichológiától. *Börtönügyi Szemle*, (1): 45–62.
- Gajduschek, G. (2020): Intézményi elemzés. Neoinstitucionalista megközelítés. In Jakab, A. – Sebők, M. (eds.): *Empirikus jogi kutatások*. Budapest: Osiris Kiadó, 189–208.
- Goffman, E. (1963): *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*. New York: Simon & Schuster.
- Gönczöl, K. (2013): A túlélő börtön. In Máthé, G. et al. (szerk.): *Jogtörténeti Parerga. Ünnepi tanulmányok Mezey Barna 60. születésnapja tiszteletére*. Budapest: ELTE Eötvös, 125–132.
- Hammersley, M. – Atkinson, P. (2007): *Etnográfia. Alapok és alkalmazások*. Budapest: L'Harmattan.
- Hirschi, T. (1969): *Causes of delinquency*. Berkeley: University of California Press.
- Juhász, F. – Puzsár, A. (2022): A büntetés-végrehajtási pártfogó felügyelői tevékenység helyzete és jelentősége a jelenlegi jogi szabályozás tükrében. *Börtönügyi Szemle*, (2): 73–83.
- Kaposi, J. (2022): A tartalomelemzés. In Kaposi, J. – Szőke-Milinte, E. (szerk.): *Kutatási módszerek pedagógusjelölteknek*. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 107–116.
- Kőhalmi, L. (2004): A pártfogó felügyelet kihívásai. In Korinek, L. – Kőhalmi, L. (szerk.): *A „Pártfogó Felügyelői Szolgálat” időszerű kérdései címmel 2003. november 5-én Pécsen megrendezett kerekasztal-konferencia tanulmánykötete*. Pécs: PTE ÁJK Kriminológiai és Büntetés-végrehajtási Jogi Tanszék, 85–86.
- Lebujos, I. (2012): Resztoratív módszerek a büntetés-végrehajtási intézetekben (Utópia vagy valóság?) *Börtönügyi Szemle*, (4): 33–52.
- Maruna, S. (2006): Who owns desistance? Towards restorative reentry. *Justice Research and Policy*, 8(1), 107–123.
- McNeill, F. (2009): *Probation, Rehabilitation and Reparation*. Cullompton: Willan Publishing.
- McNeill, F. – Raynor, P. – Trotter, C. (2013): *Offender Supervision: New Directions in Theory, Research and Practice*. Abingdon: Routledge.
- Nagy, F. (1985): Az utógondozás – pártfogó felügyelet hazai fejlődéséről. In Szűk, L. (szerk.): *Utógondozás és Pártfogó felügyelet*. Budapest: Igazságügyi minisztérium, (10): 31–72.
- Nagy, F. (2005): A hosszú tartamú szabadságvesztés büntetőjogi kérdéseiről. *Börtönügyi Szemle*, (2): 7–18.
- Nowell, L. S. – Norris, J. M. – White, D. E. – Moules, N. J. (2017): Thematic analysis: Striving to meet the trustworthiness criteria. *International Journal of Qualitative Methods*, 16(1), 1–13. <https://doi.org/10.1177/1609406917733847>
- Nyesténé, J. Z. (2012): Elkövettem, megbántam, jóvátenném. Resztoratív gyakorlatok a börtönben. *Börtönügyi Szemle*, (2): 14–28.

- Pálvölgyi, Á. (2014): A társadalom részvételének szükségessége a büntetés-végrehajtásban (reszocializáció, reintegráció). *Büntetőjogi Szemle*, (2): 77–84.
- Pap, A. (2008): Új rezsimszabályok az első bűntényesek elkülönítésére? *Börtönügyi Szemle*, (3): 79–80.
- Popper, P. (1970): *A kriminális személyiségzavar kialakulása*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Robinson, G. – McNeill, F. (2013): Understanding “What Works”: Cross-National Perspectives on Evidence, Policy and Practice in Probation. In Craig, L. et al. (eds.): *What Works in Offender Rehabilitation*. London: Wiley-Blackwell, 287–303.
- Schmehl, J. (2005): A neveléstől a reintegrációig: a fejlődés útja a legjobb gyakorlatok tükrében. *Börtönügyi Szemle*, (1): 1–4.
- Sinkó, Cs. (2022): Az EFOP-1.3.3-2016-00001 „Fogvatartottak reintegrációja” című kiemelt projekt értékeinek és eredményeinek bemutatása. *Börtönügyi Szemle*, (3): 37–56.
- Solt, Á. (2012): A fogvatartotti szubkultúra és a totális intézmény belső rendje. *Belügyi Szemle*, 60(7–8): 5–36.
<https://doi.org/10.38146/bsz-ajia.2012.v60.i7-8.pp5-36>
- Steinmo, S. (2008): Historical institutionalism. In Della Porta, D. – Keating, M. (eds.): *Approaches and methodologies in the social sciences: A pluralist perspective*. Cambridge University Press, 118–138. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511801938.008>
- Sykes, G. M. (1958): *The Society of Captives: A Study of a Maximum Security Prison*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Szabó, J. (2014): Rehabilitálható-e a rehabilitáció? *Börtönügyi Szemle*, (4): 28–40.
- Szabó, J. (2019): *Speciális prevenció és dezisztencia*. Budapest: Országos Kriminológiai Intézet.
- Tóth, O. (2015): Rizikótényezők az első alkalommal végrehajtandó börtönbüntetésre ítélt férfiak életútjában. In Albert, F. (szerk.): *Életkeretek a börtönön innen és túl. Szubjektív reszocializációs esélyek*. Budapest: MTA TK Szociológiai Intézet, 59–72.
- Turchányi, D. (2022): Az első alkalommal végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték speciális részlegén elhelyezett elítéltek visszaesési rizikófaktorai – Miben mások, mint az átlag fogvatartotti populáció? *Börtönügyi Szemle*, (2): 85–104.
- United Nations Office on Drugs and Crime (UNDOC) (2018): *Handbook on the prevention of recidivism and the social reintegration of offenders*. United Nations. https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/18-02303_ebook.pdf
- Visher, C. A. – Travis, J. (2003): Transitions from Prison to Community: Understanding Individual Pathways. *Annual Review of Sociology*, 29(1): 89–113. <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.29.010202.095931>
- Vókó, Gy. (2003): Elmélkedés a pártfogó felügyeletről. *Börtönügyi Szemle*, (1): 49–70.
- Ward, T. – Maruna, S. (2007): *Rehabilitation: Beyond the risk paradigm*. London: Routledge

- Ward, T. – Rose, C. – Willis, G. (2012): The Rehabilitation of Offenders: Good Lives, Desistance, and Risk Reduction. In Davies, G. – Beech, A. (eds.): *Forensic Psychology*. Oxford: Wiley Blackwell, 407–423.
- Windt, Sz. (2011): Mediáció és helyreállító igazságszolgáltatás a büntetés-végrehajtásban. In Barabás, T. – Fellegi, B. Windt, Sz. (szerk.): *Felelősségvállalás, kapcsolat és helyreállítás: mediáció és resztoratív igazságszolgáltatás a büntetés-végrehajtásban*. Országos Kriminológiai Intézet Foresee Kutatócsoport, 24–60.

Jogszabályok

2003. évi XIV. törvény a pártfogókra vonatkozó egyes törvények módosításáról
2013. évi CCXL. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról
2014. évi XXX. törvény az egyes törvényeknek a belügyminiszter feladat- és hatáskörével összefüggő módosításáról
- 8/2013. (VI. 29.) KIM rendelet a Pártfogó Felügyelői Szolgálat tevékenységéről

A feltételes szabadságra bocsátás gyakorlatának változása 2016–2025

Changes in the Practice of Conditional Release from 2016 to 2025

Solt Ágnes¹

<https://doi.org/10.51624/SzocSzemle.19203>

Beérkezés: 2025. 05. 20.

Átdolgozott változat beérkezése: 2025. 10. 01.

Elfogadás: 2025. 11. 11.

Összefoglaló: A feltételes szabadságra bocsátás intézménye arra alkalmas, hogy az elítélt a büntetése nagyobb hányadának letöltését követően feltételesen szabadulhasson a börtönből. Ez egy olyan adható kedvezmény, amelynek célja, hogy az elítéltet segítse a reintegrációs folyamatban, és ezáltal csökkenjen az újabb bűnelkövetés valószínűsége. Az intézmény praktikus hozadéka lehet a börtönzsúfoltság csökkentése is. A hazai gyakorlatot először 2016-ban vizsgáltam. A kutatásom központi kérdése az volt, hogy a büntetés-végrehajtási bírók hogyan mérlegelnek, mely szempontokat milyen súllyal vesznek figyelembe, s mit gondolnak erről a jogintézményről a gyakorlatban. Míg 2016-ban országosan a kedvezményben részesíthető fogvatartottak kb. 70 százaléka pozitív elbírálásban részesült, 2024-re ez az arány megfordult, kb. 30 százalékra esett vissza. Ennek oka lehet a vonatkozó jogszabályi környezet változása, a szabályozás részletesebbé válása, ilyen értelemben szigorodása, azonban ez önmagában nem magyarázza a drasztikus változást. Láthatóvá vált az is, hogy a társadalmi-politikai nyomás erősödésével a felelősségre vonástól való félelem is megnő. A megismételt és kiterjesztett kutatásból 2025 májusára kiderült, hogy a társaszervek gyakorlatának változása erőteljesen hozzájárult a statisztikailag is számottevő változáshoz. A társadalom büntetőigényének kiszolgálása mint elsődleges cél a feltételes szabadságra bocsátás intézményére is árnyékot vetett. A tanulmányban kiderülnek a részletekben észrevehető lényeges magyarázó elemek.

Kulcsszavak: feltételes szabadságra bocsátás; büntetőpolitika; büntetés-végrehajtási bíró; reintegráció; büntetés-végrehajtás

Abstract: The institution of conditional release allows a convicted person to be released from prison conditionally after serving a substantial portion of their sentence. This is a discretionary benefit aimed at assisting the offender in the reintegration process and reducing the likelihood of reoffending. A practical advantage of this institution can also be the alleviation of prison overcrowding. The domestic practice was examined in 2016. At that time, the focus was on how penitentiary judges weigh various factors, the relative importance they assign to these considerations, and their practical views on this legal institution. While in 2016 approximately 70% of eligible inmates received a positive decision nationwide, by 2024 this

ratio had reversed, dropping to about 30%. What changed? The relevant legislation became more detailed and, in that sense, stricter; however, this alone does not explain the drastic change. It also became apparent that, with increasing socio-political pressure, the fear of accountability grew. The repeated and expanded research revealed by May 2025 that changes in the practices of cooperating authorities significantly contributed to the statistically measurable shift. The primary goal of satisfying society's demand for punishment cast a shadow over the institution of conditional release as well. The study uncovers the essential explanatory elements hidden in the details.

Keywords: conditional release; penal policy; penitentiary judge; social reintegration; penitentiary system

1. A jogintézményről és a kutatásról

A feltételes szabadságra bocsátás olyan jogintézmény, amely az elítéltnak a társadalomba való fokozatos visszavezetése, a szabad életbe történő beilleszkedés elősegítése érdekében alakult ki, nevelési szándékkal. Európában a feltételes szabadságra bocsátás időpontja országonként különböző. Az országok szabályozása és gyakorlata eltér a feltételes szabadságra bocsátás előtt kötelezően letöltendő büntetés mértéke mellett abban is, hogy mely szubjektív feltételek fennállása mellett adható a kedvezmény, s hogy melyek a pártfogó felügyelet elrendelésének szabályai (Nagy 2015: 126). Angliában egészen más eljárás van érvényben: a feltételes szabadságra bocsátásról nem a büntetés-végrehajtási bíró, hanem egy független testület, az ún. Parole Board dönt, amely sem a büntetés-végrehajtás szervezetéhez, sem az igazságügyi minisztériumhoz nem kötődik (Nagy 2016).

Magyarországon ez a jogintézmény lehetővé teszi az elítélt számára, hogy az ítéletében foglalt szabadságvesztés büntetés időtartamának akár csak kétharmad részét kelljen ténylegesen büntetés-végrehajtási intézetben (bv. intézet) töltenie.² Ha a magaviselete megfelelő, és feltételezhető, hogy a jövőben törvénytisztelő életmódot folytat majd, feltételes szabadságra bocsátható. Erről a büntetés-végrehajtási bíró (bv. bíró) dönt.

A bíróság számára korrekciós eszköz lehet, míg az elítélt számára lehetőséget és reményt nyújt. Az elítélt szabadságvesztés büntetés miatti tényleges fogvatartása véget ér, ám a szabad életben még bizonyítania kell arra való érdemességét: már egy szabály megsértése is elegendő lehet³ az azonnali visszakkerülésre. Feltételes szabadságra akkor bocsátható az elítélt, ha az szolgálja a büntetés célját – azaz a társadalom védelmét és az elkövető reszocializációját (Lajtár 2020). A két büntetési cél között ellentét állhat fenn, erre is vezethető vissza a feltételes szabadságra bocsátás gyakorlatában megmutatkozó ellentmondásosság.

Ha felmerül az, hogy az elítélt dolgozik, tanul, békésen tölti büntetését, megváltozott, megbánta a bűnét, tanult belőle, megtért vagy bármi más pozitív irányú változás történt, és ezzel párhuzamosan felmerül az, hogy a fogvatartási körülmények enyhí-

2 Az elítélt a büntetés 2/3-ának, visszaeső esetében a büntetés 3/4 részének letöltése után bocsátható legkorábban feltételes szabadságra, legalább három hónap kitöltését követően. A többszörös visszaesők az új törvény értelmében már nem bocsáthatók feltételes szabadságra abban az esetben, ha a büntetésüket fegyház fokozaton kell végrehajtani.

3 A pártfogó felügyelet magatartási szabályainak megszegése miatt például.

tésében vagy akár a feltételes kedvezményben részesíteni illene, az egyszerű népnyelv válasza az, hogy „Talán nem kellett volna bűnözni!”. Amikor egy hasonló helyzetben a bíróság pusztán a társadalom védelmére hivatkozva (mivel megalapozottan nem lehet arra vonatkozóan következtetést levonni, hogy törvénytisztelő életmódot folytat majd) nem részesíti a kedvezményben az elítéltet, akkor az előzőnél jóval árnyaltabban és logikus szakmai érveléssel alátámasztva, de valami hasonló szemlélet sejtethető a háttérben. A másik lehetséges hozzáállás az, amikor a feltételes szabadságra bocsátás elbírálásakor az elítéltre fókuszálva, ténylegesen a személyét és magatartását értékelve hoz döntést a bíró, s kisebb súllyal veszi figyelembe a rá óhatatlanul ható társadalmi nyomást: hogy a közvélemény vagy a sértett milyen döntést követelne tőle, ha erre módja volna. A bírók megosztott szemléletmódjának egyik meghatározó eleme éppen ez.

2016 januárjában az Országos Kriminológiai Intézet kutatási megbízást kapott az Igazságügyi Minisztériumtól, amelyben a minisztérium a feltételes szabadságra bocsátás gyakorlatáról, illetve ezen jogszabály hatályosulásáról kívánt képet kapni. A kutatásban a büntetés-végrehajtási ügyekre kijelöltek közül 33 bv. bíróval készültek mélyinterjúk, amelyek összességében az országos gyakorlatról átfogó képet adtak (Solt 2017). A feltételes szabadságra bocsátás lehetőségében részesíthető elítéltek közül akkoriban a kedvezményre nem bocsátottak aránya 21 százalék volt⁴, azaz 79 százalék szabadult feltételes kedvezménnyel (Bagossy 2022).

Mára ez az arány megfordult. A feltételes szabadságra bocsátható elítéltek országosan alig egyharmada kapja meg a kedvezményt. Vajon milyen tényezők állnak a rendkívül markáns szigorodás hátterében? 2024-ben a kérdés megválaszolásának céljából újabb kutatás kezdődött, ennek módszerét és eredményeit mutatom be jelen tanulmányban. Elsőként röviden megvilágítom a megosztott gyakorlat elvi hátterét, a szakmai vitákat, majd vázolom a jogszabály tartalmát és magyarázatát. Ezt követően térek rá az eredményekre, ismertetem az országos gyakorlatban fellelhető különbözőségeket, a mögöttes meggyőződések és tapasztalatok, kiemelve a beszélgetésekben gyakran ismétlődő vagy jelentős felvetéseket, megfontolásokat és javaslatokat. A tanulmány ezen részében idézetek szerepelnek, melyeket a bv. bírókkal készült mélyinterjúk vissza-visszaköszönő mondatai közül válogattam. Végül megfogalmazok pár összegző gondolatot.

2. Jogértelmezési kérdések és viták

Bár a feltételes szabadságra bocsátás elsődlegesen a speciális prevenciót szolgáló intézmény, vagyis a célja az adott elkövető visszatartása az ismételt bűnelkövetéstől, mégis, mivel a büntetés célja alapvetően a társadalom védelme – ahogyan azt a Büntető törvénykönyv 79. §-a írja, ez a szempont sem mellőzhető a feltételes szabadságra bocsátás engedélyezéséről való döntés alkalmával. Jórészt ebből az ellentmondásosságból fakadhat az eltérő joggyakorlat.

4 Azok körében, akik a kedvezményben a jogerős bírói ítélet alapján részesíthetők voltak.

Szélsőséges bírói vélemények szerint „felmerülhet a gyanú, hogy a feltételes szabadságra bocsátás intézménye inkább gyakorlatias és praktikus szempontokat szolgál” (Polgár 2014: 4).

Polgár érvelése szerint a feltételes szabadságra bocsátás intézménye egyenesen kontraproduktív lehet, mivel állítása szerint nem alkalmas a visszaesés csökkentésére, „az ítélet integritását megbontja” és így „az ítéletekbe vetett bizalmat sérti” (Polgár 2014: 5). Ezen állítások azonban megkérdőjelezhetők. Polgárral éppen ellentétesen érvel Nagy Ferenc. „Vizsgálati eredmények azt mutatják, hogy a feltételes szabadság intézménye jobban elősegíti a visszaesés megelőzését, mint a büntetés teljes kitöltése. A feltételes szabadság lehetősége a büntetés-végrehajtás rendjének megtartására is ösztönzi az elítéltet” (Nagy 2001: 365). Fridrich Dunkel szerint a feltételes szabadon bocsátás egy olyan hatékony eszköz, amely megelőzheti egy újabb bűncselekmény elkövetését és egyben segítséget nyújt ez elítélt társadalomba történő beilleszkedéséhez (Padfield–Smit–Dunkel 2010).

A feltételes szabadságra bocsátás büntető anyagi jogi feltételeit a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C 100. törvény (a továbbiakban: Btk.) 38. §-ának (1)–(3) bekezdése tartalmazza. A feltételes szabadságra bocsátás feltételeire vonatkozó törvényi rendelkezéseket A büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló törvény (a továbbiakban: Bv. tv.) 188–190. §-a részletezi. Ezen szabályozást a jogalkotó az itt releváns vonatkozásban 2019. január 1-jei hatállyal pontosította (2018. évi CXXII. törvény 26. § [1] bek. További – itt nem releváns módosítások történtek 2021 januárjában és 2024 júliusában). A korábbi szabályozásban a jogszabály szövege szerint (Bv. tv. 188. § [1]) a szabadságvesztésre ítélt feltételes szabadságra bocsátható, ha az ítéletben meghatározott tartamot letöltve magatartása kifogástalan volt a börtönévek alatt, illetve feltehető, hogy törvénytisztelő életmódot fog folytatni, és a büntetés célja további szabadságelvonás nélkül is elérhető. A bírói gyakorlat nem volt egységes a tekintetben, hogy vizsgálandó-e az elkövetett bűncselekmény jellege. A hatályos szabályozás (Bv. tv. 188. § [1a] bek.) alapján ez nem maradt kérdés (Lajtár 2020).

A jogszabály módosítása után jóval részletesebben kifejtésre került, mely tényezők alapján feltételezheti a bv. bíró azt, hogy „a büntetés célja további szabadságelvonás nélkül is elérhető”. Bár a jogalkotó a törvény szövegét talán inkább részletezi és pontosítja, semmint explicit módon szigorítja, a gyakorlatban azonban ez mégis megszorítást eredményezett. A hatályos jogszabály öt pontban sorolja fel a vizsgálandó adatokat, körülményeket. Eszerint a bv. bírónak mérlegelnie kell:

- a) az elítélt által elkövetett bűncselekményt, a kiszabott büntetés tartamát és a büntetésből még végrehajtásra váró részt;
- b) az elítélt büntetés végrehajtása alatt tanúsított magatartását;
- c) az elítéltnek a bűncselekménnyel okozott hátrány jóvátételét eredményező vagy azt célzó magatartását;

- d) ha az elítélt által elkövetett bűncselekménynek nem volt sértettje, az elítélt által az igazságügyért felelős miniszter által vezetett minisztérium „bűncselekmények áldozatainak kárenyhítése” megnevezésű célleírányzata javára teljesített befizetés tényét;
- e) az elítélt törvényszéki életmód folytatására vonatkozó készségét.

A felsorolás nem jelöl fontossági sorrendet. A gyakorlatban sokszor egy adott körülmény a többi kontextusában ügydöntő jelentőségű lehet (Hatlaczkai-Kálmán 2024).

A normaszöveg szerint tehát az elkövetett bűncselekményt, a kiszabott büntetést és a még végrehajtásra váró tartamot együttesen kell értékelni. Kiemelkedő a megbánás jelentősége. Ennek mutatója lehet bármilyen tett az elítélt részéről, amely az okozott sérelem vagy kár reparálását szolgálja. Így az a köz javára való felajánlás is, ha az elítélt befizetést teljesít az igazságügyi minisztérium „bűncselekmények áldozatainak kárenyhítése” célleírányzata javára. Az ilyen típusú felajánlás vizsgálandó szempont a sértett nélküli bűncselekmények esetében. A büntetés-végrehajtása idején tanúsított magatartás alatt a végrehajtás rendjének való megfelelés, illetve a reintegrációs programokban való részvétel értendő (Lajtár 2020). Az, hogy a bv. bíróságnak mely tényezőket vizsgálja a törvényszéki életmód folytatására való készség „ernyőfogalma” alatt, továbbra is széles jogértelmezési lehetőséget, így egymástól jöcskán eltérő jogalkalmazási szokásokat és döntési mintákat enged meg. Itt értékelhetők az elítélt jövőbeli lakókörnyezete, munkavégzése, valamint az életmódjára vonatkozó tervei. Az ezekkel összefüggésben benyújtott igazolások (munkáltatói szándéknyilatkozat, befogadói, eltartási nyilatkozatok) súlyának és a pártfogó felügyelői vélemény, környezettanulmány, valamint nyílt rendőri információ jelentőségének megítélése azonban a gyakorlatban igen változó. Ebben a körben vizsgálandóak még a bűnügyi nyilvántartási adatok is.

A törvénymódosítás célja az volt, hogy a komplex szempontrendszer előírásával kialakuljon egy egységes, a jogalkotói elvárásoknak és a társadalmi igénynek is megfelelő jogalkalmazási gyakorlat (Lajtár 2020). A következőkben vázolom a feltételes szabadságra bocsátási eljárás menetét, hogy érthetőek legyenek a kutatás során vizsgált kérdéskörök.

Amennyiben az objektív jogi feltételek teljesülnek, a feltételes szabadságra bocsátást az elítélt, a védője kérelemre vagy a büntetés-végrehajtási intézet hivatalból is kezdeményezheti. A bv. intézet elkészíti az elítélt személyi anyagát és jellemzését, amelyet a bv. bíróságnak továbbít. Ebben vannak szakterületi vélemények, például az elítélttel közvetlenül foglalkozó reintegrációs tiszttól (nevelő) véleménye, esetleg pszichológusi vélemény, a fogvatartott munkavégzésbe való bevonása esetén munkáltatói vélemény. A bv. bíróságnak megvizsgálja a benyújtott anyagokat, különös tekintettel arra, hogy az elítélt részesült-e fenyítésben, jutalomban, és ha igen, hányszor, illetve milyen magatartást tanúsított a fogvatartás alatt (például részvétel közösségi prog-

ramokon, munkavégzés, jó magaviselet). A bv. bíró kérhet pártfogó felügyelői véleményt is, amely környezettanulmányt tartalmaz, ez pedig az elítélt életviszonyaira, családi hátterére, valamint a társadalomba való visszailleszkedés esélyeire terjed ki. A pártfogó felügyelői vélemény és a környezettanulmány elkészítése akkor kötelező, ha a feltételes szabadság tartama eléri a két évet (Bv. tv. 188. §. [2]). A bv. bíró a fenti szempontokat mérlegelve dönt arról, hogy engedélyezi-e a feltételes szabadságra bocsátást, illetve ha igen, akkor rendel-e ki pártfogó felügyelőt, fogalmaz-e meg külön magatartási szabályokat az elítélt számára a feltételes szabadság időtartamára vonatkozóan, vagy ezeket mellőzve bocsátja szabadon. Ha a magatartási szabályokat az elítélt megsérti, vagy nem jelentkezik az előre egyeztetett időpontban pártfogójánál, a feltételes szabadsága megszakítható, és büntetését a továbbiakban bv. intézetben folytatja.

3. A kutatás módszertana

Ahogy a bevezetőben arról szó esett, jelen kutatás egy 2016-os vizsgálat megismétlésének tervén alapult. A kilenc évvel ezelőtti vizsgálat kérdései azonban némileg átalakultak a jogszabály-módosítások és bizonyos, az ítélkezési gyakorlat merőben megváltoztató történések, társadalmi-politikai változások mentén. Így a vezérfonal csak részben követte a korábbi vizsgálat interjúinak vezérfonalát. A 2024 januárjától 2025 májusáig tartó kutatás során összesen 25 mélyinterjút (Heltai-Tarjáni 2004) készítettem bv. bírókkal az ország egész területéről egyenként 1,5–3,5 óra időtartamban. A hanganyagokat diktafonnal rögzítettem, majd a leiratokat tartalomelemzéssel vizsgáltam. Végül az eredményeket huszonkét szempont szerint összesítettem.

E tanulmányban kizárólag a feltételes szabadságra bocsátás gyakorlatáról írok, de a kutatás kiterjedt a reintegrációs őrizet és az otthonápolási őrizet jogintézményeinek gyakorlatára is. A mélyinterjúk elemzését és összegzését követően alkalamm volt előadóként részt venni a bv. bírók éves szakmai továbbképzésén, melynek során a részt vevő 46 bv. bírót is bevontam a kutatásba. Számukra a kutatás eredményei alapján kirajzolódott jellemző attitűdállításokat fogalmaztam meg, illetve ragadtam ki egyes típusosan előforduló mondatokat interjúkból, és ezekről kérdeztem véleményüket egy online kérdőíves weboldal/applikáció⁵ segítségével. Így az elemzésbe bevonhattam összesen nagyságrendileg 60 bv. bíró állításait saját gyakorlatukról, jogértelmezésükről, s a témát érintő attitűdjeikről. Mivel az országban mindössze kb. 90 bíró foglalkozik büntetés-végrehajtási ügyekkel, s az ország összes vármegyéjéből legalább egy bíróval „beszélgettem”, így kijelenthető, hogy az eredmények érvényesek lehetnek a bv. bírók összességére a vizsgált kérdések tekintetében.

4. Kutatási eredmények: A bv. bírók mérlegelésének szempontjai

A kutatás tapasztalatait, eredményeit a bv. bírók mérlegelési szempontrendszerének megfelelően tagolom, amelynek alapja a fentebb ismertetett, a feltételes szabadságra bocsáthatóságra vonatkozó jogi szabályozás, illetve a vonatkozó eljárásrend.

4.1. A benti magatartásról, jutalmakról és fegyelmi fenyítésekről

Nagyjából egy évtizeddel ezelőtt, 2016-ban a bv. bírók még különböző mértékben tekintették hangsúlyosnak a jogszabály törvénytisztelő életmódra való készség kitételét. A jogszabályban példálózó jelleggel sem szerepelt konkrétum, hogyan kell vizsgálni ezt a fajta készséget, miből kell következtetést levonni erre vonatkozóan. A gyakorlatban hasonló szempontokat vettek figyelembe a bírók, mint amelyek a jelenleg hatályos törvényben a módosítást követően felsorolásra kerültek. Az eltérés azonban azóta számottevő, mivel a bírókat szigorúbban köti a szempontrendszer szerinti vizsgálat. Korábban elképzelhető volt, hogy a feltételes kedvezmény megítéléséhez a bíró álláspontja a bv. intézetben tanúsított elítélti magatartás vizsgálatára korlátozódott, s tulajdonképpen indokolható volt azzal, hogy a normakövető magatartásból következtethetünk a majdani törvénytisztelő életmódra is. A 2019. január 1-jei jogszabályváltozást követően ez az érvelés már nem volt tartható.

Szintén figyelemre méltó gyakorlati változás, hogy a fegyelmi vétségek tartalmát a bírók vizsgálják-e. 2016-ban még jóval elfogadottabb volt, hogy a bírók a fenyítések számát, illetve a fenyítések és jutalmak egymáshoz való arányát tekintették meghatározónak és mérlegelendőnek, azok tartalmát nem feltétlenül vizsgálták. Az efféle gyakorlatot követő bíróknak az indoka az volt, hogy nem indokolt és nem is méltányos egy lefolytatott fegyelmi eljárás felülvizsgálata, ezt nem mérlegelhetik.

Hasonló állásponttal jelen kutatás során nem találkoztam: a fegyelmi vétségek esetén a bv. bírók jellemzően nem tekintenek el annak tartalmi vizsgálatától. Ennek magyarázata a jutalmazási és fegyelmezési gyakorlat megváltozása, amely az elmúlt években hangsúlyosan megfigyelhető a bv. intézetekben. A fogvatartottak jutalmazási rendszere átalakult: jutalmat szerezni nehezen, vagy egyáltalán nem lehet.

A másik változás, ami a gyakorlatban további változást generált, hogy a „kifogástalan magatartás” kifejezés helyett a módosítást követően a törvényből kikerült a „kifogástalan” jelző. Ezen jogszabályi és bv. intézeti gyakorlati változások szükségessé tették a bv. bírók mérlegelési gyakorlatának változását is. A jutalmak és fegyelmi fenyítések arányának, számának vizsgálata helyett gyakoribbá vált a fegyelmi vétségek tartalmi vizsgálata, s ezek tartalmuk szerint kerültek mérlegelésre. Így, ha a kinti életben nem jelentene problémát az adott magatartás, amiért a bv. intézetben fegyelmi járhat, a bv. bírók nem írják azt a fogvatartott rovására, amikor a feltételes szabadságra bocsáthatóságáról döntenek.

„Van sok fegyelmi, ami a jogkövető magatartás szabad életben való folytatása iránti készséget nem érinti. Pl. az elítélt engedély nélkül tartott magánál egy pólót. Vagy rászólt a bv. őr, hogy borotválkozzon meg, aztán megfenyítik, hogy engedély nélkül változtatta meg a külsejét. Nem tudott elszámolni egy bv-s törölközővel, fegyelmi. Iszonyú korai munka miatti keléseknél egy ébresztő elmulasztása miatt.”

Korábban a jutalmak szolgáltak a fegyelmi vétségek ellensúlyozására, a mérlegelésnél a bírók mindeneke előtt a számok arányát vizsgálták. A fegyelmi vétségek tartalmi vizsgálata tehát azért is vált fontossá, mert a jutalmazások számának drasztikus csökkenésével, a jutalmazható alkalmak megszüntetésével (például munkavégzésért nem kaphatnak) a fogvatartottaknak nincs módjuk a jó magatartás bizonyítékeként szolgáló jutalmat szerezni. (2021-ben 12 464, 2022-ben 7871, 2023-ban 675, 2024-ben mindössze 600 jutalmat kaptak a fogvatartottak egy év alatt összesen – ezenközben a fogvatartotti populáció növekedett.⁶)

„Elkezdtünk utánanézni, mi a fenyítés oka, ha zárkarend nem kialakítása például, az a kinti életben nem akadályozza semmiben, akkor menjen. Régebben csak a számokat néztük.”

A bv. intézetek jutalmazási gyakorlatának ilyenén változásáról, illetve arról, hogy ez pontosan mikor és miért történt – egyértelműen országos parancsnoki hatáskörben –, sem a bv. ügyészek, sem a bv. bírók semmiféle hivatalos tájékoztatást nem kaptak. Területenként, intézetenként és bv. bírökként változott, hogy a bv. bírók a módosulás után mennyi időt követően kaptak hírt a megváltozott gyakorlatról informálisan kapcsolataikon keresztül, amely az ő munkájukat jelentősen érinti.

„Az elítéltektől tudtam meg, hogy nincs jutalom, és akkor áttértünk arra, hogy ha dolgozik, ha kap érte pluszpénzt, akkor ez a javukra értékelhető.”

A jutalmazási gyakorlat váratlan és előzmény nélküli megváltozása a bv. intézetekben, illetve a megváltozott gyakorlat kommunikációjának teljes hiánya a társszervek felé nem pusztán a feltételes szabadságra bocsátás mérlegelésekor problémás.

„Teljesen kontraproduktív, hogy betiltották a jutalmazást. Már az elítélt sem tudja, mit csináljon, hogy jó pontot szerezhessen a kedvezmény odaítélésekor. Motiválni nem lehet így, nincsen jutalom. Van olyan bv. intézet, ahol évente maximum két jutalmat lehet adni, ez leírva nincsen, de szóban mondják.”

6 Forrás: BVOP adatigénylés, a Helsinki Bizottság levele az Európa Tanács, az EJB részére, 8. o. https://helsinki.hu/en/wp-content/uploads/sites/2/2025/01/HHC_Varga_Rule_9-2_FINAL_200125.pdf

A feltételes kedvezmény esetleges megítélésekor ezáltal a bv. bírók kevésbé tudják alátámasztani pozitív döntésüket. Mára a bv. bírók egységesen, ha informálisan is – a fogvatartottak vagy a bv. személyzet által – tudomást szereztek arról, hogy a jutalmak elmaradása nem az elítéltek negatív irányú magatartás-változásának következménye, így ez a feltételes szabadságra bocsátásnak mára már nem akadálya. A másodfokon határozatot hozó bírói tanács tagjainak azonban a mai napig nem volt módjuk információhoz jutni a kérdésben.

„Mi nem tudtuk, hogy nem nagyon van lehetőség jutalmat kapni. Nagy leterheltséggel dolgozunk, nem nagyon beszélünk egymással. A bv. a fontossági sorrend végén van.”

(Másodfokú tanácsban eljáró bíró)

Azzal az állítással, hogy a jutalmazás lehetőségének csökkentése kifejezetten kontraproduktív, a kutatásban megkérdezett bv. bírók 90 százaléka egyetértett.

4.2. A bv. intézet előterjesztéséről

Közel egy évtizeddel ezelőtt, az akkori hasonló vizsgálat eredményei szerint a bv. bírók nagyjából a bv. intézetek előterjesztésében tett javaslattal egyezően döntöttek az esetek 70-100 százalékában. Az előterjesztésekben tett javaslatok azonban arányaiban teljesen eltértek a jelenlegi gyakorlattól. Míg akkoriban a javaslatok nagyobb része pozitív irányú volt, mára – ahogyan az interjúkból kiderül – sok helyen a bv. intézetek automatikusan nem javasolják a feltételes szabadságra bocsátást, függetlenül az elítélt intézeti magatartásától. Jellemző ez olyan esetekben, ha az elítélt korábban már töltött büntetést bv. intézetben, vagy ha személy elleni erőszakos bűncselekményért ítélték el.

„Eltolódott a jutalmak és a fegyelmi aránya, szigorodtak az előterjesztések. Sokszor a negatív javaslat magyarázata pusztán a bűncselekmény tárgyi súlya. Van, hogy arra hivatkozva nem javasol a büntetés-végrehajtás reintegrációs őrizetben⁷ levő fogvatartottakat feltételesre, mert a bűncselekménynek negatív a társadalmi megítélése. Volt olyan, hogy azért nem javasoltak valakit, mert nem volt kapcsolattartása.”

„Mondott olyat egy bv. intézet, hogy ők csak azt fogják javasolni, aki büntetlen előleltű, nem volt még bv-ben, tehát ez az egyik feltétel, a másik, hogy a bűncselekmény kisebb súlyú legyen, és legyen legalább egy havi jövedelme – akkor támogatják csak.”

„A kábítószer kereskedelmet nem javasolta, mert fennáll a bűnismétlés veszélye.”

⁷ A reintegrációs őrizet egy alternatív fogvatartási forma, amely lehetővé teszi, hogy az elítélt a büntetés végrehajtása alatt otthonában, elektronikus felügyelet mellett töltsen a büntetés egy részét, miközben bizonyos feltételek mellett korlátozottan elhagyhatja lakóhelyét a mindennapi élethez szükséges tevékenységekhez. Bizonyos bv. intézetben letöltött időtartamot követően alkalmazható kedvezmény azok számára, akik nem minősülnek visszaesőnek, nem erőszakos bűncselekményt követtek el, és öt évet nem meghaladó büntetésre ítéltettek. A reintegrációs őrizetben lévő elítélt otthoni őrizetének kedvezménye azonnal megszűnik, amint a szigorú szabályok valamelyikét megszegi. Főszabály szerint maximum tíz hónapra adható.

A feltételes szabadságra bocsátás változásának okait kutatva leginkább a bv. intézetek megváltozott gyakorlata, többek között az előterjesztések javaslatainak változása hozott számomra előre nem várt magyarázatot. Az általam országszerte megkérdezett bv. bírók négyötöde tapasztalta munkája során azt a tendenciát, hogy a bv. intézetek kevésbé javasolják az elítélteket a feltételes szabadságra bocsátásra, és szintén túlnyomó többségük tapasztalta azt, hogy az előterjesztésben az elítéltről véleményt író szakterületi véleményekkel ellentétes végső parancsnoki javaslat fogalmazódik meg, azaz sok pozitív véleményt követően az intézetparancsnok nem javasolja a feltételes kedvezmény megítélését.

„A bv. szakterületi vélemények és a parancsnok végső konklúziója sokszor nem koherens, sőt, egymásnak ellentmondó. Sokszor a parancsnoki javaslat ellentétes az egész előterjesztés tartalmával.”

„Az előterjesztésben nyilatkozik a vezetőnevelő, a bv. pártfogó, szakorvos, mindhárom azt mondja, hogy javasolja, aztán a parancsnok, hogy nem, a bűncselekmény tárgyi súlya miatt. Teszi ezt akkor is, ha reintegrációs őrizetben van az illető, ami sikeresen letelt.”

Úgy tűnik, a megszigorodott gyakorlat hátterében nem pusztán a szigorodást eredményező törvénymódosítás áll, de a bv. intézetek jutalmazási gyakorlatának és előterjesztésbeli javaslatainak negatív változása is erőteljesen szerepel az okok között.

„Jutalmakat nem lehet szerezni, ezt próbáljuk kompenzálni azzal, hogy részletesebb előterjesztést kérünk, pszichológusi véleménnyel.”

„Mi kb. 25%-ban térünk el az előterjesztések javaslataitól, pozitív irányban. Utána mindig kérdezi a bv., hogy miért tértünk el, és gyakorlatilag bármilyen bűncselekményre rámondják, hogy elszaporodott, meg tárgyi súly.”

„Gyakorlatilag az összes feltételesre bocsátásunk az előterjesztési javaslattal szemben ellentétes.”

Ha elfogadjuk, hogy a bv. intézetek mind a jutalmazási lehetőségek drasztikus csökkentése, mind pedig a feltételes szabadságra bocsátást elutasító javaslatok elrendelése következményeként az elítéltek kedvezményes szabadulása ellen hoztak belső, informális szabályokat, felmerül a kérdés, hogy miért. A bv. intézetek ugyanis túlszűfolttsággal küszködnek, 2025. március 31-i adatok szerint 112 százalékos telítettséggel működnek.⁸

⁸ forrás: BVOP. A Helsinki Bizottság hivatalos közérdekű adatigénylése keretében kiadott adat.

„Nem tudom, mennyire nézik a bv. intézeteknél a statisztikát, hogy milyen eredményesek az előterjesztéseik javaslatai, de lehet látni, hogy nem eredményesek, és egyetlen döntés sem jutott el másodfokra, mert az ügyész álláspontja is egyezett az enyémmel.”

A válasz a bv. bírók szerint egy drámai, tragikus esethez köthető. 2019 végén egy feltételes kedvezményrel szabadult elítélt szabadulás után nem sokkal megölte két gyermekét, majd magával is végzett.⁹ Az eset felkavarta az országot, a közmédia hosszú időn keresztül foglalkozott a tragikus ügygel, a lehetséges felelősökkel és a tanulságokkal. A felelősség kérdését illetően elsőként a bv. bíró és a bv. intézet került elő. A bv. bírók nagyjából egységes álláspontja, hogy a gyakorlat szigorodása nem is a törvénymódosításhoz köthető, amely 2019. január 1-jén lépett hatályba, hanem sokkal inkább az év végén megtörtént tragédiához, amelyet követően minden illetékes szereplő alaposan megfontolja, hogy egy olyan személy esetén, akinél az újabb, súlyos bűncselekmény elkövetésének kockázata nem elhanyagolható, vajon hozzájáruljon-e a feltételes szabadságra bocsátásához. Maximális szigorral vizsgálva gondolhatjuk azt, hogy megalapozottan ezek alapján senki nem engedhető ki, hiszen a kockázat minden esetben nagyobb, mint nulla.

Az enyhébb tárgyi súlyú bűncselekmény esetén nem várható nagy médiavisszhang abban az esetben sem, ha az elítélt később újra kisebb lopást követ el. A személy elleni erőszakos cselekmények, végső esetben akár emberölés eseteiben azonban a kockázat ennél jóval magasabb, a felelősség vállalása, a felelősségre vonhatóság pedig igen félelmetes.

Összességében tehát az látszik megállapíthatónak, hogy a feltételes szabadságra bocsátás kérdésében mind a bv. bírói gyakorlat, mind pedig a bv. intézetek gyakorlata az eset óta rendszerszintű változásokat generált.

Az interjúkból kitűnik, hogy a bv. intézetek számára központi utasítás érkezett arról, hogy az előterjesztésekben mikor tegyenek elutasító javaslatot. Éppúgy, ahogy arra vonatkozóan is, milyen esetekben szüntessék be a jutalmazás gyakorlatát.

„Amikor kérdeztem a parancsnokot, és mondtam, hogy ez kicsit sok nem javaslat, erre azt válaszolta: »nekem is van egy főnököm«.”

„A parancsnok személyéhez köthető, és 19-től lett egy folyamatos negatív irányba tartó változás.”

„A bv. áthárítja a felelősséget egy személyben ránk, hogy döntsünk mi arról, hogy az elítélt kimehet.”

9 A győri gyermekgyilkossággént elhíresült esetet a 12. lábjegyzetben ismertetem részletesen.

Az előterjesztések tartalma, részletessége és színvonala intézetenként nagy eltéréseket mutat. Ez hasonlóképpen rajzolódott ki 2016-os vizsgálat alkalmával is. Jelen kutatás során is megfogalmazódtak állítások arról, hogy az előterjesztések formanyomtatványszerűek, sablonosak, és nem támogatják a bv. bíró munkáját. Vannak azonban olyan vármegyék, ahol a bv. bírók és bv. intézet közötti kapcsolatot jó kommunikáció és együttműködés jellemzi. Ezeken a helyeken nem számoltak be a bírók hasonlóról, sőt, meg vannak elégedve az előterjesztések tartalmával.

„A minta jó, de azt tartalommal kellene megtölteni, és itt vannak a problémák.”

„A BVOP parancsnoka elrendelése után a bv. intézet előterjesztéseinek egységesítése megvalósul, de még mindig hiányosak a bv. bírói értékelési szempontrendszerre nézve.”

Az előterjesztések tartalma annyiban mindenképpen változott a korábbi vizsgálat időpontjához képest, hogy azok sokszor az elítélt előéletét, a bűncselekményének tárgyi súlyát, jellegét, az elszaporodottságát és egyéb szempontokat is értékelnek, megítélnék. A bv. bírók erről a gyakorlatról nem vélekednek egységesen, nagyjából egyenlő méretű két táborra szakadnak. Vannak, akik szerint ez kompetenciátúllépés, a bv-nek nem dolga arról véleményt formálnia, ami az elítélttel nem a bv. intézetben történt. Emellett nem szükséges értékelniük, elég volna adatokat közölni. A bírók másik fele úgy véli, helyes gyakorlat, ha minden érintett minden releváns körülményről nyilatkozik, mivel a bírót nem kötik az előterjesztésben foglaltak, végül önállóan értékel.

„A bv. intézetnek az a dolga az előterjesztésben, hogy elmondja, hogy a büntetés-végrehajtás alatt az elítélt milyen magatartást tanúsított.”

„A bv-nek azzal kellene foglalkoznia, hogy a magaviselet alapján javasolja vagy nem. A bűncselekmény jellegének jogi megítélése az a mi dolgunk, a jogi dolgokat mi bíráljuk el, de átvettük a cselekmény jogi megítélését.”

„A bv. intézetnek mindenre kell nyilatkoznia. Ez nem hatásköri túllépés. Írja le benyomásait a pártfogó és a bv. intézet is.”

Jól látszik, hogy amennyiben a központi utasítás és a bv. intézetek véleménye az elítéltről ellentmondásban áll, az előterjesztések tartalma és végső javaslata is ellentétes lesz. Véleményem szerint ez a bv. bírók mérlegelési munkáját technikailag ugyan nem nehezíti, azonban azzal, hogy a bv. intézet pozitív javaslatával nem tudják indokolni a feltételes szabadságra bocsátást, a társadalmi-politikai nyomás egy személyben rájuk hárul: a bírókra nehezedő pszichés nyomás egyértelműen és érzé-

kelhetően megnőtt. A szabadságra bocsátást úgy kell megindokolni, hogy az a bv. intézet negatív javaslata ellenében alapozza meg a kockázatos döntést.

„A bv. intézet csak akkor tud szakmailag megalapozott előterjesztést tenni, ha hozzáértő emberek normális körülmények között készítik el azt.”

4.3. A befogadói nyilatkozatról és a munkáltatói szándéknyilatkozat jelentőségéről

2016-ban a bv. bírói gyakorlat erőteljesen megosztott volt a tekintetben, hogy a mérlegelés során mekkora a munkáltatói szándéknyilatkozat és a befogadó nyilatkozat jelentősége. Egyes gyakorlatokban a fogvatartottnak nem volt esélye a kedvezményre, amennyiben nem tudott felmutatni ellenőrizhető nyilatkozatokat, mert úgy vélték, hogy a törvénytisztelő életmódra való készség nem feltételezhető ezek hiányában. Egy másik gyakorlat abból a meggyőződésből indult ki, hogy egyrészt nem reális elvárás a valós munkáltatói szándéknyilatkozat megléte, másrészt pedig az, hogy ha az elítéltnak nincs hová mennie – ami inkább szociális probléma –, az nem szolgálhat indokul arra, hogy az igazságszolgáltatás továbbra is büntetés-végrehajtási intézetben tartsa. Az emellett érvelő bírók azon az állásponton vannak, hogy az elítélt önhibájától független, ha kedvezőtlen a közeg: ez egy olyan adottság, amelyért tovább ő nem büntethető.

A befogadó környezetet és a leendő munkalehetőséget minden bíró pozitívan értékeli, a hiányát azonban továbbra is különbözőképpen ítélik meg, éppen a fent kifejtett, össze nem fésülhető eltérő érvrendszerek alapján. Az egyik érvrendszer központi gondolata a társadalom védelme, amelyet minden döntésnél elsődlegesen figyelembe kell venni. Ezzel szemben a másik érvrendszer a személyes igazságosság elvén alapul: nem büntethetünk senkit olyan dologért, amelyért nem vonható felelősségre. Nehéz volna állást foglalni abban a kérdésben, hogy a kettő közül melyik az előrébbvaló érték. A bírók között még csak vezető álláspont sincs, a kérdés teljesen megosztó.

„Ez a szociális hálónak, az ellátórendszernek a megoldandó problémája. Nem lehet negatív diszkriminációnak az alapja. Nekünk nem dolgunk, hogy azt nézzük, ő hova megy. Arra ott a pártfogó felügyelői szolgálat.”

„A feltételes szabadságnak eléggé komplex a feltételrendszere ahhoz, hogy azt befogadó nyilatkozat nélkül is el lehessen dönteni.”

„Többéves büntetés során hogy tud valaki munkáltatói igazolást szerezni? Sokszor lehetetlen feladat. Nem kell.”

„Nagyon fontos a befogadói nyilatkozat, eltartási vagy munkáltatói. Az eltartóihoz kérünk jövedelemigazolást, a befogadóihoz tulajdonilap-másolatot. A pártfogó elrendelése biztosíték, és minimum 1 évre szabható ki.”

„Ha pénztelen és korábban nagyon elleni bűncselekményt követett el, akkor nem szoktuk kiengedni, ha nincs hova. Nem tartom alapos feltevésnek, hogy törvénytisztelő életmódot folytat majd, hiszen ugyanabba a helyzetbe megy vissza.”

Itt megemlítendő még egy avíttnak tartott jogszabály, amely a külföldi utazásról szól (A külföldre utazásról szóló 1998. évi XII. törvény). A törvény bizonyos esetekben tilalmazza a külföldre utazást, amelynek célja, hogy megakadályozza vagy megnehezítse azt, hogy a büntetőeljárás alatt álló személyek – különösen a kényszerintézkedések hatálya alatt állók – kivonják magukat az igazságszolgáltatás alól. Magyarország 2007. december 21-én csatlakozott teljes jogú tagként a schengeni térséghez. A schengeni egyezmény¹⁰ megszünteti a belső határellenőrzést a tagállamok között, és közös külső határellenőrzést vezet be. Ezáltal lehetővé teszi a személyek szabad mozgását a schengeni térségben, miközben erősíti a tagállamok közötti rendőri és igazságügyi együttműködést. E változásnak megfelelő jogharmonizáció azonban a mai napig nincs, ezért az elítéltek a feltételes szabadságuk időtartama alatt nem léphetik át a magyar országhatárt akkor sem, ha a határ mentén élnek, külföldön dolgoznának, vagy a családjuk külföldön él. A megkérdezett bv. bírók 91 százaléka gondolja, hogy ez a szabályozás így nem megfelelő. Minden öt bíróból négy úgy gondolja, hogy bár a szabályozáshoz nincs rendelve szankció, hiába írnak kérelmet a szabadon bocsátott elítéltek és indokolják meg alaposan, el kell utasítaniuk azt, még ha nem is értenek vele egyet. Minden tíz bíróból egy szerint joghézagról beszélhetünk, amit lehet rugalmasan kezelni. A bírók töredéke szerint rendben van a szabályozás, habár rendkívüli esetekben kellene módot biztosítani arra, hogy kivételt tegyenek.

„Nincs értelme. Szankció ugyan nincs hozzárendelve, de a magatartási szabály megszegését jelentheti. Hiába írnak nekünk, nem engedhetjük ki. Az útlevéltörvény szerint nem mehet külföldre.”

„Mi a külföld? Unión belül szabad a mozgás. Van egy joghézag. Lehet rugalmasan értelmezni, mit tekintünk külföldnek.”

„Nagyon sokszor van, hogy nincs itthon munkalehetősége, külföldön viszont van. Hoz munkáltatói szándéknyilatkozatot, ki tudna menni dolgozni. De le van írva, hogy aki büntetés hatálya alatt áll, az külföldre nem utazhat... A jogszabályt be

¹⁰ <https://eur-lex.europa.eu/HU/legal-content/glossary/schengen-agreement-and-convention.html>

kell tartani. De nincs idehaza munkalehetősége. Automatikusan belehajszoljuk egy újabb jogellenes helyzetbe.”

4.4. A pártfogói felügyeletről és a külön magatartási szabályokról

A bírók többsége bízik a bv. intézetek reszocializációs és reintegrációs készségeket, motivációt fejlesztő hatásában, sokan azonban a feltételes szabadságra bocsátás intézményében jobban, különösen pártfogó felügyelő és külön magatartási szabályok elrendelése esetén. A döntés szempontjából lényeges különbséget jelent annak az alaptételnek az elfogadása vagy elutasítása, miszerint a büntetés-végrehajtási intézet és annak körülményei képesek-e támogatni az elítéltet abban, hogy a jövőben törvénytisztelő magatartást folytasson. A kérdés megválaszolásához széles körű kriminológiai szakirodalom áll rendelkezésre, a bv. bírói gyakorlat jól láthatóan nem ezekre alapoz.

A fogvatartás minősége, a személyiségfejlesztő programok, tréningek, szakkörök, oktatás, sporttevékenységek elérhetősége meglehetősen nagy szórást mutat az bv. intézetek között. Minél kevesebb a fejlesztő program, az egyéni és csoportos fejlesztést kínáló lehetőség, annál kisebb a valószínűsége annak, hogy a fogvatartott személyisége pozitív, és nem negatív irányba változik. A személyiségváltozás pedig értelemszerűen pozitív vagy negatív módon hat a törvénytisztelő életmódra való készségre.

A feltételes szabadságra nem bocsátás egyféle visszatérő indokaként szerepel, hogy „nem feltételezhető, hogy a büntetés további szabadságelvonás nélkül is eléri célját”. Ebből az állításból az következik, hogy a büntetés csak további szabadságelvonással éri el célját. Amennyiben ez a cél a társadalom védelme, úgy az indoklás nem megkérdőjelezhető. Az interjúkból azonban az derül ki, hogy az állítás mögött inkább az a meggyőződés áll, hogy a további szabadságvesztés jótékony hatással lesz majd az elítéltre. Ebben a kérdésben szintén nincsen egységes álláspont a bv. bírók körében, de – mint ahogy korábban szó volt róla – sokan bíznak a bv. intézetek jótékony reszocializációs hatásában. A másik vélekedés szerint a prizonizációs ártalmakon enyhíthet, a reintegrációt pedig ténylegesen segítheti a feltételes szabadságra bocsátás. Ennek keretében az elítélt ellenőrzése folytatódik, így az újabb bűncselekmény elkövetésének – vagy pártfogó felügyelet és magatartási szabályok elrendelése esetén már a szabályok megsértésének is – az elítéltre nézve komoly, visszatartó hatású következménye van (a feltételes megszakítása,¹¹ a szabadságvesztés büntetés folytatása). Emiatt ez az intézmény alkalmas arra, hogy az elítélt társadalomba való visszailleszkedését segítse, ellentétben azzal, ha az ítélet teljes kitöltését követően az elítéltet mindenfajta kontroll és segítség nélkül engedjük vissza a társadalomba.

„1-2 év pártfogó felügyelettel meg a próbaidővel sokkal nagyobb visszatartó erő, mint hogyha kontroll nélkül szabadul.”

11 Ha újabb bűncselekményt követ el, az újabb bűncselekmény elbírálásakor szüntetik meg. Ha a pártfogó felügyelet szabályait megszegi, akkor a bíróság jogerős döntése után visszahívják a büntetés letöltésére az elítéltet.

A képet tovább árnyalja, hogy miként a bv. intézetek által biztosított programok is elmaradhatnak a kívánatostól, úgy a pártfogó felügyelői szolgálat sem mindig képes feladatának feladatát optimális teljesítésére. Sok bíró számolt be tapasztalatáról, hogy a pártfogók leterheltek, a fluktuáció körükben nagyon magas, az országban több helyen egy egész vármegyére egyetlen pártfogó jut. Így kérdéses, hogy feladataikat maradéktalanul teljesíteni tudják-e. Részleteket érintő, de különösen fontos kérdés, hogy a bv. bíró által kiszabott magatartási szabályok összhangban vannak-e az adott területen elérhető, kötelezően igénybe veendő szolgáltatásokkal. Például az adott régióban egyáltalán hozzáférhető-e olyan agressziókezelő tréning, amelyet a magatartási szabály kötelező elemként ír elő.

„Kevés a pártfogó, és nagy a fluktuáció.”

„A pártfogók nem mindig tudják biztosítani, hogy az elítélt teljesíteni tudja a magatartási szabályokban írottakat. Ha nem tud agressziókezelő tréning indulni, akkor nem tudja teljesíteni.”

4.5. A jóvátétel jelentőségéről

A törvénymódosítást követően a vizsgálandó szempontok közé nevesítetten bekerült a jóvátétel, amelynek megfizetése vagy bármilyen egyéb cselekedet, amely az okozott kár helyreállításának céljával történik, értékelendő a feltételes kedvezmény megítélésakor. A bv. bírók álláspontja abban a kérdésben, hogy a jóvátétel, illetve ennek keretében az igazságügyi minisztérium által ebből a célból létrehozott számlára történő rendszeres befizetés mennyire fontos, szintén nem egységes. A bv. bírók többsége szerint nem prioritás, de az elítélt javára értékelendő, amennyiben jóvátételt fizet. Mások úgy vélekednek, elengedhetetlen, hiszen ez mutatja azt, hogy az elítélt megbánta a bűncselekményét. Ha pedig megbánta a bűncselekményt, nagyobb az esély arra, hogy a későbbiekben nem fogja elkövetni, és törvénytisztelő magatartást mutat majd.

„Ez csak egy kis adalék, nincs nagy jelentősége. Járulékos. Nem kizáró, ha nincs.”

„A jóvátétel egy plusz jó pont, különösen, ha vagyon elleni bűncselekmény van, és a sértettnek fizetnek.”

„Fontos, hogy befizessenek a kárenyhítési alapba, vagy hogy bocsánatot kérjenek a sértettől, ha lehet.”

„A resztoráció fontos, és a cél az, hogy látsszon, hogy az kiszenvedett, megerőltető tétel volt.”

4.6. Az eredeti bűncselekményről és annak értékeléséről

A 2016-os vizsgálat idején a bírók alig kevesebb mint fele kérte be automatikusan a priuszt, azaz a hatóságok által nyilvántartott múltbeli bűncselekmények listáját, és a bírók egyharmada volt azon az állásponton, hogy a bűncselekményt egyáltalán nem nézi. Az arányok mára meglehetősen elmozdultak, köszönhetően a jogszabályi változásoknak. Minden bv. bírónak figyelembe kell vennie az elítélt eredeti bűncselekményének jellegét, illetve az elítélt ahhoz való viszonyát.¹² Hogy milyen súllyal esik latba az elkövetett bűncselekmény, arra nehéz válaszolni, hiszen erősen függ attól, pontosan mit követett el az adott elítélt, és az adott bűncselekményről éppen mit gondol a közvélemény, és a társadalmi hatás nyomására hogyan változik a politikai megítélése, ennek következtében pedig és végül a büntetőpolitika.

„Nincsen kiforrott gyakorlata, hogy melyik bűncselekményt tekintjük olyan tárgyi súlyúnak. Hivatalos személy elleni erőszak magas tárgyi súlyú.”

A kábítószer-kereskedelem miatt elítéltek például jelenleg rosszabb esélyekkel indulnak a feltételes kedvezmény terén, mint pár évvel ezelőtt. Ugyanígy, a szexuális bűncselekményt elkövetők, a személy elleni erőszakos, különösen pedig a hozzátartozó sérelmére erőszakos bűncselekményeket elkövetők feltételes szabadságra bocsátásának esélyei töredékére csökkentek. Vannak olyan bírók, akik vitatják a hatályos törvény kommentárjában megfogalmazott indoklást, és azt gondolják, hogy a bűncselekmény vizsgálata a kettős mérlegelés tilalmába ütközik, de jogalkalmazóként követik és elfogadják a jelenlegi iránymutatást.

„Összességében vitatom ezt a szabályozást, mert a bűncselekmény jellegéről az ítélet szól, szerintünk ez nagyon elhibázott törvényi feltétel, de nem fogom megtámadni az Alkotmánybíróságon.”

„Ez egy nagyon Janus-arcú feltétel, mert nem tud rajta változtatni.”

A megkérdezett bírók közül csupán kevesen támogatták egyértelműen azt a szélsőséges nézetet, hogy bizonyos bűncselekmények elkövetői feltételes szabadságra semmilyen körülmények között nem bocsáthatók, még ha az ítélet ezt meg is engedi – ez ugyanis ellentétes a jogszabályokkal. Ennek ellenére a bírók mintegy 10–15%-a úgy nyilatkozott, hogy adott bűncselekményeknél a többi feltétel teljesítése dacára sem alkalmazná ezt a kedvezményt.

„Van olyan bűncselekmény, ami miatt nem lehet kiengedni. Például ha gyerekeket egy életre megnyomorított, akkor azt nem engedem ki. Nem gondolom, hogy az illető rá kell szabadítani a társadalomra. Ilyenkor jön az be, hogy nehogy csináljon valamit, és akkor én legyek pellengérré állítva.”

¹² 19.B.8-as jogegységi döntés kimondta, hogy az elkövetett bűncselekmény tárgyi súlyának és jellegének a vizsgálata nem kétszeres értékelés.

Vannak, akik a kérdésre ugyan nemleges választ adtak, azonban egy-egy konkrét eset vizsgálatakor mégis kiderült, hogy a bűncselekmény egy ponton túl a gyakorlatban igenis lehet kizáró. Egy enyhébben megfogalmazott állítással, amely úgy szól: „Egy kiemelkedő tárgyi súlyú bűncselekményt igen nehéz ellensúlyozni egyéb körülményekkel, hogy azok kellően ellenpontozzák, és akár alá is tudják támasztani a feltételes kedvezményre való alkalmasságot” – a bírók közel fele értett egyet.

„Nehéz elképzelni, hogy egy életfogytost, aki emberölésért ül, feltételesre bocsásunk, évente felülvizsgáljuk, és még mindig nem bocsátjuk.”

„A bűncselekmény és az elkövetési magatartás illetve a végrehajtás alatt tanúsított magatartás a lényeg. Ha az elítélt ebben a két témában bukik, azaz az érdemesség témában, akkor a többi mindegy, milyen.”

Az interjúk során azt tapasztaltam, hogy a bírók sokkal inkább érzik egyedül magukat, magukra hagyottan a döntéssel és annak felelősségével. Ez nem nyomasztotta őket a korábbi vizsgálat alkalmával. Jelen vizsgálatban többen is megfogalmazták aggályukat amiatt, hogy hibáztathatóak lesznek, ha egy feltételesre bocsátott elítélt később – előre egyébként nyilvánvalóan nem kiszámítható módon – súlyos bűncselekményt követ el a feltételes időtartama alatt. Arról is szó esett, hogy a társadalmi politikai nyomás az utóbbi években érzékelhetően megnőtt.

„A hivatalos büntetőpolitika az emberek legrosszabb indulatait korbácsolja fel. Most is kaptam egy levelet válogatott szitkokkal, ha kiengedünk valakit, akkor jön a következő, gyalázkodó levél, és erre a hivatalos politika rájátszik, és erodálja a bírói tekintélyt.”

Ennek is köszönhető, hogy a felvetés, miszerint a súlyosabb ügyekben ne egyes bíró, hanem tanács hozza meg a döntést, jóval nagyobb arányban talált támogatásra, mint 2016-ban, amikor a bírók zöme a felvetést egyértelműen elutasította.

4.7. A védőről és az iratmegismerési jogról

Több bírónak is az volt a meglátása, hogy a meghallgatásokon segítene a védő jelenléte, mert sok esetben az aluliskolázott elítélteknek szükségük volna a segítségre, és a bíró is könnyebben tudna megalapozott döntést hozni. Volt olyan bíró, aki megítélése szerint törvényi előírás, illetve abból levezethető, hogy a fogvatartottak mellé rendeljenek ki védőt, a gyakorlatban azonban erre nincsen, vagy elvétve van csak példa.

Az is jócskán megnehezíti a bv. bírók dolgát, hogy az iratmegismerési jog (A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény 100. §) jelentősen korlátozva van az elítélt és védője számára. A szakterületi javaslatok nem megismerhetők, sem a környezet-tanulmány tartalma (2013. évi CCXL. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes

kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról 26. § [4]). Így azonban a bíró az indoklásban nem ismertetheti ezeket az iratokat, nem hivatkozhat azokra akkor, amikor a döntését meg kell indokolnia.

„Nehéz kezelni, mikor a védő betekintést kér az iratokba, és nekem azt kell nézegetnem, mit adhatok oda és mit nem, mivel a bv. előterjesztések szakmai tartalma nem megismerhető. Ugyanígy a környezettanulmány sem, viszont akkor a bv. bíró végül mivel magyarázza, hogy mellőzi vagy megítéli a kedvezményt? Ez nehézség a gyakorlatban.”

Az eljárás ügyirat-megismerésének jelentős korlátozása sok kérdést vet fel és igen aggályos, amivel csaknem az összes megkérdezett bíró egyetértett. A szabályozás indoklása szerint a cél az, hogy az elítélt a bv. negatív javaslata, véleménye ellenére is legyen együttműködő a továbbiakban. Ez a szempont azonban elkerülte a jogalkotó figyelmét, amikor a sértett nyilatkozattételi lehetőségéről (Bv. tv. 188/A.) döntött. A sértett nyilatkozhat arról, hogy nem szeretné, ha az elítéltet feltételes szabadságra bocsátanák, azonban ezt a nyilatkozatát az elítélttel ismertetni kell. Mindezt annak ellenére, hogy míg a reintegrációs tiszt vagy pártfogó felügyelő hivatali pozícióban van, addig a sértett egy kiszolgáltatott magánszemély. Ez hatalmas diszkrepancia volt, amelyet azonban 2025. augusztus 19-én a jogalkotó orvosolta: az új törvénymódosítás (2025. évi XLIX törvény igazságügyi tárgyú törvények módosításáról 114. §) lehetővé teszi, hogy a sértetti nyilatkozat ne legyen megismerhető az elítélt előtt.

Azon azonban ez sem segít, hogy az elítélt jogorvoslati lehetőségei az iratmegismerés tilalmába ütköznek. Ebben védője is tehetetlen. Mivel nem megismerhetők azok az iratok, vélemények, dokumentumok, amelyeken a bíró döntése a feltételes kedvezmény vonatkozásában alapul, az elítéltnak és védőjének esélye sincsen fellebbezést benyújtani, vagy a fellebbezést adekvát módon indokolni.

Felvetődik a kérdés, valójában mi indokolja ezt az elítélti jogokat sértő szabályozást. Hiszen valószínűleg az elítélt fejlődését és reflexióját is segíthetné, ha szembesülne a róla írt nevelői véleménnyel vagy a környezettanulmány tartalmával és a pártfogó érveivel.

5. Összességében a gyakorlat változásáról és annak okairól

Az előző vizsgálat óta megszületett EBD 2019.03. B8-as jogegységi döntés kimondja, hogy az elkövetett bűncselekmény tárgyi súlyának és jellegének a vizsgálata nem kétszeres értékelés, ezzel egyértelművé tette, hogy a bűncselekmény jellegét és tárgyi súlyát, az elítélt ahhoz való viszonyát mint feltételt vizsgálni kell. A jogszabályi környezet ezen túl is megváltozott: sokkal részletesebben taglalja a mérlegelendő feltételeket, illetve kizárta a feltételes kedvezményből kizárt elkövetők körét. Azzal az állítással, hogy érzékelhető az az elvárás, hogy kevesebben részesüljenek

a feltételes kedvezményből, valamivel a bírók valamivel kevesebb mint fele értett egyet. Ez kifejezetten nagy arányként értékelhető, mivel alapelvük, hogy kizárólag a jogszabályoknak megfelelően és a törvényi keretek között járnak el és ítélik meg, minden egyéb, külső körülmény befolyását rendre határozottan visszatükröztetik.

„A törvény szigorodott. 2019. jan. 1. óta minden pontot vizsgálni és indokolni kell, nem csak a BvTv-ben, hanem az IM rendelet 117. § is. Egy szabadabb jogszabályi környezetből lett egy szigorúbb.”

„A jogszabályi környezet szigorúbbá vált, a feltételes szabadsággal kapcsolatos megítélés is szigorodott, a sértettektől beleegyező nyilatkozat pl. mint egyik utolsó módosítás ezzel kapcsolatban, nem az elítéltek irányába történő kedvezményekről szól.”

„A gyakorlat a 2019-es jogszabály-módosítást követően változott, egyértelműen szigorodott. Saját gyakorlatom is, mert korábban elsősorban az intézeti magatartást vizsgáltam, a jutalmazás és fenyítés helyzetét, a bűncselekményt nem annyira, mert a kettős értékelés necces.”

„A szigorodás a bv. intézeti javaslatokban és a bv. bírói és bv. ügyészi gyakorlatban is megmutatkozott. Mivel több szempontot kell felderíteniük, negatívum derül ki az elítélt körülményeit tekintve.”

„2019-ben markáns jogszabályváltozás jött, kibővítette a feltételes megengedhetősége körében vizsgálandó szempontokat.”

Míg a többség szigorodásról számolt be, a bv. bírók egy kisebb része úgy nyilatkozott az interjúk alkalmával, hogy saját gyakorlata nem változott. A szigorodó gyakorlat okai között azonban nem pusztán a jogszabályok változását jelölték meg.

„A jogszabály nem szigorodott, csak kifejtésre került, kibontották részleteiben is, de eddig is ezeket vettük figyelembe.”

„A társszervek gyakorlata szigorodott. A bírói gyakorlatot szerintem a felsőbb bíróságok tudják szigorítani.”

A társszervek gyakorlati szigorodásának említésével a bv. bírók elsősorban a bv. intézetek és azok előterjesztéseinek, másodsorban a bv. ügyészek gyakorlatának szigorodására utaltak. A megkérdezett bv. bírók ötöde értett egyet azzal az állítással, hogy a bv. bírók szigorodó döntéseit a bv. előterjesztések orientálják.

„A szigorodás a bv. gyakorlatából ered.”

„A bűncselekmény kiemelkedő tárgyi súlyát és jellegét nehéz ellensúlyozni, mikor azt indokolni kell. Nincs elegendő ellensúlyozási lehetőség, jutalom nem nagyon van. Hogyan mondja a bv. bíró, hogy egy emberölésért elítéltet feltételesre enged, ha a bv. intézet sem javasolja, az ügyészség sem támogatja, ennyi negatív dologgal szembenemenni szinte lehetetlen.”

„Szerintem nem a bv. bírói kar hozzáállása változott. A bv. intézeti javaslatok teljes változása az, ami a bírói gyakorlatot orientálja.”

Azt gondolhatjuk, hogy a büntetés-végrehajtásnak nem érdeke a feltételes szabadságra bocsátások számarányának csökkenése, hiszen az kétféleképpen is nehezíti munkájukat. Egyrészt a feltételes kedvezmény komoly motivációs tényező, melynek ereje így jelentősen alábbhagy, másrészt a fogvatartotti létszám növekedésével a túlzsúfoltság plusz veszélyforrás, amely a bv. személyzet számára érzékelhetően megnehezíti a fogvatartottak kezelhetőségét. Miért tűnik úgy – sőt, az adatok fényében tényszerűen miért állítható –, hogy a bv. intézetek gyakorlata erőteljesen hozzájárul a feltételes szabadságra bocsátottak számának drasztikus csökkenéséhez? A bv. bírók válaszai igen erősek és egyértelműek a kérdésben.

„Elkülönül a büntetés-végrehajtás érdeke és a büntetés-végrehajtástól elvárt feladat, és az elvárt feladat szóbeli utasításokban nyilvánul meg, amiről senki más nem tud. Ez a kiszolgáló jogalkotás.”

„Sok mindent a bv. intézetek sem értenek, és nem is értenek vele egyet. De fegyveres testület, »parancs, értettem«. Hirtelen kapnak egy irányvonalváltást és követni kell: egy katonai szervezet, ők azt csinálják, amire utasítják őket.”

Mindenekelőtt a felsőbb (országos parancsnoki) utasításra történő végrehajtás volt a válasz a kérdésre.

„BVOP-utasításra megy minden. Parancsnokfüggő. Van, ahol szinte senkit nem javasolnak, a bűncselekmény jellege miatt. Nehogy baj legyen később. Bizonyos bűncselekményeknél nem javasolják, mert nem merik vállalni a felelősséget.”

A felsőbb utasítás indoka pedig egyértelműen a társadalmi-politikai nyomás és büntetőpolitikai irányváltozás – amelyet a társadalom védelmének kiemelkedő fontosságával okolnak meg –, valamint egy elővigyázatosság, egy biztosíték arra, hogy a bv. szervezetet ne vonhassák felelősségre például egy olyan tragikus esetben, amely során egy feltételes szabadságra bocsátott elítélt újabb borzalmas bűncselekményt

követ el szabadulását követően (amilyen a győri kettős gyermekgyilkosság¹³ is volt). A bírók 70 százaléka számolt be arról, hogy a tragédiát követően megváltozott saját gyakorlata, s hogy a társadalom feltételezett véleménye egy-egy esetben jóval nagyobb súllyal esik latba, mint korábban.

„Az egységesítés a bv. részéről megfigyelhető. Az előterjesztésekben sokkal több az elutasító. Rendre megfigyelhető, ha az elítélt sikeresen letöltötte a reintegrációs őrizetét, de azt eredetileg az anyaintézet nem javasolta, akkor ezt követően a feltételesét sem javasolják, arra való hivatkozással. Érthetetlen. Látszik, hogy ki van adva az utasítás.”

„Változott a gyakorlat, kiszolgáltatottabbak a döntéshozók a társadalmi és politikai nyomásnak. A győri eset után ezerszer jobban meggondolom. Meggondolja az ember, mit szól a társadalom, kiemelt bűncselekmény elkövetése esetén.”

A bírók egy része azt mondja, a bv. előterjesztések ugyan szigorodtak, de ez a bírói gyakorlaton nem változtatott, hiszen a bíró nincsen kötve az előterjesztéshez, azaz attól függetlenül is hozhat döntést.

„A győri gyerekgyilkosság után szigorodott a gyakorlat, de ilyen ügy mindig lesz, nem fogjuk tudni kizárni ennek a lehetőségét. Elvenni a reményt, az sosem kifizetődő dolog. Ezzel csak magának nehezíti a bv. rendszer a dolgát.”

Más bírók azonban érzik azt a nyomást, hogy bizonyos esetekben egyedül maradhatnak döntésükkkel, mivel sem a bv. intézet, sem az ügyészség jellemzően nem támogatja a feltételes kedvezményt, ha az elítélt bűncselekménye kirívóan közösgelencsés – még abban az esetben sem jellemző ez, ha azóta huszonöt év eltelt is. Éppen emiatt azonban különösen figyelniük kell arra, hogy döntésüket vállalni tudják, tehát meglehetősen szigorúan kell elbírálniuk a rendelkezésükre álló adatokat.

„Akkor bocsátunk feltételesre, ha minden egyértelműen pozitív, mind az öt feltétel. Ez kell hogy ellensúlyozzon egy parancsnoki nemet.”

¹³ Győrben egy 25 éves férfi megölte 10 éves fiát és 13 éves nevelt lányát, majd öngyilkosságot követett el. A lakásban tartózkodott a harmadik testvér, egy hatéves kislány is. Az ügy előzménye: a férfi 2016 májusában kalapáccsal és egy papírvágó szikével életveszélyes sérüléseket okozott a feleségének, ezért emberölés kísérlete és kiskorú veszélyeztetése miatt 2017 decemberében öt év fegyházra ítélték. A fegyházbüntetésből 2019 szeptemberében a Szombathelyi Törvényszék büntetés-végrehajtási bírója feltételes szabadságra bocsátotta, pártfogó felügyelő elrendelése mellett. A végzés ellen a Vas Megyei Főügyészség fellebbezett, és indítványozta, hogy másodfokon mellőzzék az elítélt feltételes szabadságra bocsátását. A Szombathelyi Törvényszék az ügyészi fellebbezésnek nem adott helyt, az elsőfokú bíróság határozatát helybenhagyta.

„Súlyos, elfogadhatatlan hibák vezettek a Győrben történt kettős gyermekgyilkossághoz” – nyilatkozta Hollik István kormánybiztos. Az Országos Bírósági Hivatalnak ki kell vizsgálnia az esetet, a Kúriának pedig olyan jogegységi határozatokat kell hoznia, amelyek iránymutatóak a bíróságok számára. A büntény után Varga Judit igazságügyi miniszter vizsgálatot rendelt el. Forrás: <https://merce.hu/2019/12/20/gulyas-es-hollik-ujjal-mutogat-a-legfobb-ugyeszseg-mossa-kezeit-a-gyori-gyermekgyilkossag-ugyeben/>

„Az ügyészség is szigorítani akarja a bírói gyakorlatot. Már évek óta, ha a bíró ellentétes döntést hoz az előterjesztéssel, akkor kötelezően megfellebbezi.”

A társadalmi nyomás hatására a társszervek szigorodó gyakorlata mellett a bv. bírók gyakorlata is szigorodott.

„A gyakorlatunk, ami beállt: a személy elleni erőszakosokat nem engedjük ki, megakinek 3 évnél több van hátra, azokat sem. 2022-ben 37%, 2023-ban 34%, 2024-ben 23% nálunk a feltételesre bocsátottak aránya. Volt pár konkrét eset, ami behúzza a kézféket.”

„Ezerszer jobban végig gondolom, hogy mivel tudom magam is bebiztosítani.”

„Az az elvárás, hogy minél kevesebb embert bocsássanak feltételesre.”

„Ha van egy kirívó eset, pl. a győri gyermekgyilkosság, a bíróságokat pellengérre állítják, a bv. bírónak az egész családját kiírtják a kommentelők, nagyon nagy a nyomás.”

„Sértetti jogok is jobban előtérbe kerültek, változott a szemléletmód is, hogy hogyan ítéljük meg a kiskorúak sérelmére elkövetett bűncselekményt, sokkal jobban felkapja ezeket a média, patikamérlegen mérlegelünk.”

A bv. bíró részéről is szigorodó gyakorlatnak időnként praktikus oka is van. Egyedül – szemben a bv. intézettel és az ügyészséggel – nem feltétlenül vállal egy pozitív, azaz nem kockázatmentes döntést.

„Lenne lehetőségünk döntésünket körbebástyázni, környezettanulmányt kérni, pszichológiai szakvéleményt, de ilyen ügyszám mellett minden ügyben ezt elvégezni nem lehet, nincs rá kapacitás. Szóval megvan a lehetőségünk eltérően dönteni, körbe tudnám bástyázni, de az nagyon sok meló.”

„Felesleges meghurcolásnak meg sajtónyilvánosságnak nem tenném ki magam.”

„Az panelmondat, hogy a büntetés még nem érte el a célját.”

A megkérdezett bv. bírók több mint háromnegyede szerint érzékelhetően szigorodott a gyakorlat, s ennek oka a jogszabályi környezet megváltozása, amely mind a bv. intézetek, mind az ügyészség, mind pedig a bv. bírók gyakorlatának szigorodását eredményezte. Meglepő azonban, hogy minden öt bíróból egy gondolja úgy, hogy a

bírói gyakorlatot a bv. intézeti javaslatok orientálják, s a szigorodás nagy része a bv. gyakorlatából ered.

A szigorodó bv. bírói gyakorlatnak azonban egy bizonyítékaként értékelhető, hogy a bírók 41 százaléka szerint a Btk. enyhülését¹⁴ (amely a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontját érinti: korábban az elítélt az ítéletben kiszabott időtartam háromnegyedének kitöltésével szabadulhatott feltételesen, a módosítást követően viszont már a szabadságvesztés kétharmadánál lehetőség van erre) a bv. bírói gyakorlat visszaszigorítja.

„A 2/3-ot nehezen adjuk oda. Visszarendeléssel¹⁵ szoktunk élni, és sűrűbben rendelünk el pártfogó felügyeletet. Mondhatjuk, hogy a bv. tegyen 6 hónap múlva újabb előterjesztést, addig az elítélt vegyen részt minden foglalkozáson, ami adódik. Úgy próbáljuk belőni, hogy az ítélet 4/5 részét töltsék le, vagy a 3/4 részét.”

„Szoktunk visszahívni, és az ügyészség is szokta indítványozni. Az 1 évet meghaladó feltételes tartam már hosszúnak számít, akkor a büntetési célt mérlegeljük hangsúlyosan, és jellemzően nem fogadjuk el a pártfogó felügyelete melletti kiengedést.”

Összegzés

A feltételes szabadságra bocsátás gyakorlatát 2016-ban vizsgáltam először, bv. bírók körében készített mélyinterjúk segítségével. A vizsgálat megismétlésének elsődleges oka az volt, hogy az eltelt időszakban gyökeresen megváltozott a gyakorlat. A kedvezményben részesíthető fogvatartottaknak csak egyharmadát részesítik ma kedvezményben. A kizártak száma is évről évre nő, a vonatkozó jogszabályok szigorodásával. A drasztikus változást azonban nem lehet pusztán a jogszabályi környezet változásával indokolni. A magyarázat ennél szerteágazóbb okokra vezethető vissza.

A társadalmi-politikai nyomás nagymértékben megnőtt az utóbbi években, amely az ítélkezési gyakorlatra is érzékelhetően hatást gyakorolt. Talán legsúlyosabb mértékben és elsőként a bv. intézetek gyakorlata szigorodott. Ennek két jól nyomon követhető formája volt. Egyrészt a fogvatartottak dicséret- és jutalomszerzési lehetőségeit, illetve ezek gyakoriságát felsőbb utasításra drasztikusan csökkentték, egyúttal megszigorították a belső ellenőrzéseket, amelyek következtében a fegyelmi vétségek és fenytések száma viszont inkább nőtt, mint csökkent. Így az intézeti jó magatartás igazolása – ami a feltételes kedvezmény egyik feltétele – nehézkessé vált. Ezt a jövőben orvosolhatja a 2024 márciusában bevezetett kreditrendszer, amely egyebek mellett a jutalmazást hivatott kiváltani (Somogyvári 2024). A másik formája a szigorításnak az volt, hogy az elítélteket sokkal kisebb arányban

¹⁴ Régi szabályozás az 1978. évi IV. törvény (régí Btk.) értelmében, jelenlegi a 2012. évi C. törvény, Btk. értelmében.

¹⁵ A visszarendelés vagy visszahívás a feltételes kedvezmény mellőzését jelenti, azzal a feltétellel azonban, hogy ha az elítélt minden előírást és bírói útmutatást betart, bizonyos, a bíró által megállapított idő elteltével újra lehetőséget kap majd a feltételes kedvezményre, s akkor reménykedhet a pozitív döntésben.

javasolja feltételesre a bv. intézet, az intézet javaslata viszont erősen számít a bv. bírói mérlegelésnél. A két intézkedés statisztikailag is mérhető következményekkel járt. Ezzel párhuzamosan a bv. ügyészség és bv. bíróság is szigorított gyakorlatán, az elítéltek feltételes kedvezményre bocsátásakor több feltételt és részletesebben vizsgálnak, mint korábban, így praktikusán több adat értékelhető végül negatívumként.

Fontos leszögezni, hogy az elemzés a bv. bírókkal készült interjúkon és kérdőíveken alapul. A tanulmányban megfogalmazódó, a büntetés-végrehajtás vezetése által érkező felsőbb utasítás vélhetően nem a bv. országos parancsnokságán kitervelt elvárás, hanem magasabb, jogalkotói körökből érkező iránymutatás eredménye. Az elítélttel együtt dolgozó hatóságok: a bv. bírók, a bv. ügyészek és a bv. intézetek egységesen érintettek a társadalom büntetőigényének kiszolgálása céljával érkező nyomással való megküzdésben.

Összességében a kutatás során azt tapasztaltam, hogy – a hazai büntetőpolitikai trendhez illeszkedve – a feltételes szabadságra bocsátás gyakorlata folyamatosan szigorodik, egyre kisebb százalékát érintve az elítélteknek.

Irodalom

- Bagossy, M. (2022): A feltételes szabadságra bocsátást kizáró okok az új Btk.-ban. *Jogtudományi Közlöny*, 6: 221–233.
- Hatlaczkai-Kálmán, A. (2024): A Kúria feltételes szabadságra bocsátás feltételeiről alkotott összefoglaló véleményének aktuális kérdései. *Magyar Jog*, 5: 305–307.
- Heltai, E. – Tarjáni, J. (2004): A mélyinterjú készítése – és az elkövethető hibák forrásai. In Letenyei, L. (szerk.): *Településkutatás*. Szöveggyűjtemény. Budapest: L'Harmattan, 502–543.
- Lajtár, I. (2020): A szabadságvesztés izolációmentes végrehajtása – A feltételes szabadság és a reintegrációs őrizet. *Ügyészek Lapja*, 6: 67–85.
- Nagy, A. (2015): *Szabadulás a büntetés-végrehajtási intézetből*. Miskolc: Bíbor Kiadó.
- Nagy, A. (2016): Egy konferencia emlékei, avagy a feltételes szabadságra bocsátás és az Európa Tanács Ajánlásai. *Jura*, 1: 263–267.
- Nagy, F. (2001): *A magyar büntetőjog általános része*. Budapest: Korona Kiadó.
- Padfield, N. – Smit, Van Zyl D. – Dunkel, F. (2010): *Release from Prison. European Policy and Practice*. London: Routledge.
- Polgár, A. (2014): Gondolatok a feltételes szabadságra bocsátásról. *Börtönügyi Szemle*, 2: 1–18.
- Solt, Á. (2017): A feltételes szabadságra bocsátás intézményének magyarországi gyakorlata. *Kriminológiai Tanulmányok*, 54: 85–102.
- Somogyvári, M. (2024): Az elítéltek klasszifikációja, a kategória- és kreditrendszer működési elve a 2024-ben hatályba lépő törvény alapján. *Börtönügyi Szemle*, 1: 15–37.

Jogszabályok

A büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvény

A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény

A Büntető törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény

A külföldre utazásról szóló 1998. évi XII. törvény

Az igazságügyi tárgyú törvények módosításáról szóló 2025. évi XLIX törvény

Egyes büntetőjogi tárgyú és más kapcsolódó törvények módosításáról szóló 2018. évi CXXII. törvény

Az áldozattá válás hajlamosító tényezői kapcsolati erőszakban

Predisposing factors of victimization in domestic violence

Héra Gábor¹ – Mészáros Zoltán² – Nagy Beáta Magda³

<https://doi.org/10.51624/SzocSzemle.19179>

Beérkezés: 2025.05.15.

Átdolgozott változat beérkezése: 2025.09.16.

Elfogadás: 2025.11.04.

Összefoglaló: A szerzők azokra a származási családban megfigyelhető devianciákra és szociális diszfunkciókra fókuszálnak, amelyek hozzájárulnak a kapcsolati erőszak vonatkozásában megfigyelhető áldozattá váláshoz. A releváns nemzetközi szakirodalom és korábbi hazai kutatási programok áttekintése után saját empirikus adatfelvételeik eredményeit mutatják be. Először egy 2015-ös (n = 1007) és egy 2022-es (n = 1130), Magyarország lakosságára nézve reprezentatív kérdőíves adatfelvétel adatai kerülnek feldolgozásra. Ezt követően ismertetik annak a kvalitatív, félig strukturált interjúkon alapuló kutatásnak a cikk témájához kapcsolódó eredményeit, amely 2019-ben és 2024-ben valósult meg, összesen 105 áldozat bevonásával. Emellett az IMPROVE kutatási program keretében készült szakértői interjúk (n = 15 fő) fő tapasztalatait is megismerhetik az olvasók. A kutatók hangsúlyozzák, hogy az áldozatok és így a kapcsolati erőszakhoz köthető bűncselekmények száma csökkenthető a prevenció terén tett erőfeszítések fokozása révén – azaz pont azon a területen, ahol a rendőrségnek csak igen korlátozott lehetőségei vannak. A hatékony prevencióhoz elengedhetetlen a szakemberek megfelelő felkészítése, ennek keretében a cikkben is bemutatásra kerülő hajlamosító tényezőkre vonatkozó ismeretek átadása. A prevenciót segítheti a rendőrség és más alrendszerek (elsősorban a szociális ellátórendszer) közötti együttműködés erősítése.

Kulcsszavak: kapcsolati erőszak, hajlamosító tényezők, származási család, IMPROVE

Abstract: The authors explore the deviations and social dysfunctions within the family of origin that contribute to victimization in cases of domestic violence. Following a review of relevant international literature and Hungarian research programs, they present the findings of their own empirical social science study. First, the authors analyze data from a nationally representative survey conducted in Hungary in 2015 (n = 1007) and 2022 (n = 1130). Second, they present findings from qualitative, semi-structured interviews conducted in 2019 and 2024 with a total of 105 victims. The study also includes insights from 15 expert interviews conducted within the framework of the IMPROVE research program. Researchers emphasise that the number of victims of intimate partner violence, and thus the number of related crimes, can be reduced through increased prevention efforts — precisely in an area where the police have very

1 ELTE KRTK Regionális Kutatások Intézete, e-mail: hera.gabor@krtk.elte.hu

2 Magyar Ökumenikus Segélyszervezet, e-mail: zicska@gmail.com

3 ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Kar Pedagógiai és Pszichológiai Intézet – Szombathely, e-mail: nagy.beata@ppk.elte.hu

limited means of intervention. Effective prevention requires targeted training for professionals, with an emphasis on understanding predisposing risk factors. The article highlights the importance of multi-agency collaboration between police and other care systems and service providers as a central component of prevention strategies.

Keywords: domestic violence, predictors, family of origin, IMPROVE

1. Bevezetés

Hazánkban számos szakmacsoport és intézmény feladatkörébe tartozik a kapcsolati erőszak megelőzése és kezelése. A rendőrség szerepe ebben a munkában kiemelkedő, hiszen kapcsolati erőszak esetén azonnal reagálnia kell a bejelentésre, segélyhívásra. Bár más szereplők – így elsősorban az áldozatsegítő rendszerhez és a kríziskezelő szolgálatokhoz tartozó szervezetek, a területen aktív civilek, valamint az egészségügyi és szociális ellátórendszer szakemberei – szintén fontos reaktív feladatokat látnak el, az ő esetükben a prevenciónak is kiemelt jelentősége van.

Ebben a cikkben azokat a hajlamosító tényezőket mutatjuk be, amelyek iránymutatást adhatnak a kapcsolati erőszak megelőzését célzó munkának. Megvizsgáljuk, hogy a gyermekkori családban tapasztalt ártalmas gyermekkori élményeknek, a diszfunkcionális származási családi mintáknak és a gyerekként megtapasztalt bántalmazásnak milyen hatása van a felnőttkori áldozattá válásra. Ezeknek a témaköröknek az ismertetése rávilágít a kapcsolati erőszak rendészeti eszközökkel történő kezelésének a korlátaira is.

2. Származási család és a későbbi áldozattá válás

Kutatási eredmények szerint a negatív vagy ártalmas gyermekkori élmények (angolul az *adverse childhood experiences, ACEs*) olyan stresszforrásoknak tekinthetők, amelyek jelentősen hozzájárulnak a későbbi rossz mentális és fizikai jóllétéhez (Felitti et al. 2019, Huffhines–Noser–Patton 2016, Novais et al. 2021, Treat et al. 2020), de akár magatartási problémákhoz (Hughes et al. 2021) és gyengébb tanulmányi teljesítményhez (Webster 2022) is vezethetnek. Ilyen ártalmas élménynek tekinthető a családban megtapasztalt bántalmazás is, aminek következményeképp a gyermekek nagyobb eséllyel küzdenek depresszióval, szorongással és poszttraumás stresszel (Dube et al. 2002, Sternberg et al. 2006). Az erőszak hatásai a későbbi áldozattá válás szempontjából is azonosíthatók: a származási családban megtapasztalt bántalmazás növeli az esélyét annak, hogy az érintettek a későbbiekben akár tinédzser- vagy fiatal felnőtt korukban (Goncy–Basting–Dunn 2021, Richards et al. 2016), akár felnőttként családjukban vagy párkapcsolatukban erőszak áldozatává váljanak (Krause–Utz et al. 2021, Ports–Ford–Merrick 2016, Widom 2024). Fontos megemlíteni: bántalmazás alatt nem csak fizikai, lelki vagy szexuális erőszakot értünk. Bántalmazásnak tekinthető az elhanyagolás és az is, ha egy gyermek valami-

lyen módon kitett a szülei közötti erőszaknak. Ez utóbbi esetben a (terhesség alatt elkövetett) bántalmazás hatása már igen korán, akár újszülötteken is kimutatható (Aizer 2011).

Az elmúlt évtizedekben számos kutatás próbált magyarázatot találni az erőszak több generációban megfigyelhető jelenlétére (Black et al. 2010, Greene et al. 2020). Ezek egy csoportja – az ökológiai modell (Grauerholz 2000) alkalmazásával – a későbbi áldozatok környezetét vizsgálta, és itt kereste annak okát, hogy a gyermekkori bántalmazást megélték miért sebezhetőbbek (vulnerábilisabbak) felnőttkorban. Más vizsgálatok arra mutattak rá, hogy a származási családban átélt bántalmazás bizonytalan kötődéshez (Riggs–Kaminski 2010), illetve kötődési szorongáshoz (Sandberg et al. 2019) vezethet, ami a későbbiekben megnehezíti az egészséges párkapcsolatok kialakítását, és növeli a felnőttkori áldozattá válás esélyét. Fereidooni és munkatársai szerint (2023) a gyermekkori bántalmazás kognitív mintázatokat alakít ki, amelyek olyan viselkedési és érzelmi jellemzőkhöz (például érzelmszabályozási zavarok) vezetnek, amelyek ugyancsak a későbbi áldozattá váláshoz vezethetnek. Pilkington és munkatársai (2021) a maladaptív sémák szerepére hívták fel a figyelmet. Eredményeik szerint a korai elhanyagolást megtapasztaló felnőttek inkább feltételezik azt, hogy a szeretet és biztonság iránti szükségleteik nem fognak kielégülni, ez a hiedelem pedig a felnőttkori kapcsolati erőszak magasabb kockázatával jár együtt.

Érdemes megemlíteni a társas tanulás elméletét is. Az ebbe az irányzatba illeszkedő kutatások szerint az erőszaknak kitett gyermekek tapasztalataikat elfogadhatónak és normatívnak tekinthetik, és az erőszakot az interakció legitim módjának élik meg (Kaufman–Parks et al. 2018, Sellers et al. 2005). A tanulás hatását hangsúlyozza a tanult tehetetlenség koncepciója is: Renner és Slack szerint (2006) a kiszámíthatatlan és kontrollálhatatlan bántalmazó környezetben kialakuló önértékelési zavarok, szorongás és depresszió társadalmilag tanult viselkedésnek tekinthető. E mintázat elsajátítása gyakran a származási családban kezdődik el, és ugyancsak a későbbi áldozattá válás valószínűségét növeli.

Bár az eddigiekben a kapcsolati erőszak áldozataira fókuszáltunk, érdemes röviden megemlíteni, hogy a bántalmazók esetében is hasonló összefüggések figyelhetők meg: a gyermekkorban átélt bántalmazás a későbbiekben nagyobb eséllyel vezet érzelmszabályozási problémákhoz és erőszakos viselkedéshez (ld. például Bevan–Higgins 2022, Elmquist et al. 2016, Goncy–Basting–Dunn 2021, Kovács–Tóth–Kuritárné Szabó 2023). Ezt a témakört azonban bővebben nem tárgyaljuk, mivel az alábbiakban bemutatásra kerülő hazai empirikus adatfelvétel az áldozatok tapasztalataira kérdezett rá. Hasonló okokból nem mutatjuk be azokat az elméleteket sem, amelyek a kapcsolati erőszak generációkon átívelő jelenlétét társadalmi, gazdasági és kulturális sajátosságokkal magyarázzák. Eredményeinkben ugyanis elsősorban a kutatás résztvevőinek származási családjáról és az ott megélt tapasztalatokról (az ökológiai modell szerinti egyéni és mikro-szintekről) tudunk beszámolni. A száрма-

zási család társadalmi-gazdasági státuszáról vagy a közvetlen közösségben uralkodó normákról kevesebb információ áll rendelkezésünkre.

3. Problémafelvetés

Az első, kapcsolati erőszakra fókuszáló kutatási programok az 1990-es évek végén indultak Magyarországon. Ezek közül – témánk szempontjából – kiemelkedő jelentőségű Tóth 1999-es tanulmánya, amely nemcsak a bántalmazás mértékének, hanem a gyermekkori áldozattá válás jelzőszámainak a feltárására is törekedett. A jelen cikkben a későbbiekben bemutatásra kerülő kérdőív több kérdését a Tóth mérőeszközében alkalmazott kérdések alapján alakítottuk ki és aktualizáltuk a mai tudományos fogalmaknak megfelelően. A két vizsgálat mintájának különbözősége, valamint a módszertani és az átvett kérdésekben alkalmazott teoretikus megközelítésekben kirajzolódó eltérések miatt az eredmények összehasonlításától azonban eltekintünk. Ugyanakkor Tóth Olga megállapítását a mi munkák alaptézisének is tekintjük: *„Erős összefüggés van a gyermekkori és a felnőttkori fenyegetettség között, hiszen a gyerekkorban fenyegetett légkörben felnővők kétszer akkora eséllyel kerültek felnőtt korukban is hasonló helyzetbe, mint a nem fenyegetett légkörben felnővők”* (Tóth 1999).

Herczog (2008) értékelése szerint a 2000-es évek elején induló kapcsolatierőszak-specifikus kutatások ellentmondásos eredményeket hoztak, mivel különböző megközelítéseket, kutatási módszereket és koncepciókat alkalmaztak. Ugyanakkor cikke alapján jól nyomon követhető a témába vágó kutatási programok és publikációk számának növekedése. Ezt a növekedést a későbbi társadalmi-politikai kontextusban megfigyelhető változások (például a szexuális visszaélések médiában való megjelenése, az isztambuli egyezmény ratifikálásáról szóló vita, a családon belüli erőszakra szóló nyilvános viták) és jogszabály-módosítások (például az új távoltartási rendelet, az új Büntető törvénykönyv) tovább ösztönözték. Valószínűleg ezek a változások is hozzájárultak további mikroszintű (például Jász–Szarvák 2007), országos, nagy mintán zajló, reprezentatív kvantitatív felmérések (European Union Agency for Fundamental Rights 2015, Gregor 2014), illetve jogvédő és nőjogi szervezetekhez köthető kvalitatív vizsgálatok (Human Rights Watch 2013, Stummer–Stummer 2014) lebonyolításához. Az empirikus adatfelvételek a jelenségről való tudás bővüléséhez egyértelműen hozzájárultak, így egyre többet tudtunk meg az erőszak jellemzőiről és dinamikájáról, egyre inkább árnyalttá vált az erőszak fogalma: az empirikus munkák középpontjába már nemcsak a büntető törvénykönyvben meghatározott cselekmények kerültek, hanem egyre több erőszakfajta (fizikai, pszichológiai, gazdasági, szexuális, zaklatás, szexuális zaklatás, megfélemlítés, kontroll, elhanyagolás) is. Emellett speciális áldozati csoportok, így a mélyszegénységben élők (Czibere 2012), fogva tartott női bűnelkövetők (Fail 2015) és az időse nők (Tóth–Róbert 2010) is megjelentek az elemzésekben.

Az elmúlt öt évben a kapcsolati erőszakra fókuszáló adatfelvételek között nagy számban képviseltették magukat a rendészeti és kriminológiai kutatások, amit az is bizonyít, hogy a többségük a Belügyi Szemle hasábjain jelent meg (Hegyi 2022, Héra et al. 2024, Hornyik 2020, Solt 2022, Szabó–Virág 2022, Varga–Bálint 2020, Windt 2020). Ebben az időszakban mindössze két, országos reprezentatív mintán lezajlott kutatás foglalkozott a témával, mindkettő külföldi (EU-s vagy üzleti) szervezetek finanszírozásában valósult meg (European Union Agency for Fundamental Rights et al. 2024, Kantar Hoffmann 2021). Emellett egy vizsgálat tárgyalta a középiskolai fiatalokra jellemző, kapcsolatierőszak-specifikus attitűdöket (Héra 2025).

Végül érdemes kitérni a gyermekkori és későbbi áldozattá válás együttjárásának a mélyebb megértésére törekedő, frissebb vizsgálatokra. Nagy és munkatársainak (2020) vizsgálata a kapcsolati erőszak eredményeként krízishelyzetbe került áldozatokkal készült ötven interjú tapasztalatait foglalta össze. Ezen a mintán belül került kialakításra egy olyan alcsoport, amelynek tagjai negatívan nyilatkoztak gyermekkori családjukról. Ezen az alcsoporton belül nagy arányban számoltak be az interjúalanyok gyermekkori elhanyagolásról és szeretetlenségről, a szülők közötti bántalmazó kapcsolatról, valamint a gyerekként elszenvedett fizikai és lelki bántalmazásról. A kutatók szerint ezek a tényezők (is) rizikófaktorok, predispozíciók a későbbi áldozattá válás szempontjából. Visszatérő eleme volt a beszámolóknak az is, hogy az interjúalanyok a bántalmazó származási családból való menekülési lehetőségként választották azt a párkapcsolatot, amelyben ismét áldozattá váltak.

A közelmúlt kutatási között még érdemes megemlíteni az IMPROVE program magyarországi adatfelvételét is. A kapcsolati erőszak megelőzésén és kezelésén dolgozó szakemberek munkáját támogatni kívánó kutatási program⁴ keretében szakirodalmi áttekintésre, illetve interjú és fókuszcsoportos adatfelvételre került sor a részt vevő országokban (Ausztria, Finnország, Franciaország, Magyarország, Németország, Portugália, Spanyolország) 2023 és 2025 között. A Magyarországon megvalósult adatfelvételekért a Foresee Kutatócsoport munkatársai feleltek. A különböző kutatási elemek és kérdések különböző projektfeladatokhoz (például jó gyakorlatok azonosítása, képzési anyag kidolgozása és tesztelése) illeszkedtek. A kutatók összesen tizenegy félig strukturált szakértői interjút készítettek el, emellett egy (ötfős) fókuszcsoportot szerveztek meg. A beszélgetések során azoknak a tényezőknek az azonosítására is sor került, amelyek a rendőrség és más szakemberek kapcsolatierőszak-specifikus munkáját elősegítik vagy épp hátráltatják. A több helyi és országos jó gyakorlat bemutatását is felvállaló kutatómunka során a felkeresett szakértők többször hangsúlyozták: tapasztalatuk szerint a bántalmazás generációkon átívelő. Emiatt a különböző programok csak akkor lehetnek igazán sikeresek, ha nemcsak az okozatokra (kapcsolati erőszak), hanem az azt kiváló okok megszüntetésére is fókuszálnak. A visszajelzések szerint mindez elsősorban azoknak a hal-

4 A kutatás finanszírozását a Horizon 2020 program biztosította. Szerződésszám: 101074010. Bővebb információ a projekt weboldalán: <https://www.improve-horizon.eu/>

mozottan hátrányos helyzetű áldozatoknak az esetében lenne indokolt, akik kevés erőforrással rendelkeznek és a különböző támogató szolgáltatásokhoz kevésbé férnek hozzá.

Az eddigiekben felsorolt kutatások jellemzően nem vállalkoztak a nemzetközi szakirodalomban már leírt áldozattá válás vizsgálatára, amely a származási családban és a későbbiekben, fiatal felnőtt vagy felnőtt korban is megjelenik. Az ezek alól kivételt képező kutatásokról a következő fejezetekben számolunk be.

4. A származási családban megélt bántalmazás és a későbbi áldozattá válás hazai kvantitatív adatok alapján

A bemutatásra kerülő adatfelvételekre 2015-ben ($n = 1007$ fő) és 2022-ben ($n = 1130$ fő) került sor. A két kutatási évben az alkalmazott kérdőívek között csak minimális eltérés volt, a vizsgálatok során ugyanazt a lekérdezési módszert és mintavételi eljárást használtuk. A minta elkészítéséhez többlépcsős, arányosan rétegzett, valószínűségi mintavételi eljárást alkalmaztunk. A rétegenként lekérdezendő személyek számának meghatározását követően a minta konkrét kialakításához véletlen sétás módszert alkalmaztunk. A mintába került személyektől az alapadatokat és a nem szenzitív kérdéseket a kérdezőbiztosok személyesen kérdezték le. Emellett bizonyos kérdéskörökre – tekintettel azok érzékenységre – a kérdezettek saját maguk adhattak választ, papíralapú kérdőíven. A kitöltés után a papíralapú önkitöltős kérdőívet a kérdezettek borítékba helyezték, azt lezárták, majd visszaadták a kérdezőbiztosnak. Az alábbi táblázatokban közölt adatok forrása ez utóbbi, tehát a szenzitívnek tekinthető kérdéssorok voltak.

4.1. Tudatosult áldozatok és a bántalmazás valamilyen formáját megtapasztaló áldozatok

Az alábbi táblázatból az áldozattá válás elterjedtségére következtethetünk. Emellett az adatok segítségével bemutatjuk azt is, hogy a tanulmányunkban a továbbiakban ismertetett két áldozati csoport kialakítására hogyan került sor.

1. táblázat: A kapcsolat/családon belüli erőszakra utaló viselkedésekkel kapcsolatos elkövetői és áldozati szerep

Átélt-e, vagy tanúja volt-e a felsorolt viselkedéseknek, jelenségeknek? Segített többválaszos kérdés, bázis: 2015: n = 1007, 2022: n = 1130. Sorba rendezés szempontja: „megtörtént velem” kategória, csökkenő sorrend a 2022-es adatok alapján.														
	Nem történt ilyesmi.		Megtörtént velem.		Én tettem ezt mással.		Áldozatként megtörtént családdal, rokonnal.		Áldozatként megtörtént baráttal.		Áldozatként megtörtént ismerőssel.		Áldozatként megtörtént mással az ismerősi körben.	
	2015	2022	2015	2022	2015	2022	2015	2022	2015	2022	2015	2022	2015	2022
Ha valaki egy párkapcsolatban ellenőrzi a másikat és mindig tudni akarja, hol van, mit csinál.	63,3	54,8	18,7	17,5	4,4	6,0	3,5	9,9	3,9	10,6	2,2	8,0	1,6	4,8
Ha valaki megalázzón bánt a családtagjaival.	74,9	58,1	8,3	12,7	0,8	4,2	3,9	8,8	4,0	8,6	5,8	7,6	4,1	4,8
Ha az egyik házastárs/élettárs rendszeresen fillérre elszámoztatja a másikat, hogy az mire költött.	78,0	63,7	7,9	8,6	1,8	5,3	3,1	7,3	5,1	8,4	4,8	8,0	2,3	4,7
Ha valaki rendszeresen verekedéssel vagy durva veszekedéssel éri el egy párkapcsolatban, amit akar.	79,2	66,1	6,3	6,5	0,6	3,4	4,0	6,7	4,2	6,3	3,7	6,5	3,5	5,4
Ha az egyik házastárs/élettárs elveszi a másik fizetését.	84,5	68,7	4,5	6,0	1,0	3,2	2,3	4,5	3,3	7,0	3,7	6,5	2,0	4,6
Ha egy párkapcsolatában valakit a másik fél határozottan lebeszél vagy letilt egy munkáról, pedig az se nem veszélyes, se nem megalázó.	87,1	71,8	3,1	5,8	1,0	4,2	1,8	4,0	3,8	5,8	2,9	4,7	1,9	4,5
Ha egy válás után az egyik fél a közös gyermekben keresztül akarja zsarolni a másikat.	82,9	69,8	4,0	4,5	0,6	2,0	2,2	6,0	4,0	5,9	4,8	6,9	3,5	5,4
Ha valaki a családtagjával annyira összeveszik, hogy a veszekedés során valaki megsérül.	83,0	70,5	2,4	3,9	0,7	3,3	3,9	4,8	3,2	6,0	4,9	7,1	3,7	4,2
Ha egy párkapcsolatban valaki szexuális értelemben nyomást gyakorol a másikra, pedig az nem akarja (tehát pl. olyan valamit kell csinálnia, amit nem szívesen teljesít).	91,0	79,3	2,2	3,5	0,2	2,2	0,8	1,6	1,9	4,8	1,5	4,5	2,8	3,9

A két adatfelvételi év között tendenciaszerű változást figyelhetünk meg. A „nem történt ilyesmi” kategóriában szinte az összes válaszlehetőség arányszáma csökkent 2015-ről 2022-re. Megítélésünk szerint ez a látencia visszaszorulásával (is) magyarázható, azaz 2015-höz képest lényegesen többen jelezték érintettségüket a kérdőíves lekérdezés során.

A válaszadók áldozattá válása mindkét évben ugyanazon három erőszak típusban a legmagasabb arányú: a párkapcsolatban jelenlévő kontroll (2015: 19 százalék, 2022: 18 százalék), a megalázó bánásmód (2015: 8 százalék, 2022: 13 százalék) és a gazdasági erőszakhoz tartozó elszámoltatás (2015: 8 százalék, 2022: 9 százalék) esetében.

Az elemzés során létrehoztunk egy olyan aggregált változót is, amelybe a kérdőívben felsorolt bántalmazási formák közül legalább egyet már megtapasztalt válaszadók kerültek be. Elemzésünk szerint a válaszadók összesen 31 százaléka tartozott ebbe az alcsoportba. A továbbiakban ezt a csoportot nevezzük „erőszakot tapasztalt áldozatoknak”. A szignifikanciavizsgálat alapján elmondható, hogy mindkét adatfelvételi évben az alacsonyabb iskolai végzettségűek és a nők váltak inkább áldozattá. A 2022-es év tekintetében a középkorúak (46–55 évesek) és a kisebb háztartásban élők körében szintén nagyobb volt az előfordulási esélye a kapcsolati/családon belüli erőszaknak.

Ahogy az egy korábbi cikkben már bemutatásra került (Héra et al. 2024), a 2022-es kérdőívben szerepelt egy direkt, az áldozattá válásra vonatkozó kérdés is („Történt már valaha Önnel, hogy kapcsolati erőszak/családon belüli erőszak áldozatává vált?”). Az igen választ megjelölők aránya 8,7 százalék volt (ez a kérdés nem szerepelt a kérdőívben 2015-ben). A továbbiakban ezt a csoportot „tudatosult áldozatoknak” tekintjük. A szignifikanciavizsgálat alapján a tudatosult áldozatok körében nagyobb az előfordulási esélye a kapcsolati/családon belüli erőszaknak az elváltak, a jogilag házas, de külön élők és az egyedülállók körében, a középkorúak és a fiatal korcsoportok, a munkanélküliek és az alacsonyabb jövedelműek között. Érdemes továbbá megemlíteni, hogy a tudatosult áldozatok között gyakoribb a többszöri, ismétlődő áldozattá válás: 2022-ben az áldozatok közel kétharmada tartozik ebbe a csoportba, míg hasonló (18–18 százalék) azok aránya, akik egyszer vagy kétszer váltak áldozattá.

Megítélésünk szerint a két áldozati csoport (tehát az „erőszakot tapasztalt áldozatok” és a „tudatosult áldozatok”) arányszámában megfigyelhető eltérés azzal is magyarázható, hogy az áldozatok esetenként nem ismerik fel saját áldozati pozíciójukat és a kapcsolat bántalmazó jellegét.

4.2. A származási család jellemzése

Ebben az alfejezetben azt mutatjuk be, hogy a válaszadók milyen jellemzőkkel írták le azt a családi környezetet, ahol 14 éves korukig éltek. Először a két áldozattípus közti különbséget szemléltetjük a 2022-es adatok alapján.

2. táblázat: A 14 éves kor előtti családi környezet jellemzése (%)

Kérjük, jellemezze azt a családi környezetet, ahol 14 éves koráig élt! (2022) Bázis n = 1130.				
	erőszakot tapasztalt válaszadók	erőszakot nem tapasztalt válaszadók	tudatosult áldozatok	nem jelezték, hogy áldozattá váltak volna
inkább szerető	78,9	89,3	72,3	87,1
inkább szeretethiányos	21,1	10,7	27,7	12,9
összesen	100,0	100,0	100,0	100,0
inkább gondoskodó	79,2	90,0	71,3	88,1
inkább elhanyagoló	20,8	10,0	28,7	11,9
összesen	100,0	100,0	100,0	100,0
egymást támogató	80,6	88,1	72,3	87,0
egymást magára hagyó	19,4	11,9	27,7	13,0
összesen	100,0	100,0	100,0	100,0
egymást segítő	76,0	88,4	66,3	86,2
egymást akadályozó	24,0	11,6	33,7	13,8
összesen	100,0	100,0	100,0	100,0
nyugalmas légkör	72,7	84,2	60,6	82,6
feszült légkör	27,3	15,8	39,4	17,4
összesen	100,0	100,0	100,0	100,0
anyagi biztonságot nyújtó	66,0	71,7	52,1	71,3
anyagi gondokkal küszködő	34,0	28,3	47,9	28,7
összesen	100,0	100,0	100,0	100,0
inkább egyetértő	71,0	85,5	61,1	82,9
inkább veszekedő	29,0	14,5	38,9	17,1
összesen	100,0	100,0	100,0	100,0
bizalmas légkör	77,1	88,2	67,0	86,4
bizalmatlan légkör	22,9	11,8	33,0	13,6
összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

Elmondható, hogy az áldozatok (legyen szó a „tudatosult áldozatokról” vagy az „erőszakot tapasztalt áldozatokról”) nagyobb arányban írták le gyermekkori családi környezetüket negatív jelzőkkel. Körükben lényegesen kedvezőtlenebb a helyzet bármelyik jellemző mentén, és kirajzolódik a gyermekkori családon belül az egymást akadályozó, feszült és bizalmatlan légkör, a veszekedések és az anyagi gondok markáns jelenléte. Érdemes megemlíteni, hogy a két áldozati alcsoport eredményei között is megfigyelhető eltérés. A bántalmazás valamilyen formáját megtapasztaló áldozatok (a tudatosult áldozatoknál) jellemzően alacsonyabb arányban jelölték meg a negatív családi környezetet leíró kategóriákat.

A gyermekkori, származási családon belüli bántalmazás további jellemzőit ismerteti az alábbi táblázat, ismét a 2022-es minta alapján.

3. táblázat: Bántalmazás a származási családban (%)

Kérjük, válaszoljon az alábbi kérdésekre! (2022) Bázis n = 1130.1				
	erőszakot tapasztalt válaszadók	erőszakot nem tapasztalt válaszadók	tudatosult áldozatok	nem jelezték, hogy áldozattá váltak volna
a. Félt-e gyerekkorában attól, hogy szülei összeverekednek?				
Nem.	61,6	85,0	37,9	81,1
Igen.	38,4	15,0	62,1	18,9
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0
b. Félt-e gyerekkorában attól, hogy a szülei Önt megverik?				
Nem.	51,7	77,8	35,8	72,4
Igen.	48,3	22,2	64,2	27,6
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0
c. Gyerekkorában előfordult-e, hogy szülei hangosan kiabáltak és veréssel, erőszakkal fenyegették egymást?				
Nem.	57,4	84,4	35,8	79,4
Igen.	42,6	15,6	64,2	20,6
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0
d. Előfordult-e gyerekkorában, hogy a szülei bántották egymást fizikailag (pl. verekedés)?				
Nem.	69,3	91,9	43,2	88,6
Igen.	30,7	8,1	56,8	11,4
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0
e. Összességében Ön mit mondana: fenyegető légkörben nőtt fel?				
Nem.	66,6	89,7	41,9	85,9
Igen.	33,4	10,3	58,1	14,1
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

Azok, akik nem tekintették magukat áldozatnak (és azok is, akik nem éltek meg erőszakot korábbi közeli kapcsolataikban), jellemzően (80 százalék körüli vagy feletti arányokban) sohasem szembesültek a kérdőívben nevesített bántalmazási formákkal. Ezeknek a válaszadóknak 90 százaléka (nem tapasztalt erőszakot), illetve 86 százaléka (nem tekinti magát áldozatnak) nem érezte fenyegetőnek a gyerekkori család légkörét.

Ezzel szemben az áldozatok kifejezetten nagy arányára volt jellemző a származási család bántalmazó légköre. Különösen igaz ez a tudatosult áldozatok családjára: több változó mentén mértünk rendkívül magas, 60 százalék feletti érintettségi arányt, és összességében a válaszolók 58 százaléka érezte úgy, hogy fenyegető légkörben nőtt fel. Ehhez képest a különböző bántalmazási formákat meg tapasztalt áldozatok 30–50 százaléka jelzett bántalmazást gyermekkori családjában. Ezen az alcsoponton belül 33 százalék jelezte, hogy összességében fenyegető légkörben élt 14 éves koráig.

4. tábla: Bántalmazás a felnőttkori családban (%)

Kérjük, válaszoljon az alábbi kérdésekre! (2022) Segített skálás kérdés, bázis: n = 1121.					
	Nem, soha.	Igen, néha.	Igen, gyakran	Nem vonatkozik rá.	Összesen
Félt-e Ön valaha attól, hogy partnere/házastársa/udvarlója megveri?	86,9	9,2	1,3	2,5	100,0
Megtörtént-e valaha Önnel, hogy partnere/házastársa kiabált Önnel és veréssel, erőszakkal fenyegette?	82,3	14,0	1,4	2,3	100,0
Előfordult-e valaha, hogy Önt megverte férje, felesége, élettársa, udvarlója?	90,5	6,2	1,0	2,3	100,0
Összességében Ön mit mondana: volt-e valaha fenyegető párkapcsolata?	87,0	9,7	1,0	2,3	100,0

Válaszadóink többségében nem tapasztaltak felnőttkorukban bántalmazást a párkapcsolatukban vagy családjukban; erre utal, hogy a fenti kérdések kapcsán a „nem, soha” válaszlehetőséget megjelölők aránya 82 százalék felett volt. Ugyanakkor 15 százalék számolt be arról: partnere, házastársa (néha vagy gyakran) kiabált vele és veréssel, erőszakkal fenyegette. A megkérdezettek megközelítőleg egytizedének már volt fenyegető párkapcsolata; 11 százalék volt azoknak az aránya, akik már féltek attól, hogy partnerük, házastársuk vagy udvarlójuk erőszakot alkalmaz. A párkapcsolatukban fizikai erőszakot elszenvedők aránya 7 százalék volt.

A fenti táblázat kapcsán fontos kiemelni, hogy (a szignifikanciavizsgálat eredményei alapján) a nők és a gyermekkori családjukban fenyegető légkörben élő válaszadók nagyobb eséllyel váltak felnőtt korukban is áldozattá. Ezzel szemben a férfiak, a (házastársukkal együtt élő) házasok, a 35 évnél fiatalabbak és a gyermekkori korukban is biztonságos légkörben élők esetében kisebb volt az áldozattá válás esélye.

5. A bántalmazás átöröklődő mintázatai kvalitatív adatok alapján

A kvalitatív adatfeldolgozáshoz használt interjúk két forrásból származnak. 2019-ben az EFOP-1.2.6-VEKOP-17-00001 Családbarát ország projekt égisze alatt zajló kutatásban ötven interjút készítettünk krízisambulanciákon és Családok Átmeneti Otthonaiban kapcsolati erőszak áldozataival, akiknek az azonosításában az intézmények szakemberei voltak segítségünkre. 2024-ben a Magyar Ökumenikus Segélyszervezet indított kvalitatív kutatást kétlépcsős adatfelvétellel: első lépésben az interjúalanyok kiválasztásához szűrőkérdőíveket használtunk, majd félig strukturált interjúkat vettünk fel. A vizsgálatban részt vevő, kapcsolati erőszakban érintett 18 év feletti személyek a Magyar Ökumenikus Segélyszervezet krízisambulanciáinak, menedékházainak, a Baptista Szeretetszolgálat menedékszolgálatainak, valamint a

MACSGYOE által a kutatásba bevont családsegítő központoknak a klienseiből kerültek ki, akik a részvételt önként vállalták. Az elemzésbe ötvenöt fővel készült interjú került be. Az interjúkról szó szerinti átirat készült, majd a két kutatás interjút egyesítettük. Az így előállt szövegtörzset azután kvalitatív tematikus elemzést végeztünk (Braun–Clarke 2006), hogy felfedjük az egyéni beszámolókból mutatkozó mintázatokat. Az elemzés során szemantikai megközelítést használtunk, vagyis kizárólag a kifejezett (explicit) jelentésekkel dolgozunk (Rácz–Karsai–Tóth 2023). A kutatási kérdés szempontjából releváns szövegrészek kijelölése után azokat két kutató kódolta, majd a két kódoló által adott kódokat összevetettük, egységesítettük, és a kódokhoz jellemző idézeteket csatoltunk. A kódok csoportosítása azután az elméleti háttérből és a kvalitatív kutatási elemzésből származó kérdések mentén, deduktív elemzési orientációval történt.

Az általunk elkészített interjúkban – a kvantitatív adatfelvételhez hasonlóan – folyamatosan visszaköszönnek a diszfunkcionális származási családi minták, amelyek jellemzően előfordultak a bántalmazott, de a bántalmazó családjában is. Az áldozattá vált interjúalanyaink sok esetben részletes leírást adtak saját negatív gyermekkori élményeikről – de arról is, hogy a bántalmazó a származási családjából hozta az agresszív viselkedést, a bántalmazás és/vagy elhanyagolás következtében alakultak ki nála mentális problémák és alkoholizmus. Azaz a legtöbb esetben a bántalmazó családja is bántalmazó volt. A származási családban megfigyelhető erőszak és elhanyagolás, valamint a későbbi áldozattá vagy bántalmazóvá válás közötti összefüggésre korábbi nemzetközi kutatási programok már rámutattak, ezek egy részét a korábbiakban már ismertettük. Ugyanakkor érdemes megemlíteni, hogy nem önmagában ez a tény, hanem az olyan személyiségjegyek, mint a kontrolligény, az impulzivitás, az empátia hiánya, illetve az alacsony önértékelés vagy a dependenciára való hajlam dönti el, hogy a személy a kapcsolatban a bántalmazó vagy a bántalmazó szerepét tölti be (Zhu et al. 2024).

Az áldozatok elbeszélései alapján gyakori tapasztalatuk volt, hogy a szülők és közeli hozzátartozók rendszeresen fogyasztottak alkoholt, ami mentális tünetekhez, elsősorban ingerlékenységhez, hangulatváltozásokhoz, kontrollvesztéshez vezetett.

„Apukám elég magas beosztású, egy elég befolyásos cégnél a második ember. Ott-hon volt egy ilyen nagyon jó kis kettős életünk, hogy hétvégente mindig részegre itta magát, és hogy akkor miket csinál, erről senkinek nem szabad soha beszélni. És hétfőtől péntekig pedig ő egy nagyon elismert és jó szakember” (interjúalany 47/2024).

A szülő alkoholizálása aláássa az annak kitett gyerek biztonságérzetét; a mindennapokat aszerint kell alakítani, hogy minél kevesebbet találkozzanak az ittasan hazatérő szülővel. Emellett folyamatosan monitorozni kell, hogy milyen állapotban

van a szülő, így kerülve el az olyankor könnyen kirobbanó konfliktushelyzeteket. Az agresszivitás gyakran az alkoholfogyasztás egyenes következménye, de ettől függetlenül is megjelenik: az áldozatok sok esetben egyszerűen „agresszív embernek” tekintik valamelyik szülőjüket, általában az apát.

„Olyan is volt, hogy mindenki elszaladt, csak én maradtam ott, oszt akkor engem meg baltával fenyegetett, meg ilyenek, anyukám meg bebújt az ágyneműtartóba [...] Meg akkor már nagyobbacska voltam, olyat is csinált, hogy rendesen megkergetett itt a faluban késsel, mert nem mentem el neki pálinkáért. A fiúk nem voltak otthon, én voltam csak otthon, és mondta, hogy menjek pálinkáért, én meg nem mentem el neki, oszt akkor késsel kergetett a falun keresztül körbe” (interjúalany 4/2019).

A félelem az agresszív vagy agresszióval fenyegető szülőtől az elbeszélések visszatérő eleme. A fizikai abúzus érheti közvetlenül a gyereket, de az is gyakori, hogy a későbbi áldozat közvetett módon átélője a családon belüli erőszaknak: több interjúalany beszámolt arról, hogy gyerekként rendszeresen szemtanúja volt a szülők durva veszekedésének és egymás ellen irányuló fizikai bántalmazásának.

„Hát nem mondanám, hogy annyira rossz ember volt, mert amúgy házias volt, meg gondoskodó volt, de ő is elég sokat bántalmazta anyukámat is, úgyhogy én sokat láttam, hogy anyukámat bántják. Nagyon brutálisan meg tudta verni, ő meg inkább féltékenységből” (interjúalany 12/2019).

Más esetekben a bántalmazásnál jelen lévő gyerek nem csupán szemlélője az eseményeknek, hanem valamelyik szülő be is vonja a konfliktusba, és emiatt lesz a fizikai erőszak áldozata:

„Én úgy keveredtem be egyébként a családi erőszakba, hogy apukám nagyon durva veszekedéseket letolt anyámmal, és azért, mert én szinte kivétel nélkül mindig anyának a pártjára álltam, ezért így apának a keresttüzébe kerültem ilyen közvetten” (interjúalany 21/2024).

„Állandó veszekedés, kiabálás volt ott is [a szülői házban], már mi álltunk anyu meg apu közé, hogy ne verekedjenek, de igen, hogy úgy is volt, hogy én is belekerültem” (interjúalany 29/2019).

Szexuális erőszakról egy interjúalany számolt be a 2019-es kutatásban megkérdezettek közül:

„Én voltam a legidősebb, mindenért kaptam. Szó szerint mindenért. Baltanyéllel, üvegszálás pecabottal, akkoriban nem ilyen volt a vasalózsínór, hanem még egyszer

olyan, olyannal kaptam édesapámtól, és amit tényleg soha nem mondtam el senkinek, 10 évesen erőszakolt meg. Ez folyt három évig. Akkor öngyilkossággal kísérleteztem, nem sikerült. Azért is megvert, elszöktem otthonról, kerestetett, meglelt, akkor is megvert” (interjúalany 14/2019).

Az interjúalanyok beszámoltak továbbá érzelmi elhanyagolásról, vagyis olyan szocializációs közegről, szülői magatartásról, amikor nincs meg a családon belül a figyelem a gyermek szükségleteire. A bántalmazás ebben az esetben nem aktív, hanem inkább mulasztás formájában jelenik meg. Mindezek negatívan befolyásolhatták a bántalmazók gyermekkori érzelmi és szociális fejlődését.

„Ő [nevelőapa] sem úgy nevelt minket, mint gyerekeket, hanem nem is tudom, egyszerűen nem vettek minket figyelembe. Nem úgy kezeltek minket, mint gyerekeket, hideg házban, szobában altattak minket, miránk nem fűtöttek, soha nem vettek ránk egy cipőt, egy ruhát, én jártam az erdőre fáért, iskolából hazamentem, letettem az iskolatáskát, se enni nem adtak, semmit, fogd meg a fűrészt, meg a baltát, menjél az erdőre, mert nincs fa, úgyhogy én se játszani nem tudtam menni sosem, se barátkozni, senkivel, úgyhogy nehéz” (interjúalany 6/2019).

Több interjúból is az derült ki, hogy akár a bántalmazó, akár az áldozat nárcisztikus szülő nevelésében, otthonában nőhetett fel. Tipikus elemei voltak ezeknek a történeteknek, hogy valamelyik szülő mindenkitől kiemelt bánásmódot, figyelmet várt el, sőt követelt meg – még a gyerekeitől is. A szülői érzelmek a családban teljesen kiszámíthatatlanok voltak, gyakran fordult elő érzelmi zsarolás, manipuláció, az emberi kapcsolatok kontrollálása és dominálása.

Az erőszakos partnernek való alárendelődés mint az áldozati szerep központi eleme úgy is megjelenik, mint tanult viselkedésminta: a későbbi áldozat a konfrontációt elkerülő, szubmisszív szülő magatartásmintáját vette át és építette be a saját megküzdési stratégiájába. Ezzel azonban, hasonlóan az elkerülő szülőhöz, a saját igényeinek, érdekeinek, értékeinek és szükségleteinek a sérülését kockáztatta és ezáltal válhatott áldozattá.

„Anyukám egy kemény személyiségű nő. Ő sem volt teljesen boldog az édesapámmal, pont ebből kifolyólag, de őneki fát lehet a hátán vágni. Ő ezt végigcsinálta. Lehet, hogy ezt tanultuk, hogy a végsőkéig ki kell tartani. Ez is egy minta lehetett nekem” (interjúalany 6/2024).

6. Összegzés

A cikkben bemutatott empirikus kutatási eredmények alátámasztják azt a nemzetközi szakirodalomban már feltárt összefüggést, amely a származási családban tapasztalt ártalmas gyermekkori élmények és a későbbi áldozattá válás között figyelhető meg. Ugyan elemzésünk az ok-okozati kapcsolat tekintetében nem tekinthető bizonyító erejűnek, ugyanakkor egyértelműen kimutatható: a kapcsolati erőszak áldozatai (a bántalmazást meg nem tapasztalt kutatásrésztvevőkhöz képest) nagyobb arányban jellemezték gyermekkorukat feszült, bizalmatlan és félelemmel teli légkörrel, veszekedésekkel, anyagi gondokkal, valamint fizikai erőszakkal.

Érdemes továbbá megemlíteni, hogy markáns különbség figyelhető meg a tanulmányban ismertetett két áldozati csoport között. Az elemzésünkben „tudatosult áldozatként” definiált válaszadói csoport körében magasabb a különböző gyermekkori bántalmazási formákban megfigyelhető érintettség. További, elsősorban kvalitatív jellegű vizsgálataink tapasztalatai alapján úgy ítéljük meg, hogy ezt a csoportot inkább jellemezheti a saját áldozati pozíció és a kapcsolat bántalmazó jellegének felismerése. Ezt a felismerést sokszor valamilyen külső behatás (például szakemberek tudatosítják a kapcsolatot bántalmazó jellegét, rendőri fellépés történik, a gyermekvédelmi jelzőrendszer látókörébe kerül az adott család), vagy a bántalmazó kapcsolat dinamikájában megfigyelhető változás (például fokozódó erőszak, súlyos sérülés) váltja ki. Összefoglalva: ennek a csoportnak a tagjai nagy valószínűséggel intenzívebb és súlyosabb következményekkel járó bántalmazás áldozatai.

7. Javaslatok

Hosszú távon az a társadalom- és szociálpolitika lehet sikeres, amely kiemelt figyelmet fordít a prevencióra, ezen belül a bántalmazás és elhanyagolás családon belüli előfordulásának a csökkentésére. Ebben a munkában kiemelt szerepe van a gyermekvédelemnek (ezen belül kiemelten a gyermekvédelmi jelzőrendszernek), a családsegítő és gyerekjóléti szolgálatoknak, a család- és szülőtámogatási programoknak, a mentálhigiénés és pszichoszociális támogatásoknak, valamint a szociális biztonságot nyújtó intézkedéseknek. Ugyancsak kiemelt szerepe van az áldozatsegítésnek és a kríziskezelő szolgálatokhoz tartozó szervezeteknek. Lényeges az oktatási intézmények munkája is, amelyek a bántalmazás korai azonosítása és a fiatalok kapcsolati erőszakhoz köthető attitűdjeinek (Héra 2025) alakítása terén tehetnek sokat. Végül kitüntetetten fontos a mentális egészségügyi szolgáltatások elérhetővé tétele, a mentális és szerhasználati zavarok korai felismerése és hatékony kezelése, de emellett a mentális egészségtudatosság és egészségműveltség növelése is. Ezek a területek elengedhetetlen a szakemberek megfelelő felkészítése, ennek keretében – az ebben a cikkben is ismertetett – hajlamosító tényezőkre vonatkozó ismeretek átadása. A hatékony preventív munkának köszönhetően a gyermekkori

bántalmazással és elhanyagolással kapcsolatba hozható erőszak visszaszorítható, így az erőszak generációkon történő átöröklése megszakítható.

A rendőrségnek természetesen mindig kiemelt feladata lesz, hogy bántalmazás esetén azonnal intézkedjen és az áldozat biztonságát garantálja. Az e munkát nehezítő tényezők (Héra 2022) még valószínűleg a jövőben is jelen lesznek, azonban a fentiekben felsorolt intézmények és alrendszerek hatékony prevenciója esetén a bántalmazás visszaszorulása, a kapcsolati erőszak okozta károk súlyosságának és a bejelentések számának a csökkenése várható, amely végeredményben a rendőrség tehermentesítéséhez vezethet. Megítélésünk szerint még eredményesebb lehet a megelőzés és kezelés akkor, ha a reaktív rendőri megközelítés és a prevenciót célzó ellátórendszeri munka többszereplős együttműködések (Davies 2020, 2021, Fox–Butler 2004, McGarry–Ali 2020, Robinson–Payton 2016) formájában egészítik ki egymást.

Irodalom

- Aizer, A. (2011): Poverty, Violence, and Health: The Impact of Domestic Violence During Pregnancy on Newborn Health. *Journal of Human Resources*, 46(3), 518–538. <https://doi.org/10.1353/jhr.2011.0024>
- Bevan, E. – Higgins, D. (2022): Is Domestic Violence Learned? The Contribution of Five Forms of Child Maltreatment to Men's Violence and Adjustment. *Journal of Family Violence*, 17(3), 223–245.
- Braun, V. – Clarke, V. (2006): Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
- Czibere, I. (2012): *Nők mélyszegénységben*. L'Harmattan.
- Davies, P. (2020): Partnerships and Activism: Community Safety, Multi-agency Partnerships and Safeguarding Victims. In Tapley, J. – Davies, P. (eds.) *Victimology*. Springer International Publishing, 277–299. https://doi.org/10.1007/978-3-030-42288-2_11
- Davies, P. (2021): Practicing co-produced research: Tackling domestic abuse through innovative multi-agency partnership working. *Crime Prevention and Community Safety*, 23(3), 233–251. <https://doi.org/10.1057/s41300-021-00117-x>
- Dube, S. – Anda, R. – Felitti, V. – Edwards, V. – Williamson, D. (2002): Exposure to Abuse, Neglect, and Household Dysfunction Among Adults Who Witnessed Intimate Partner Violence as Children: Implications for Health and Social Services. *Violence and Victims*, 17(1), 3–17. <https://doi.org/10.1891/vivi.17.1.3.33635>
- Elmqvist, J. – Shorey, R. C. – Labrecque, L. – Ninnemann, A. – Zapor, H. – Febres, J. – Wolford-Clevenger, C. – Plasencia, M. – Temple, J. R. – Stuart, G. L. (2016): The Relationship Between Family-of-Origin Violence, Hostility, and Intimate Partner Violence in Men Arrested for Domestic Violence: Testing a Mediational Model. *Violence Against Women*, 22(10), 1243–1258. <https://doi.org/10.1177/1077801215621177>

- European Union Agency for Fundamental Rights (2015): *Violence against women :an EU wide survey: Main results*. Publications Office.
<https://data.europa.eu/doi/10.2811/981927>
- European Union Agency for Fundamental Rights – European Institute for Gender Equality – European Commission – Statistical Office of the European Union (2024): *EU gender-based violence survey: Key results : experiences of women in the 27 EU Member States*. Publications Office.
<https://data.europa.eu/doi/10.2839/3648756>
- Fail, Á. (2015): Nők az erőszak sodrásában. *Kapocs*, 1, 40–52.
- Felitti, V. J. – Anda, R. F. – Nordenberg, D. – Williamson, D. F. – Spitz, A. M. – Edwards, V. – Koss, M. P. – Marks, J. S. (2019): Relationship of Childhood Abuse and Household Dysfunction to Many of the Leading Causes of Death in Adults: The Adverse Childhood Experiences (ACE) Study. *American Journal of Preventive Medicine*, 56(6), 774–786. <https://doi.org/10.1016/j.amepre.2019.04.001>
- Fereidooni, F. – Daniels, J. K. – D. Krause-Utz, A. – Hagenaars, M. A. – Smeets, T. – Heins, J. – Dorahy, M. J. – Emmerik, Arnold A. P. v. – De Jong, P. J. – Hoekstra, S. – Warrens, M. J. – Lommen, Miriam. J. J. (2023): Childhood maltreatment and adulthood victimization: An evidence-based model. *Journal of Psychiatric Research*, 167, 46–62. <https://doi.org/10.1016/j.jpsychires.2023.10.007>
- Fox, C. – Butler, G. (2004): Partnerships: Where next? *Safer Communities*, 3(3), 36–44. <https://doi.org/10.1108/17578043200400021>
- Goncy, E. A. – Basting, E. J. – Dunn, C. B. (2021): A Meta-Analysis Linking Parent-to-Child Aggression and Dating Abuse During Adolescence and Young Adulthood. *Trauma, Violence – Abuse*, 22(5), 1248–1261.
<https://doi.org/10.1177/1524838020915602>
- Grauerholz, L. (2000): An Ecological Approach to Understanding Sexual Revictimization: Linking Personal, Interpersonal, and Sociocultural Factors and Processes. *Child Maltreatment*, 5(1), 5–17.
<https://doi.org/10.1177/1077559500005001002>
- Greene, C. A. – Haisley, L. – Wallace, C. – Ford, J. D. (2020): Intergenerational effects of childhood maltreatment: A systematic review of the parenting practices of adult survivors of childhood abuse, neglect, and violence. *Clinical Psychology Review*, 80, 101891. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2020.101891>
- Gregor, A. (2014): Nyílt titkok – a nők elleni otthoni erőszak észlelése és az ezzel kapcsolatos vélemények a magyarországi lakosság körében. *Replika*, 85–86(2), 13–33.
- Hegyí, V. (2022): Néhány gondolat az ügyész szerepéről a kapcsolati erőszak és a kiskorú veszélyeztetésének büntette miatt folytatott nyomozásokban, különös tekintettel a gyermek jogainak biztosítására. *Belügyi Szemle*, 70(8), 1613–1626.
<https://doi.org/10.38146/BSZ.2022.8.2>

- Héra, G. (2022): A kapcsolati erőszak eseteinek rendőri kezeléséről. *Belügyi Szemle*, 70(8), 1627–1640. <https://doi.org/10.38146/BSZ.2022.8.3>
- Héra, G. (2025): A kapcsolati erőszakhoz köthető attitűdök középiskolai fiatalok körében. *Educatio*, 33(4), 529–539. <https://doi.org/10.1556/2063.33.2024.4.9>
- Héra, G. – Füstös, M. – Mészáros, Z. (2024): Látencia és felszínre kerülés kapcsolati erőszak esetén. *Belügyi Szemle*, 72(11), 2061–2076. <https://doi.org/10.38146/bsz-ajia.2024.v72.i11.pp2061-2076>
- Herczog, M. (2008): A családon belüli erőszak jelentésváltozásai és helyzete Magyarországon. In *Szerepváltozások: Jelentés a nők és férfiak helyzetéről*. TÁRKI.
- Hornyik, Z. (2020): Családon belüli erőszak Magyarországon: Interjú Solt Ágnessel. *Belügyi Szemle*, 68(2). <https://doi.org/10.38146/BSZ.2020.2.10>
- Huffhines, L. – Noser, A. – Patton, S. R. (2016): The Link Between Adverse Childhood Experiences and Diabetes. *Current Diabetes Reports*, 16(6), 54. <https://doi.org/10.1007/s11892-016-0740-8>
- Hughes, K. – Ford, K. – Bellis, M. A. – Glendinning, F. – Harrison, E. – Passmore, J. (2021): Health and financial costs of adverse childhood experiences in 28 European countries: A systematic review and meta-analysis. *The Lancet Public Health*, 6(11), e848–e857. [https://doi.org/10.1016/S2468-2667\(21\)00232-2](https://doi.org/10.1016/S2468-2667(21)00232-2)
- Human Rights Watch (2013): *Unless Blood Flows. Lack of Protection from Domestic Violence in Hungary*. Human Rights Watch. <https://www.hrw.org/report/2013/11/06/unless-blood-flows/lack-protection-domestic-violence-hungary>
- Jász, K. – Szarvák, T. (2007): A szakmaközi együttműködés lehetőségei a szolnoki kistérségben egy családon belüli erőszak kutatás tükrében. *Tér és Társadalom*, 21(2), 67–84.
- Kantar Hoffmann. (2021). Egy biztonságos otthonért Kvantitatív kutatási jelentés, Magyarország, 2021 [Kutatási jelentés]. Kaufman-Parks, A. M. – DeMaris, A. – Giordano, P. C. – Manning, W. D. – Longmore, M. A. (2018): Familial Effects on Intimate Partner Violence Perpetration Across Adolescence and Young Adulthood. *Journal of Family Issues*, 39(7), 1933–1961. <https://doi.org/10.1177/0192513X17734586>
- Kovács-Tóth, B. – Kuritárné Szabó, I. (2023): Az ártalmas gyermekkori élmények hatása a mentális és szomatikus egészségre gyermek- és serdülőkorban. *Orvosi Hetilap*, 164(37), 1447–1455. <https://doi.org/10.1556/650.2023.32851>
- Krause-Utz, A. – Mertens, L. J. – Renn, J. B. – Lucke, P. – Wöhlke, A. Z. – Van Schie, C. C. – Mouthaan, J. (2021): Childhood Maltreatment, Borderline Personality Features, and Coping as Predictors of Intimate Partner Violence. *Journal of Interpersonal Violence*, 36(13–14), 6693–6721. <https://doi.org/10.1177/0886260518817782>
- McGarry, J. – Ali, P. (2020): Domestic Violence and Abuse and Working with Other Agencies. In Ali, P. – McGarry, J. (eds.) *Domestic Violence in Health Contexts: A*

- Guide for Healthcare Professions*. Springer International Publishing, 123–135.
https://doi.org/10.1007/978-3-030-29361-1_9
- Novais, M. – Henriques, T. – Vidal-Alves, M. J. – Magalhães, T. (2021): When Problems Only Get Bigger: The Impact of Adverse Childhood Experience on Adult Health. *Frontiers in Psychology*, 12, 693420. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.693420>
- Pilkington, P. D. – Noonan, C. – May, T. – Younan, R. – Holt, R. A. (2021): Early maladaptive schemas and intimate partner violence victimization and perpetration: A systematic review and meta-analysis. *Clinical Psychology & Psychotherapy*, 28(5), 1030–1042. <https://doi.org/10.1002/cpp.2558>
- Ports, K. A. – Ford, D. C. – Merrick, M. T. (2016): Adverse childhood experiences and sexual victimization in adulthood. *Child Abuse & Neglect*, 51, 313–322.
<https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2015.08.017>
- Rácz, J. – Karsai, S. – Tóth, V. (Eds). (2023): *Kvalitatív pszichológia kézikönyv*. ELTE Eötvös Kiadó. <https://doi.org/10.21862/KvalPszKK/2023/5930>
- Renner, L. M. – Slack, K. S. (2006): Intimate partner violence and child maltreatment: Understanding intra- and intergenerational connections. *Child Abuse & Neglect*, 30(6), 599–617. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2005.12.005>
- Richards, T. N. – Tomsich, E. – Gover, A. R. – Jennings, W. G. (2016): The Cycle of Violence Revisited: Distinguishing Intimate Partner Violence Offenders Only, Victims Only, and Victim-Offenders. *Violence and Victims*, 31(4), 573–590.
<https://doi.org/10.1891/0886-6708.VV-D-15-00056>
- Riggs, S. A. – Kaminski, P. (2010): Childhood Emotional Abuse, Adult Attachment, and Depression as Predictors of Relational Adjustment and Psychological Aggression. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*, 19(1), 75–104.
<https://doi.org/10.1080/10926770903475976>
- Robinson, A. – Payton, J. (2016): Independent Advocacy and Multi-Agency Responses to Domestic Violence. In Hilder, S. – Bettinson, V. (eds.) *Domestic Violence*. Palgrave Macmillan, 249–271. https://doi.org/10.1057/978-1-137-52452-2_12
- Sandberg, D. A. – Valdez, C. E. – Engle, J. L. – Menghrajani, E. (2019): Attachment Anxiety as a Risk Factor for Subsequent Intimate Partner Violence Victimization: A 6-Month Prospective Study Among College Women. *Journal of Interpersonal Violence*, 34(7), 1410–1427. <https://doi.org/10.1177/0886260516651314>
- Solt, Á. (2022): Otthoni erőszakosságok. *Belügyi Szemle*, 70(8), 1671–1686.
<https://doi.org/10.38146/BSZ.2022.8.6>
- Sternberg, K. – Baradaran, L. – Abbott, C. – Lamb, M. – Guterman, E. (2006): Type of violence, age, and gender differences in the effects of family violence on children's behavior problems: A mega-analysis. *Developmental Review*, 26(1), 89–112. <https://doi.org/10.1016/j.dr.2005.12.001>
- Stummer, V. – Stummer, A. (2014): *Bíróságok monitorozása a párkapcsolati erőszakkal érintettek esetek kezelésében*. Patent Egyesület, 70.

- Szabó, J. – Virág, G. (2022): Love in the Time of Pandemic. Domestic violence during the first wave of COVID-19 in Hungary. *Belügyi Szemle*, 70(1. ksz.), 7–34.
<https://doi.org/10.38146/BSZ.SPEC.2022.1.1>
- Tóth, O. (1999): Erőszak a családban. In *Társadalompolitikai tanulmányok*. TÁRKI, 44.
<https://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a396.pdf>
- Tóth, O. – Róbert, K. (2010): *Idős nők partner általi bántalmazása*. Magyar Tudományos Akadémia Szociológiai Kutatóintézet.
- Treat, A. E. – Sheffield-Morris, A. – Williamson, A. C. – Hays-Grudo, J. (2020): Adverse childhood experiences and young children's social and emotional development: The role of maternal depression, self-efficacy, and social support. *Early Child Development and Care*, 190(15), 2422–2436.
<https://doi.org/10.1080/03004430.2019.1578220>
- Varga, S. – Bálint, Á. D. (2020): Családon belüli erőszak – amikor a férfi az áldozat. *Belügyi Szemle*, 68(4), 9–51. <https://doi.org/10.38146/BSZ.2020.4.1>
- Webster, E. M. (2022): The Impact of Adverse Childhood Experiences on Health and Development in Young Children. *Global Pediatric Health*, 9, 2333794X221078708.
<https://doi.org/10.1177/2333794X221078708>
- Widom, C. S. (2024): Childhood Maltreatment, Revictimization, and Partner Violence Victimization Through Midlife: A Prospective Longitudinal Investigation. *Journal of Interpersonal Violence*, 39(19–20), 4087–4112.
<https://doi.org/10.1177/08862605241264524>
- Windt, S. (2020): Az emberkereskedelem és a családon belüli erőszak hasonlóságai és különbségei. *Belügyi Szemle*, 68(12), 105–117.
<https://doi.org/10.38146/BSZ.2020.12.5>
- Zhu, J. – Exner-Cortens, D. – Dobson, K. – Wells, L. – Noel, M. – Madigan, S. (2024): Adverse childhood experiences and intimate partner violence: A meta-analysis. *Development and Psychopathology*, 36(2), 929–943.
<https://doi.org/10.1017/S0954579423000196>

Az intim partner elleni erőszak áldozatainak megküzdési stratégiái: Egy narratív életútinterjú hermeneutikai esetrekonstrukciója

Coping Strategies of Intimate Partner Violence Survivors: A Hermeneutic Case Reconstruction Based on a Narrative Life History Interview

Rózsás Zsuzsanna¹

<https://doi.org/10.51624/SzocSzemle.19180>

Beérkezés: 2025. 05. 15.

Átdolgozott változat beérkezése: 2025. 08. 11.

Elfogadás: 2025. 09. 15.

Összefoglaló: A tanulmány egy narratív életútinterjú hermeneutikai esetrekonstrukcióján keresztül vizsgálja egy intim partner elleni erőszak áldozatává vált nő megküzdési módjait. A szerző doktori disszertációjának empirikus anyagára épülő esettanulmány célja annak feltárása, hogyan értelmezi az elbeszélő saját tapasztalatait, és miként alakította bántalmazásra adott válaszait. Az elemzés az interjúalany életútját vizsgálja, különös tekintettel arra, hogyan hatott a bántalmazás az élettörténet alakulására, valamint az érzelem- és problémafókuszú megküzdés váltakozására, a döntésekre és az azokat befolyásoló társadalmi és strukturális körülményekre. Az interjú alapján olyan korai tapasztalatok és későbbi akadályozó tényezők is kirajzolódtak, amelyek az erőszakhoz való viszonyulást és a kapcsolat megszakításának lehetőségét is befolyásolták. A tanulmány célja nem általános érvényű következtetések levonása, hanem annak bemutatása, miként értelmezhető egyéni elbeszéléseken keresztül a bántalmazás tapasztalata és az arra adott megküzdési válaszok összetettsége.

Kulcsszavak: párkapcsolati erőszak, megküzdési stratégia, áldozati tapasztalat, narratív életútinterjú

Abstract: This case study, grounded in the hermeneutic reconstruction of a narrative life history interview, explores the coping responses of a woman who experienced intimate partner violence. Drawing on empirical material from the author's doctoral research, the study examines how the interviewee makes sense of her experiences and how her responses to abuse were shaped over time. The analysis focuses on the trajectory of her life story, with particular attention to the impact of violence on her biographical development, the shifting dynamics between emotion-focused and problem-focused coping strategies, key decision-making moments, and the social and structural conditions influencing them. The interview reveals early formative experiences and later constraining factors that influenced both the perception

1 Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, e-mail: rozsaszuzsanna333@gmail.com

of violence and the capacity to leave an abusive relationship. Rather than aiming for generalizable conclusions, the study seeks to illuminate the complexity of coping and meaning-making through the lens of a single personal narrative.

Keywords: intimate partner violence, coping strategies, victim experience, narrative life history interview

1. Bevezetés

Az intim partner elleni erőszak súlyos következményekkel járó, világszerte elterjedt probléma. A bántalmazás különféle formái és azok áldozatokra gyakorolt hatása széleskörűen tárgyalt témák mind a hazai, mind a nemzetközi szakirodalomban. Arra azonban, hogy az áldozatok miképp dolgozzák fel személyes élményeiket és küzdenek meg az átélt erőszak következményeivel, kevés figyelem vetül. Volt szociális szakemberként szerzett tapasztalataim azt mondatják velem, hogy az áldozatoknak feltett legtöbb kérdés arra összpontosít, miért nem fordulnak a hatóságokhoz. A paternalisztikus számonkérés közepette rejtve maradnak a segítségkérés alternatív forrásai, a különféle, személyenként változó megküzdési mechanizmusok, valamint az is, hogy ezek milyen hatást gyakorolnak az egyén életútjára és jövőbeli döntéseire. Véleményem szerint az áldozatokkal végzett munka során gyakran hiányzik autonómiájuk elismerése és annak belátása, hogy a megküzdés útja egyéni, amit az érintettek tapasztalataik, erőforrásaik és aktuális lehetőségeik szerint alakítanak.

Keveset tudunk arról, hogyan élik meg az áldozatok a bántalmazást követő időszakot és hozzák nyilvánosságra történetüket. Kiváltképp ironikus ez annak fényében, hogy épp ezeknek a történeteknek az elmesélése teszi lehetővé, hogy az áldozatok segítséget vagy támogatást kapjanak. E hiány mérséklésére és a téma alaposabb megértésére vállalkozik a szerző készülő doktori disszertációja, amely a párkapcsolati erőszak áldozatainak megküzdési stratégiáit vizsgálja. Ennek a disszertációnak az empirikus anyaga szolgál a jelen tanulmány alapjául.

2. Megküzdés

Lazarus és Folkman (1984) definíciója szerint a megküzdés azoknak a kognitív és cselekvési erőfeszítéseknek az összessége, melyekkel az egyén az őt érő stresszorokat kezelni próbálja. Az általuk kidolgozott modell nem pusztán reakcióként, hanem dinamikus folyamatként értelmezi a megküzdést, amely a fenyegető helyzet szubjektív értékelésén alapul. A párkapcsolati erőszak olyan megterhelő stresszorként értelmezhető, amely megküzdést igényel a bántalmazott részéről. A szakirodalom e folyamat két típusát különbözteti meg: az érzelem- és a problémafókuszú megküzdést. Az első elsősorban a bántalmazással együtt járó pszichés megterhelés csökkentésére irányul (Rizo–Givens–Lombardi 2017). Olyan reakciókat foglal magában, melyek célja nem a külső körülmények megváltoztatása, hanem a kiváltott érzelmek (például szorongás, félelem, szégyen) kezelése. Az ilyen stresszkezelő gyakorlatok

közé tartozik a sírás, a meditáció, az ima, az eltérő étkezési szokások kialakítása, az érzelmek tudatos elkerülése, illetve az alkohol- és drogfogyasztás (McLeod 2023).

Ezzel szemben a problémafókuszú megküzdés azokra a lépésekre utal, amelyekkel az áldozat a bántalmazó helyzetet igyekszik megváltoztatni vagy kontrollálni. Idetartozhat például egy biztonsági terv kidolgozása, a kapcsolat megszakítása, illetve a formális vagy informális forrásoktól való segítségkérés. Rizo és kutatótársai (2017) áttekintésükben hangsúlyozzák, hogy a párkapcsolati erőszakot átélt nők gyakran kombinálják a két megküzdési formát, ugyanakkor az érzelmfókuszú stratégiák kialakítása jóval gyakoribb. A szerzők arra is felhívják a figyelmet, hogy a megküzdés módját nem kizárólag a bántalmazás intenzitása vagy az elérhető támogatás határozza meg. Legalább ennyire lényeges, hogyan látja az áldozat saját pozícióját a kapcsolatban, felelősségét a bántalmazás megtörténesében, illetve milyen mozgásteret érzékel a változtatásra.

A megküzdés folyamatát a kulturális háttér is meghatározza. Különböző közösségek eltérően viszonyulnak az erőszakhoz, a nemi szerepekhez, a családhoz és a segítségkéréshez. Az ezekre vonatkozó uralkodó társadalmi normák befolyásolják a bántalmazás felismerését és az arra adott reakciókat. Ahrens és munkatársai (2010) latin-amerikai nőket vizsgáltak, és azt találták, hogy a tradicionális nemi szerepfelfogás, a házasság szentségébe vetett hit, a család központi szerepe, valamint a szexualitás tabusítása mind hozzájárulhatnak ahhoz, hogy az érintettek ne ismerjék fel az erőszakot vagy ne hozzák azt nyilvánosságra. Egy másik tanulmány ugyanakkor rávilágít arra, hogy a kulturális háttér erőforrásként is szolgálhat az áldozatok számára. Wright, Perez és Johnson (2010) eredményei szerint bizonyos kulturális mintázatok – például a mentális erőbe vetett hit vagy az önértékesítés képessége – segíthetik a megküzdést. Afroamerikai nők súlyosabb erőszakos tapasztalatokkal kevesebb lelki megterhelésről számoltak be, mint fehér bőrű társaik. A kutatók ezt részben azzal magyarázzák, hogy ezek a nők nagyobb belső tartalékokra, önbizalomra vagy aktívabb cselekvőkészségre támaszkodhattak. A megküzdés tehát nemcsak a trauma jellegétől, hanem az áldozatok válaszlehetőségeit formáló kulturális értékektől és társadalmi mintázatoktól is függ.

3. A kutatási módszerről

A vizsgálni kívánt téma meghatározza a kutatás módszertanát. Utóbbi kiválasztása komoly terhet ró arra a kutatóra, aki ilyen érzékeny kérdéskört tanulmányoz. A bántalmazást átélt személyek megkérdezésekor számos módszertani és etikai dilemma merül fel. A kutatónak elsődlegesen a károkozás elkerülését kell szem előtt tartania – legyen szó a megválaszolandó kérdésekről, reakciókról, illetve a kapott adatok kezeléséről. A legapróbb visszajelzés is befolyásolhatja az érintettet, ezért a vizsgálatot végző személynek érzékenyen és körültekintően kell eljárnia az emlékek felszínre hozása során. Ez a meggyőződés olyan módszer alkalmazására ösztönzött,

amely lehetőséget ad a résztvevőknek arra, hogy saját tempójukban, saját szavaikkal beszéljenek arról, amit átéltek. Tapasztalataikat nem előre összeállított kérdéssorok mentén szerettem volna megérteni, hanem úgy, hogy ők határozhassák meg, mit tartanak fontosnak, mire térnek ki és hogyan mesélik el a történetüket.

Meggyőződésem, hogy nem egyetlen, objektív valóság létezik. Az egyéni valóság szubjektív, az egyén tapasztalatai, élményei és az őt körülvevő világgal történő interakciói formálják. Ez a szemlélet nem új keletű: a chicagói szociológiai iskola kutatói – köztük Thomas és Znaniecki – már az 1920-as években felismerték a személyes történetek jelentőségét. Ekkorra nyúlnak vissza a biográfiai módszer gyökerei. A *lengyel paraszt Európában és Amerikában* című műben életrajzi beszámolókra és levelezésekre támaszkodva vizsgálták az emigránsok társadalmi beilleszkedését (Bögre 2020). Az életutakat dokumentáló interjúk gyűjtése és elemzése később az 1970-es évek Németországában kapott új lendületet. Schütze dolgozta ki a narratív élettörténeti interjúzás alapjait, amelyet Rosenthal fejlesztett tovább (Pászka 2007).

Ezekre az alapokra épül az interpretatív tudományos paradigmába illeszkedő narratív életútinterjú módszere. Célja nem egyfajta abszolút igazság feltárása, hanem annak megértése, hogyan alakítják és értelmezik az emberek saját tapasztalataikat. Az, ahogyan az egyének beszámolnak önmagukról és a körülöttük zajló eseményekről, nem független társadalmi és történeti közegüktől. A jelentésalkotás folyamata szorosan összefonódik a mindennapi életet meghatározó normákkal és értelmezési keretekkel. Ennélfogva az élettörténetek nemcsak személyes élményeket tükröznek, hanem azt a kort és társadalmi környezetet is, amelyben megszülettek és formálódtak (Chase 2005).

A narratív megközelítés nem csupán kutatási eszközként, hanem a segítségnyújtást támogató módszerként is ismert (Fehér 2010). Ebből kifolyólag a módszertan jól illeszkedik szakmai háttérremhez, hiszen a narratív szemlélet a szociális munka gyakorlatában is tetten érhető, kiváltképp a kliensekkel folytatott munka során (Fraser 2004). A feltárás folyamatának, illetve az azt befolyásoló tényezőknek alaposabb megértése a párkapcsolati erőszak áldozatainak szükségleteihez leginkább illeszkedő, adekvát szakpolitikai gyakorlatok kialakításában szintén felbecsülhetetlen fontosságú.

Ismereteim szerint Magyarországon korábban nem alkalmazták a narratív életútinterjú módszerét párkapcsolatukban bántalmazást átélt személyek tapasztalatainak vizsgálatára. Ennélfogva az áldozatok erőszakra adott válaszait és megküzdési stratégiáit e technikával vizsgáló kutatás újszerű megközelítés egy olyan jelenség vizsgálatában, amelyről hazai adatok korlátozottan állnak rendelkezésre. Mindezen felül a téma narratív életútinterjú módszerével való vizsgálata számomra szimbolikus jelentőségű: a bántalmazó kapcsolatban élő egyén többnyire fokozatosan, szinte észrevétlenül veszíti el az élete feletti irányítást és burkolódik némaságba. A narratív életútinterjú kellő teret ad a korábban elhallgattatott csoportoknak, miközben a hatalmi dinamikával szintén érzékenyen bánik. A technika különlegessége

abban is megmutatkozik, hogy az interjúalany – bár nem segítő beszélgetésen vesz részt – gyakran egyfajta megkönnyebbülést hozó folyamatként éli meg az interjút. Vajda Júlia (2006) szerint már önmagában az a lehetőség, hogy valaki figyelmes hallgatóság előtt, beavatkozás nélkül elmondhatja a történetét, a terápiás helyzet-hez hasonló felszabadító hatást válthat ki.

3.1 Az interjúzás folyamata

Az interjúalanyok toborzása az online térben zajlott: felhívásaim tematikus, zárt Facebook-csoportokban és két Reddit-fórumon jelentek meg. A bekerülés feltétele volt, hogy az alany betöltötte 18. életévét, valamint már megszakította a kapcsolatot bántalmazójával. Az érdeklődők e-mailben vehették fel velem a kapcsolatot. Válaszomban tájékoztattam őket a kutatás céljáról, az adatkezelés módjáról és az interjú technikai körülményeiről. Hangsúlyoztam, hogy a beszélgetések során elhangzottakat teljes anonimitással kezelem. E levél végén visszakérdeztem: a tájékoztatás ismeretében is vállalják-e a részvételt. Akik megerősítették szándékukat, azokkal közösen egyeztetünk időpontot és helyszínt. A találkozás előtt minden résztvevő elektronikus formában megkapta a kutatáshoz készült adatkezelési tájékoztatót, majd a beszélgetés kezdetén írásbeli beleegyezésüket kértem. Minden interjú után végeztem utánkövetést. Bár előzetesen felkészültem arra, hogy a beszélgetés érzelmileg megterhelő lehet a résztvevők számára, további támogatásra való igényét senki sem jelezte.

A kutatás iránti érdeklődés messze felülmúlta a várakozásaimat. A felhívások-ra számos jelentkezés érkezett – nőktől és férfiktól vegyesen –, végül 2025. május 1-jéig tizenegy bántalmazottal tudtam interjút készíteni. Jelen esettanulmányban ezek közül mutatok be egy beszélgetést.

Az adatgyűjtés minden esetben a tág kutatási téma ismertetésével kezdődött, majd az interjúalanyt élete történetének elmesélésére kértem. A kérést követően teljes hallgatásba burkolóztam, hogy a résztvevő szabadon alakíthassa elbeszélését, megszakítás nélkül. A második szekcióban kizárólag az elbeszélés során említett eseményekre tértem vissza, mégpedig olyan sorrendben és megfogalmazással, ahogyan azok eredetileg elhangzottak. Ez segített megőrizni az elbeszélés belső logikáját, miközben lehetőséget adott a mélyebb kibontásra. A narratív életútinterjú harmadik, opcionális szakaszára is sor került, mivel kutatási kérdéseim megválaszolásához korábban fel nem merült témák feltárása is szükséges volt.

3.2 Az elemzés

Esettanulmányomban az életútinterjú elemzése két fő irányt követ: egyrészt az alany által ténylegesen megélt életút eseményeinek feldolgozását, másrészt az ezekről szóló elbeszélés értelmezését. Ez a kettő – a „megélt” és az „elbeszélt élet” – nem mindig esik egybe, ám éppen a feszültségük vagy eltérésük lehet az elemzés legbe-szédesebb része (Rosenthal 2010).

Az elemzést Kovács Éva és Vajda Júlia (2002) módszerének nyomán a biográfiai adatok rendszerezésével kezdtem. Ezek a történet mögötti objektív tényekhez kötődnek. A kronologikus sorrendbe rendezett események mentén hipotéziseket fogalmaztam meg arról, milyen választási helyzetek és irányváltások rajzolják ki az adott életutat. A cél annak vizsgálata, milyen döntések, kényszerek vagy lehetőségek formálhatták az életutat abban a társadalmi és történeti közegben, amelyben zajlott. A következő lépés az „elbeszélte élet” részletes vizsgálata. Az interjú során elhangzott elbeszélést szekvenciákra bontottam, amelyek egymástól tartalmilag és szerkezetileg elkülönülő egységek. Ez a lépés lehetőséget ad arra, hogy ne csupán a tartalmat, hanem az elbeszélés módját is értelmezsem. Külön figyelmet fordítottam arra, hogy az elbeszélő milyen eseményeket részletez hosszán, és miket említ csupán futólag. Az is beszédes, ha valamiről nem esik szó. Az elhallgatások gyakran éppolyan jelentőségűek, mint a kimondott szavak.

Ebben a tanulmányban egy párkapcsolati erőszak áldozatává vált nő anonimizált élettörténetének hermeneutikai esetrekonstrukcióját mutatom be. Az elemzés középpontjában megküzdési stratégiáinak alakulása és az egyes élethelyzetekben hozott döntések vizsgálata áll. A vizsgálat célja nem az általánosítás, hanem annak feltárása, hogy az elbeszélő hogyan értelmezi saját múltját, és miként formálták döntéseit a társadalmi normák, elvárások, valamint az általa átélt események. Egyetlen életút mélyreható vizsgálatából ugyan nem vonhatók le általános érvényű következtetések, mégis lehetőséget ad annak feltárására, hogyan formálódnak döntések az egyéni tapasztalatok és a társadalmi elvárások kölcsönhatásában.

4. Ágnes megélt élete

Ágnes 1973-ban születik Szentábrahámon, egy kis székelyföldi faluban, kétgyermekes családba. Nővére másfél évvel idősebb nála. Ágnes mozgásszervi rendellenességgel jön a világra, amit a család kezdetben titokként kezel. Hatéves koráig él a faluban, majd családjával egy közeli városba, Székelykeresztúrra költözik. Itt kezdi meg az általános iskolát. A család életében az apai kontroll és elutasítás megnyilvánulása gyakori, meghatározó élmény. Az apa rendszeresen bántalmazza az idősebbik lányt.

Ágnes kitűnő tanuló, középiskolai tanulmányait Csíkszeredában végzi és kollégiumba költözik. Bár magyar anyanyelvűként lehetősége lenne magyar tagozatra jelentkezni, ő a román tannyelvű osztályba felvételizik. Az 1989-es romániai forradalom után magyar tannyelvű osztályba sorolják át. Az érettségi után pszichológia szakra adja be a jelentkezését, ám nem nyer felvételt. Rövid időre hazaköltözik, majd 19 évesen teherbe esik a nála négy évvel idősebb barátjától. Házasságot kötnek, és megszületik közös gyermekük, Tamás. Mivel az apa nem hajlandó kétkezi munkát vállalni, Ágnes egyedüli kenyérkeresőként kénytelen dolgozni. A férfi erőszakos, a veszekedések közepette tör-zúz a közös otthonban. Két év elteltével Ágnes elválik

a férjétől. Egyedülálló anyaként különböző munkákat vállal, kezdetben eladóként, később titkárnőként helyezkedik el egy helyi folyóirat szerkesztőségében.

Elsajátítja az újságírás alapjait, sajtókollégiumba jár, majd a kilencvenes évek végén diplomát szerez. Egy helyi kulturális lap szerkesztője lesz. Megismerkedik egy szintén erdélyi, szerkesztő-riporterként dolgozó férfival. Kapcsolatuk hosszú távú, ám viharos. Ágnes szerelmes, az értelmiségi férfi nagy hatással van rá. Az eleinte felhőtlennek tűnő kapcsolatban féltékenység és kontroll képében jelennek meg az erőszak első jelei, amely később súlyos fizikai bántalmazásba torkollik.

Ágnes a szakítás után néhány évvel új kapcsolatba kezd. Párja alkoholproblémákkal küzd. Eleinte Ágnes albérletében, majd a férfi saját tulajdonú lakásában élnek együtt. A férfi elszigeteli Ágnes a családjától és barátaitól. Közös vállalkozást folytatnak, amelynek fortélyait Ágnes tanítja meg a párjának. A kapcsolat hamar anyagi kizsákmányoláshoz, valamint súlyos fizikai bántalmazáshoz vezet. Ágnes gyermeke, Tamás is érzékeli az otthoni feszültségeket. Középfokú tanulmányai miatt Budapestre költözik és kollégista lesz. Ágnes támogatja döntését, mert azt szeretné, hogy a gyermek távol legyen az erőszakos otthontól.

2007 körül Ágnes apjának vállalkozása csődbe megy, ennek következtében a szülők elveszítik otthonukat. Ágnes ekkor párhuzamosan három állást is vállal, hogy családját pénzügyileg támogatni tudja. Ebben az időszakban több alkalommal is próbál kilépni bántalmazó kapcsolatából, de az anyagi nehézségek folyton visszarántják. Munkahelyet vált, főszerkesztő lesz. Körülbelül hét alkalommal költözik el a férfi lakásából, mielőtt véglegesen elhagyja. A döntésre édesanyja daganatos megbetegedése ösztönzi, amely 2012 környékén derül ki. Ágnes a szüleikhez költözik, hogy anyját ápolhassa. Volt párjával a kapcsolatot ez idő alatt nem szakítja meg véglegesen, mert munkájuk összeköti őket.

Ágnes édesanyjának egészségi állapota gyorsan romlik, pár hónap elteltével meghal. Ágnes Székelyudvarhelyre költözik, ahol megismeri jelenlegi párját. 2022-ben Ágnes édesapja agyvérzést kap, ápolását ő vállalja. Öt hónapig gondozza egyedül, majd a férfi idősek otthonába kerül. Az interjú időpontjában Ágnes kettesben él párjával, munkája mellett egy roma közösségben önkénteskedik.

5. Ágnes elbeszélt élete

5.1. Az életút önálló narrációja

Az interjúer kérését követően Ágnes nem kezd bele rögtön élettörténetének kifejtésébe. Elbeszélése megtorpanással indul: „*Hát, ez nem is olyan egyszerű*”. A bizonytalanságot sugalló nyitómondat talán csak időnyerés, de utalhat arra is, hogy egyes élmények elbeszélése nehézséget okoz. Talán mert ezek még mindig fájdalmasak számára, vagy esetleg elbeszélhetőségük problémás. A nyitás tehát nem egyszerű eseménysor felidézése, hanem egyfajta mérlegelés: mit lehet, mit érdemes elmondani? Ugyanakkor ezek a kérdések nem feltétlenül az alany belső világát tükrözik. Az

interjú helyzet sajátossága, hogy sok résztvevő érez egyfajta megfelelést az őt kérdező személy irányába. Az alany motiválttá válik arra, hogy segítse a kutató munkáját. Így az elmondottak nem csupán a saját szándékot, hanem a kutatóhoz való viszonyt is közvetítik. Végül a kezdeti bizonytalanság tovaszáll, és Ágnes történetének elbeszélését a születéséhez kapcsolódó „családi legenda” felelevenítésével kezdi.

„Az én születésemmel kapcsolatosan a családban egy legenda terjengett, hogy édesapám háromszor sírt, amikor én megszülettem, egyszer, amikor megtudta, hogy lány vagyok és nem fiú. Egyszer, amikor meglátta, hogy ilyen csúnya vagyok, és egyszer, amikor kiderült, hogy én banka vagyok, ezt így mondják nálunk, hogy mozgássérült, merthogy bokaficammal születtem.”

Az elbeszélésből a gyermek érkezését háromszoros csalódásként értékelt apai attitűd rajzolódik ki. Ágnes neme, külleme és egészségi állapota mind nem kívánt jellemzőként jelennek meg. A „legendaként” említett történet arra utal, hogy ezt a családban gyakran elmesélhették. Milyen nyomot hagyhatott ez benne? Szégyenként, elutasításként élhette meg? Ágnes a narratívaalkotás közepette nem tesz kísérletet az apai reakció megértésére vagy árnyalására. A testi rendellenességet – amelyet a család bokaficamként, „bankaságként” emleget – nem orvosi részletességgel írja le, hanem a róla való beszédmódra koncentrálni: *„Banka vagyok, ezt így mondják nálunk, hogy mozgássérült”*. A pontos diagnózis helyett a nyelvhasználatot fejtegeti.

„El kellett engem otthon rejtetni, hogy ne lássa senki ezt. Ez a másik nagyon kedves családi történet, hogy édesanyám viszont elloptott és úgy vitt be engem [...] a nagy kórházba.” A hangsúly nem a tüneten, hanem a hozzá való viszonyon van: a rendellenességhez a család szégyen, titkolózás és elutasítás formájában kapcsolódik. Az elbeszélésből az édesanya kettős szerepe rajzolódik ki. Egyfelől része annak a közegnek, amely titokként kezeli a gyermek állapotát, ugyanakkor csendes ellenállással mégis cselekszik. Az „ellopás” szó használata olyan helyzetet sejtet, mintha az anya maga is szűk mozgástérrel rendelkezne, ahol a cselekvés lehetőségei korlátozottak.

Az elbeszélés nem lineáris: a gyermekkori emlékek után Ágnes hirtelen átvált a középiskolai évekre, amelyekről szüksézávan nyilatkozik. Az intézményt „elit-gimnáziumként” emlegeti, ami valamiféle státuszképzésről, identitásmeghatározó jelentésről árulkodik. A tanulmányokról, kapcsolatokról, tanárokról, élményekről nem esik szó; az „elit” státusz mintha önmagában elég lenne a jelentésképzéshez. A címke egyszerre utalhat büszkeségre és feszültségre: egy hely, ahová bejutni eredmény, ám komoly követelmények teljesítésével is jár. Román tannyelvű osztályba jelentkezik, holott lehetősége lett volna magyarul tanulni. A döntés indoklása bizonytalan és ellentmondásos: *„Román osztályban, mert nem volt magyar osztály, pontosabban volt kettő, csak nekem nem volt bátorságom felvételizni.”*

Először azt állítja, nem volt magyar osztály, majd azonnal pontosít: volt, csak ő nem mert felvételizni. Első reakcióként mintha a döntés felelősségét a körülményekre

hárítaná, majd elismeri, hogy a korlát belülről fakadt. Nem tudjuk meg, mitől tartott. Az önreflexió nem teljes. A történet gyorsan a gimnáziumi éveket követő időszakra ugrik: *„felvételiztem pszichológia szakra, nyilván nem sikerült a felvételem és hazakerültem, ami egy jó nagy kudarc volt, hogy a család reménysége a nagy gimnáziumból hazakerül”.*

Az elbeszélésben a nyilván szó használata árulkodó. Utólag mintha teljesen természetesnek tartaná, hogy nem sikerült a felvételi. Úgy tűnik, az elutasítás az identitást is megingató élmény. A *„család reménysége”* kifejezés különösen beszédes. Ez a megnevezés nemcsak elismerés, hanem teher is. Azt sugallja, hogy Ágnes nem kizárólag a saját céljaiért küzdött, hanem a család társadalmi mobilitás iránti vágyát is ő testesítette meg. Ezt a kudarként megélt eseményt sorsfordítóként értelmezhetjük. Élete ezt követően új szakaszba lép a családhoz való visszaköltözéssel. A visszatérés utáni időszokról keveset árul el, hirtelen egy kapcsolat kezdetéhez ugrik:

„Akkor ismertem meg a férjem, akitől nagyon gyorsan terhes is lettem, és 19 évesen megszületett a fiam. Akkor viszont az volt az én családomban, hogy nem muszáj összeházasodni azért, mert terhes vagy, nem kötelező. Én ennek ellenére úgy éreztem, hogy próbáljuk meg, tudtam ugyan valahol, hogy nem fog menni, de próbáljuk meg.”

A bevezetés egyszerű és tömör. Sem a megismerkedés körülményei, sem az érzelmi viszony nem kerül szóba. Az elbeszélésből eltűnik a kapcsolat előtörténete. A hangsúly az időzítésen van: a gyors teherbeesés vajon sietséget, tervezetlenséget vagy a kontroll hiányát jelenti? Ágnes szerint családja nem sürgette a házasságot, ami a korabeli normák fényében figyelemre méltó. Ő azonban, ennek ellenére dönt a házasság mellett. A megfogalmazásból nem külső kényszer, hanem inkább belső késztetés vagy erkölcsi meggyőződés rajzolódik ki. Ugyanakkor kiderül, hogy már a döntés pillanatában is jelen volt a kétely. Vajon miért vállalja a házasságot, ha úgy érzi, nem lesz jó? Miközben saját családja hozzáállását részletezi, a férj családjának szerepe, véleménye és esetleges nyomásgyakorlása teljesen kimarad az elbeszélésből. Nem tudjuk meg, hogy a másik oldalról érzett-e elvárást, ösztönzést vagy akár kényszert a házasságkötésre. Vajon azért marad ki, mert nem volt ilyen szerepük? Vagy mert az elbeszélés fókusza nem az ő szempontjukat kívánja megidézni? A történet a házasságot előre sejtethető, mégis vállalt kudarként mutatja be: egy próbálkozásként, amelynek motivációi nem tudatosak, se nem kimondottak. A közös élet bemutatásával folytatja, amelyet a férj gyakori dühkitörései jellemeznek: *„összetörte a házat, a lakást, amikor, ha sós volt az étel, nem volt becsukva az ajtó, azért. Ha nem volt kinyitva, azért.”*

Ezekről a helyzetekről szűkszavúan, távolságtartóan beszél, elbeszélésmódja érzelmileg visszafogott. A férfi agresszióját irracionális, hétköznapi apróságok váltják ki. Ágnes ebben az időszakban is valamilyen kontrollt igyekszik tartani – nem a férfi viselkedése felett, hanem saját döntéseiben. Azt mondja: *„nagyon érdekes, mert 22 évesen azt tudtam mondani, hogy egész addig fogom ezt viselni, vagy eltűnni, amíg a fiam ebből nem észlel semmit”.*

Ez az önmaga számára kijelölt határ, a gyermek védelmére tett fogadalom egyfajta belső erőforrásként jelenik meg. Még ha az is válik később világossá számára, hogy a gyerek sokkal többet észlel, mint gondolta, a döntés megszületik: két és fél év után elválík. Erre az időszakra nem csak visszaemlékszik, át is értékeli a történeteket. Magával szemben önkritikus, de nem önostorozó: *„Az a kicsi buta lány, aki voltam, azt gondolta, hogy ha nem látja, akkor nem észlel semmit, hát pedig észlelt.”*

A válást követő időszak az interjúban pozitívan tűnik fel. Ágnes így emlékszik vissza: *„És akkor évekig ketten éltünk. Én azt gondolom, hogy életem egyik legszebb időszaka az volt, amit ketten voltunk csak.”* A megfogalmazás az anya-gyermek kapcsolat meghittségét, intimitását hangsúlyozza. A *„ketten voltunk csak”* tagmondat elsősorban azt fejezi ki, hogy egyfajta nyugalom és kiszámíthatóság követi a feszült házasságot. Bár az anyagi nehézségek továbbra is jelen vannak, az elbeszélés ezen pontján háttérbe szorulnak: Ágnes a „nagyon nehéz körülmények” között eladóként vállal munkát. A következő fordulópont egy karrierváltás: a sors által kínált lehetőségként tekint a helyi folyóiratnál kapott munkára. A *„ha ezt a sors így élém hozta”* megfogalmazás nem aktív döntést, hanem kívülről jövő, próbatételként felfogott fordulatot sugall. Belső motivációiról nem esik szó, így nem tudható, hogy érdeklődés, öröm vagy inkább kényszer állt-e a váltás hátterében.

Később világossá válik, hogy Ágnes valódi érdeklődést kezd mutatni a média iránt. Az idő előrehaladtával tanulni kezd, sajtókéllégiumba jár, majd diplomát szerez. Úgy fest, a kezdetben bizonytalan vagy szükségszerű belépést fokozatosan felváltja egy elkötelezett előrehaladás. Ez arra utal, hogy az új munkahely identitás-teremtő erővel bír. A szakmai tér nemcsak fejlődési lehetőséget hoz Ágnes életébe, hanem új kapcsolatokat is. Így ismerkedik meg egy férfival, aki azonos szakmai közegeből érkezik. A kapcsolat kezdetét pozitív elvárásokkal és reményekkel keretezi. A férfi műveltsége és kulturális érdeklődése vonzónak tűnik: *„olvasott, művelt, színházba járó, egy ilyen férfi, hát erre vágytam, és talán Tamásnak is jó apja lesz”.*

Ez a kijelentés több szinten is árulkodó. Egyrészt megmutatja, hogy Ágnes nemcsak önmagának keres társat, hanem egy lehetséges apafigurát is gyermekének. Másrészt már az első mondatban megjelenik a feltételes mód: „talán”. Mintha a reménybe már eleve beleíródna a bizonytalanság is. Az elbeszélés eme pontján válik világossá, hogy a második kapcsolatban korán megjelennek a kontrolláló és bántalmazó jegyek. A fizikai erőszakot azonban nem elszigetelten említi: egy összehasonlítás során utal rá, hogy a házasságában is előfordult ilyen. A visszatekintő összevetés így hangzik: *„a férjem esetleg csak felpofozott, de a [...] riportertől nagyon durván, nagyon megkaptam”.*

A megfogalmazás több szempontból is figyelemre méltó. Egyrészt: ez az első alkalom, hogy Ágnes nyíltan beszél a házasságában történt fizikai bántalmazásról – ezt korábban nem részletezte, nem tematizálta. Az információ csak a második kapcsolat súlyosságának érzékeltetésekor, egy összehasonlító szerkezet részeként válik kimondottá. Olyan benyomást kelt, hogy csak eme különösen súlyos tapasztalatok tükrében

lenne képes visszatekinteni a házasságában átélt erőszakra. Az újabb eset mintha értelmezési keretet biztosítana ahhoz, hogy a korábbi eseményeket is bántalmazásként ismerje fel – még ha nem is önálló történetként beszél róluk. Vajon ez korábban azért nem hangzott el, mert a házasságban történeteket nem tekintette „elég súlyosnak” ahhoz, hogy bántalmazásnak nevezze? A „megkaptam” szóhasználat a bántalmazás passzív elszenvadását hangsúlyozza, amely révén tehetetlen alanyként jelenik meg. A kifejezés nyelvi formája visszaautal arra a kiszolgáltatott helyzetre, amelyben az események idején volt. A következő megszólalás tovább árnyalja ezt a pozíciót: *„nagyon sok szenvedés után, merthogy rengeteget szenvedtem ettől az embertől. Azt hittem, hogy nagyon szerelmes vagyok, azt hiszem. Aztán sikerült megszabadulni.”*

A kapcsolat időtartamát nem jelöli meg, a lezárásról sem esik szó részletesen, ami azt is jelentheti, hogy az események feldolgozása még nem teljes. Az *„aztán sikerült megszabadulni”* mondat tömörsége szembetűnő. Mintha a lezárás is egyetlen mozdulattá zsugorodna össze, amely mögött nem látható sem a döntés folyamata, sem annak körülményei. Vajon hogyan történt a kilépés ebből a kapcsolatból? Kapott-e segítséget, támogatta-e valaki, vagy egyedül kellett cselekednie? Az, hogy ezekre nem tér ki, nem feltétlenül az emlékezet hiánya, inkább a megoszthatóság határára utalhat. A *„megszabadulni”* szó mindenesetre beszédes: nemcsak kilépés, hanem menekülés, felszabadulás, sőt akár testi-lelki túlélés is lehet a jelentéstartománya. Ugyanakkor a *„sikerült”* ige használata mintha véletlenszerűséget, külső tényezőkön múló szerencsét is sejtetne. Nem azt halljuk, hogy *„meghoztam a döntést”*, hanem hogy *„sikerült”*. Ez újra a cselekvés és az elszenvadás határára helyezi az elbeszélőt. Az egész szakaszt egyfajta kettősség jellemzi: egyrészt érezhető, hogy a kapcsolat mély nyomokat hagyott benne, másrészt az elbeszélésben nem jelenik meg ezek részletes feltárása. Az elválast követő időszakról Ágnes nem beszél hosszán. Új párkapcsolatáig eltelő időszakot egyetlen mondattal zárja le: *„És akkor megint magunkra voltunk Tamással, és nem történt semmi különös.”*

Vajon valóban eseménytelen volt ez az időszak, vagy csak az elbeszélés keretein kívüli események történtek? Az újrakezdés és az anyaság új tapasztalatai nem kerülnek szóba, mintha a hangsúly máris a következő kapcsolatra tolódna. Ennek oka lehet maga az interjú is, hiszen az átélt párkapcsolati konfliktusok miatt beszélgettünk. Az új kapcsolat kezdetét Ágnes nem helyezi el sem időben, sem térben, és azt sem tudjuk meg, milyen élethelyzetben volt, amikor megismerkedett a férfival. Az elbeszélés nem a megismerkedéssel indul, hanem a kapcsolat értelmezésével, pontosabban annak értelmezhetetlenségével. Ágnes azonnal visszatekintő pozícióból szólal meg, és egy ambivalens, szégyennel kísért döntésről beszél. A férfiről nem pozitív tulajdonságokat sorol, hanem azok hiányát: *„se intelligens, se okos, se értelmes, se jó dumája, se szép”*.

Ez nem pusztán a másik fél jellemzését szolgálja, hanem saját megdöbbenését is tükrözi: *„elmondani is szégyellem, mert így ma visszanézek, és szégyellem”*. Az elbeszélés ezzel nem a kapcsolat történetét, hanem a választás abszurditását tematizálja, a hogyan és miért kérdéseivel indít. A megismerkedés hiányzó elhelyezése mintha

azt is jelezné, hogy számára ez a kapcsolat nem illeszkedik az életút lineáris narratívájába, inkább zavaró epizódként jelenik meg, amelyhez máig nem talál megnyugtató értelmezési keretet. A főnarratívában ekkor jelennek meg először a barátai. Ők nem passzív megfigyelői az eseményeknek, hanem aktívan próbálják befolyásolni a történet alakulását, kérdésekkel, kétkedéssel, figyelmeztetésekkel. Ágnes mégis elbizonytalanodva mesél erről: *„Mondták a barátaim, hogy te nem látsz? Nem veszed észre? Én meg nem tudom.”*

Látszólag utólag sem talál magyarázatot arra, hogyan kerülhetett ebbe a helyzetbe. A férfi mindennapos alkoholfogyasztását már a kapcsolat elején érzékeli. A történet fókuszában mégsem ez áll. A barátok figyelmeztetései sem kizárólag a káros szenvedélyre és annak következményeire vonatkoznak: úgy tűnik, más, meg nem nevezett tényezők is nyugtalanították a környezetét. A kapcsolat egyik fontos fordulópontja a költözés. Ágnes úgy fogalmaz: *„És én nem ébredtem fel, hanem nagyon lassan és nagyon tudatosan becsavart”,* hogy átköltözzenek az ő lakásába: egy olyan lépés, amelyet a barátok is helytelenítettek. A *„nem ébredtem fel”* kifejezés erőteljes metafora: mintha egyfajta álomszerű – vagy inkább kábult, homályos – állapotban lett volna, amelyből csak utólag, az események távlatából tekintve válik láthatóvá a folyamat problémás jellege. A *„felébredés”* hiánya az önreflexió időbeli késlekedésére utal: akkor még nem tudta, mi történik, csak most, visszanézve érti. A *„becsavart”* szóhasználat szintén sokatmondó: a költözést kívülről érkező, fokozatos manipuláció eredményeként láttatja. Mondata továbbá időbeli elnyújtottságot és szándékos-ságot is sugall; nem meggyőződésről van szó, hanem egy olyan folyamatról, amelyben fokozatosan veszítette el autonómiáját. Ez az elbeszélésmód egyszerre mutatja a külső befolyás erejét és a belső bizonytalanságot.

„Mindenki mondta, hogy de az ő házába költözöl, onnantól nem fogsz tudni eljönni soha. Á, nem, ugyan meg meg fog változni, meg milyen jól én majd azt az embert fogom belőle kihozni, aki ott van benne, csak egy nap. Csakhogy a nehéz élete, meg stb. stb. nem tudott kibújni belőle.”

Egyértelműen jelzi, hogy a környezetéből többen is figyelmeztették. A kétségeket azonban elhárította, elbeszélésében a saját meggyőződésébe vetett hitet fejezi ki. Miért hitt ennyire a férfi változásában? Lehet, hogy nem is a férfiban, hanem saját áldozatkészségében, gondoskodó szerepében bízott? Narratívájában erőteljes megmentői pozíciót jelez. Nemcsak egy kapcsolatra, hanem egy ember megmentésére vállalkozott. Vajon ez ismerős volt számára más élethelyzetekből is? Felmerülhet az is, vajon az ismerősök tanácsai azért hatástalanok, mert korábban sem számított mások védelmére? A költözés után a kapcsolat dinamikája fokozatosan változik. Ágnes így mesél: *„szép lassan, ahogy ez meg van írva nagy könyvben, a barátaimat elmarta tőlem, senki hozzám nem járt”.*

A megfogalmazás arra utal, hogy ma már felismeri annak a folyamatnak a jelentőségét, amelyet akkor még nem látott át. A „*szép lassan*” kifejezéssel egy fokozatos, nehezen észlelhető elszigetelődést ír le, amely nem spontán eltávolodás, hanem a partner tudatos beavatkozásának eredménye. A férfi lépésről lépésre szünteti meg Ágnes körül a támogató kapcsolatok jelenlétét – ez a kontrollgyakorlás tipikus formája bántalmazó kapcsolatokban. A szociális háló szétzilálása nemcsak a segítségkérést akadályozza, hanem az áldozat valóságérzékelését is torzíthatja. Az elbeszélés visszafogott hangvétele azt sugallja, hogy Ágnes még most is szeretné megérteni, hogyan történhetett ez meg vele. A kapcsolat dinamikája fokozatosan változik. Az első, fizikai agresszióra utaló jel még „csak” egy tárgy elhajítása: „*az első jele megvolt, amikor így egy kisebb vita során az üveget a falhoz vágta*”.

Nem fejt ki, miről szólt a vita, milyen volt az érzelmi állapota, vagy hogyan reagált az eseményre. Az elhallgatásnak több oka is lehet: talán nem maradtak meg az emlékek, talán a jelentősége akkoriban nem tűnt kirívónak, vagy még most is nehézséget jelent szembenézni vele. Egyre mélyebben vonódik be nemcsak érzelmileg, hanem szakmailag és anyagilag is a kapcsolatba. Az elbeszélés szerint a férfi fokozatosan bekapcsolódik abba a munkába, amely Ágnes saját területe: szerkesztési, írói feladatokat vállal, majd közös projekteken dolgoznak, ahol a felelősség fokozatosan megoszlik, a kontroll azonban mintha egyre inkább a férfi kezébe kerülne. „*Az én nevemre a hitelt, akkor eladtam az autót, ő intézte a papírokat az új beíratásánál, bejött az ő nevére.*”

A közös munkavégzés és a közös anyagi elköteleződés gazdasági függőségi helyzetet teremt, amely Ágnes mozgásterét jelentősen korlátozza. Bár a tevékenység formálisan közös, a pénzügyi kockázatokat ő viseli, míg a férfi egyre több gyakorlati döntést sajátít ki, ez pedig fokozatosan aláássa Ágnes autonómiáját. Az erőszak fizikai formája egyre durvább, de az elbeszélés továbbra is sűrített, tárgyilagos: „*úgy ütt, hogy rálépett a lábamra, hogy ne tudjak arrébb lépni. És akkor így ököllel.*”

A részletek hátborzongatóak, az elbeszélés azonban nem dramatizál. Nincsenek hangsúlyos érzelmi kommentárok, mintha Ágnes pusztán rögzítené, mi történt. Nem mesél arról, milyen sérüléseket szenvedett, mit érzett, hogyan reagált. A szűkszavúság oka vajon a trauma feldolgozatlanságában rejlik? Azt, hogy a tapasztalat milyen mély nyomot hagyott benne, egy későbbi megjegyzés jelzi: „*még ma is felébredek és beleborzongok*”.

Ez már nemcsak a múltbeli eseményről szól, hanem egy jelenben is visszatérő testi-lelki következményre utal: az élmény nem múlik el nyomtalanul, nem zárul le a kapcsolat megszakításával. A traumatikus tapasztalatok Tamásban is tovább élnek. Egy ponton felidézi: „*Évekkel később a fiam mondta el, hogy ő évekig úgy aludt ott, hogy a párnya alatt ott volt egy nagy kés, hogy éjjel átjön és megszúrja.*”

Ez a mondat nemcsak a gyermek félelmének mélységét tárja fel, de azt is, mennyire magára volt utalva – ahogyan Ágnes is. A történet középpontjában ekkor már nem az anya, hanem a gyerek áll: az ő félelme, az ő stratégiája a túlélésre. A párna alá rejtett kés nem kizárólag a fenyegetettségre adott válasz, a tehetetlenség szimbóluma is. A

„készenlét” nem csupán fizikai, hanem pszichés szinten is jelen van: éjszakai éberség, a biztonság teljes hiánya. Az, hogy Ágnes minderről csak évekkal később szerez tudomást, arra utal, hogy a félelemről való beszéd hosszú ideig lehetetlen volt. A hallgatás és a túléléshez szükséges alkalmazkodás mintázata tovább öröklődhetett.

Ebben az időszakban egy másik, Ágnes családját érintő válság is kibontakozik. Apja cége csődbe megy, ennek következtében a szülők lakhatása ellehetetlenül. Ágnes így fogalmaz:

„Így nem tudtam így az egészet, hogy mindenki tőlem várta a megoldást. Igazából, hogy most akkor mi történik. [...] Ez egy borzalmas időszak volt. Így az a kilátástalanság, hogy hová fognak költözni a szüleim, dolgoztam, három munkahelyem volt, hogy valamiből megéljünk. Folyamatosan cirkusz volt.”

Az elbeszélésben ezen a ponton különösen erősen jelenik meg a túlterheltség. Szavai azt sejtetik, hogy a felelősség egyoldalúan őrá hárult. A hangja nem vádló, inkább tanácsstalanságot tükröz. Nem beszél arról, kérte-e valaha mások segítségét, vagy hogy a családtagok milyen szerepet vállaltak ebben az időszakban. Talán nem is számított arra, hogy más is segíthetne. Vajon hogyan lett ő – a fiatalabb testvér – a család problémamegoldója? Következő lépésként fiát Budapestre küldi, amit védelmező gesztusként értelmez: *„ha ott van, nem látja, hogy engem ütnek, nem látja, hogy mi történik az imádott nagypapjával...”*

A döntés ismertetését annak a felsorolása kíséri, amitől az anya gyermekét akarja megóvni. A *„nem látja”* ismétlése grammatikailag is hangsúlyossá teszi a szándékot – a láthatóság, a szemtanúság elkerülése válik kulcsfontosságúvá. A cél: távol tartani Tamást a bántalmazás, az összeomlás és a kilátástalanság képétől. Ugyanakkor a döntés nem kifejezetten nagy választásként vagy tudatos lépésként kerül elbeszélésre, annak ugyanis nincs deklarált kezdete, zárása, sem körülírt dilemmája.

A történet új fordulóponthoz érkezik, amikor Ágnes elmeséli, hogy elkezdett olvasni a bántalmazás témájáról, saját megfogalmazása szerint: *„nagyon-nagyon fontos, hogy akkor kezdtem el olvasni a Nane oldalán mindenféle szakirodalmat”*. Ez az első pont az elbeszélésben, ahol külső forrás segít nevet adni annak, ami vele történik. A felismerés nem hirtelen, hanem fokozatos, mégis sorsfordító. Ahogy ő fogalmaz: *„ittam a szavakat, hogy Jézusom, tényleg ez igaz, és nem én vagyok ilyen nagyon furcsa”*.

A „furcsaság” említése azt sugallja, hogy a korábbiakban saját magában kereste a hibát, és a felismerés, hogy tapasztalatai nem egyediek, kulcsfontosságú az elmozdulás szempontjából. Ezt azonban nem követi azonnali szabadulás. Költözések sorozata kezdődik, legalább hat-hét alkalommal elköltözik, ám egyik sem végleges. Újra és újra visszatér, nem feltétlenül érzelmi kötődésből, hanem mert nincs hova mennie. Az egzisztenciális kiszolgáltatottság újra és újra visszarántja. Nincs saját lakása, szülei támogatásához hitelt vesz fel, a munkához szükséges eszközök a férfi tulajdonában vannak, a szakmai kapcsolatok is közösek.

Bár korábban úgy tűnt, Ágnes mögött nincs stabil védőháló, egy rövid megjegyzés arról árulkodik, hogy a szülőkkel való kapcsolata menedékként szolgálhatott. Azt mondja, a hitelből vett *„egy falusi házat, ahová leköltöztek édesanyámék. Oda is leköltöztem legalább kétszer.”* Azonban az elbeszélésben itt sem a támogatás részletei, sem a közös együttélés körülményei nem kerülnek elő. Nem sokkal ezután súlyos kijelentést tesz: *„ha nem jöttem volna el, akkor biztos, hogy megöl. Nem kérdés, ez biztos, hogy megölt volna”.* Ez az első pont, amikor az elbeszélésben a halál konkrét lehetőségként jelenik meg. A végső elköltözés története ennek ellenére nem kap drámai hangsúlyt. Ágnes úgy beszél róla, mint valamiről, ami végre megtörténik – nem hősiességként, hanem egy halaszthatatlan döntésként. A háttérben nemcsak a saját felismerése áll, hanem az édesanyja betegsége is, aki ekkor már kezelés alatt áll és állandó gondozásra szorul. Ezt mondja: *„Tudtam, hogy 24 órából 24 órát ott kell lennem mellette. És így tudtam elköltözni.”*

A beteg anyja ebben a kontextusban nem teher, inkább segítőként jelenik meg: egy olyan külső körülményként, amely végül lehetővé teszi a leválást. Az, hogy a kilépés épp egy újabb gondoskodói helyzeten keresztül válik lehetségessé, különösen érdekes Ágnes életútjának tükrében. Korábban a bántalmazó kapcsolatban is hasonló szerepben volt jelen: anyagi és szakmai támogatást nyújtott, munkát adott a férfinak, próbálta *„kihozni belőle azt az embert, aki ott van benne”.* Ez a szerep vajon már olyannyira identitása részévé vált, hogy a szakítás egyben személyiségének törését is jelentette volna? Most viszont ugyanebből a mintázatból kiindulva egy másik irányt vesz: a gondoskodás immár nem korlátozza, hanem mozgósítja. A változás tehát nem a gondozói szerep elhagyása, hanem annak átkeretezése.

Édesanyja halála egy fontos határvonal Ágnes életében. Bár a gyászról nem beszél hosszan, világos, hogy ez egy jelentős fordulópont. Székelyudvarhelyre költözik, ahol főszerkesztőként dolgozik. Ez nemcsak földrajzi, hanem egzisztenciális elmozdulást is kifejez: olyan munkát végezhet, amely nem másvalakihez kapcsolódik, nem függ egy bántalmazó társ eszközeitől vagy szeszélyeitől. A váltás stabilitást hoz az életébe, és lehetőséget kínál arra, hogy újra önálló döntéshozóként jelenjen meg saját történetében. Itt, ebben az új élettérben ismeri meg jelenlegi párját is. Ahogy a kapcsolatról beszél, az hosszú évtizedek sodródása után megérkezésről tanúskodik.

A főnarratíva egy olyan szakaszban zárul, amelyben Ágnes az életében jelen lévő stabilitást fogalmazza meg. A sporttal való találkozás, egy helyi, marginalizált közösség segítése és fia életének gondtalan alakulása egyaránt hozzájárulnak ahhoz az általa megfogalmazott érzéshez, hogy *„minden a helyén van”.* Habár több párkapcsolatban, egymást követő életszakaszokban szenvedett el bántalmazást, főnarratívája mégsem ezek részletezése köré szerveződik. Nem pusztán elmeséli a történeteket, hanem értelmezi is azokat – néha határozott állításokkal, máskor bizonytalan megfogalmazásokkal, amelyek a még mindig zajló belső munkára utalnak. A főnarratíva zárása után az interjú új szakaszba lép: a kutatói visszakerdezések korábban kimaradt vagy elhagytott részleteket hoznak felszínre.

5.2. Reflexív szakasz

Az első, reflexív kérdésre adott válaszból derül ki, hogy Ágnes nem egyedüli gyermek. Az interjú eme szakaszának első témái között jelenik meg a gyermekkor, azon belül is a születési rendellenessége körüli események, az ezzel járó szegénység és elrejtés élménye, valamint nővéréhez fűződő viszonya. A visszaemlékezés szerint őt – begipszelt lába és állandó sírása miatt – anyja gyakran ölben tartotta, míg testvérében ez feltékenységet ébreszthetett. Ágnes értelmezésében ez a testvérkapcsolatban máig jelen lévő feszültség egyik korai forrásának tekinthető. A testvér reflexív szakaszban történő előkerülése és a bevezetés módja – *„ja, elfelejtettem mondani, hogy van nekem egy nővérem”* – is utal a kapcsolat ambivalens természetére.

A családi viszonyok részletezése során az apa figurája válik meghatározóvá. Jelenléte nyomasztó, viselkedését a visszaemlékezés szerint a folyamatos kontroll és irányítás jellemzi. Ágnes az anyával való kapcsolatáról így számol be: *„ha nem fésüli újra meg a haját, akkor nem mehet ki az ajtón. Például nem ütötte meg. Pontosabban egyszer láttam, hogy megütötte. De hogy így folyamatosan ez így ment, és hogy mit vesz fel, folyamatosan.”*

Az apa hatalomgyakorlása a felesége, majd gyermekei megjelenésére is kiterjedt. A külső – különösen a nőiség egyik szimbólumaként számontartott hosszú haj – az apának fontos kontrollpont. A hosszú haj viselésének kötelezettsége nemcsak az anyára, hanem a lányokra is vonatkozik. Az, hogy Ágnes a kollégiumba kerülve azonnal levágatja a haját, erős gesztusként értelmezhető: egy szimbolikus elszakadás jele a szigorú szabályoktól és apai elvárásoktól. Az elbeszélésből kiderül, hogy apjuk gyakran bántalmazta az idősebb lányát. Saját szerepét ezekben a helyzetekben határozottan védelmezőként jeleníti meg: *„a nővéremet rengeteget verte. És én őt megvédtem mindig, merthogy ő egy ilyen nagyon pasizós volt [...] én mindig közjük álltam. És így most nagy kérdés, hogy anyu miért nem állt közénk.”*

Az elmondottakból úgy tűnik, a nővér viselkedését – melyet „pasizós” jelzővel illet – Ágnes maga is a bántalmazás lehetséges magyarázataként említi. Ez egyfajta értelmezési próbálkozás is lehet. Vajon az apa agressziója a nemi szerepekkel szembeni elvárások – például a szüziesség ideája – megszegésére adott válasz volt? Több utalás is arra enged következtetni, hogy az elbeszélő szintén ezen gondolkodik és az apai agresszió mintázatát igyekszik értelmezni. Bár Ágnes visszaemlékezése szerint őt is megverte az apja – egyetlen alkalommal –, a testvérét rendszeresen bántalmazta. *„Édesapám egyszer vert meg, mert kérdezte, hogy mondasz ellent. Mondasz ellent, mondtam, hogy igen. Igen, puff, és akkor ezt így csinálta egy ideig, és mondta, hogy hát lehet, hogy agyonüthetlek, és úgyis azt fogod mondani, hogy igen.”* Az elbeszélésben itt a bántalmazás nem dramatizált: a „puff” szikár tényközlés. Ágnes nem tér ki a fájdalomra, sem a félelemre. Mégis megjelenik az ellenállás: a verés nem töri meg, továbbra is ellentmond. Ez felfogható határkijelölésként, önérvényesítési kísérletként. A testvérek közötti különbség mintha értelmezési munkát indítana el benne: miért a nővér vált az erőszak visszatérő célpontjává? A viszonylagos kívülrőlállás és a

tanúpozíció egyaránt magyarázhatja, hogy összefüggéseket keres az apa viselkedése és a nővér magatartása között. Ekkor nem kizárólag az erőszak, hanem az arra adott családi reakciók – vagy azok hiánya – is kérdéssé válnak számára. Ágnes elárulja, hogy máig foglalkoztatja, vajon az édesanyja miért nem állt ki mellettük. A mondatból nemcsak a felnőttkori reflexió érződik, de egy régi hiány megfogalmazása is: védelemre volt szükségük, amely az anyától nem érkezett, ezért Ágnes igyekezett a helyébe lépni. Ágnes számára a védtelenség élménye nem újdonság: *„a suliban bántottak nagyon sokat. De nem megverték [...] folyamatosan zaklattak. Én folyamatosan féltem az általános iskolában”*

Ez az időszak korábban nem jelent meg a főnarratívában, amit épp a bántalmazás emléke hív elő, mintha ez határozná meg leginkább az akkori élményeit. A részlet tartós szorongásról árulkodik: a félelem Ágnes számára mindennapos tapasztalat volt. Ez az alapélmény összhangban állhat a családon belüli tapasztalatokkal, és formálhatta önképét, biztonságérzetét. Otthon nem merte elmondani, talán mert úgy érezte, úgysem segítenének. A csend vajon egy tanult alkalmazkodási stratégia? Elmondása szerint a pedagógusoktól sem kapott támogatást. A félelem élménye összefonódik a magára hagyottság tapasztalatával. A tanárok hallgatása azt jelezhet, hogy a zaklatás „megszokott”, beavatkozást nem igénylő dolog. Ágnes így olyan közegben szocializálódott, ahol a felnőttek nem jelentettek védelmet. Ez azt az üzenetet közvetíthette számára, hogy az ilyen élményekről nem szokás – és talán nem is érdemes – beszélni, csak túl kell élni őket.

Házasságára rátérve elárulja, hogy már a kapcsolat kezdetétől komoly egyenlőtlenségek jellemezték a mindennapokat. Leírását a munkamegosztás felborulása, a felelősség egyenlőtlen megoszlása jellemzi. A férj nem hajlandó dolgozni, amelynek magyarázatára – az elbeszélését megszakítva – Ágnes tesz kísérletet: *„Ő is lehetett dühös arra, hogy az élete és a nagy álmai, mert ő [...] akkor volt első éves, és hazajött. Tehát úgy érezhette, hogy a nagy álmai is szét vannak rombolva.”* A házasság idején Ágnes áll munkába. A gyermek mellé dadát fogad, miközben a férj semmilyen gondozói vagy háztartási szerepet nem vállal. *„Így kezdett tiszta lenni a fejemben, hogy igazából én magamra számíthatok. Másra nem nagyon. Kezdett nagyon nyilvánvaló lenni.”*

Ez a megnyilvánulás egyszerre fejez ki csalódást és az önállóság kényszerű felismerését. Felmerül a kérdés: ebben az élethelyzetben családtagjai miért nem segítettek Ágnest? Az elbeszélés nem tér ki rájuk, ami utalhat a korábbi, ambivalens szülői viszonyokra – talán nem is számított támogatásra. A testvér sem jelenik meg, mintha Ágnes érzelmileg is teljesen egyedül maradt volna. A *„tisztá lett a fejemben”* kijelentés egy tanulási folyamat lezárásaként hat, amelyben a függetlenség inkább kényszer, mint választás volt. Kiderül, hogy a válás után a kapcsolat nem szakad meg teljesen. A férfi apaként újra és újra csalódást okoz. Ígéreteket tesz, amelyeket nem tart be, így nem csak Ágnesnek, a kisfiúnak is fájdalmat okoz: *„Tamás állt az ablakban és sírt. És ott állt egész nap és sírt. És olyan düh volt ilyenkor bennem, hogy az valami borzalmas.”*

Csendesen beszél, mégis erős érzelmi töltet kíséri szavait. Mit idézett fel benne a gyermek sírása? Csak fia fájdalmát, vagy saját gyermekkori várakozásait és beteljesületlen reményeit is? Mit jelenthet a „valami borzalmas” düh? Az apai felelősség hiányát? Vagy egy régről hozott tehetetlenség újraélését? A történetmesélés mély érzelmi azonosulásról árulkodik.

Ezt követően az elbeszélés a főnarratívában is megjelenő, második kapcsolatra ugrik. Ágnes így idézi fel a férfi reakcióját: *„és te miért néztél rá a másik asztalnál a kollegámra? Ismerős volt, szerintem mindenkinek ismerős. Vagy hogy ezekben az ilyen típusú kapcsolatokban mindenkinek ismerős.”* Utal arra, hogy ez a fajta kontroll és gyanakvás nem új élmény számára. Vajon mit jelent az, ha egy ilyen helyzet „ismerős”? Nem riasztó, hanem inkább megszokott? Lehet, hogy épp ezért nem is szentel neki különösebb figyelmet? Felmerül a kérdés: ha egy kapcsolaton belüli fenyegetettség érzése természetesnek hat, nem utal-e ez az erőszak normalizálódására?

Később felidéződnek a főnarratívából kimaradt jelenetek bántalmazó élettársáról. Ágnes beszámol arról, hogyan irányult a férfi agressziója idővel Tamás felé: egy ponton összetörte a fiú iskolai hegedűjét. Ezt fordulópontként említi. A hangszer a jövőt, a tehetséget és a reményt jelképezi, megsemmisítése így a gyermekbe vetett hit megtörését is jelenti. Az események sodrásában szinte mellékesen hangzik el, hogy formális segítséget is kért: ez vezeti át a történetet a következő szakaszba.

„Jaj, hívtam ki a rendőrséget, ezt nem is mondtam. Volt olyan, hogy kihívtam a rendőrséget, és teljesen szét volt a ház. És azt kérdezte a rendőr, hogy elkérte a személyimet, hogy hát én nem vagyok ide bejelentve, merthogy ez az ő lakása. És én a szüleim lakásába voltam bejelentve. Én nem vagyok oda bejelentve. Mit keresek ott? És örüljek, hogy nem büntetnek meg, hogy fölöslegesen hívtam a rendőrséget.”

Az *„ezt nem is mondtam”* utólagos ráeszmélésről árulkodik, pedig a történetszál tartalmát tekintve jelentős. A hatósági beavatkozás mégis csak mellékszálként jelenik meg. Ágnes nem részletezi, mi történt pontosan a lakásban, hogyan zajlott a hívás, milyen volt a bántalmazó viselkedése, helyette a rendőrség válaszát idézi fel. Vajon azért, mert az eredménytelen segítségkérés erősebb nyomokat hagyott benne, mint maga a bántalmazás? Ez különösen fontos egy olyan személynél, aki elsősorban önállóan akar megküzdeni a nehézségekkel. A rendőrségi intézkedés hatástalannak bizonyul, sőt, a segítségkérés lehetősége hirtelen büntethetővé válik. Nemcsak nem részesül segítségben, még azt is a fejére olvassák, hogy nincs joga ott lenni, ahol épp él. Az eset következményeiről, utóéletéről Ágnes csak annyit árul el, hogy többé nem kereste a rendőrséget.

Külső segítség hiányában saját erőből birkózna meg a helyzettel: egy időre az alkoholhoz fordul, de – elmondása szerint – időben abbahagyja. Nem tudni, mi hozza a fordulatot: egy belső jelzés, valaki szava vagy egy saját maga által húzott határ. Ezzel párhuzamosan a hit is megjelenik az életében mint mindennapi kapaszkodó:

„mentem minden vasárnap templomba” – mondja. A vallás nem elvként, hanem rituálékban megélt erőforrásként van jelen. Megküzdése ebben az időszakban így az alkohol és a hit között váltakozik.

A következő kérdés a költözésekre irányul. Ekkor először jelenik meg valaki Ágnes történetében, aki saját szavaival is élve, segítőként van jelen. Egy barátnő, aki mindig segít a költözésekben. Ágnes külön kiemeli, hogy támogatója soha nem kérdezt, nem ítélt, és akkor sem tett szemrehányást, amikor ő visszatért a bántalmazó kapcsolathoz. Ez a feltétel nélküli jelenlét olyan ritka tapasztalat az életútban, hogy szinte meglepetésként jelenik meg. Felmerül a kérdés: miért nem került szóba a támogató barátnő korábban? Lehetséges, hogy az elbeszélés első szakaszában Ágnes tudattalanul is igyekezett magát önálló küzdőként láttatni, aki a nehézségeken egyedül próbál úrrá lenni?

A költözések nem csupán fizikai helyváltoztatások, hanem minden alkalommal egy újabb kísérlet a függetlenedésre. Eleinte még van mit vinni: „a hűtőt vittem magammal” – a végén már csak „egy táska ruhával” távozik. Hangjából belenyugvás, sőt megkönnyebbülés hallatszik. Nem sajnálja, amit hátrahagyott, csak azt akarja, hogy vége legyen. Amikor azt mondja: „na most már mindegy, csak menj már végre el”, nem egy másik emberhez szól, hanem saját magához. A mondat belső utasítás, felülírja a korábbi habozást, önfeladást, halogatást. Vajon ez azt is jelenti, hogy addig nem volt ura önmagának? Lehetséges, hogy eddig mások – a bántalmazó, a szülők, az elvárások – határozták meg mozgásterét? A kijelentés mintha először tükrözné saját akaratát. A döntés ugyan nem hangos, nem drámai, mégis határozott. Talán épp ez jelzi, hogy az irányítás visszatér hozzá?

Az interjú záró részében Ágnes arról számol be, hogy apját agyvérzése után magához veszi és otthonában ápolja. Szinte félmondatként utal rá – „mert hogy ja, ezt se mondtam” –, mintha nem tartaná fontosnak, mégis egyértelmű, hogy ez új minőséget hoz a kapcsolatukba. A hatalmi viszonyok felborulnak: a korábban kontrolláló apa most kiszolgáltatott, Ágnes pedig már képes jelen lenni mellette. Az elbeszélésben egyfajta érzelmi feloldódás figyelhető meg.

6. Összegzés

A tanulmány egy narratív életútinterjú módszerével készült esettanulmányt mutat be, amely egy párkapcsolati erőszakot többszörösen átélt nő történetét dolgozza fel. A cél annak feltárása volt, hogyan értelmezi saját tapasztalatait, milyen megküzdési stratégiákat alkalmaz az eltérő élethelyzetekben, és ezek miként alakulnak az életkor és az erőszak fokozódása mentén.

Ágnes erőszakos családi közegben nőtt fel, ami a megküzdéshez és a kapcsolati mintákhoz való viszonyát is formálhatta. Az apai elutasítás és fizikai agresszió gyermekkorától kezdve jelen volt az életében, a nővérét ért ismétlődő bántalmazás pedig befolyásolhatta, miképp érzékeli és értelmezi az erőszak jeleit. Nem zárható

ki, hogy ezek a korai élmények hatással voltak az erőszakhoz való viszonyulására, és megnehezíthették annak felismerését, hogy segítségre szorul. Ebben szerepet játszhatott az is, hogy erősen belsővé tett gondoskodói szerepe összeegyeztethetetlen volt a bántalmazott, sebezhető és támogatásra szoruló pozícióval.

Történetében több olyan tényező is azonosítható, amelyek megnehezítették számára a bántalmazó kapcsolatokból való kilépést: az anyagi erőforrások hiánya, a gondoskodói szerephez való erős kötődés, valamint az a tapasztalat, hogy környezete nem nyújtott kellően stabil háttérrel a kilépéshez. A formális segítségkérés negatív következményekkel járt, ami tovább gyengítette bizalmát az intézményrendszerben. Az általa megnevezett akadályok a szakirodalomban is megjelennek: a bántalmazott nők gyakran tartanak a további erőszaktól, anyagi erőforrásaik hiányosak, családi támogatásban nem részesülnek, és a jogi vagy szociális segítségnyújtás gyakran nehezen hozzáférhető (Meluzzi et al. 2021).

A bántalmazó kapcsolatok lezárása nem jelentette a történetek következményeinek megszűnését. Ágnes ugyan látszólag kiegyensúlyozottan, érzelmi túlzások nélkül beszélt az átélt erőszakról, mégis egyértelműen megfogalmazta, hogy a bántalmazás hatásai a jelenben is érezhetők. Ez egybecseng a szakirodalmi megállapítással, miszerint a túlélők sok esetben hosszan tartó és nehezen kezelhető pszichés hatásokat tapasztalnak még a kapcsolat megszakítása után is (Acosta 2020).

Életútjában fordulópontként értelmezhető, amikor tapasztalatainak tudatosabb értelmezését segítő tartalmakkal találkozott. Elbeszélésében az érzelm- és problémafókuszú megküzdés váltakozva jelenik meg. Ezek közül az egyik legellentmondásosabb talán az alkoholfogyasztás, amely a biztonságos közeg és a támogatórendszer hiányában átmeneti megkönnyebbülést nyújt a stresszes időszakokban (Wekerle–Wall 2002). Az, hogy ezt a káros megküzdési formát épp fia elköltözése után kezdte alkalmazni, arra utalhat, hogy az esemény fokozta a magány és a kiszolgáltatottság érzését. Noha több alkalommal is megkísérelte a kapcsolatok megszakítását, döntéseit olyan tényezők befolyásolták, mint a lakhatás bizonytalansága, a gyermeknevelés körüli felelősség, a munkaerőpiaci kiszolgáltatottság és a gyenge szociális háló. Az eset rámutat, hogy a bántalmazott nők megküzdési lehetőségeit nemcsak egyéni döntéseik, hanem a társadalmi, gazdasági és intézményi körülmények is alakítják. Ágnes története jól érzékelteti: az erőszak felismerése, a segítségkérés és a kilépés nem pusztán akarat kérdése, hanem összetett folyamat, amelyet számos tényező befolyásol.

Irodalom

- Acosta, L. (2020): Gender-based violence during the pandemic and lockdown. *Spanish Journal of Legal Medicine*, 46(3), 139–145.
<https://doi.org/10.1016/j.remle.2020.05.005>
- Ahrens, C. E. – Rios-Mandel, L. C. – Isas, L. – del Carmen Lopez, M. (2010): Talking about interpersonal violence: Cultural influences on Latinas' identification and

- disclosure of sexual assault and intimate partner violence. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, 2(4), 284–295.
<https://doi.org/10.1037/a0018605>
- Bögre, Zs. (2020): Szociológiai paradigmák és a biográfiakutatás. *Szociológiai Szemle*, 30(4), 73–88. <https://doi.org/10.51624/SzocSzemle.2020.4.4>
- Chase, S. E. (2005): Narrative Inquiry: Multiple Lenses, Approaches, Voices. In Denzin, N. K. – Lincoln, Y. S. (szerk.): *The Sage handbook of qualitative research: Third Edition*. Sage Publications Ltd., 651–679.
- Fehér, B. (2010): A narratív segítő beszélgetés. *Esély*, (3), 66–88.
- Fraser, H. (2004): Doing narrative research: Analysing personal stories line by line. *Qualitative Social Work*, 3(2), 179–201.
<https://doi.org/10.1177/1473325004043383>
- Kovács, É. – Vajda, J. (2002): *Mutatkozás. Zsidó identitás-történetek*. Budapest: Múlt és Jövő Kiadó.
- Lazarus, R. – Folkman, S. (1984): *Stress, Appraisal, and Coping*. New York: Springer.
- McLeod, S. (2023): *Stress Management Techniques*. Simply Psychology.
<https://www.simplypsychology.org/stress-management.html#>
- Meluzzi, C. – Pinelli, E. – Valvason, E. – Zanchi, C. (2021): Responsibility attribution in gender-based domestic violence: A study bridging corpus-assisted discourse analysis and readers' perception. *Journal of Pragmatics*, 185, 73–92.
<https://doi.org/10.1016/j.pragma.2021.07.023>
- Pászka, I. (2007): A narratív történetformák In Pászka, I. (szerk.): *Narratív történetformák a megértő szociológia nézőpontjából*. Szeged: Belvedere, 162–271.
- Rizo, C. F. – Givens, A. – Lombardi, B. (2017): A systematic review of coping among heterosexual female IPV survivors in the United States with a focus on the conceptualization and measurement of coping. *Aggression and Violent Behavior*, 34, 35–50. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2017.03.006>
- Rosenthal, G. (2010): Die erlebte und erzählte Lebensgeschichte. Zur Wechselwirkung zwischen Erleben, Erinnern und Erzählen. In Griese, B. (szerk.): *Subjekt – Identität – Person? VS Verlag für Sozialwissenschaften*.
https://doi.org/10.1007/978-3-531-92488-5_10
- Vajda, J. (2006): A terápiás hatás mint melléktermék. *Thalassa*, 17(1): 123–136.
- Wekerle, C. – Wall, A.-M. (2002): *The violence and addiction equation: Theoretical and clinical issues in substance abuse and relationship violence*. Brunner–Routledge.
<https://doi.org/10.4324/9780203306895>
- Wright, C. V. – Perez, S. – Johnson, D. M. (2010): The Mediating Role of Empowerment for African American Women Experiencing Intimate Partner Violence. *Psychological trauma: theory, research, practice and policy*, 2(4), 266–272.
<https://doi.org/10.1037/a0017470>

„Covid alatt is kellett dolgozni... Jöttek, csak kevesebb volt már a bevétel is”

Az emberkereskedelem áldozatai a pandémia időszakában¹

“We had to work even during Covid... They came, only the income was less”

Victims of human trafficking during the pandemic

Windt Szandra²

<https://doi.org/10.51624/SzocSzemle.19177>

Beérkezés: 2025. 05. 15.

Átdolgozott változat beérkezése: 2025. 09. 09.

Elfogadás: 2025. 11. 18.

Összefoglaló: A magyarországi emberkereskedelem elleni intézkedések 2019 óta látványos fejlődésen mentek keresztül, amit az ügyek számának emelkedése is jelez. Ez a változás több, egymástól független, de egymást erősítő tényező együttes hatásának köszönhető. Bár a Covid19-világjárvány 2020 és 2022 között példátlan utazási korlátozásokat eredményezett, az emberkereskedelemmel foglalkozó bűnözői hálózatok továbbra is működtek, és kiemelkedő alkalmazkodóképességről tettek tanúbizonyságot.

A 2021 és 2024 között zajlott kutatás azt vizsgálta, milyen hatással volt a pandémia a magyarországi emberkereskedelemre és kényszermunkaesetekre. A világjárvány 2020 márciusától alapvetően befolyásolta mindennapi életünket, különböző járványhullámokon keresztül alakította a kizsákmányolás formáit. A kutatás során kiderült, hogy a járvány hatása nemcsak a kizsákmányolás céljától függően változott (például szexuális, munkacélú vagy egyéb), hanem attól is, hogy ki hogyan érzékelte azt: az áldozatok, a velük dolgozó szociális szakemberek és a jogalkalmazók eltérő tapasztalatokról számoltak be.

A legmarkánsabb változás a szexuális célú kizsákmányolás területén volt megfigyelhető, ahol a kereslet visszaesése jelentős bevételkiesést és lehetségszűkülést eredményezett. A kutatás egyik kiinduló feltevézése az volt, hogy a Covid19-világjárvány különösen hátrányosan érintette az emberkereskedelem áldozatait, akik kiszolgáltatottságuk miatt fokozott nehézségekkel szembesültek. A jelenség megismerése érdekében áldozati interjúk készültek: 2021 ősze és 2024 februárja között összesen 18 beszélgetés olyan személyekkel, akik védett szállásokon éltek, és korábban emberkereskedelem áldozatai voltak. Az interjúk lehetőséget teremtettek arra, hogy viszonylag rövid időn belül képet kapjunk a világjárvány közvetlen és közvetett hatásairól az érintettek szemszögéből.

Kulcsszavak: emberkereskedelem, áldozat, Covid19-pandémia

1 Az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíj keretében, amelynek címe: Az emberkereskedelem jelensége a Covid19-pandémia ányékában és a jogalkalmazók attitűdje.

2 Országos Kriminológiai Intézet, e-mail: windt@okri.hu

Abstract: The domestic response to human trafficking has undergone significant progress since 2019, as evidenced by the increase in the number of cases and the result of several independent yet mutually reinforcing processes. Although the Covid-19 pandemic (between 2020 and 2022) has brought unprecedented travel restrictions, criminal groups involved in human trafficking have continued to flourish and have demonstrated a high degree of adaptability.

The research, which took place between 2021 and 2024, examined the impact of the pandemic on domestic human trafficking and forced labour cases. The impact of the pandemic, which has defined all of our lives since March 2020, and which sought to assess the effects of the different epidemic waves, was still part of everyday life in the first two years of the study period.

The pandemic affected different exploitation purposes (sexual, labor and so-called other) differently, and the effects were interpreted and perceived completely differently by the victims of the acts, the social workers working with the victims and the majority of law enforcement officers. The biggest impact on sexual exploitation was the decline in demand, income and opportunities.

One of the hypotheses of the research was that victims of human trafficking were negatively affected by the Covid-19 pandemic, facing even more difficulties due to their vulnerability. Victim interviews were conducted to investigate this. These provided an opportunity to try to examine the effects of the pandemic after a relatively short period of time. Between autumn 2021 and February 2024, 18 interviews were conducted with residents of shelters for victims of human trafficking.

Keywords: human trafficking, victim, Covid-19 pandemic

Bevezetés

Az emberkereskedelem fogalma az elmúlt száz évben sokat változott (Hollán 2012), ernyőfogalommá vált, a 2020-as évek elején már mind a szexuális, mind a munkacélú kizsákmányolást, a kényszerkoldultatást, a szervkereskedelmet értjük rajta, valamint a szemléletmód is jelentősen változott az utóbbi évtizedben. Ez problémát is okoz, hiszen bár szélesedett az emberkereskedelem fogalmi köre, egyre több mindent vontak be alá, miközben hazánkban még mindig sokan a szexuális kizsákmányolással, sok esetben felületesen a prostitúcióval azonosítják (Windt 2021: 11–17). Az utóbbi években Magyarországon és Európában is nőtt a regisztrált emberkereskedelem és kényszermunka-bűncselekmények száma, a munkacélú kizsákmányolás aránya mégis közelít a szexuális célúéhoz, amellet, hogy az ún. egyéb célúaké is emelkedett (Ötödik jelentés: 3).

Az elmúlt évtizedben a hazai emberkereskedelem elleni fellépés két jelentős fordulópontot élt meg: a 2013-as (Windt 2014) és a 2020-as év emelkedik ki. A világhárvány azonban új kihívások elé állította az intézményrendszert, és elhomályosította a korábbi eredményeket. Az emberkereskedelem során az emberi méltóságot súlyosan sértő cselekmények valósulnak meg, amelyek nemcsak az egyéni életminőséget, hanem a társadalmi jólétet is negatívan befolyásolják (Windt 2021, Study on the Economic Impact 2020). Ezért a jelenség vizsgálatakor annak komplexitása miatt az emberi jogi megközelítést alkalmazom.

Az alábbiakban a 2022 és 2024 között zajlott kvalitatív kutatás eredményeit mutatjuk be, amely az emberkereskedelem áldozatait vizsgálta, a Covid19 időszakára

vonatkozóan. A központi kérdés az, hogy milyen hatással volt a világjárvány az emberkereskedelem áldozatainak helyzetére Magyarországon. A tanulmány elméleti kerete az alábbi témákra épül: a sérülékenység és társadalmi kockázat (hogyan válik valaki kizsákmányolhatóvá?), valamint a narratív identitás és tapasztalat feldolgozása (különösen a pandémia időszakára vonatkozóan).

Szakirodalmi áttekintés

Az emberkereskedelem komplex társadalmi jelenség, amely különböző formákban – szexuális-, munka- és egyéb kizsákmányolási célként – jelenik meg. Az emberkereskedelem sokszor – de nem minden esetben! – határon átnyúló jelenség, amelyben szinte mindig több elkövető vesz részt. Az adásvétel mellett a kiszolgáltatott személy kizsákmányolása és az abból fakadó hosszú távú előny és haszon szerzése a központi elem. (Értsd: nem csak anyagi előnye származik a kizsákmányolónak, hiszen a házi szolgát tartó elkövető az [nő vagy férfi] áldozat munkáját ingyen használja ki) (Windt 2021: 25–33, Balogh–Windt 2022). A magyar emberkereskedelem jellemzője, hogy az elkövetők és az áldozatok is jellemzően magyar állampolgárok, a cselekmények többsége is hazánkban valósul meg (Windt 2021: 71–75).

Az angolszász szakirodalom gyakran „túlélőként” hivatkozik az érintettekre (Winterdyk 2020, Schwarz et al. 2023, Williamson et al. 2024), míg a hazaiban az „áldozat” kifejezés használata elterjedtebb. Ez a nyelvi különbség nem csupán terminológiai, hanem mélyebb jelentőségű is: míg a „túlélő” aktív, cselekvő szerepet sugall, az „áldozat” passzív, elszenvedő pozíciót tükröz. Fontos hangsúlyozni, hogy az emberkereskedelem áldozatai többnyire nem felelnek meg a Nils Christie által leírt „ideális áldozat” képének (Christie 1986), ami kihívást jelent a jogalkalmazók és segítő szakemberek számára is (Farrell et al. 2019). Az emberkereskedelem áldozatai gyakran szégyellik magukat, nem szívesen beszélnek a velük történeteikről, sokszor elhallgatnak, túloznak a történetek elmesélésekor kisebbitve a saját szerepüket, esetleges általuk megvalósított szabálysértéseiket, bűncselekményeiket (vö. Goffman 1981, Williamson et al. 2024).

A szexuális kizsákmányolás áldozatai, akiket többnyire szexuális szolgáltatások nyújtására kényszerítettek, gyakran szembesülnek erkölcsi megítéléssel (vö. Ripszám 2019, Dés 2024), míg a munkacélú kizsákmányolás áldozatai a társadalmi láthatatlanság és jogi kiszolgáltatottság terhét hordozzák (vö. Bakó et al. 2021). Goffman szerint az ilyen helyzetekben az egyén stratégiákat alkalmaz, elrejtí múltját, kompenzál más területeken vagy megpróbálja megkérdőjelezni a társadalmi normákat (Goffman 1981: 200).

Az áldozattá válás folyamata összetett, és számos társadalmi, pszichológiai és gazdasági tényező befolyásolja. A gyermekkori abúzus, a szociális háló hiánya, valamint a marginalizált társadalmi helyzet mind növelik a kizsákmányolás kockázatát (Burke–Amaya–Dillon 2019, Sebestyén 2020, B. Aczél–Hatvani 2015). Ezek a tényezők a rehabilitáció során is akadályt jelentenek. A stigmatizált identitás és a szégyenérzés

gyakran megnehezíti a segítségkérést, a bizalomépítést és az önérvényesítést. A „túlélővé válás” nemcsak jogi és szociális folyamat, hanem mély belső munka is, amelyben az egyénnek újra kell értelmeznie önmagát – a múltjával, (a szexuális kizsákmányolás áldozatának) a testével és a társadalommal való viszonyában. Az áldozattá válás komplex és nem mindig egyértelmű, könnyen azonosítható folyamat, az abból való felépülés éppen emiatt időigényes és segítséget igényel (vö. Bakó et al. 2021).

Az emberkereskedelem fogalma jelentős átalakuláson ment keresztül. A korábban szűkebb értelmezés – amely főként a nők és gyermekek szexuális kizsákmányolására fókuszált – mára egy komplex ernyőfogalommá vált. A 2020-as évek elejére az emberkereskedelem már magában foglalja a munkacélú kizsákmányolást, a kényszerkoldultatást, a szervkereskedelmet, valamint a kényszerházasságot is. Ezzel párhuzamosan a szemléletmód is átalakult: egyre nagyobb hangsúlyt kapnak a strukturális tényezők, az áldozatok jogai, valamint a társadalmi és gazdasági kontextus.

Ez a fogalmi bővülés azonban nem mentes a problémáktól. Magyarországon például az emberkereskedelemtől alkotott közvélekedés továbbra is szűk keretek között mozog: sokan még mindig kizárólag a szexuális kizsákmányolással, sőt, felületesen a prostitúcióval azonosítják a jelenséget (Windt 2021: 11–17).

A szexuális célú emberkereskedelem fogalmának elhelyezése a prostitúcióról szóló szakirodalomban különösen összetett kérdés, mivel a két jelenség viszonyát eltérő elméleti keretekben értelmezik. A prostitúcióról szóló szakirodalomban több domináns megközelítés létezik (Podoletz 2015), ugyanakkor az emberkereskedelem komplex jelenség, amely túlmutat a prostitúció szabályozási modelljein, és számos strukturális tényezővel – például a munkanélküliséggel, a szegénységgel, az iskolázatlansággal – áll összefüggésben. Ebben a tanulmányban a nemzetközi instrumentumok (Palermói jegyzőkönyv 2000, varsói egyezmény 2005, 2011/36/EU irányelv) alapján a kényszer, a megfélemlítés vagy más befolyásolási forma révén történő *kizsákmányolást* tekintem emberkereskedelemnek.

A védett szállásokon támogatásban és segítségnyújtásban részesülnek azok a személyek, akiket a 354/2012. (XII. 13.) korm.rendelet alapján emberkereskedelem áldozataként azonosítottak. A kutatás során a válaszadók áldozati státuszát az azonosítást végző szakemberek szakmai kompetenciájába vetett bizalom miatt kutatási alapként vettem figyelembe.

Társadalmi-kulturális kontextus bemutatása

A Covid19-világjárvány a SARS-CoV-2 vírus által a Covid19 elnevezésű betegséget okozó pandémia, koronavírus-járvány 2020 tavasza és 2022 között össze között különböző hullámokban történt, de a kezdetétől a befejezéséig korántsem mutatott egységes képet.

A vírus terjedésének megfékezésére szinte azonnal két lépés meghatározására került sor: a maszk viselése mellett az emberek közötti érintkezések számának csök-

kentése volt a legfontosabb (Haberfeld et al. 2023). Emiatt a társadalmi távolságtartás kifejezést 2020-ban tanultuk meg, ugyanakkor az első hullámban a vírus terjedését sikeresen csökkentve a társadalmi kapcsolattartás, a személyes kontaktus elmaradása komoly mentális problémákhoz vezetett (Tóth–Hudácskó 2020).

A Covid19-járvány sok tanulsággal szolgált: a világjárvány mindenre kihatott, annak társadalmi, gazdasági, makro- és mikroszintű, egészségügyi – és sorolhatnánk – hatásaival a kutatók szinte azonnal elkezdtek foglalkozni (Diop–Asongu–Nnanna 2021). Az első hullám sokkhatását követően elmondható, hogy az Magyarországon enyhe lefolyású volt, emiatt a 2020. őszi második hullámban már sokkal kevésbé vettük komolyan a korlátozó intézkedéseket, azonban 2020 novemberétől már kijárási korlátozás volt. 2021 tavaszán a harmadik hullám volt az addigiak közül a legsúlyosabb, a legtöbb áldozatot követelő. Ekkorra – már jobban ismerve a vírust – sokkal tapasztaltabban éltük meg a zárást, sőt az oltóanyagok némi reményt is adtak arra, hogy a világjárvány leküzdhető rövid időn belül.

Az első hullám során körvonalazódtak a vírus terjedése szempontjából leginkább sérülékeny csoportok: az idősek, a hátrányos helyzetű, eleve rossz szociális helyzetben lévő, a mentális betegségekkel küzdők még kiszolgáltatottabbá váltak. A szexuális kizsákmányolás során az áldozatok jelentős része kiskorú, mentális zavarban szenved, míg a munkacélú kizsákmányolás során többnyire az idősebb korosztály tagjai érintettek, akik jellemzően alkoholproblémákkal küzdenek, és sok esetben munkanélküliek. Az érintetti körök hasonlósága miatt szintén egyértelműnek látszik az, hogy az emberkereskedelemre is jelentős mértékben befolyással volt a világjárvány.

A pandémia egyik meghatározó következménye, hogy a kizsákmányolás határon átnyúló jellege dinamikusan igazodott az egyes járványhullámokhoz, különösen a határlezárások és mobilitási korlátozások függvényében. Az első hullámban még erre nemigen tudtak az elkövetők felkészülni, de a második, harmadik hullámban, amikor már látható volt, hogy újabb szigorításokat vezetnek be, amely a határokra is vonatkozik majd, igyekeztek mielőbb külföldre vinni a prostituáltakat, akiknek hosszabb ideig kellett kint tartózkodniuk (Cabras–Ingrasci 2022).

Gyakori tapasztalat, hogy az érintett személy először kapcsolati erőszak áldozataként kerül a hatóságok látókörébe, majd az eset részletesebb feltárása során, rövid időn belül kiderül, hogy emberkereskedelem (jellemzően szexuális kizsákmányolás) áldozata (Windt 2020). A családon belüli erőszak eseteinek szembevető növekedése (Szabó–Virág 2022) előrevetítette a szexuális kizsákmányolás megjelenését is.

A pandémia nyomán bekövetkező gazdasági recesszió, a növekvő munkanélküliség, valamint a társadalmi elszigetelődés együttesen elősegítették az emberkereskedelem új megjelenési formáinak és működési mechanizmusainak kialakulását (Huszár–Illéssy 2023, Windt 2022).

Módszertan

A kutatás célja az volt, hogy kvalitatív interjúk segítségével feltárjuk, milyen hatással volt a Covid19-világjárvány az emberkereskedelem áldozatainak életére, különös tekintettel a kiszolgáltatottságukból fakadó nehézségekre. Tizennyolc interjúra az emberkereskedelem azonosított áldozatai számára fenntartott védett szállásokon került sor. Ezek a szálláshelyek – a Lehetőség Családoknak 2005 Alapítvány és a Baptista Szeretetszolgálat intézményei – állami finanszírozásból működnek, és egységes szakmai protokoll alapján biztosítanak biztonságos elhelyezést, pszichoszociális támogatást és jogi segítséget az áldozatok számára (Protokoll 2024).

A kutatás során két olyan interjúalany is megszólalt, akik a kérdéses időpontjában jogerős ítélet értelmében emberkereskedelem elkövetőjeként büntetésüket töltötték a Rákospalotai Javítóintézetben. Az ő narratíváik különösen éles kontrasztot képeznek az áldozati tapasztalatokat feltáró interjúkkal, ugyanakkor jelen tanulmány keretei között ezek részletes elemzésére nem kerül sor.

Az interjúk célja nem az áldozatok traumatizálása vagy a jogi tényállások rekonstruálása volt, hanem az, hogy saját szavaikkal mesélhessék el, hogyan élték meg a világjárvány időszakát, milyen változásokat tapasztaltak a kizsákmányolás dinamikájában.³

A kutatás fókuszában az állt, hogy az interjúalanyok miként érzékelték a járvány hatásait mindennapi életükre, kapcsolataikra, az elkövetővel való viszonyára nézve. A beszélgetések során külön figyelmet kapott a járvány hatása az áldozattá válás körülményeire (például mozgástér, kontroll, elérhetőség, a végzett tevékenység, az megtevesztés és/vagy a kényszer módszerei), a bezártság és izoláció élménye, a bizalom és bizalmatlanság kérdése az intézményekkel és segítőkkel szemben, a jövőre vonatkozó elképzelések, remények és félelmek.

A résztvevők narratívái gyakran töredezettek, érzelmileg telítettek voltak, és sok esetben a múlt traumái is átszínezték a járványról szóló beszámolókat. Többen a világjárványt egyfajta „második bezártsággént” írták le, amely újraaktiválta korábbi kiszolgáltatottságuk emlékeit. Mások épp ellenkezőleg: a védett szállásra kerülést a biztonság és stabilitás első megtapasztalásaként értékelték, amelyet a járvány paradox módon tett lehetővé.

A résztvevők kiválasztásában kulcsszerepet játszottak a szállásokon dolgozó szociális munkások, akik az interjúra alkalmas személyeket azok mentális állapota szerint javasolták. A kutatóként való jelenlétem – mint kívülről, nem segítő szakember – hatással volt az interjúk menetére. Egyes áldozatok nyitottan és részletesen meséltek, míg mások visszafogottabbak voltak, különösen azok, akik addikcióval küzdöttek vagy bizalmatlanabbak voltak az intézményen kívüli szereplőkkel szemben. A kutatóhoz való viszonyulás sok esetben a korábbi hatalmi visszaélések fényé-

3 A kutatás során kiemelt figyelmet fordítottam az etikai elvek betartására, különös tekintettel az interjúalanyok biztonságára, méltóságára és magánéletének védelmére. Az interjúk megkezdése előtt minden résztvevő számára rövid tájékoztatást nyújtottam a beszélgetés témájáról és céljáról. A beszélgetések során hangfelvétel készült, amely kizárólag a szöveges leírat elkészítésére szolgált, ezt követően azonnal, visszaállíthatatlan módon törlésre került. Az adatkezelés során minden személyes adatot anonimizáltam, és gondoskodtam arról, hogy sem közvetlenül, sem közvetve ne legyenek beazonosíthatók a résztvevők.

ben alakult: a kérdésekre adott válaszokat gyakran óvatosság, védekezés vagy épp túlzott megfelelési vágy jellemezte.

Az interjúk során nem kérdeztem a konkrét bűncselekmények részleteire, és nem ellenőriztem az elmondottakat. A cél az volt, hogy az áldozatok saját narratívájukat osszák meg a járvány idején tapasztaltakról – ezek a történetek személyes megélések.

A résztvevők 16 és 80 év közöttiek voltak. Az interjúk felépítése azonos volt, azonban az egyes áldozatok egyedi sajátosságainak megfelelően alakult. Az áldozatok mindegyike nő volt, annak ellenére, hogy a szállásokon akkor éltek munkacélú kizsákmányolt férfiak is, akik azonban nem tudtak, illetve nem szerettek volna beszélni a velük történetekről. Az interjúalanyok többsége szexuális célú kizsákmányolás (tizenhárman), míg öten munkacélú, egy fő a szexuális mellett egyéb célú, további egy fő szexuális és munkacélú kizsákmányolás áldozatává is vált.

Kiemelendő, hogy az áldozatok a világjárvány idején kerültek védett szállásra. Ez lehetővé tette, hogy viszonylag friss élményeikről számoljanak be, ugyanakkor sokuk azt megelőzően is már áldozatok volt. Az interjúk az áldozattá válás körülményeire, a kizsákmányolás dinamikájára, annak változására fókuszáltak.

Az interjúkat követően a szociális munkásoknál rendszeresen érdeklődtem az egyes áldozatok további sorsáról, amelyek ismertetésére azonban nem kaptam felhatalmazást. Összességében talán annyi elmondható, hogy a nekem elmondott tervezett jövőképük rövid távon nem igazán valósult meg.

A szexuális kizsákmányolás áldozatai

A világjárvány jelentős hatással volt a prostitúcióhoz kapcsolódó szexuális kizsákmányolás formáira, intenzitására és térbeli megjelenésére. Az áldozati interjúkból kirajzolódik, hogy a járvány nem csökkentette a kizsákmányolás mértékét, hanem új formákban, még kiszolgáltatottabb körülmények között folytatódott. Az első hullám elején (2020 tavasza), amikor még kevés ismeretünk volt a vírus természetéről, még kevésbé volt érezhető az a visszaesés, amely 2020 közepére, de különösen decembereire már egyértelművé vált. A prostituáltaknak a vírus jelenléte ellenére továbbra is vállalniuk kellett a munkát, ugyanakkor a kliensek – a bevételkiesés és a kijárási korlátozások következtében – elmaradoztak. Az utcai prostitúció visszaszorulása már a világjárvány előtt is elkezdődött (Tamási 2015), ez azonban tovább erősítette azt, hogy a hirdetési felületek az online térbe helyeződtek át, illetve munkásszállókban, motelekben, magánlakásokban nyújtották a szexuális szolgáltatásokat hazánkban.

A testi érintkezés szükségszerűsége okán a fertőzésveszély megsokszorozódott, a nemi betegségektől való félelem mellett a koronavírustól való aggodás is jelentkezett a prostitúciós tevékenység végzése során. A német és a holland hatóságok 2020. márciusban – a koronavírus-járvány terjedésének megfékezése érdekében – betiltották a szexuális szolgáltatások nyújtásának lehetőségét a bordélyházakban. Ezt követően a magyar prostituáltak egy része illegálisan folytatta a tevékenységét,

már nem bordélyházban, hanem motelekben, sokkal rendezetlenebb körülmények között, még kiszolgáltatottabban (Windt 2022).

A szexuális célú kizsákmányolás áldozatai többségének szolgáltatásairól készült internetes hirdetés (két fő esetében nem), azokban szerepeltek fotók is. Kilencen itthon is és külföldön is áldozattá váltak, jellemzően német nyelvterületen. Csupán egyikük tudott eredetileg németül az iskolai tanulmányai miatt, a többieknek a kizsákmányolóik írták fel, mit kell mondaniuk, illetve egy papíron szerepelt az egyes szolgáltatások ára, amelyet szintén a kizsákmányolóik határoztak meg.

Az áldozatok mindegyikének a járványtól függetlenül továbbra is dolgoznia kellett, a vírustól a kizsákmányolóik nemigen féltették őket (egy áldozat említette csak, hogy kivételesen óvszert kellett használnia minden alkalommal). A kliensek száma csökkent; volt, aki nem a járvány terjedését megfékező intézkedések, sokkal inkább a betegség miatt maradt el. A hullámok feloldását követően azonban ők is visszatértek.

A pandémia előtt is látható volt bizonyos eltolódás az utcai prostitúcióból az online hirdetések felé, ezt csak felerősítette a világjárvány (Windt 2024). Az áldozati interjúkból derült ki: az egyes hirdetések mellett, hogy a szolgáltatás jellegét, az elérhetőséget, figyelemfelhívó fotókat tartalmaznak, lehetőséget biztosítanak a kliensek számára a hirdető, illetve az igénybe vett szolgáltatás értékelésére. Ez viszont fontos a tekintetben, hogy minél pozitívabb a megítélés, annál többen veszik igénybe az adott hirdető szolgáltatását, ez az elkövetők számára kiemelt jelentőségű. Az egyik áldozatnak a kisbabája születését követő negyedik napon már dolgoznia kellett, pedig a szülés nem volt komplikációmentes. Nyilvánvalóan az áldozat szervezete, mentális állapota sem volt alkalmas a „munkára”, így az ügyfelek többsége ezt nemcsak szóban, de az értékelés során is megemlítette, amelyért súlyosan bántalmazta az elkövető az áldozatot.

Család

Az interjúk tanúsága szerint az emberkereskedelem áldozatainak túlnyomó többségének családi háttére szakirodalmi kifejezéssel diszfunkcionális (Hoyer 2003). Ezen olyan családi struktúrákat értünk, amelyekben a gyermekek alapvető érzelmi, fizikai vagy pszichológiai szükségletei tartósan nem teljesülnek. Idetartozik például az elhanyagolás, az érzelmi vagy fizikai bántalmazás, a szülői alkoholizmus vagy mentális betegségek, valamint a stabilitás és biztonság hiánya, vagyis a „nem egészséges család”.

A családok szétesésének okai szorosan összefüggnek strukturális tényezőkkel: a tartós mélyszegénység, a lakhatási bizonytalanság, a mentális egészségügyi ellátás hiánya, valamint a támogató közösségi hálózatok gyengesége okozhatja a gyermekek korai életkorban való kiszolgáltatottá válását. A társadalmi kirekesztés, az intézményi válaszok hiánya és a szociális mobilitás korlátozottsága mind hozzájárulnak ahhoz, hogy az ilyen családokból érkezők ne tudjanak kitörni a marginalizált

helyzetükből, és így könnyebben váljanak kizsákmányolás célpontjává. (Sebestyén 2020, Burke–Amaya–Dillon 2019, B. Aczél–Hatvani 2015).

Az interjúalanyok gyakran utaltak arra, hogy már gyerekként is intézményi ellátásban éltek, és nem kaptak sem érzelmi, sem gyakorlati támogatást a felnőtté váláshoz. Az állami gondoskodásból való kikerülés után sokan azonnal a prostitúció világába kerültek, gyakran manipuláció vagy párkapcsolati erőszak révén. A gyerekvédelmi rendszer nemcsak az áldozatok gyerekkorában, hanem saját gyermekeik sorsában is hangsúlyosan megjelenik: a 18 interjúalany közül 16-nak összesen 19 gyermeke van, sokan nevelőszülőknél, az apa családjánál vagy ismeretlen örökbefogadóknál élnek. Volt olyan nő, aki egyetlen gyermekének sem tudta megmondani a tartózkodási helyét, sem gondviselője nevét (B. Aczél–Hatvani 2015, Farrell et al. 2019, Sebestyén 2020).

A családi minták ismétlődését mutatja, hogy a nők saját gyermekeikkel szemben is újratermelik a korábbi elhanyagolást. (Két interjúalany a beszélgetés idején is gyermeket várt, aki elmondásuk szerint a kizsákmányolójuktól fogant.)

A szexuális nevelés hiánya különös jelentőségű, mivel az érintettek többsége nem rendelkezett alapvető ismeretekkel sem a nemkívánt terhesség megelőzésének lehetőségeiről, sem a nemi úton terjedő betegségek terjedésének megelőzéséről és annak fontosságáról. Az egyik interjúalany csak a védett szállásra történő bekerülését követően, az ott kötelező egészségügyi szűrés során szerzett tudomást arról, hogy szifilisszel fertőzött (vö. Alig tíz év alatt megduplázódott a szifilisszel diagnosztizáltak száma 2025).

Az interjúalanyok iskolai végzettsége alacsony volt: csupán egy alany rendelkezett szakközépiskolai végzettséggel. A kognitív kihívások – például az emlékek felidézésének nehézsége, a kérdések megértésének korlátai – gyakran megnehezítették az interjúk mélységét, ugyanakkor az oktatási rendszerből való korai kiesés az áldozattá válásukat megkönnyítette.

„Budapesten éltem, ők is, de én a nővéremmel nevelőszülőkhöz kerültünk.
És miért?

Mert mikor csecsemő voltam, az anyukám beadott intézetbe. Meddig volt nevelőszülőknél? 12 évet.” (Áld. 8.)

„És ők most hol vannak?

Azt pontosan nem tudom, de a kislány az a mamájánál van. Azt tudom.

Tehát az exének az anyukája neveli most őt?

A kislányt igen.” (Áld. 2.)

A kontroll

Az áldozatok jelentős része a partnere („szerelmük”) által vált áldozattá, két áldozatot ugyanakkor női elkövető szedett, az ő esetükben nem volt szerelmi kapcsolat. Az alkohol és a drog a legjellemzőbb, amivel a bántalmazásokon túl leginkább el tudták

érni az elkövetők, hogy az áldozatok „szót fogadjanak” nekik. A kizsákmányolók többsége a büntetlenség mítoszát alakította ki az áldozatban, elhitetve velük azt, hogy felsőbbrendűként viselkedhetnek velük sérthetlenségük miatt.

„Én szétmentem a párommal, én hazaköltöztem édesanyámékhoz, és ugye édesanyámék azok alkoholisták voltak, alkoholista ugye a mai napig, és így átkerültem a szomszédba, és ott is ugye már akkor közölték, hogy ezt a munkát kell csinálnom... utána átvittek az egyik ismerősükhöz, hogy dolgozzak náluk lakáson és akkor ugye onnan... mondtam, hogy nem akarok oda visszamenni, de sikerült úgy megoldani, hogy ne kellessen oda visszamenni, csak hát ugye közbe a... másik nő is prosti volt, akihez átvittek és utána már ott voltam megint... fogva tartva.

Igen, elkezdtem dolgozni, ő már nem is dolgozott...

De megmondták a tarifákat?

Igen, igen, hogy mit mennyiért kell, igen...

Igen mondták, meg hát...ugye én se, én is vigyáztam, mert ugye volt olyan, amikor ő úgymond, hogy gumi nélkül kellett valamit csinálni és nem, mondtam, hogy nem Covid alatt nem, semmiféleképpen, meg... ugye én sem akartam, hogy elkapjak valamit... Csak veszekedett, a... fia mondta neki állandóan, hogy anyu mit veszekedel a pénz miatt, azt mondja, hátha akarnak, úgy is jönnek, ha meg nem, akkor nem jönnek.” (Áld. 4.)

Több áldozat beszámolt arról is, hogy a prostitúciós tevékenység szervezése, irányítása családi „vállalkozásként” működött: testvérek, szülők, nagybácsik, sógorok is részt vettek benne. Ez a jelenség különösen rávilágít arra, hogy a kizsákmányolás nem mindig egyéni bűncselekmény, hanem sokszor társadalmi mintázatba ágyazott, normalizált gyakorlat.

Kábítószer

A prostitúciós tevékenység során a tudatmódosító szerek – különösen az alkohol, a gyógyszerek és a kábítószeresek – kulcsszerepet játszanak az áldozatok kiszolgáltatottságának fenntartásában. Az interjúk során szinte minden áldozat említett valamilyen szerhasználatot: kristály, biofű, gyógyszerek és alkohol egyaránt jelen voltak a mindennapjaikban. A szerhasználat nemcsak a kizsákmányolók eszköze, hanem az áldozatok számára is egyfajta túlélési stratégia, amely segített elviselni a szexuális szolgáltatások nyújtásával járó testi és lelki megterhelést (Kaló et al. 2019, Kaló 2020, Burke–Amaya–Dillon 2019), ugyanakkor kiemelendő, hogy ez még sérülékenyebbé tette az áldozatokat és a szégyenérzetüket is növelte (vö. Kaló 2020: 55).

A függőség kialakítása gyakran tudatos stratégia az elkövetők részéről: a már meglévő addikció kihasználása vagy új függőség létrehozása révén könnyebben írá-

nyíthatóvá válik az áldozat. A kontroll egyik formája tehát a szerhasználat fenntartása, amely erősíti a kiszolgáltatottságot, csökkenti az ellenállást, és elmélyíti a függőségi viszonyt az elkövető és az áldozat között.

„Mért jó az alkohol? Hát, mert abba akartam elnyomni a bánatomat.” (Áld. 11.)

A világjárvány alatt az alkohol könnyen elérhető maradt, míg a kábítószer-elátás akadozott (Ritter 2020), ami újabb kihívást jelentett az áldozatok számára. A megszokott szerek hiánya fokozta a szorongást, és sokan alternatív, gyakran veszélyesebb szereket használtak. A biofű és a gyógyszerek kombinálása például súlyos egészségügyi kockázatokat hordoz, és tovább mélyíti a mentális instabilitást.

Külföldi munkavégzés

Az interjúalanyok egy része külföldi munkatapasztalattal is rendelkezett, amely lehetőséget teremtett számukra a hazai munkaviszonyokkal való összehasonlításra, és ennek nyomán eltérő jellegű tapasztalatokról számoltak be. Volt, aki szerint a külföldi kuncaftok sokkal több mindent megengedtek maguknak a magyar vendégekhez képest, durvábbak, lekezelőbbek voltak velük.

Kiemelve, hogy a pandémiát megelőző időszakban külföldön jövedelmező lehetőségeket kínált a szexuális szolgáltatások nyújtása, ugyanakkor a járvány terjedésének visszaszorítását célzó intézkedések – különösen a bordélyházak bezárása és az illegális tevékenységek fokozott hatósági ellenőrzése – jelentős mértékben korlátozták ezt. A rendszeres razziák a második hullámban és a harmadikban is folytatódtak. A külföldi hatóságok igyekeztek elvenni a kedvét mind a kuncaftnak, mind a prostituálnak, ami azonban csak részben volt sikeres.

A külföldön is dolgoztatott áldozatok többsége nem beszélt sem angolul, sem németül, a kuncaftokkal nemigen tudtak kommunikálni, tőlük segítséget kérni. Ezt az ügyfelek egy része durvasággal „vizsgonozta”. Az árakat, a nyújtott szolgáltatásokat papíron mutatták a kuncaftnak.

„Nem tudtam velük beszélni, nem tudtam így kommunikálni se a vendégekkel, mert amikor én szobán voltam, akkor mindig az a nő kint ült az előtérbe... állandóan kimentünk és igen én pedzegettem, hogy én nem akarok visszamenni, meg nem akarok velük hazamenni, de hát ott se hagyott egyedül mindég... ő... jött és... hallgatózott, hogy kivel, mit beszélek.

Megtanították, hogy mit kell a kuncaftnak mondani?

Hát, hát le volt írva nekem egy papírra és azt kellett nekik megmutogatnom.

Mennyi időt töltöttek külföldön?

Hát, ilyen 2-3 hónapot... max...

És ez úgy volt, hogy felesbe volt a 800-800 font.

Ott sem engedték el egyedül sehová?

Hát ott is csak annyi, hogy a boltba mentünk, meg vissza.

De, egyedül sehova?

Egyedül sehova.

Külföldön milyenek voltak a kuncsaftok?

Hát külföldön... az egyik mellbe harapott volt, aki megrángatott, visszakérte a pénzt, úgyhogy... volt egy nigger, aki zacskót akart húzni a fejemre... úgyhogy voltak kint ilyenek.” (Áld. 4.)

„Ő nem tudott németül. Csak a bátyja tudott. Perfektül... És ő segített nekem ott kint. Ő beszélt a vendégekkel, mikor hívtak, de elsőnek hozzáteszem, hogy ő ilyen oldalt csináltattak, ilyen ladies oldalt,⁴ ahol ilyen úgy mondván, lányon voltam fönt, ilyen munkáslányok.

És akkor készítettek Önről fotókat?

Igen. Mindenféle pózban... Kölnbe mentünk. Egy hotelba. Ahol már voltak ilyen munkáslányok.

Nem tudtam németül, hanem így... így leírták nekem a mondatokat, hogy mi mennyibe kerül, milyen pénz, mennyi, meg ilyesmiket.

El is ment, meg ő kint is várt, hogyha történik valami, mert volt olyan kuncsaft, amikor hát így fojtott.

Elküldtem a... a vendéget mosakodni, én, én meg addig elraktam a... ott ahol éppen volt hely, hogy ne vegye észre, meg, hogy ne lopja vissza.

Mert volt ilyenre is példa?

Párszor előfordult, igen.

Hogy a vendég visszavette a pénzt?

Igen. Amikor nem volt jó neki a szolgáltatás akkor meg visszakérte a felét. De hát ez nem fordult elő mindig, csak... gyakran.

Azt mondta, hogy egy kicsit többet kéne dolgozni, vagy jobban kellene dolgozni?

Igen. Jobban figyeljünk oda, meg, hogy jobban csináljam, amit kell... a szobán.” (Áld. 2.)

„Hát amikor le voltak zárva az ilyen házak, akkor egy hely volt nyitva Bonnban a Jázmin Panzió, és akkor ott voltunk.

És az ott nyitva lehetett?

Hát... nem...

De mégis működött...

Igen...

És akkor hogy mondták, hogy mit csináljon, vagy, hogy mit kell mondania?

Hát azt ők elmondták nekem telefonon és úgy... akkor hazamentek és úgy volt, hogy én is megyek haza a gyerekekhez, és engem nem vittek, ők a tudtom nélkül hazamentek, én utána tudtam meg, mikor bent kellett aludni a ho-

4 <https://www.ladies.de/> (A leglátogatottabb német szexuális szolgáltatási hirdetési felület. A magyar oldalak közül a rosszlányok.hu és a videokilanyok.hu a leggyakrabban látogatott.)

telba... hogy ők nincsenek ott... és akkor én és a Viktória... akkor alkoholt fogyasztottunk, meg kokaint, és ők ezt megtudták és azért... mert azt is megtiltották, hogy fordítón keresztül valakivel is kommunikáljunk.

A németeknél én úgy tudom, hogy orvosi igazolás szükséges.

Igen.

Ön járt kint orvosnál?

Igen.

Az orvos kérdezte azt, hogy kényszerítik erre, vagy önként csinálja ezt a tevékenységet?

Hát nem lehetett semmi ilyesmit mondani... Azt sem lehetett mondanunk... hogy van gyerekünk otthon, meg hogy van-e párunk... hanem azt kellett mondani, hogy egyedül vagyunk.” (Áld. 20.)

Számos külföldön dolgozó prostituált hazajött, mert már nem volt képes nyugodt körülmények között dolgozni, és a bevételei jelentősen megcsappantak. Ahogy az egyik áldozat fogalmazott, hogy 2020 végén miért jött haza Németországból:

„Na már másodszor, amikor a kommandósok és a rendőrök is ránk törték az ajtót és bilincsbe vittek el, akkor azt mondtam, hogy pffuuu... hát... hát ezt nem.” (Áld. 2.)

A.-val 2024. februárban beszéltem, őt azzal „tartották” kint Németországban, hogy a kizsákmányolói azt állították, továbbra is határzár van, és nem jöhet haza az itthon hagyott gyermekeihez.

„Nem nagyon jöttek, jobban féltek, mint mi... hát persze a Covid alatt senki se... nem, nem akkor nem nagyon örült... Hát veszekedtünk, akkoriba még nem, akkor veszekedett és akkor utána így próbáltatta meg velünk az utcát... Hát, de hát hiába álltunk az utcán, az se ment...” (Áld. 19.)

„Hát, úgy volt, hogy a félóra az kilencezer volt, az óra az tizenöt, és akkor a félórát levettük azt hiszem, hogy 7-re az órát meg 12-re.

És akkor többen jöttek egyébként?

Igen.” (Áld. 3.)

„Hát, volt olyan időszak, mikor Németországba voltunk, csak másik részén és másik szállodába, ahol 1200 eurót megkerestem egy nap alatt... Merthogy akkor folyamat jöttek az emberek, meg hát... meg új lány voltam.

Bejött ez a vírus, aztán haza kellett jönnünk, azt mondták. És akkor is mán pénzt kellett neki keressek, mert ő fölrakott engem a Rosszlányok oldalra, a Vidéki lányok oldalra, meg hát kint voltam még.

Hát, hogy pénzt keressek nekik, mert egyedül nem tudott semmit csinálni, hogy pontosabban nem tudom, hogy minek kellett oda még egy lány, akaratos volt az a nő egy kicsit.” (Áld. 2.)

Két áldozat Rákospalotán

Két áldozattal, akik emberkereskedelem elkövetőjévé váltak, a Rákospalotai Javítóintézetben találkoztam 2023-ban,⁵ ők 18 év alattiak voltak, történeteik azonban hasonlóak a 18 másik áldozatéhoz. Úgy vélem, röviden mégis szükséges ismertetni, hogy ezek miért speciálisak. M. története 2020-ban az első hullám elején kezdődött, akkor még áldozat volt, elkövetővé a második hullámban vált, alig 14 évesen. (Az ő esetéről bővebben lásd: Huszár–Windt 2023) Az első hullám egyik „láthatatlan” áldozata volt, holott a számára kijelölt gyermekotthonból rendszeresen eltávozott a kizsákmányolójához, aki az ún. *loverboy* módszerrel (szerelmet mímelve) hálózta be az akkor 13 éves gyanútlan kislányt. M. nemkívánt terhességére, az átélt bántalmazások feldolgozására nem kapott sem elegendő segítséget, sem visszajelzést az ő vele szemben elkövetett cselekmények súlyosságáról, így rövid időn belül emberkereskedelem elkövetőjévé vált.

I. sérelmére egy évvel később, a harmadik hullámban követtek el bűncselekményt, de szintén a zárások miatt későn, már elkövetővé válásakor derült rá fény (a hatóságok leterheltsége, a járványügyi feladataik ellátása miatt kevesebb energia és idő jutott). Kiemelendő: 18 év alatti lányokról beszélünk, akik súlyos addikcióval küzdöttek (drog- és alkoholfüggőséggel), rossz családi háttérrel és rendkívüli szeretetlenséggel, amelyet könnyedén ki tudtak használni az elkövetők. I. a saját családjától szökött el a barátnőjéhez egyik családtagja halálát követően. A barátnő egészen más életvitelt folytatott, és végül rábírta arra, hogy egy 12 éves fiú „születésnap ajándéka” legyen, ami miatt felelősségre vonták (vö. B. Aczél–Hatvani 2015).

A pandémia megjelenése

„Ugye a Covid volt ugye nem járhattunk ki, mert jó sokáig kijártam a pelléri elágazóba, és hát ugye bejött ez a Covid, meg minden, aztán mondták, hogy sajnos nem lehet ezt a tevékenységet folytatni, akkor már kijártam ugye külföldre is.” (Áld. 10.)

Az interjúalanyok megélése szerint a Covid19-világjárvány jelentős strukturális változásokat idézett elő a szexuális kizsákmányolásban érintett személyek életében. A járványügyi intézkedések – mint például a kijárási korlátozások, a közterületi jelenlét tiltása és a kontaktusok minimalizálása – közvetlenül érintették a prostitúcióhoz kapcsolódó tevékenységek gyakorlását, és súlyosbították az érintettek kiszolgáltatottságát.

5 Az intézmény vezetőjének engedélyével, a gyámok és az alanyok hozzájárulását követően.

A pandémia következtében a szexuális szolgáltatások nyújtása nehézségekbe ütközött, mivel a közterületi jelenlét korlátozása és a potenciális ügyfelek számának drasztikus csökkenése miatt az érintettek nem tudták folytatni korábbi tevékenységüket.

A partner vagy a futtató részéről megjelenő verbális és fizikai agresszió tovább erősödött. Az elkövetők nem vették figyelembe sem a járványügyi kockázatokat, sem a kereslet csökkenését, és továbbra is nyomást gyakoroltak az érintettekre.

Az áldozatok elmondása szerint a fertőzéstől való félelem jelen volt bennük, ugyanakkor nem állt rendelkezésükre megfelelő védekezési lehetőség vagy információ.

„Covid alatt is kellett dolgozni. Jöttek, csak kevesebb volt már a bevétel is...

És a férje, hogy viselte, hogy kevesebb a bevétel?

Ideges volt, átkozott, elátkozott, elmondott minden utolsó aljáig... több alkalommal volt, hogy bántott is, ez által is, mert ugye nem volt pénz, nem volt jövedelmünk, nem volt, amiből megéljünk igazából, csak így örültünk, ha egy nap összeszedtem mit tudom én tízezret.” (Áld. 10.)

A pszichés terhelés fokozódott a pandémia idején az áldozatok megélése szerint, a bezártság, a bizonytalanság és az elkövetők fokozott kontrollja miatt. A pihenés és regenerálódás lehetősége hiányzott, miközben a kapcsolati dinamika egyre inkább a kizsákmányolás irányába tolódott.

...hanem a vírust?

Hát, féltem tőle, azért kellett használni óvszert, védekezés ellen.

Hát nem volt elég boldog... azt tuti, fix, mert nem volt úgy pénz...

Nem volt pénz...

Tehát hiába voltak hirdetések, nem ment a kuncsaft.

Nem nagyon jöttek, jobban féltek, mint mi... hát persze a Covid alatt senki se... nem, nem akkor nem nagyon örült...

És akkor bántotta önöket?

Hát veszekedtünk, akkoriba még nem, akkor veszekedett és akkor utána így próbáltatta meg velünk az utcát... Hát, de hát hiába álltunk az utcán, az se ment...

A kuncsaftok féltek inkább és önöknek kellett menni?

Igen...

Tehát a G.-t nem érdekelte... Nem érdekelte G.-t. Hát G. mellett pihenni sem lehetett, nem, hogy még lazulni.” (Áld. 19.)

A munkacélú kizsákmányolás áldozatai

A munkacélú kizsákmányolás hazai fő megjelenési formája az ún. házi szolgaság, a házi körüli munkáltatás, sok esetben emellett bűncselekmények elkövetésére kényszerítés.

A ház körüli munkáltatás, a lakóhelyen történő kizsákmányolás az egyébként is láten-
ciában lévő cselekményeket még inkább a négy fal közé szorítja (Balogh–Windt 2022).

A kutatás során lehetőség nyílt különböző életkorú és hátterű nők történetét is meg-
ismerni, akik kiszolgáltatott helyzetükben manipuláció, erőszak és érzelmi zsarolás ál-
dozataivá váltak. A történetük jól példázza, hogy az emberkereskedelem nem egyetlen
esemény, hanem hosszú, többlépcsős folyamat, amelyet a járvány tovább súlyosbított.

A történetek közös nevezője a társadalmi kirekesztettség, az intézményi érzéket-
lenség és a segítségkérés nehézsége (vö. Bakó et al. 2021). A munkáltatással össze-
függésben elkövetett emberkereskedelem során a sértettek valamennyien valamiféle
„megállapodás” alapján váltak áldozattá. Az elkövetők a legtöbb esetben az „önkén-
tességre, saját akaratra” építve, a nehéz élethelyzetben lévő áldozat „jó szándékú”
támogatása okán nyújtott segítségre hivatkozva vették rá őket a beleegyezésre (vö.
Balogh–Windt 2022).

Ezekben a történetekben a kontroll eszközei közé tartozott a lakcímbjelentés elmara-
dása, a szerződés nélküli munkavégzés, és a családtagokkal való kapcsolat megszakítása.

„Nem engedett, se iskolába, sehova sem nem mehettem.” (Áld. 9.)

„Valaki izéltek, hogy... nincs ide jelentve... jelentkeztek be oda, ideiglenesen,
vagy állandóan.” (Áld. 5.)

A munkáltatással elkövetett emberkereskedelem áldozatai közül ketten idősebb,
egyedülálló nők, akiknek vagyonát, nyugdíját elvették, sokszor más házi szolgálkkal
egy szobában helyezték el őket, a háztartási munka végzésére kényszerítették az
egészségügyi állapotukra tekintet nélkül.

„Az asszony annyit mondott, hogy ennek itt lesz jó helye.

Én együtt éltem 400 kerek napot azzal a rabszolgával, aki 13 éve a rabszolgá-
juk. (Áld. 1.)

„Dolgoztattak persze... én takarítsak lent, tegyem rendbe a fürdőt, a nagysá-
gos asszony meg a körmeit lakkozta.” (Áld. 5.)

„112 000 forint volt akkor még... és én vettem fel, abból 40 000 lakbért még
le kellett az 5 millió forintra adnom.” (Áld. 1.)

„Ő kért tőlem pénzt... vásárojál be.” (Áld. 5.)

Az idősebb áldozatok esetében a saját tulajdonukban álló lakás átírása is megtör-
tént, de az alacsony iskolai végzettség, a kognitív állapot miatt már nem tudták fel-
idézni, hogy ez hogyan és mikor valósult meg:

„Nem tudom, hogy íratlak-e alá ízé papírt, vagy se...” (Áld. 5.)

Az egyik idősebb áldozat, bár folyamatosan bezárva tartották, fenyegették, és igazából lehetősége sem volt elmenekülni, a még nála lévő, régi levelezőlapok feladásával igyekezett segítséget kérni. Ezek egyike valóban eredményes is lett, a segélykérését a rendőrség komolyan vette és rövid időn belül kimenekítette.

„Egyet a tiszaföldvári rendőrségnek, egyet a magyar tévének... ha bármi történik is.” (Áld. 1.)

Három áldozat fiatalabban vált munkacélú kizsákmányolás áldozatává, szintén ház körüli munkák elvégzésére kényszerítették őket.

„Nem engedett, se iskolába, sehova sem nem mehettem.
Ha pici megszűletik, akkor kijelentette azt, hogy én neki akkor is ki kell menjek... mint kurvának.” (Áld.9.)

Az egyik munkacélú kizsákmányolt áldozat tizenéves anyaként került anyaoththonba, ahol egy hatgyerekes nővel barátkozott össze, aki végül egy bűnöző, későbbi kizsákmányoló kezére juttatta az áldozatot és a párját, aki szintén ott volt a védett szálláson.

„Nagyon megbíztam benne, kár volt... mert nagyon átcseszett minket.
Amíg az anyaoththonban voltunk semmi problémánk nem volt... mint lelki társak voltunk.” (Áld. 14.)

„Nem kell fizetni kauciót, nem kell fizetni semmit, csak menjen el Tomi neki dolgozni, ingyen.
Mindig elmentünk plazmázni, hogy a gyerekeknek legyen. Se kaja, semmi nem volt, éheztek.” (Áld. 14.)

Ezekben az esetekben is kiemelendő az áldozatok diszfunkcionális családi háttere, amely az érintettek jelentős részénél állami gondoskodásban való nevelkedéssel, illetve családi veszteségekkel (szülők, nagyszülők, testvérek, férj, élettárs korai halála) járt együtt.

Az áldozatok nem rendelkeztek stabil lakhatással, jogi védelemmel vagy támogató társas kapcsolatokkal.

A kizsákmányolás fenntartásában kulcsszerepet játszott a fenyegetés, amely gyakran érzelmi kötelékeken keresztül valósult meg. Az elkövetők nemcsak gazdasági, hanem érzelmi függést is kialakítottak, és a kontrollt közvetlen fenyegetésekkel, illetve fizikai bántalmazással tartották fenn. Ezekben a történetekben semmilyen

szerfüggőség nem mutatkozott meg, sokkal inkább a jövedelemhez való hozzáférés korlátozása, illetve a bevétel elvonása volt a jellemző elkövetői kontroll eszköze.

Az áldozatok többsége kiemelte, hogy próbált segítséget kérni, mert felismerte, hogy helyzete azt szükségessé teszi, ugyanakkor a járványügyi korlátozások, az intézményi hozzáférés beszűkülése és a jogalkalmazók túlterheltsége miatt ez időigényesebb volt.

Következtetések

A Covid19-világjárvány a társadalmi működés minden szintjét érintő zavar volt, amely egyedülálló lehetőséget teremtett a bűnözés alakulásának vizsgálatára. Stickle és Felson (2020) szerint ez volt „a világ legnagyobb kriminológiai kísérlete”, hiszen a járvány hatására megváltozott társadalmi viszonyok új mintázatokat hoztak létre a bűncselekmények elkövetésében és az áldozattá válásban (Fleming–Brown 2021, Kruisbergen et al. 2024).

A magyar emberkereskedelem áldozataival hazánkban készült interjúk száma azonban rendkívül alacsony, ezért kutatásunk célja e hiány pótlása volt. Az emberkereskedelem jelenségével foglalkozó tanulmányok és az alapul szolgáló kutatások fókuszában jellemzően a szexuális kizsákmányolás áll. Sajnálatos tény, hogy hazánkban a munkacélú, munkáltatással összefüggő kizsákmányolásra kevés figyelem hárul, nem beszélve az egyéb célú kizsákmányolás különböző típusairól (bűncselekmény elkövetésére kényszerítés, szervkereskedelem stb.) (Balogh–Windt 2022).

A bemutatott kvalitatív kutatás a világjárvány emberkereskedelemre gyakorolt hatásait vizsgálta, különös tekintettel az áldozatok kiszolgáltatottságára és az elkövetők alkalmazkodási stratégiáira, ugyanakkor csak pillanatképet rögzített az áldozatok által átéltekről és elmondottakról, és további kutatások alapjául szolgálhat.

A járvány alatt az elkövetők gyorsan és rugalmasan alkalmazkodtak az új körülményekhez, a határzárak, kijárási korlátozások és egészségügyi kockázatok nem akadályozták meg a kizsákmányolást, sőt, új eszközként szolgáltak a kontroll fenntartására. A pandémia miatti félelmek, a fertőzésveszély és az intézményi hozzáférés nehézségei mind az elkövetők kezére játszottak. A szexuális kizsákmányolás során a bevétel elmaradása az áldozatok felelőssége lett, ami fokozott munkaterhelést, hosszabb készenléti időt és még kevesebb méltóságot jelentett számukra. A jogalkalmazók túlterheltsége miatt az áldozatok számára a segítség elérhetetlennek tűnt a munkacélú kizsákmányoltak esetében, akik még láthatatlanabbá váltak a hatóságok előtt, egyúttal még kiszolgáltatottabbakká.

Az interjúk során az emberkereskedelem elleni fellépés szempontjából előremutató összefüggésekre is fény derült. Az egyik interjúalany például arról számolt be, hogy kizsákmányolója fenyegetései és kényszerítése miatt maga is elkövetővé vált egy ügyben. A birtokában lévő büntetőeljárás iratok lehetőséget adtak arra, hogy az ún. „egyéb célú kizsákmányolás” keretében a bűncselekményre kényszerítés indiká-

torait azonosítsuk. Ezek az indikátorok később a jogalkalmazók képzésének részévé válhattak, segítve a felismerést és a megfelelő intézkedést (Windt 2023).

A kutatás eredményei szoros kapcsolatba hozhatók egyes kriminológiai teóriákkal, például a rutintevékenységi-elmélettel (Cohen–Felson 1979), amely szerint a bűncselekmények elkövetéséhez három tényező szükséges: a motivált elkövető, az alkalmas célpont és a felügyelet hiánya. A járvány idején ezek a feltételek gyakran egyszerre voltak jelen. Emellett a társadalmi dezorganizáció elmélete is említhető (Bursik 1988), hiszen a társadalmi egyenlőtlenségek fokozódása, a közösségek felbomlása és az intézményi válaszok gyengesége hozzájárult a pandémia időszakában (is) a kizsákmányolás új formáinak megjelenéséhez.

A kutatás nemcsak a Covid19 hatásait tárta fel, hanem rávilágított a már korábban létező rendszerszintű hiányosságokra. Az interjúk alapján megfogalmazott megállapítások jól illeszkednek a korábbi empirikus kutatásokhoz (például Dés 2024), amelyek hasonló kérdéseket vizsgáltak korábban. A világjárvány az emberkereskedelem tekintetében felerősítette a már meglévő strukturális feszültségeket, növelte a kiszolgáltatottságot és katalizátorként járult hozzá az egyenlőtlenségek és a kizsákmányolás elmélyüléséhez, valamint ezek láthatatlanságának fokozódásához.

Irodalom

A Bizottság jelentése az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának az emberkereskedelem elleni küzdelem terén az Európai Unióban elért eredményekről (Ötödik jelentés), Com(2025) 8 Final, 3.

Alig tíz év alatt megduplázódott a szifilisszel diagnosztizáltak száma.

<https://semmelweis.hu/mediasarok/2025/06/11/alig-tiz-ev-alatt-megduplazodott-a-szifilisszel-diagnosztizáltak-szama/> (2025. 08. 15.)

B. Aczél, A. – Hatvani, E. (2015): Az EMMI Rákospalotai Javítóintézet és Speciális Gyermekotthon prevenciós és reintegrációs lehetőségei, a gyermekprostitúció „intézeti” szemmel. In Ékes, I. (szerk.): *Nyitott szemmel az ifúság védelmében: a gyermekbántalmazás és gyermekprostitúció ellen*. Budapest: ERGO, 47–63.

Bakó, Cs. – Hárs, M. – Héra, G. – Berkes, M. (szerk.) (2021): *Az emberkereskedelem férfi áldozatainak egyedi ellátási igényei*. Belügyminisztérium.

Balogh, K. – Windt, Sz. (2022): A munkáltatással összefüggésben elkövetett emberkereskedelem jellemzői elméleti és gyakorlati szempontból. *Belügyi Szemle*, 70(2), 259–275.

Burke, M. C. – Amaya, B. – Dillon, K. (2019): Sex Trafficking as Structural Gender-Based Violence: Overview and Trauma Implications. In Winterdyk, J. – Jones, J. (eds): *The Palgrave International Handbook of Human Trafficking*. Cham: Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-319-63192-9_22-1

- Bursik, R. (1988): Social Disorganization And Theories Of Crime And Delinquency: Problems And Prospects. *Criminology*, 26 (4), 519–552.
<https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.1988.tb00854.x>
- Cabras, F. – Ingrascì, O. (2022): Female Migrant Street Prostitution during Covid-19 in Milan. A Qualitative Study on How Sex Workers Coped with the Challenges of the Pandemic. *Sociologica*, 16(1), 95–122.
<https://doi.org/10.6092/issn.1971-8853/13344>
- Christie, N. (1986): The Ideal Victim. In Fattah, E. A. (ed): *From Crime Policy to Victim Policy*. London: Palgrave Macmillan, 17–30.
<https://doi.org/10.1007/978-1-349-08305-3>
- Cohen, L. – Felson, M. (1979): Social Change and Crime Rate Trends: A Routine Activity Approach. *American Sociological Review*, 44(4), 588–608. <https://www.jstor.org/stable/2094589>
- Dés, F. N. (2024): „Üniósan kerestem a bajt, mindenhova beolvadva” – Magyar nők a prostitúciós iparban a félperiféria és a centrum között. Doktori (PhD-) értekezés, Budapesti Corvinus Egyetem Szociológia és Kommunikációtudomány Doktori Iskola.
<https://doi.org/10.14267/phd.2024009>
- Diop, S. – Asongu, S. A. – Nnanna, J. (2021): Covid-19 economic vulnerability and resilience indexes: Global evidence. *International Social Science Journal*, 18, 107243. <https://doi.org/10.1111/issj.12276>
- European Commission Directorate-General For Migration And Home Affairs (2020): *Study on the economic, social and human costs of trafficking in human beings within the EU*. Publications Office. <https://data.europa.eu/doi/10.2837/3428>
- Farrell, A. – Dank, M. – Vries, I. de – Kafafian, M. – Hughes, A. – Lockwood, S. (2019): Failing victims? Challenges of the police response to human trafficking. *Criminology and Public Policy*, 18(3): 649–673.
<https://doi.org/10.1111/1745-9133.12456>
- Goffman, E. (1981): Stigma – A megbélyegzett identitás kezelése. In Goffman, E.: *A hétköznapi élet szociálpszichológiája*. Budapest: Gondolat Könyvkiadó, 179–239.
- Haberfeld, M. – Cheloukhine, S. – Herrmann, C. – Schneider, J. (2023): Policing the streets of New York City during the COVID pandemic: With a comparative angle. *Policing: A Journal of Policy and Practice*, Volume 17, paac062,
<https://doi.org/10.1093/police/paac062>
- Hollán, M. (2012): *Emberkereskedelem. A kizsákmányolás büntetendő esetei és a büntetőjogi szabályozás határai*. Budapest: HVG–ORAC Lap- és Könyvkiadó.
- Hoyer, M. (2003): A család, mint szintér: Az egészségesen működő család és a diszfunkcionális család. *Fejlesztő pedagógia*, 14 (2–3) 48–51.
- Huszár, Á. – Illéssy, M. (2023): A koronavírus-válság veszteségei. In Csurgó, B. – Kovách, I. (szerk.) (2023): *A Covid19-járvány társadalmi hatásai*. E-book. Társadalomtudományi Kutatóközpont.

- Huszár, J. – Windt, Sz. (2023): Áldozatból elkövető – egy eset bemutatása. Barabás, T. (szerk.): *Kriminológiai Tanulmányok* 60. Budapest: Országos Kriminológiai Intézet, 158–182. <https://doi.org/10.58.655/KT.60.2023-9>
- Fleming, J. – Brown, J. (2021): Policewomen’s Experiences of Working during Lockdown: Results of a Survey with Officers from England and Wales. *Policing: A Journal of Policy and Practice*, 15(3): 1977–1992. <https://doi.org/10.1093/police/paab027>
- Kaló, Zs. – Hegedűs, J. – Bihari, Zs. – Szécsi, J. (2019): A gyermekvédelmi szakellátásba kerülő lányok szerhasználati tapasztalatai és kezelésbe kerülésük jellemzői egy kvalitatív kutatás tükrében. *Esély*, 30(1) 67–90. https://www.esely.org/kiadvanyok/2019_1/esely_2019-1_2-1_kalo_et_al_gyermekvedelmi_szakellatasba.pdf
- Kaló, Zs. (2020): *Bevezetés a szerhasználó nők világába*. Budapest: ELTE PPK – L’Harmattan.
- Kruisbergen, E. W. – Haas, M. B. – Moolenaar, D. E. G. – van Es, L. – Snijders, J. M. A., –Houwing, L. – Stickle, B. (2024): The pandemic as a criminological experiment: Crime in the Netherlands during 12 months of COVID-19 measures. *European Journal of Criminology*, 21(4) 556–582. <https://doi.org/10.1177/14773708241226541>
- Podoletz, L. (2015): A prostitúció szabályozásának lehetséges megoldásai és főbb problémái. *Belügyi Szemle*, 63(3), 97–122. <https://doi.org/10.38146/BSZ.2015.3.5>
- Protokoll (2024): *Védett szálláshely működéséről és feladatellátásáról*. Kulturális és Innovációs Minisztérium. https://emberkereskedelem.kormany.hu/download/4/b1/43000/vedett%20szallashely_protokoll_2024.pdf
- Ritter, I. (2020): Karanténban a drogpia? A Covid19-pandémia hatásai a globális drogpia. *Ügyészek Lapja*, 27(4–5): 35–49.
- Ripszám, D. (2019): Kizsákmányolás az emberkereskedelem kapcsán. *Büntetőjogi Szemle*, 2: 79–86.
- Schwarz, C. – Britton, H. – Nay, E. – Holland, C. (2023): ‘Now More Than Ever, Survivors Need Us’: Essential labouring and increased precarity during Covid-19. *Anti-Trafficking Review*, (21): 121–139. <https://doi.org/10.14197/atr.201223218>
- Sebestyén, Á. (2020): *Az emberkereskedelem pszichológiai mozgatórugói*. Trauma-központ Közhasznú Nonprofit Kft. <https://traumakozpont.hu/wp-content/uploads/2020/08/az-emberkereskedelem-pszichologiai-mozgatorugoi.pdf>
- Stickle, B. – Felson, M. (2020): Crime Rates in a Pandemic: the Largest Criminological Experiment in History. *American Journal of Criminal Justice*, 45(4): 525–536. <https://doi.org/10.1007/s12103-020-09546-0>
- Szabó, J. – Virág, Gy. (2022): Szerozem a járvány idején. Családon belüli erőszak a Covid19 első hulláma alatt Magyarországon. *Belügyi Szemle*, 70(1. ksz.), 7–34. <https://doi.org/10.38146/BSZ.SPEC.2022.1.1>
- Tamási, E. (2015): *Budapest – Prostitúció. A fővárosi utcai prostitúció rendészeti szempontú vizsgálata*. Budapest: OKRI.

- Tóth, I. Gy. – Hudácskó, Sz. (2020): A koronavírus-járvány társadalmi hatásai a közvélemény-kutatások tükrében. In Kolosi, T. – Szelényi, I. – Tóth, I. Gy.: *Társadalmi Riport 2020*. Budapest: TÁRKI Társadalomkutatási Intézet Zrt., 553–572.
- Williamson, V. – Murphy, D. – Katona, C. et al. (2024): Experiences and impact of moral injury in human trafficking survivors: a qualitative study. *BMC Psychol*, 12, 654. <https://doi.org/10.1186/s40359-024-02157-y>
- Windt, Sz. (2014): 2013, az emberkereskedelem elleni fellépés éve Magyarországon. *Belügyi Szemle*, 62(1): 67–74.
- Windt, Sz. (2020): Az emberkereskedelem és a családon belüli erőszak hasonlóságai és különbségei. *Belügyi Szemle*, 68(12): 105–117. <https://doi.org/10.38146/BSZ.2020.12.5>
- Windt, Sz. (2021): *A láthatatlan emberek. Az emberkereskedelem jelensége Magyarországon*. Budapest: OKRI.
- Windt, Sz. (2022): A világjárvány hatása az emberkereskedelemre az első két év tapasztalatai alapján. *Belügyi Szemle*, 70(2), 327–344. <https://doi.org/10.38146/BSZ.2022.2.6>
- Windt, Sz. (2023): Elkövető és/vagy áldozat? Az emberkereskedelem áldozatai által kényszer/fenyegetés hatására elkövetett jogellenes cselekményekről. *Belügyi Szemle*, 71(10), 1901–1914. <https://doi.org/10.38146/BSZ.2023.10.15>
- Windt, Sz. (2024): A jó bornak nem kell cégér!? Aktuális helyzetkép a szexuális szolgáltatások magyar hirdetéseiről. *Ügyészek Lapja*, 31(1–2): 5–16. <https://ugyeszeklapja.hu/?p=4492>
- Winterdyk, J. (2020): Explaining Human Trafficking: Modern Day-Slavery. In Winterdyk, J. – Jones, J. (eds): *The Palgrave International Handbook of Human Trafficking*. Cham: Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-319-63058-8_68

Jogszabályok

2006. évi CII. törvény az Egyesült Nemzetek keretében, Palermóban, 2000. december 14-én létrejött, a nemzetközi szervezett bűnözés elleni egyezménynek az emberkereskedelem, különösen a nők és gyermekek kereskedelme megelőzéséről, visszaszorításáról és büntetéséről szóló jegyzőkönyve kihirdetéséről
2013. évi XVIII. törvény az Európa Tanács emberkereskedelem elleni fellépésről szóló egyezményének kihirdetéséről (varsói egyezmény, 2005. május 16.)
- 354/2012. (XII. 13.) korm.rendelet az emberkereskedelem áldozatai azonosításának rendjéről
- Az Európai Parlament és a Tanács 2011/36/EU irányelve (2011. április 5.) az emberkereskedelem megelőzéséről, és az ellene folytatott küzdelemről, az áldozatok védelméről, valamint a 2002/629/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról